

6853

دینی ادب

درویش لائبریری ایم۔

عزیز بیک ڈپو — اردو بازار — لاہور

جبلہ حقوق محفوظ نیرے

135884

پہلی وار : نومبر ۱۹۷۲ء
چھپوان والے : عزیز بک ڈپو
چھاپہ خانہ : کیمبرج پرنٹنگ پریس، لاہور
مُلے : ۱۵ روپے

فہرست

۲۵	سجدۃ تلاوت	۹	اقبال صلاح الدین	دیباچہ
۲۶	نماز دیاں سنتاں	۱۱	درویش لاہوری ہوراں دی گل	درویش لاہوری
۲۸	نماز دے مکروہات	۱۳		عیدی لاہوری
۲۹	نماز دے وقت			
۵۰	نماز دیاں اصطلاحواں	۲۲		
۵۱	رمضان دے مہینے روزیاں دے باروچ	۲۶		فقہ دے ماخذ
۵۲	روزہ کس نوں کسندے نیں	۲۸		فقہ دے مکاتیب فکر
۵۳	قضا تے کفارہ دے وچ فرق			فقہ دیاں مشہور کتاباں
۵۴	اعتکاف دا بیان	۲۹		مومن کامل دیاں صفتاں
۵۴	نماز جنازہ دے بیان وچ	۳۱		ایمان لے آؤن والیاں دیاں قسماں
۵۶	جمعہ دی نماز	۳۲		فرض دائم، فرض وقتی، فرض کفایہ
۵۷	عیداں دی نماز	۳۲		طلاق تے عدت دے مسئلے
۶۰	پانی دی پاکی تے ناپاکی دے مسئلے			نکاح حلالہ
	اسلام وچ میراث دے	۳۸		حیض تے نفاس دا بیان
۶۳	مسائل سراجی	۳۸		وضو
		۴۱		تیمم دے حکم
۷۱	میراث دے متعلق اصطلاحواں	۴۳		نماز دے فرائض
۷۶	قرآن پاک وچ وراثت دا قانون	۴۳		نماز دے واجب

۱۰۶	جنازے دے مفصل مسئلے	۸۰	تفسیر
۱۰۸	جنازہ دی نماز	۸۱	کلام
۱۰۹	میٹ دا غسل	۸۱	سکے تے متئے بھین بھراواں دی وراثت دا حق
۱۱۰	غسل دے مکے	۸۲	ذوالفروض دی تشریح
۱۱۰	شریعت دے وچ غسل	۸۲	عصبات دی تشریح
۱۱۱	غسل دی فرصت دے بارے		ذوالارحام دی تشریح
۱۱۲	غسل دا شرعی طریقہ	۸۴	ذوالفروض وچوں ہر اک دے سہام دی تشریح
۱۱۲	جزیہ	۸۷	رد دے مسئلے
۱۱۲	جمع دے مسئلے	۸۸	مقاسمۃ الجہد دے بارے
۱۱۵	قیامت دیاں نشانیاں	۹۰	عول دا بیان
	<u>زکوٰۃ</u>	۹۳	تقسیم وراثت دی جدول
۱۱۷		۹۵	ترکے وچ بیہیڑے دا حصہ
۱۱۸	فقیرین دی زکوٰۃ	۹۵	حمل دا وراثت دا حق
۱۱۸	زکوٰۃ دی ادائیگی واسطے شرطیں	۹۶	تخارج دا باب
۱۱۹	جانوراں دی زکوٰۃ	۹۷	باب المناسخ
۱۲۰	مصارف زکوٰۃ		<u>م</u>
۱۲۲	رکاز دی زکوٰۃ	۹۸	<u>علوم</u>
۱۲۲	حیض نفاس دا بیان	۹۸	ایمان
۱۲۳	نماز دے بھنڈر	۹۸	ایمان مجمل
۱۲۳	نماز دے مکروہات	۹۹	ایمان مفصل
	<u>حج دا بیان</u>	۱۰۱	سجدہ سہو، سجدہ تلاوت
۱۲۵		۱۰۳	اذان
۱۲۶	حج دیاں شرطیں	۱۰۴	اقامت
	میقات	۱۰۵	جماعت
۱۲۸	حج دی کیفیت	۱۰۶	امامت

	لفظاں دے اشارے نال	۱۳۰	طوان
۱۲۲	طلاق دیاں قسماں	۱۳۰	موقف
۱۲۶	بیوقوفی دے کارنامے		
۱۲۶	بیماری دی حالت دی طلاق	۱۳۲	<u>رضاع</u>
۱۲۶	خلع	۱۳۲	ایلاں دا بیان
۱۲۷	ظہار	۱۳۳	نکاح دا بیان
۱۲۸	عدت		مسلمان مرد تے عورت دے نکاح
۱۵۰	لعان	۱۳۴	دیاں شرطان
			اوہ عورتاں چہیناں دا
۱۵۱	<u>صلوٰۃ</u>	۱۳۴	نکاح نہیں ہوندا
۱۵۲	نمازاں چہڑیاں فرض میں	۱۳۶	نکاح حلالہ
۱۵۳	نماز دی نیت	۱۳۶	عورتاں وچ برابری
۱۵۴	نماز دی ترکیب	۱۳۷	دوجا نکاح
۱۵۵	نماز دیاں قسماں تے رکعتاں	۱۳۷	بیوہ عورتاں دا نکاح
۱۵۶	نماز دیاں مختلف صورتاں	۱۳۷	نکاح السر
۱۶۱	بیمار دی نماز	۱۳۷	مہر دا نکاح
		۱۳۸	ایجاب قبول دا بیان
۱۶۲	<u>معاملات</u>	۱۳۹	سوگند
۱۶۲	بیع		
	کُل دے لحاظ نال بیع دیاں	۱۴۰	<u>طلاق دا بیان</u>
۱۶۳	قسماں		طلاق دے متعلق حدیث پاک
	صحت دے لحاظ نال بیع	۱۴۱	دا نظریہ
۱۶۳	دیاں قسماں		اثر دے لحاظ نال طلاق
۱۶۵	رہن	۱۴۲	دیاں قسماں
۱۶۶	میراث دے مسئلے اتے سوالات	۱۴۳	طلاق دین دے طریقے نال قسماں

قرآن الحکیم

۲۴۵	باراں منزلاں دا ذکر		
۲۵۰	حج دے سفر دی کیفیت	۱۶۳	
	مدینہ شریف تے مکہ شریف وچ	۱۶۳	قرآن
۲۵۲	رباٹش دے متعلق جائزہ	۱۶۴	لفظی اشتقاق
۲۵۴	روغنہ اطہر دے بارے	۱۶۵	قرآن پاک دے ناں
۲۵۵	سفر وچ مسجداں دا ذکر	۱۶۶	قرآن پاک دا نازل ہونا
۲۵۶	عربی تے فارسی کتاباں دا ترجمہ	۱۶۸	وحی دیاں قسماں
	<u>شرعیات دے حکم</u>	۱۶۹	قرآن پاک دا جمع ہونا تے ترتیب
۲۶۶			قرآن پاک دیاں سورتاں
۲۶۶	فرض، واجب، سنت	۱۸۱	تے آیتاں دی ترتیب
	مستحب، مباح، مکروہ، حلال	۱۸۳	اوقاف
۲۶۹	حرام	۱۸۴	وقف تے وصل دیاں علامتاں
۲۷۰	روزے مکروہ		قرآن مجید دیاں فضیلتاں تے
	اسلام وچ زکوٰۃ تے قانون	۱۸۵	اسدے پڑھن دا ثواب
۲۷۳	وراثت دی لم		قرآن پاک دی فضیلت وچ
	سورۃ یسین دے اک	۱۸۵	رسول کریم دے اقوال
۲۷۴	رکوع دی تشریح	۱۸۶	قرآن پاک پڑھن دے آداب
۲۷۶	ربوہ یعنی سود	۱۸۶	قرآن پاک دے بارے
۲۸۰	سود تے بیع وچ فرق	۱۹۵	قرآن پاک دے حروف
۲۸۱	سلم یعنی بدھنی دا بیان	۱۹۵	حروف مقطعات
۲۸۲	سلم دیاں شرطاں	۱۹۶	فضائل سورۃ یسین
۲۸۳	بیع فاسد	۱۹۶	سورۃ یسین دے مطالب تے تشریح
۲۸۴	اقالہ دے بیان وچ		
۲۸۵	کبار	۲۴۱	<u>مولوی دلپنڈیر</u>
۲۸۶	اسلام دے فرقے	۲۴۵	گلزارِ مدینہ

۲۹۶ حامد شاہ عباسی

۳۰۴

جنگ نامہ حامد

۳۴۲

حامد دیاں کمزوریاں

۲۹۱

ذبح و ابیان

۲۹۳

حلال حرام جانور

۲۹۳

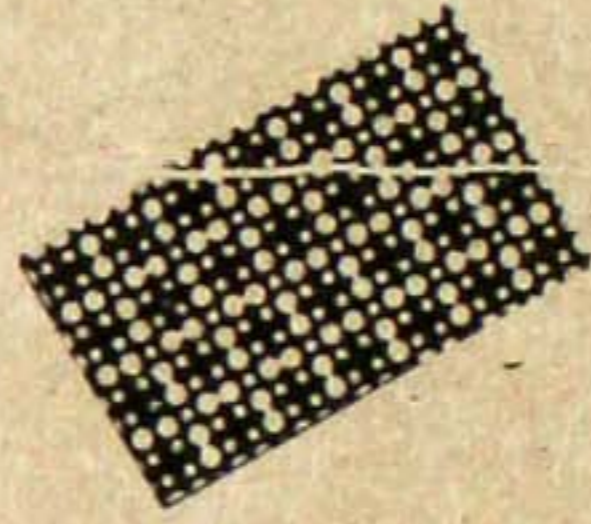
مازوں کے فرائض

۲۹۴

مازوں کے مستحب

۲۹۵

نکاح

دیباچہ

(اقبال صلاح الدین)

”دینی ادب“ دے چھپ بان نال ایم۔ اے پنجابی دے طالب علم سکھ واساہ لین گے کیوں جے ایس کتاب راہیں اوہناں دے امتحان دیاں کئی اوکڑاں دور کر دتیاں گئیاں نیں۔ ”باراں انواع“ جیسی دقتی مسلیاں والی کتاب نوں درویش ہوراں نے بڑے ای سہل، دلچسپ تے ماہرانہ انداز وچ پیش کیتا اے۔ اہتے طرن مصنف نے قرآن پاک دے تمام ضروری تعارفی مسائل نوں وی سورۃ یسین دے ترجمے تے تشریح دے بہانے بیان کر کے اک وڈی خدمت انجام دتی اے۔ جیکر کاغذی لک توڑ منگھیاں واسماں نہ ہوندا اے تے میں جناب عزیز شاہ بخاری ہوراں نوں ایہہ سفارش ضرور کر داپنی اود ”دینی ادب“ دے پہلے دوہاں حصیاں نوں اڈاڈ مستقل کتابی شکل وچ چھاپ دین تاں جے عام لوکی دی درویش ہوراں دی محنت کوںوں مفائدہ حاصل کرن۔ میں سمجھناں کہ ساڈے پنڈاں تھانواں وچ رہین والے بھرا جیہڑے بھانوں اردو نہیں پڑھ سکدے، پر جہناں نوں وارث شاہ، مولوی غلام رسول عالمپوری تے حضرت میاں محمد بخش ہوراں نے پنجابی پڑھن داؤل دتیا ہویا اے، اودہ وی درویش لاہوری ہوراں دی تیرھویں نوع نوں مزے لے لے پڑھدے۔ اللہ پاک نے چاہیا تے درویش ہوراں دی نوع اسیں اڈ کتابی شکل وچ چھپوان داچارہ چھیتی توں چھیتی کراں گے۔

”دینی ادب“ وچ باراں انواع تے سورۃ یسین توں وکھ ”گلزارِ مدینہ“ تے ”جنگ نامہ حامد“ دے بارے دی گلاں کیتیاں گئیاں نیں۔ مصنف نے بڑے سلیقے نال ایہناں دوہاں کتاباں داویر داوی کیتا اے تے بڑے ای سوہنے طریقے نال گل نوں توڑ نبھایا اے۔ کتاب

پڑھ کے تہانوں ایسہ اندازہ دی ہو جائے گا پئی ایہدے وچ درویش ہوراں نے اپنی درویشی دا پورا پورا ثبوت دتا اے کیوں جے اوہناں اپنی تحریر وچ کسے دی فردیاں گروہ دی دل آزاری توں کم نہیں لیا۔

درویش ہوری عمر بھر اردو، فارسی تے عربی دے استاد رہے نیں، ایس توں اڈامرت تے خطابت دا شوق اے، جیہڑا بے وی ہر روز جمعے دے جمعے پورا کر لیندے نیں۔ تہانوں پتا اے پئی ایہو جیسے ماحول دا بندہ جیس ویلے پنجابی لکھے گاتے کیہو جیس لکھے گاتے فیر مسلے مسائل دی گل۔ میرے جیسے بندے نوں وی لکھنی پوسے تے انجے دی لکھے گا، جیس دی مثال ”دینی ادب“ وچ لکھی گئی زبان اے۔ لہذا ایس کتاب دی زبان نوں ”مسئلے مسائل دی ٹکسالی زبان“ داناں دین بناں چارہ نہیں تے نہ ای ایس بناں گزارہ اے۔

میں درویش لاہوری ہوراں دا بڑا ای ممنوں آن پئی اوہناں میری درخواست نوں قبول فرمایا تے ایہ کتاب لکھ ماری تے فیر انج لکھی جیویں لکھن واسحق ہوندا اے۔ میں اپنے عزیز برادر جناب عزیز شاہ بخاری ہوراں دا وی شکر گزار آن کہ اوہناں نے کئی مشکلاں دے باوجود ”دینی ادب“ نوں بڑی اچھی کتابت بڑے سوہنے کاغذ اتے تے دیدہ زیب سرورق نال شائع کیتا۔

پاک پروردگار ایہتاں دوہاں نوں چنگے توں چنگا اجر دے۔ آمین۔

مخلص لہناں صدقہ ایہ

لاہور
۲۱ رمضان المبارک ۱۳۹۲ھ
(۵ نومبر ۱۹۷۲ء)

درویش لاہوری ہوراں دی گل

درویش لاہوری ہوراں دی گل سن لوؤ۔ درویش ہوریں مسلمان باپیا نڈے گھر پیدیا ہون کارن مسلمان
نیں۔ نیک مسلمان ہون واسطے تیس دعا کرو۔ شاید تہاڈے وچوں کوئی صاحب اثر نکل پوے۔ اوسدی دعا
قبول ہووے۔ درویش ہوریں مسلمان توں نیک مسلمان ہو جان۔ کیوں جے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم
ہوراں فرمایا۔ مسلمان اوہ لے۔ جس دے ہتھ تے زبان اتوں دو جے مسلمان محفوظ ہون (حدیث شریف)
اللہ تعالیٰ اللہ اسان ساریاں نوں اس حدیث شریف اتے عمل کرن دی توفیق دیوے۔

بھائی اقبال صلاح الدین ہوراں دے اصرار تے شیخ محمد بشیر ہوراں دے پیار نے مینوں ایم
پنجابی دیاں امیدواراں دے فائدے کارن تیجے پرچے دے بارے لکھن اتے مجبور کیتا۔ اینہاں دواں
صاحبان دانشکریہ ادا کر دیاں ہویاں قلم وچ چھیرا گیا۔ زبان وی ادائیگی توں نسی پھر دی اے تہری
دنداں دے قلعے وچ گھگھنیاں منہ وچ پا کے بہہ گئی۔ ذہن سوچن توں توں عاری ہو گیا۔ دل نے ڈھینڈیا
ڈگدیاں حوصلہ کر کے ہتھاں نوں یاری دتی۔ ایہ چند سطران لکھ کے مولانا محمد حسین نظیری ہوراں دا شعر کئی
وار بلکہ ہر وار زبان تے آوندا اے۔

منظور یار گشت نظر سیری کلام ما

بیہودہ صرف شکر نہ کر دیم دودہ را

علامہ غلام قادر لاہوری ہوراں دی علمی گہرائی تے بشیر حسین ناظم ہوراں دے خلوص دی گہرائی
تے ڈاکٹر انانکھو ہوراں دی مشفقانہ پذیرائی اس کج کج لکھن والے دی ہرزہ سرائی نوں اپنے وسیع
دامن وچ کج لیں۔ تے فیریں وی سراپا کر کے کہن جوگا ہوواں گا۔ ع۔

پھول کچھ میں نے چنے ہیں ان کے دامن کے لیے

مَنْ صَنَفَ قَدِ اسْتَمَدَفَ۔ جس تصنیف کیتی اوسنوں تیر مارے جانڈے نہیں۔

دے مقولے اتے عمل کر دیاں ہویاں مینوں ایہ ہرگز دعویٰ نہیں کہ اس لکھت وچ کوئی عیب

نہیں۔ بے عیب ذات اللہ پاک دی ہے۔ نالے فوق کُلّ ذی عِلْمٍ عَلِيمٍ دامن
 ربّی وہی ہر وقت سامنے رکھنا چاہیے۔ ہر جان والے اُتے اک ہور جان والا ہے۔ اس واسطے
 بھراؤ!۔ طالب علموں! اس لکھت وچ عیب میرا ذاتی عیب ہے۔ جیڑا تہاڑی وسیع قلبی نال
 چھپ سکدا ہے۔ جے کوئی چنگی گل مکھی ہوئی ہے۔ ادہ تہاڑے نائے دی خاطر قدرت نے میری
 کولوں خدمت لئی ہے۔ ورنہ سے

نہیں سوہنی نہ زر پلے کس دامان کریساں

چاے کنیاں چکڑ بھریاں کس نون مل مل دھوساں

باراں انواع دیاں کھلریاں ہویاں مسلیاں نوں مختلف فقہ دیاں کتاباں وچوں اکٹھا کر کے لکھیا
 گیا ہے۔ ورنہ کتاب دی اک اک سطر وچ کئی مسئلے بیان کیتے گئے ہیں۔ اسنوں باراں انواع دا خلاصہ
 سمجھو۔ یا پنجابی نثر وچ فقہ حنفی دی چھوٹی جیڑی تیرہویں نوع۔ ایہ تہاڑی پسندتے صواب دیدے۔
 عبارت وچ عربی فارسی دے لفظ اپنی شکل (اصل) وچ ای لکھے گئے ہیں۔ کیوں جے پنجابی
 لکھن والیاں دا ایہو ای فیصلہ ہے۔ سورۃ یسین دی تفسیر واسطے کئی انگریزی اردو دیاں تفسیراں
 زیر مطالعہ رہیاں ہیں۔ حامد عباسی دے بارے غشیع عقیل ہوراں دی تشریح توں فائدہ لیا گیا ہے۔
 تہاڑی رہنمائی نال شاید دو جا نقش اس نالوں بہتر ہووے۔ اوڑک وچ شیخ سعدی ہوراں دا کلام
 میرے اطمینان دا سبب ہے۔

شنیدم کہ در روز امید و بیم

بداں را بہ نیکان بہ بخشد کریم

توینزار بدی بسینم در سخن

بہ خلق جہاں آفرین کارکن

دویش لاہوسی

بہ خلق جہاں آفرین کارکن۔

عبدی لاہوری

ناں : عبد اللہ نالے - تخلص عبدی کر دے سن - پیو داناں جان محمد عباسی - بلکہ ہانس تحصیل
پاک پٹن - ضلع ساہیوال دے رہن والے سن -
کشتہ صاحب لکھدے نیں -

مولوی صاحب ہوراں دی پیدائش دا صحیح سال معلوم نہیں - پر اس طرح معلوم ہوندا اے - اکبر جلال الدین
دے آخری دناں مہرچ پیدا ہوئے سن - تے اورنگ زیب ہوراں دے وقت ہوئے سن - سترور ہے
شاعری کیتی - بڑے نیک تے اللہ لوک سن - کلام پاک دے حافظ سن -
حضرت میاں محمد بخش مصنف قصہ سیف الملوک ہوراں نے مولانا عبدی نال خاص عقیدت
دی بنا اتے اونھانڈے حالات زندگی نظم وچ لکھے - پڑھن والے حضرات نثر توں پہلاں نظم توں
لطف اندوز ہولین -

شہر لاہور مبارک اندر صحت کیتی بہ کے

مولوی عبد اللہ جیو دے خانے اندر رہ کے

جس صاحب انواع بنائی سورج وانگ نورانی

ہر اک تائیں فیض پچا پوے اندر مسلماناں

عجب لگائیوس باغ فقہ دا دائم وچ بہاراں

اس گلشن دے سیر کنندے پاؤن خیر ہزاروں

شہر شریعت دے وچ جس نے خوب بازار بنایا

ہر مسائل دینی والا سودا بہت پوایا

عامان خاصان اوس بازاروں جو خواہش سوچایا
 دھن محمد شفیع عبداللہ جس ایرہ فیض کھنڈ آیا
 عالم عامل فاضل کامل حافظ سرحقانی
 زاہد صوفی متقی صائم راہبِ مسلمان
 حضرت جی دی سنت اتے قائم ہے ہمیشہ
 روون ورد محبت کنوں سدا اونخاندا پیشہ
 مانس ملک وچ رہندے آہے اول وقت جوانی
 او ہو وقت پیارا کہندے جیونگر رسم جہانی
 پڑھیا علم ہوئے سن عالم اجر چارن جانڈے
 فخر ریاند آہے مولے کسبوں نہ شرماندے
 اجر چارن کم مبارک بہت نبیاں کیتا
 نبی ولی دے کم وچ حکمت دیکھیں پیٹھ چیتا
 اجر چار دیاں نوں ہک دن روز مبارک آیا
 سرور عالم دی اسواری اپنا آپ دکھایا
 کہن سلام علیک امنہاں میں پھیر بشارت کرے
 ایہ سرور سردار نبیاں سارے جس دے برے
 جاٹے عبداللہ ہو رہیں نال ادب تسلیمان
 حضرت بہت نوازش کر کے کیتیاں سر ہیمان
 ظاہر باطن روشن ہو با کھلے علم تمام
 پختہ کار ہوئے عبداللہ دور ہوئی بسہ خامی
 کیتا امر نبی نے جاؤ شہر لاہور مبارک
 نام اللہ دے علم پڑھا دیں کردے نہوین تارک
 تاں تشریف لاہور لیاے آبیٹھے ہک تھانویں
 مرد کرن گلزار زمین نوں کلر ہو دے بھانویں

حسن محمد سی اک تیلی بندہ خاص سائیں دا
 اس دے آن بنے ہمسائے نام زیاد جائیں دا
 چکی پیس کرن مزدوری کسب حلا لوی کھا دن
 نام اللہ دے حکم شریعت ہراک کان پڑباون
 شاگرداں نوں کرن نصیحت نامے سبھناں یاراں
 نامحرم دل وکھو ناہیں اندر سیل نہاراں
 بہ دن سنے شاگرداں آہے ٹوٹے جانے رستے
 آگے نار آہی بہک پیٹھی خوب مندر بند بستے
 زیور تے پوشاک عجائب صورت بہت صفائی
 رنگ گلابی انگ حسابی جو بن جوت جگائی
 شیخ عبد اللہ چلاے چلدے جاں اسجائی پتے
 رستے اتے چپ چاپ تے رہے کھلوتے بہتے
 دیکھ حیران ہوئے ہمارا ہی جان پھرا آئے ڈیرے
 کیتی عرض شاگرداں حضرت ایہ نہیں کم تیرے
 آپ اسانوں مڑ مڑو جو بہت کرو تاکیداں
 نامحرم نوں وکھو ناہیں ایہ ہے کم بے دیداں
 آپ اچ رستے وچ کھلو کے وکھدیاں جھٹ لایا
 عامل آپ شریعت اتے اچ کی ویلا آیا
 آپ ہو رہیں فرماون گئے سمجھ نہ آئی تساں
 میں اس عورت دل نہ ڈٹھا رمنز پائی تساں
 ہے ضمیر میرا اس تھانویں قبر ہوئے گی اوتھے
 تاں اوہ جا کھلو کے وکھی تسیں نہ جاؤ گھوٹھے
 ہراک تاہیں وطن پیارا جو انسان و نساں
 تاں مینوں اوہ جا پیاری رہیا کھلو اس جاں

جاں رحلت فرمائی ایتھوں اوتھے قبر ہوئی سنی
 ایہ کرامت ظاہر و کجی لوکان خبر ہوئی سی
 ہو را نہاں دی بہت دیکھونا لے بے ریائی
 بہ کوئی شخص کتاب ڈیری چاہے جلد لکھائی
 ہو رکے تھیں ہونہ سکدی صحت نالے جلدی
 پکس انہاندے لیا یا کاقدس پیوس اس گلدی
 تھوڑے دن دا عرصہ کر کے شیخ عبد اللہ لیتی
 پھر آیا اوہ شخص گھنن نوں جس دن دینی کیتی

در پر آن آوازہ کیتوس سن کے باہر آئے
 داہری اتے آٹا ڈھلا ظاہر پیا دکھائے!
 دیکھیاں اُس کیا حضرت ایہ کی حال تساڈا
 آکھن گئے چکی پسین ہے نت کم اساڈا
 کراں مزدوری چھڈ مغروری یویں ہوو گزارا
 کھائے حلال عیال اساڈا مت پائے چھٹکارا
 اوس شخص نے کیا حضرت ایڈے ربخ نہ پاؤ
 یاد مینوں اک حرف اجیہا اس دا ورد کساؤ
 سجدے پے تھوڑی واری روزی کارن پڑھنا
 دو روپیہ نت روز ہوو یکا لیکے گھر وچ وڑنا
 بیٹے ایہ گل سندے آپے بہت دلوں خوش ہوئے
 بہن گزان فراخ ہووے گی کھاساں بیٹھے سوئے
 جاں کوئی روز گزشتہ ہو یا آمد کجھ نہ ہوئی
 اوہو حال رہیا سی سارا اوہا ہوو نہ کوئی
 بابا جی ایہ کی کجھ ہو یا بیٹیاں عرض گزاری
 یا اوہ عمل تساں نہیں کیتا یا نہ ہو یا جاری

کہن لگے عبد اللہ ہوریں سنو میرے دل بندو
میںوں شرم ربے تمہیں آیا پڑھیا ناں فرزندو

اتنی عمر گزشتہ ہوئی روزی رہیا بچا نذا
روزی کارن کران نہ سجدے ایہ ریا ہو جانذا
خالق رازق آپ الہی نت دیندا بن منگے

روزی کارن سجدے کرنے نہیں اسانوں چنگے
ایسے مرد خلاصی آپ ہے آج اجیہے کتھے !

غرض نہیں نفسانی او تھے شوق الہی جتھے
ایسی بے ریا عبادت خوشبودار اخلاصوں !

عاماں دا کی قدر محمد ہوندی مردو خاصوں !
بیٹا اس دانور محمد کہن مدق جیں نون !

بہت مناقب اس مے لیکن یاد نہیں اوہ میںوں !
بہت کتاباں اتے اس نے حاشیہ شرح لگائی

لقب مدق حضرت دتا ویکھ اوہی دانائی
اگے بیٹے بہت اونھانڈے زاہد صوفی بھارے

نقی محمد تقی محمد رب دے خاص پیارے
ہک گیا لا اولدا اونھاں تمہیں من رضا خدائی

دو جے نون رب بیٹا دتا صاحب صدق صفائی
جینوں کہن محمد عاشق لقب مبارک پایا

وچ لاہور لوہاری منڈی اوس نشان لگایا !
جوانی دے زمانے وچ بھیداں چارن داکم شروع کیتا۔ بھیداں چارناں کم پیغمبر ان والے۔
اس واسطے اس کم دے کرن توں سنگنا نہیں چا پیدا۔ حضرت موسے علیہ السلام ہوراں نے جیہڑے صاحب
کتاب رسول سن۔ وہ سال بھیداں چارن داکم کیتا۔ حافظ ہوریں بھیداں چارن واسطے جنگل
وچ چلے جانڈے سن۔ بھیداں چردیاں رہندیاں سن آپ اللہ دی یاد وچ ہر وقت محور بندے

ایس زمانے وچ ای آپ نوں رسولِ کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دی زیارت ہوئی تے
 خواب وچ ای آپ نوں لاہور جان دا حکم ہویا۔ آپ لاہور آگئے۔ چوک جھنڈا وچ اک درویش
 حسن محمد تیلی کول آگئے۔ ظاہر طور اتے اوہ کو لھوی پیر دے سن۔ پر باطن وچ اوہ بڑے پنیچے ہوئے
 بزرگ سن۔ آپ نے اونھان نوں اپنا مرشد بنایا۔ جدوں لاہور آئے تے بھٹیڈاں چارن دا کم چھڈ
 کے چکی پینیا شروع کر دنا۔ حلال دی کمائی کر کے اپنا تے اپنے بال بچے دا گزارہ کرن لگ پئے۔
 لوکاں نوں وعظ نصیحت وی کر دے سن۔ تے قرآن پاک دا درس دیندے سن۔

اک وار اینہاں دے کول اک آدمی اپنے کلام دی اصلاح واسطے آیا۔ چکی پینیاں باہر
 نکلے تے داڑھی اتے اٹا ای اٹپیا ہویا سی۔ اوہ آدمی ایہ حال دیکھ کے کہن لگا۔ جے تسیں
 چاہو میں تہانوں اک وردو سدا ہاں۔ جسدے پڑھن مالِ غیب نوں روپے مل جایا کرن گے۔ رٹکے بالے آکھن گے۔
 ابا جی وظیفہ سکھ لئو۔ سانوں آرام ہو جاوے گا۔ نالے تسیں وی چکی پین دی مشقت توں چھٹ
 جاؤ گے۔ آپ نے انکار کر دتا۔ میں رب دی عبادت نوں تجارت نہیں بنانی چاہندا۔
 کہن لگے عبد اللہ ہوریں سنو میرے دل بندو۔

میںوں شرم ربے تھیں آیا پڑھیا نہ فرزندو

اپنی عمر گزشتہ ہوئی رو دی رہیا بچپاندا

روزی کارن کراں نہ سجدے ایریا ہو جاندا

آپ مے خلق توں اثر لے کے عام لوک اینہاں دی طرف آندے سن۔ آپ بڑے مہمان نواز
 سن۔ اینہاندے کئی پتر سن۔ اونھال وچوں نور محمد مدق بہت مشہور ہویا لے۔ اوہ وی اینہاں
 دی طرح وڈا عالم سی۔ آپ شاعر سن۔ پر اپنی شاعری تو دین دا کم لیا۔ فقہ حنفی دے مختلف
 مسلیاں نوں سوکھی پنجابی زبان وچ لکھیا۔ اینہاں دی شاعری دی زبان دے متعلق کشتہ
 ہوریں لکھدے نیں۔

شعراں وچ عربی، فارسی تے ہندی دے لفظ ڈھکدے ورتے ہن۔ پنجابی

نہیں۔ پر زبان ستھری نے چال اُنٹ لے۔ پوٹھو ما رسی نے ہندی بولی دے لفظ موجود ہن۔

آپ نے فقہ دے مسلیاں دے بارے بارہ رسالے لکھے۔ جنھال وچوں نص فرائض،

علوم۔ معانا۔ تے سراجی بہت مشہور نیں۔ ہر رسالے نوں نوع کندے نیں۔ بارہ رسالیاں

نوں بارہ انواع دانال دنا گیا ہے۔ عبدی ہوراں نے ۹۹۷ھ وچ رسالہ ہندی لکھیا۔
اسدا ذکر میرے محترم استاد حافظ محمود شیرانی ہوراں نے اپنی معرکے دی کتاب پنجاب
میں اردو وچ کیتا ہے۔

بارہ انواع دو طرح دیاں ملدیاں نیں۔ اک پرانی باران انواع جس دا ذکر قاضی فضل حق
پروفیسر گورنمنٹ کالج لاہور ہوراں نے کیتا ہے۔ اسے وچ چھٹے رسالے شامل نیں۔ اونھاں
دانال ایسے۔

- ۱۔ رسالہ ہندی۔ ۹۹۷ھ ہجری۔
- ۲۔ تحفہ الفقہ - ۱۰۲۵، ہجری۔
- ۳۔ نص فرائض - ۱۰۳۲ ہجری
- ۴۔ خلاصہ معاملات - ۱۰۴۳ ہجری
- ۵۔ انواع علوم - ۱۰۴۴
- ۶۔ معرفت الہی - ۱۰۵۴
- ۷۔ خیر العاشقین - ۱۰۵۴
- ۸۔ فرائض شرح سراجی - ۱۰۵۸
- ۹۔ خیر العاشقین خورد - ۱۰۶۵
- ۱۰۔ فقہ ہندی - ۱۰۷۵
- ۱۱۔ حصار الایمان

دوجی باران انواع اوہ اے۔ جیہڑی حاجی چراغ دین سراج الدین لاہوری ہوراں
چھاپی ہے۔ اسدا سوالہ باوا بدھ سنگھ ہوراں پریم کہانی وچ دتا ہے۔ اوسدی ترتیب ایچ اے۔
۱۔ تحفہ الفقہ (۲) نص فرائض - (۳) خلاصہ معاملات - (۴) انواع علوم - (۵)
معرفت الہی - (۶) خیر العاشقین - (۷) فرائض شرح سراجی (۸) خیر العاشقین خورد -
(۹) حصار الایمان اول - (۱۰) حصار الایمان دوم - (۱۱) حمد و ثنا - (۱۲) تحفہ دوم -
ایس انواع دا حاشیہ حافظ محمد صاحب ساکن لکھو کے نے فارسی دی وچ لکھیا ہے۔
فارسی دا حاشیہ کتاب دی عبارت توں زیادہ صاف تے سوکھا ہے۔ کتاب نسخ وچ لکھی گئی ہے۔
اسدا صحیح پڑھنا اچھا خاصا مشکل ہے۔ فارسی دے حاشیے اردو وچ وی ترجمہ ہویا ہویا ہے۔

اوہ کتاب وی حاجی چراغ دین ہوراں دی چھپی ہوئی اے۔ کتاب دے وچ خزانہ مسعودی
 قنیہ دے عام حوالے آندے نیں۔ جس شخص نے فقہ حنفی دی کوئی کتاب عربی دے وچ مثلاً
 قدوری - کنز الدقائق - منیر المصلی تے ہر ایہ شریف نہیں پڑھی۔ اوہ انواع دے مسائل نوں
 سمجھ نہیں سکدا۔ اس واسطے پڑھن والے ایس کتاب نوں بہت مشکل کہندے نیں۔ حقیقت وچ
 کتاب چو نوں نئے بہترین اے۔ ادبی اعتبار نال وی اس وار تہ اچالے۔ تے فقہی اعتبار
 نال ایہ کتاب موتیاں دی لڑی اے۔ جیہڑی منج دی رسی وچ پروتی گئی اے۔ (پنجابی زبان
 نوں منج نال تشبیہ پیر وارث شاہ ہوراں دے استاد محترم مخدوم غلام مرتضیٰ قصوری
 ہوراں دتی اے۔ ہیر سنن دے بعد اونھاں فرمایا سی۔ وارثا توں موتیاں نوں منج دی رسی
 وچ پرو دتا اے۔

باراں انواع دے دکھو دکھو رسالے چالی پنتالی سالان وچ لکھے گئے نیں۔ بعض لوں
 اکھڑے نیں۔ رسالہ مہندی مولانا عبدی ہوراں دی تصنیف نہیں اے۔ پر اسدے بارے
 کشتہ ہوراں دا بیان اے۔

(شاعر دا تخلص وی عبدی اے۔ مولانا عبدی دیاں دو جیاں کتاباں نال ایس کتاب دا
 وزن وی ملدا اے۔ جہناں دا بنا سنگار وی اک جہا اے۔ پھر طرز وی پنجابی اے۔ اس لئی
 اہ من لینا کوئی اوکھا نہیں جے رسالہ مہندی وی مولانا عبدی لاہوری دا لکھیا ہویا اے۔
 تے وی انواع دے سلسلے دی بارہویں گواچی ہوئی کتاب۔ رسالہ پنجابی دربار لائلپور
 جنوری ۱۹۳۰ ص ۱۰)۔

مولانا عبدی دی شاعری۔ مولانا ہوراں نے فقہ دی مسلے پنجابی نظم وچ لکھے نیں۔
 اس واسطے اونھاں دی شاعری دے بارے وی کجھ بیان کیتا جاندا اے۔

مولانا دی زبان صاف ستھری اے۔ عربی فارسی دے نقطہ عام ملدے نیں۔ کیوں جے
 مولانا دے زمانے وچ درباری زبان فارسی سی۔ اس واسطے فارسی زبان دا غلبہ کلام توں ظاہر
 ہوندا اے۔ بعض شعر مولانا ہوراں دے بڑے اچھے درجے دے نیں مثلاً

دل دریا سمندرون ڈونگھے کون دلاں دیا جانے

وچے بڑے وچے کھیرے، وچے وچ مہانے

چوداں طبق دے دے اندر تنبو وانگن تانے

جیکوئی حرم دل راہرے سوئی رب پچھانے

بعض لوگ ایہاں شعراں نوں حضرت سلطان باہو ہوراں نال منسوب کر دے نیں۔ ہر
مصرے دے چھیکڑ وچ لفظ ہو دا وا دھا کر دے نیں۔ اسدی حقیقت دے بارے والہ
اعلم بالصواب ای کہتا پینداے۔

نہونہ کلام

۱۔ نص فرائض

ایہ باب ہلکے وچ خلاصے خزانے وچ برھانے

عزائب وچ مسعودی قنیہ محیط تارخانے

اس شعر دے وچ ہدایہ۔ خلاصہ برہان۔ عزائب۔ مسعودی۔ قنیہ۔ محیط۔ تارخان سب

کتاباں دے ناں نیں۔ جنہاں دے وچ مفصل فقہ دے مسئلے لکھے ہوئے نیں۔ ایہ ساریاں کتاباں
مولانا دے زیر مطالعہ سن۔ ایہاں دے علم دا درجہ انہاں کتاباں دے مطالعہ توں ای پتہ چلدا اے
۲۔ فرض وضو دے چار نی مسح ہوشیار۔

بہتھاں پیراں مونہہ نوں دھوون چار تھٹھے طہار

جے چوتھے فرضوں ترک ہووے اوہ تے ہون بقا

دھوے یا مسح کرے وچ خزانے آ

جے چوتھے اول وضو فاسد ترے ہون فنا

وت فرضوں سر لوں سازے وچ خلاصے آ

ایہاں شعراں وچ وضو دے چار فرض بیان کیتے گئے نیں۔ جنہاں دے متعلق نص قطعی
قرآن پاک دا حکم اے۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ إِذْ أَقَمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ

وَأَيْدِيكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ۔

۲۔ نص علوم

جو قربانی پوست لایا ہے اجرت روانہ ماس

گوشت پوست روانہ دیکھن وچ مسعودی خاک

جو ویچے اس قیمت گھروچ نہ کرے مول

ایہ وچ مسعودی فقراں دیوے متکو و بخی بھول

ایہناں شعراں وچ قربانی دے گوشت تے کھل دا ذکر کیا گیا اے۔ جے ذبح کرن

والے نون اجرت دینی چا سیدی اے۔ نہ کہ پوست یعنی کھل یا گوشت۔ جو کھل و پیچ کے
قیمت وصول ہووے۔ او سنوں گھروچ استعمال نہیں کرنا چا ہیدا۔ فقراں نون دے دینا
چا ہیدا اے۔ ایہ مسئلے مسعودی وچ بیان کیتے گئے نیں۔ کوئی ایہناں نون بھل نہ جاوے۔

۳۔ سراجی

محروم کرے کو وارث تائیں تنوں کیا سزا

جنت تھیں محروم اوہ مسعودی سزا

فرماندے نیں۔ جیٹرا آدمی کسے وارث نون حصہ وارث نون جان بچھ کے محروم کرے گا۔
اوبدی سزا ایہ اے۔ اوہ جنت تھیں محروم ہوسی۔ ایہ مسئلہ مسعودی وچ بیان کیا گیا اے۔

موت دے بعد اللہ تعالیٰ دے فرشتے بندے کو لوں نیک اعمال دی طلب کرن گے۔
عبدی ملک الہی طلب کر لین کیا توں اندا

جے کچھ پلے چنگا کھڑسیں نہ تھیسیں درماذا

کاہل عبد عبادت اند ذرا خاص نہ ہو

عیب اسٹے و بھن دھوتے جو خالق لہے دھو

ہو را امید نہ کیجے کائی باجھ امید الہی

رب صاحب جس دنیا خلقی حدتیدی آہی

میرے اک محترم دوست ڈاکٹر الطان رانا، ہوراں دے خیال دے مطابق مولانا عبدی
ہوراں دی باراں انواع دی ترتیب ایج اے۔ ڈاکٹر ہوریں بڑے ککھے پڑھے تے محقق قسم
دے بندے نیں۔ اوہناں دی رائے نون وقعت نہ دینا اس طرح اے۔ جس طرح شیخ سعدی
ہوریں فرما گئے نیں۔

گر نہ بنید بروز شپہ چشم۔ چشمہ آفتاب را چہ گناہ

۱۰۲۵ ہجری وچ لکھی گئی۔

۱۔ تحفہ الفقہ

- ۲ - نص فرائض - ۱۰۳۲ -
 ۳ - خلاصہ معاملات - ۱۰۳۳ -
 ۴ - انواع علوم - ۱۰۴۲ -
 ۵ - معرفت الہی - ۱۰۴۵ -
 ۶ - خیر العاشقین - ۱۰۵۲ -
 ۷ - سراجی - ۱۰۵۸ -
 ۸ - خیر المومنین - ۱۰۶۵ -
 ۹ - حصار الایمان - تصنیف داسال معلوم نہیں ہو سکیا - کوشش جاری ہے -
 ۱۰ - صیقل اول -
 ۱۱ - صیقل دوم -
 ۱۲ - حمد و ثنا -

نالے ڈاکٹر الطاف صاحب دی تحقیق توں ایہ گل ظاہر ہوندی ہے کہ رسالہ مہندی
 داجسنوں لوکاں نے گواچی ہوئی نوع قرار دتا ہے۔ ناں رسالہ مہندی ہے۔ مہندی نہیں۔ ایہ
 رسالہ عبدی لاہوری ہوراں دی تصنیف نہیں۔ بلکہ اک دوجے عبدی ہوراں دا لکھیا ہویا ہے۔
 جیہڑے عبدی کو دھن دے ناں نال مشہور نہیں۔ تے اوہ موضع باتو دے و سنیک سن۔ البتہ
 کتاب دا تصنیف داسال ۹۹ ہجری ہے۔

نالے ڈاکٹر الطاف صاحب ایہ وی فرمایا ہے کہ مولانا عبدی داناں عبد اللہ عبدی ہے۔ نہ کہ
 محمد عبد اللہ عبدی۔ کشتہ ہوریں محمد عبد اللہ عبدی لکھیا ہے۔ ناں وچ اختلاف ہووے۔ پر
 تخلص وچ اختلاف نہیں جا پدا۔ تخلص عبدی ہے۔

باراں انواع

فقہ دی شرعی حیثیت :

فقہ دے لغت دے اعتبار نال ایہ معنی نہیں کہے چیز دا جاننا تے سمجھنا۔ پر علماء دے خیال دے مطابق فقہ توں مراد اوہ شریعت دے احکام نہیں جنہاں دا خاص طور تے تعلق انساناں دے اعمال تے افعال نال ہوندا اے فقہ دا موضوع انساناں دے اوہ افعال نہیں جنہاں دا تعلق طلال۔ حرام۔ فرض۔ واجب سنت تے مستحب نال ہوندا اے۔ تے فقہ دی عرض تے غایت ایہ اے۔ جے آدمی اللہ تعلق تے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی رضا مندی حاصل کر سکے۔ اللہ تعلق دے احکام اتے عمل کرے تے منع کیتیاں ہو یا چیزاں توں رک جائے۔

فقہ تے دو جے شرعی علم :

علم تفسیر وچ صرف قرآن پاک دیاں آیتاں تے اوہناں دے تعلق والیاں چیزاں نال بحث ہوندی اے۔ یعنی اس آیت دے نازل ہون دا کہہ پڑا وقت اے تے اہدے نازل ہون دا کہہ سبب اے۔ لیکن جس وقت اسیں علم فقہ دے بارے بحث کراں گے۔ تے صرف ایہاں چیزاں نال ای بحث نہیں کراں گے۔ بلکہ بحث ہو دیگی۔ جے ایہہ آیت عام اے یا خاص مطلق۔ یا مقید اے۔ اس آیت دے حقیقی معنی مرادیں یا مجازی تے ایہناں آیتاں وچوں کیہڑے کیہڑے مسئلے نکل سکدے نیں۔ دو جے لفظاں وچ اسیں ایہہ آکھاں گے جے تفسیر دا علم فقہ دا محتاج اے۔ اوہ وقت تک کوئی بہترین تفسیر بیان کرن والا نہیں ہو سکدا۔ جد تک اوہ علم فقہ دا پورا ماہر نہ ہووے گا۔ اس طرح علم حدیث دے وچ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے اقوال تے افعال نال بحث ہو دیگی۔ تے حدیثاں دے کمزور تے درست ہون نال بحث ہو دیگی پر علم فقہ دا جانن والا حضور صلی اللہ علیہ وسلم دے ہر قول تے فعل دی علت تلاش کریگا۔ جتھے جتھے اوہ علت ثابت ہو دیگی اوہ حکم ناقد کرتا جائے گا۔ جے حضور دے افعال واجب نیں یا سنت۔ مستحب نیں یا مباح۔ ایہیاں ساریاں گلاں نوں سامنے رکھدے ہو یاں ایہہ نتیجہ نکلدا اے۔ جے علم فقہ علم قرآن تے علم حدیث دے مکمل ہون داناں اے۔

فقہ دیاں فضیلتاں :

قرآن پاک دے وچ فقہ دی فضیلت بارے وار ہوندا اے۔ فَلَؤَ لَا فَضْلَ مِنَّا لِكُلِّ فِرْقَةٍ

مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ : یعنی کیوں نہ ہر طبقے وچوں یک جماعت جہاں
 واسطے نیکی۔ تاکہ تفقہ فی الدین حاصل کر دی۔

دوسری جگہ قرآن پاک وچ وارد ہوندا اے۔ وَكَوَسِدُّوهُ إِلَى السَّوْلِ وَالْحَىٰ أُولَى
 الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلَّكَ الَّذِينَ يَسْتَبْطُونَهُ مِنْهُمْ۔ یعنی جے اوہ لوک اس گل نون
 رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم اتے اپنے علماواں دی طرف لوٹا ندے۔ تے علما اونہاں وچ جان لیندے
 جیہڑے اونہاں وچوں استنباط کر دے نیں۔

اس آیت وچوں مسئلیاں دے استنباط دا ثبوت ملدا اے۔ اسے داناں ای فقہ اے۔
 تے فقہار دے نزدیک دین دی اصل جہڑ کتاب (قرآن پاک) تے سنت (حدیث شریف) اے
 نالے ایہ وی ثابت ہوندا اے جے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم اپنی زندگی دے وچ صحابہ کرام نون
 اجتہاد تے استنباط دا حکم دیندے سن۔ لیکن سارے صحابہ اینہاں صفناں نال موصوف نہیں سن۔
 کیوں جے مسئلیاں دا استنباط بغیر علم دے ممکن نہیں اے۔ تے ایہو ای علم دا آخری مرتبہ اے۔

فقہ دے بارے حضور دے ارشادات

مَنْ يُؤَدِّ اللّٰهُ بِخَيْرٍ أَيْفَقِّهْم فِي الدِّينِ - اللّٰهُ تَعَالَىٰ جِس نال بھلائی
 چاہندا اے نیں۔ اوس نون دین وچ نفقہ دا مرتبہ عطا کر دے نیں۔ دو جی جگہ آپ دا ارشاد اے۔
 فُقَيْدٌ وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ : اک فقیہ شیطان اتے ہزار
 عابدان نالوں سخت اے ہو سکدا اے۔ جے شیطان اک چھوٹی نیکی دی تعلیم دے کہ وڈی نیکی تون
 محروم رکھن دی رغبت دیوے۔ مستحب چیزاں دی طرف توجہ پھر کے فرض تے واجبات تون محروم
 رکھن دیوے۔ پر اوہی ایہہ چال اک فقیہ اتے نہیں چل سکدی۔ اسے واسطے آنحضرت نے اپنے
 پیچھے بھرا حضرت عبداللہ ابن عباسؓ ہوراں نون دعا دتی سی۔ اَللّٰهُمَّ فَقِّدْ فِي الدِّينِ -
 اے اللہ اس نون دین وچ سمجھ عطا فرماؤ۔

فقہ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم۔ قرآن پاک وچ چ ماں۔ دھی۔ دوسکیاں بھیناں دا اک مرد
 نال نکاح حرام اے۔ پر رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں نیں ایسے حکم اتے محمول فرماندیاں ہویاں
 پھوپھی۔ بھتیجی۔ ماسی۔ بھینویں دا وی اک نکاح وچ آنا حرام قرار دتا کیوں جے اینہاں دوہاں صورتاں
 حرام ہون دی وجہ قطع رحمی اے۔ اسی طرح دودھ ماں تے بھین دے نکاح وچ آن تون منع
 قرآن پاک نے فرمایا۔ پر آنحضرت نے ایس دا قیاس دودھ دیاں باقی رشتیاں تے وی فرمایا اے۔

یعنی دودھ دی پھوپھی بھتتری تے ماسی بھینوی وی اک مرد دے نکاح وچ نہیں آسکدی
اسی طرح رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں میں پاک تے ناپاک چیزاں تے قیاس فرماندیاں ہو یاں گره
کچلی والے جانور دا گوشت چیرن پھاڑن والے جانوراں دا گوشت تے پنچے والیاں کپھیرواں دا
گوشت حرام فرمایاے۔

اللہ تعالیٰ نہیں مردار نوں حرام تے ذبح کیتی ہوئی چیز نوں حلال فرمایا۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم
ہوراں میں قیاس فرما کے ماں دے ذبح ہو جان دے بعد اوس دے پیٹ دے پکے نوں وی ذبح
خیال فرماندیاں ہو یاں حلال فرمایاے۔

فقہ صحابہ رضوان اللہ علیہم

رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں میں حضرت عمرو بن العاصؓ ہوراں نوں جنگ ذات السلاسل
وچ امیر بنا کے بھیجا۔ راہ دیوچ نہاؤن دی ضرورت پیش آگئی۔ پانی دے ٹھنڈے ہون پاروں
تے سردی دی شدت پاروں آپ نے قیاس کر کے **وَلَا تَلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ**
دے مطلب سامنے رکھیاں ہو یاں غسل دی بجائے تیمم کر کے نماز پڑھائی۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم
ہوراں میں حضرت عمرو بن العاصؓ دے قیاس نوں پسند کر دیاں ہو یاں خاموشی اختیار فرمائی۔
۲۔ حضرت عمرؓ ہوراں **وَمَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ** اتے قیاس
کر دیاں ہو یاں اطاعت رسول دے منکر نوں اطاعت خداوند تعالیٰ دا منکر قرار دیندیاں ہو یاں کافر
قرار دتا۔ تے اسلام لیان دے بعد منکر رسول۔ منکر خدا ہو کے مرتد ہو گیا۔ اوسدا قتل واجب قرار دتا۔
جیہڑا کہ منافق تے یہودی دے جھگڑے بارے آپ دے فیصلہ توں ظاہر ہونداے۔
فقہ دے اصول۔ ارکان۔ ماخذ وغیرہ۔

فقہ دے ماخذ

۱۔ فقہ دا پہلا ماخذ کتاب اللہ اے۔

اس دا دو جاناں قرآن پاک اے۔ جیہڑا کہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں تے حضرت جبریل
علیہ السلام دیاں راہیں نازل ہوندا رہیا اے۔ جیہڑا ہوس تیک تحریر ہو یا ہو یا موجود اے۔ تے
قیامت تیک رہیگا۔ ارج تک تو اترا مال نقل ہوندا آیا اے۔ قرآن پاک توں مراد لفظی تے معنوی
اعتبار نال دونوں چیزاں لیاں جاندیاں ہیں۔ کیوں جے ترجمہ قرآن نہیں ہوندا۔ اسے واسطے امام
صاحب دافتویٰ اے۔ جیہڑا شخص قرآن دے ترجمہ دی تلاوت کر دے اوہ بے دین تے

۱۔ مقیاس علیہ یا اصل۔ جس تے اتے قیاس کیتا جاندا اے۔

۲۔ مقیاس۔ جس دا قیاس کیتا جاندا اے۔ اس نوں فرع وی کہندے نہیں۔

۳۔ علت۔ جیہڑی چیز مقیاس علیہ تے مقیاس دے وچ مشترک ہووے۔

۲۔ حکم۔ جیہڑا اثر مرتب ہووے اس نوں اثر کہندے نہیں۔

قیاس اونھاں دوں چیزاں دے وچ ہوندا اے۔ جنھاں دے وچ کوئی امر مشترک ہووے۔
جسدی وجہ توں دوہاں نوں اک حکم دیوچ مشترک کیتا جاسکے۔ نالے فرع ایسی ہووے۔ جدا حکم
پہلوں صراحت نال موجود نہ ہووے نہیں تے قیاس دی کوئی لوڑ نہیں ہووے گی۔

فقہ دے مکاتیب فکر

مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ يَعْنِي اللَّهُ تَعَالَى جَس نون چاہندے نیں
فقہ دا علم دیندے نیں۔ اس دے مطابق دین دے احکام یاد ہون اتے قرآن پاک تے حدیث شریف
چوں اوہناں دیاں دلیلان یاد کرن دانان فقہ رکھیا گیا۔ صحابہ دے زمانے تیک انسان ضرورتاں جنھاں
توں احکام نکلدے ہوں۔ بہت تھوڑیاں سن تے حدیثاں دی روایت وی کمال دے درجہ تک پہنچی
ہوئی سی۔ اس واسطے جدوں کہی کوئی مسئلہ پچھن دی لوڑ ہوندی سی اونھاں آیتاں تے حدیثاں وچوں جیہڑیاں
کہ اونھاں نوں یاد ہونداں سن مسئلہ کڈھ کے دس دیندے سن۔ اس دے بعد ایسا وقت آگیا۔ انسان
دیاں ضرورتاں ودھ گیاں۔ تے تمدن اتے معاشرے دے اصول وی نالوں نال ودھدے گئے بڑے
پیچ دار مسئلے پیدا ہو گئے۔ جنھاں دے بارے قرآن پاک تے حدیث شریف وچ عرصہ احکام نہیں ملدے
سن۔ دوجی طرف حدیثاں دی کثرت نال معاملات وچ گڑبڑ پیدا ہون دا خدشہ پیدا ہو گیا۔ جسدی وجہ
توں صحیح احکام دا کھوج لینا مشکل ہو گیا۔ اس وجہ توں اس طریقے نال کم چلدا نظر نہ آیا تے اللہ تعالیٰ
نے اپنے فضل و کرم نال چار آدمی پیدا کیتے جنھاں نیں قرآن پاک تے حدیث دا وسیع مطالعہ رکھن پاروں
اس شکل نوں اس طریقے نال حل کیتا۔ کہ قیامت تیک اونھاں دانان تے کم باقی رہیگا۔ ایہ چارے
شخص قرآن پاک تے حدیث شریف دے وڈے عالم سن۔ نالے وڈے متقی تے پرہیزگار سن۔
اونھاں نیں اپنی اپنی تقاضاں شریعت دے احکام دا بڑا وڈا درس دا سلسلہ قائم کیتا۔ اس درس دے
وچ وڈے وڈے عالم۔ کتاب۔ سنت دے جان ولے شامل ہوندے سن۔ جیہڑے اینہاں دے
شاگرد ہوندے سن۔ کوئی مسئلہ پیش ہوندا تے سارے حاضرین مجلس اس مسئلے اتے کافی کافی دیر
تک غور و خوض کر دے رہندے سن۔ جس ویلے کسے مسئلے اتے ساریاں دا اتفاق ہو جاندا سی

اس نون فتویٰ دے طور اتے قبول کر لیا جائیسی۔ اس قسم دے شرعی فیصلیاں دا مجموعہ احادیث دے مفہوم وچ فقہ کبلا نڈاسی۔ فقہ دے اس قسم دے چار وڈے امام منے گئے۔

۱۔ امام اعظمؒ: ایہاندی فقہ دانان فقہ حنفی اے۔ فقہ حنفی نون منن والے کل مسلماناں دی تعداد و اتے چوتھائی نہیں۔ اتنی وڈی تعداد ای فقہ حنفی دی مقبولیت دا انداز لایا جاسکدا اے۔

۲۔ امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ: ایہاندی فقہ دانان فقہ شافعی اے۔ اس فقہ دے منن والے کروڑاں دی تعداد وچ ضرور نہیں۔ پر فقہ حنفی دے منن والیاں کو لوں ہر لحاظ بھوڑے نہیں۔

۳۔ امام مالک رحمۃ اللہ علیہ: ایہاندی فقہ دانان فقہ مالکی اے۔ ایس فقہ دے منن والے تعداد وچ تھوڑے نہیں۔

۴۔ امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ: ایہاندی فقہ نون حنبلی فقہ کہندے نہیں۔ اس فقہ دے منن والے تھوڑے نہیں۔

فقہ اونھاں احکام دے مجموعہ دانان اے۔ جیہڑے قرآن یا حدیث دی وچ یا تے صاف صاف طور تے بیان کیتے گئے نہیں۔ یا اونھان دے متعلق کچھ اشارے پائے جاندے نہیں۔ بھارت تے پاکستان وچ سب توں زیادہ فقہ حنفی اتے عمل کیتا جائدا اے۔ سرکاری عدالتاں وچ جیہڑیاں کتاباں شرعی فیصلیاں واسطے مقرر کیتیاں گیاں نہیں۔ اوہ زیادہ توں زیادہ فقہ حنفی اتے ای مبنی نہیں۔

فقہ حنفی دیاں مشہور کتاباں

۱۔ ہدایہ شریف: علی بن ابی بکر مرغینانی۔

۲۔ درمختار: علاء الدین۔

۳۔ شرح وقایہ: عبید اللہ بن مسعود

۴۔ ردالمختار: محمد امین ابن عابدین شامی

۵۔ فتاویٰ عالمگیری: علماء کثیر عالمگیر دے زمانے وچ

۶۔ فتاویٰ قاضیخان: قاضیخان

آج کل دے زمانے وچ اردو زباں وچ وی فتویاں دیاں وڈیاں وڈیاں کتاباں مشہور ہیں۔

جنھاں وچوں فتاویٰ رشیدیہ نے فتاویٰ رضویہ چوٹی دیاں کتاباں نہیں۔

فقہ حنفی دیاں پرانیاں کتاباں ہزاراں دی تعداد وچ نہیں۔ پر اونھاں وچوں چھ زیادہ مشہور ہیں۔

اونھاں نون فقہ دیاں صحاح ستہ کہندے نہیں۔

۱۔ منیۃ المصلیٰ -

۲۔ قدوری -

۳۔ کنز الائق -

۴۔ شرح و تالیف -

۵۔ در مختار -

۶۔ ہدایہ شریف -

ایہ ساریاں کتاباں عربی زبان وچ لکھیاں ہویاں نہیں۔ اہل تشیع حضرات دیاں چار کتاباں

مشہور نہیں۔

۱۔ کتاب الشرائع : ابوالحسن علی

۲۔ معنی فی الفقہ : ابو جعفر

۳۔ شرائع الاسلام : شیخ نجم الدین

۴۔ جامع العباسی : بہاؤ الدین

اہل سنت و الجماعت تے شیعہ سماجاں توں علاوہ اک ہور گروہ دی لے۔ جیس نوں غیر مقلد

کہیا جاندا لے۔ اوہ قرآن پاک تے حدیث دے بعد فقہ دے قائل نہیں۔

اپنے آپ نوں اہل حدیث کہلاندا لے نہیں۔ پر ایہناں دے وڈے عالم دین مولانا محمد اسماعیل صاحب

فقہ دی اہمیت نوں تسلیم کر دے سن۔

پنجابی زبان وچ وی فقہ دیاں کئی کتاباں نہیں۔ جنھاں وچوں باران انواع مولانا عبداللہ عبدی

ہوراں دی لکھی ہوئی تے انواع حافظ بارک اللہ صاحب دی لکھی ہوئی زیادہ مشہور نہیں۔ پر ایہ

دونوں کتاباں پنجابی نظم وچ لکھیاں ہویاں نہیں۔ پکی روٹی۔ مٹی روٹی وی فقہ دیاں نشروچ کتاباں

نہیں۔

نص فرائض

بسم اللہ الرحمن الرحیم

باران انواع

۱۔ مومن کا بل دیا صفتاں

ایہہ سولان صفتاں جیں وچ ہوں مومن بکھ صحیح۔ محکم چلے انہاں اتے رہو دین قوی

مومن دیاں سولہ صفتاں ایہہ نہیں

۱۔ خداوند تعالیٰ نوں واحد تے لاشریک جاننا۔

۲۔ محمد صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں نوں خداوند تعالیٰ رسول جانا۔

۳۔ ساریاں مسلماناں نوں اپنی طرح جانا۔ جو کچھ اپنے واسطے پسند کرے تے دوسریاں مسلماناں واسطے وی پسند کرنا۔ جیکر وچ حدیث شریف دے وارد ہوندا اے۔ لایومن احدکم حتی یحب لاخیب ما یحب لنفسہ یعنی مومن کامل تھاڈے وچوں نہیں ہوندا جد تک دو جیاں واسطے پسند نہ کرے جو کچھ اپنے واسطے پسند کر داکے۔

۴۔ مودیاں تے مسح کرنا۔

۵۔ میت دا جنازہ پڑھنا۔

۶۔ نماز جماعت نال پڑھنا۔

۷۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے چارے یاراں نال پیار کرنا۔

۱، حضرت ابوبکر صدیقؓ، ۲، حضرت عمرؓ، ۳، حضرت عثمانؓ، ۴، حضرت علیؓ، ۵، حضرت حسنؓ، ۶، حضرت حسینؓ، ۷، حضرت خدیجہؓ، ۸، حضرت عائشہؓ، ۹، حضرت فاطمہؓ، ۱۰، رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دیاں یاراں دی لڑائی نوں میک جانا۔ یعنی صحابہ دیاں لڑائیاں جیہڑیاں اک دوجے دے وچ واقع ہویاں نہیں۔ اونہاں تے نیک گمان کرنا تے ہر اک دی طرفوں صحیح تاویل کرنا۔ تے حضرت معاویہؓ نوں برائی نال یاد نہ کیتا جائے۔ کیوں جے اوہ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دیاں خاص صحابیاں وچوں سن رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں نہیں لہ تسبوا اصحابی فرمایا اے۔ یعنی میریاں صحابیاں نوں گالیاں نہ دیو۔ نالے ایہ وی فرمایا وایاکم ما شجر بین اصحابی۔ یعنی میرے اصحاباں دے وچ دشمنی رکھن توں اپنے آپ نوں بچاؤ۔

یزید اتے لعنت نہ کیتی جائے۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا اے۔ نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن لعن المصلین۔ یعنی حدیث پاک دے وچ وارد ہو یا اے۔ کہ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں نہیں نمازیاں تے لعنت کرن توں منع فرمایا اے۔ دوجی حدیث پاک وچ وارد ہوندا اے۔ المؤمن لیس بلعان۔ یعنی مومن لعنت کرن والا نہیں ہوندا اے۔

۲۔ ایمان لے آون والیاں دیاں قسماں

ایمان ہک پنج آتن ولے کافر مسلمان۔ فرعون ساحر منافق دو مسلم خلط عیان۔ یعنی ایمان لے آون والیاں دیاں پنج قسماں نہیں۔

۱، کافر جیہڑے ازراہ دے وقت عذاب دے فرشتے دیکھ لکے ایمان لے آوے۔ اس ایمان نوں

ایمان باس کہندے ہیں۔ اس ایمان و کوئی فائدہ نہیں ہوندا۔ کیوں جے قرآن پاک وچ وارد ہوندا
 اے۔ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُكُمْ اِيْمَانُكُمْ لَمَّا رَاَوْ بَا سَنَا۔ یعنی اونہاں توں ایمان نے
 کوئی فائدہ نہ دتا۔ جدا اونہاں عذاب دیکھ لیا۔

۲۔ مسلمان جیہڑا شروع توں لیکے آخر تک مسلمان رہیا۔

۳۔ کافر جیہڑا نزع دے وقت توں پہلے آخری عمر وچ ایمان لے آوے۔ جس طرح فرعون
 دیاں جادوگراں نہیں ایمان لے آندا۔

۴۔ منافق۔ جیہڑا ظاہر وچ ایمان لے آوے۔ تے دل وچ شک رکھے۔

۵۔ اوہ مسلمان جیہڑے زندگی دے وچ ایمان لے آندے تے آخر عمر بے ایمان ہو کے جانے

نہیں۔

۳۔ فرض۔ دائم۔ فرض وقتی۔ فرض کفایہ

۱۔ فرض دائم: ناف تے گوڈیاں نوں کجنا۔

۲۔ فرض وقتی: نماز تے دو بے فرض۔ حج، زکوٰۃ۔

۳۔ فرض کفایہ: جیہڑا آدمی دے ادا کرن نال ساریاں توں معاف ہو جائے۔

۱۔ السلام علیکم واجواب دینا۔ ۲۔ نماز جوازہ پڑھنا

یاراں شرطان نماز دیاں، یاراں شرطان جیہڑیاں نماز توں پہلے ضروری نہیں۔

۱۔ بدن دا پاک ہونا۔ جنابت تے بے وضو ہون توں پاک ہونا۔

۲۔ پانی دا پاک ہونا وضو واسطے

۳۔ تے غسل واسطے۔

۴۔ نجاست حقیقی توں بدن دا پاک ہونا۔

۵۔ کپڑے دا پاک ہونا۔

۶۔ نماز پڑھن والی جگہ دا پاک ہونا۔

۷۔ نیت کرنی۔

۸۔ نماز دا وقت ہونا۔

۹۔ شہر مگاہ دا کجنا۔

۱۰۔ قبلہ دی طرف منہ کرنا۔ ۱۱۔ تکبیر تحریمیہ کہنی۔

چھ رکعتیں

- ۱۔ قیام - نماز واسطے کھڑا ہونا۔ ۲۔ قرأت - سورۃ دا پڑھنا۔ ۳۔ رکوع کرنا۔
۴۔ سجدہ کرنا (۵) آخری التحیات بیٹھا ۶۔ نماز توں باہر اپنے فعل نال آوناں۔

چار کرسی

- رسول کریم صلی اللہ علیہ آلہ وسلم دیاں چار پیڑیاں -
۱۔ حضرت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بذاتِ خود۔
۲۔ حضرت عبداللہ والد جناب رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دے۔
۳۔ عبدالمطلب والد حضرت عبداللہ ہوراں دے۔
۴۔ ہاشم والد عبدالمطلب ہوراں دے۔
۵۔ عبدمناف والد ہاشم ہوراں دے۔

چار مذہب

- ۱۔ حضرت امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ دا۔ ۲۔ دو جا امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ دا۔
۳۔ امام مالک رحمۃ اللہ علیہ دا۔ ۴۔ امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ دا۔

چار فرض تیمم دے

- ۱۔ نیت ۲۔ پاک مٹی دا ہونا (۳، ۴) دوہاں ہتھاں توں مسح واسطے پاک مٹی اتے
مارنا

تیریز جائیں فرض ہے چوہنہ جائیں استنجاء
مردی غسل جنازہ کفن پورن نچھ سلام
بھتی پٹی فرض ہر بھتی بھجیں پنہ
عزا مریضیاں بچھن کفایہ امر معروف تمام
تہاں جائیں تے وضو کرنا فرض لے۔ ۱۔ نماز پڑھن واسطے ۲۔ جنازہ پڑھن واسطے ۳۔ سجدہ
تلاوت تے قرآن پاک نوں ہتھ لان واسطے۔

پار جائیں تے استنجاء فرض لے۔ ۱۔ ناپاک آدمی واسطے۔ ۲۔ حیض والی عورت واسطے ۳۔
نفاس والی عورت واسطے ۴۔ کسے دا مخرج بہت زیادہ گرم آلودہ ہووے۔ جے کر زخم رواں
ہو جاوے۔ تے پٹی بھنی فرض لے۔ نہیں روئی رکھ دینی فرض لے۔ جیکر پیشاب واقطرہ یا
مذی واقطرہ یا استحاغہ دا خون جاری ہو جاوے۔ تے روں رکھن نال بند ہو جاوے۔
مردے نوں غسل دینا۔ نماز جنازہ پڑھنی۔ مردے نوں کفن دینا تے دفن کرنا۔ نچھ واجب

دینا۔ جہوں نچھن والا بندہ الحمد للہ آکھے۔ تے سنن والے یرحمک اللہ آکھن۔ سلام دا جواب دینا
یعنی وعلیکم السلام آکھنا۔ کافراں نال لڑائی کرنا جیکر کافراں دا غلبہ نہ ہووے۔ بیماراں دی کچھ کرنی۔
ایہ ساریاں گلاں فرض کفایہ نہیں۔ نیکی دا حکم دینا تے برائی توں روکنا عاکماں واسطے فرض عین اے تے
علماواں واسطے زم زبان نال نیکی دا حکم دینا تے برائی توں روکنا فرض اے۔ قرآن پاک وچ واردے۔
وَلَسٰنٌ مِّنْکُمْ اُمَّةٌ یَّدْعُوْنَ اِلٰی الْخَیْرِ وَیَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَیَنْهَوْنَ
عَنِ الْمُنْکَرِ۔ وَاُولٰٓئِکَ هُمُ الْمَفْلِحُوْنَ : یعنی تہاڈے وچوں اک ایسا ٹولہ ہونا
چاہیدا اے۔ جیہڑا دو جیاں لوکاں نوں نیکی دا حکم دیوے۔ تے برائی کولوں روکے۔ ایہہ ٹولہ ای
نجات یافتہ ہوویگا۔

۴۔ طلاق تے عدت دے مسئلے

طلاق رجعی رجوع حلال بائن نوں نکاح۔ ترے کسے تاں پورے حلالہ ایوں خاصہ راہ
تے حیضاں ایہائی عدت بچھ طلاق رجعی۔ اس اندر رجوع حلال ہے اس بعد نکاح صحیح
بائن نوں نکاح ہو جاں تے حیضاں ہووے پاک جسں چھوڑے نہیں عدت ناہیں عدت ہو راتفاق
کو ہر مہینے کھی رجعی دو جی اول رجعی۔ زہیجی کہے تا پورے حلالہ بچھیں رن گئی
طلاق :

طلاق دا لفظی ترجمہ آزادی اے۔ اے پر شریعت دی اصطلاح دے وچ عورت دے مرد
توں جدا ہو جاں نوں طلاق کہندے نہیں۔ یعنی دو جیاں لفظاں وچ عورت دے چھوڑ دین نوں
طلاق دینا کہندے نہیں۔ سب مباح چیزاں وچ سب توں بُری چیز طلاق اے۔ کیوں جے اس وچ
نکاح دا دور کرنا اے۔ جیہڑا سنت یا واجب ہوندا اے۔ لیکن نکاح دے بعد جدنا موافقت
دی وجہ توں شریعت وچ ہوندی اے۔ اوس قید دے دور کرن نوں طلاق کہندے نہیں طلاق
دیاں تن قسماں نہیں۔

۱۔ طلاق احسن : طلاق احسن اس طرح ہوندی اے کہ عورت نوں ایسے طہر (عورت دے
حیض توں پاک ہون توں طہر کہندے نہیں) وچ طلاق دیدینا جہوں اوسدے نال صحبت
نہ کیتی ہووے۔ تے اک طلاق دے چھوڑ دیوے۔ اتھوں تیکر جے ایس دی عدت پوری ہو
جاوے۔ (عدت اوس موت نوں کہندے نہیں) جیہڑا اک عورت دے اک خاوند توں جدا
ہون دے بعد دوسرے نکاح دے جائز ہون تک ہوندی اے۔ خاوند دے مرجان دی

صورت وچ چار مہینے تے دس دن دی مدت یا طلاق دی صورت وچ تن طہراں دی مدت
۲۔ طلاق حسن یا طلاق سنی :

طلاق حسن اس طرح ہوندی اے جے مرد تن طہراں دے وچ جنہاں دے وچ عورت نال
صحبت نہ کیتی ہووے۔ تن طلاق دے دیوے۔

۳۔ طلاق بدعی :

طلاق بدعی اس طرح ہوندی اے جے تن طلاقاں اک طہر وچ یا اک لفظ نال دے دیوے۔
مثلاً اس طرح آکھے۔ میں تینوں تن طلاقاں دیناں۔ اس طلاق دی بدعت نال نسبت ہون
کارن طلاق بدعی کہندے نیں۔

جس عورت نال صحبت نہ ہوئی ہووے۔ اوس نون طلاق سنی حیض دی حالت وچ دی
دتی جاسکدی اے۔ اوس واسطے حیض وی طہر دا حکم رکھدا اے۔ جس عورت نون حیض نہ آندا ہووے
اوس طلاق نون طہر دی بجائے مہینیاں دے حساب نال شمار کرنا چاہیدا اے۔ یعنی اگر عورت
نون طلاق سنی دتی جائے۔ تے ہر طہر دے بدلے اک مہینہ شمار ہووے گا۔ صحبت دے بعد اوس
نون طلاق دینی جائز اے۔ جس عورت نال صحبت کر لئی جائے۔ تے اوس نون حیض دی حالت طلاق
دینی بدعت ہووے گی۔ پس اجیہی طلاق دے بعد رجوع کر لیا جائے۔ (اگر دو طلاقاں اک طہر وچ
دیاں۔ تے رجوع نہیں کیتا یا اک طلاق اجیہی طہر وچ دتی۔ جس دے وچ صحبت کر چکیا اے۔ تو
اس طلاق نون وی بدعی طلاق ای کہن گے۔) تے دو جے طہر وچ عورت نون طلاق دے دیوے۔ اگر
صحبت کیتی ہوئی عورت نون آکھے میں تینوں تن طلاقاں دتیاں تے سنت دے طور تے ہر طہر
وچ اک طلاق واقع ہووے گی۔ (اس طرح اوس وقت ہووے گا۔ جدوں شوہر نے کہن ویلے کجھ
نیت نہیں کیتی) جے خاوند نیت کر لے۔ جے تین طلاقاں ہووے جو اون۔ یا ہر مہینے وچ ہک
ہک طلاق ہووے۔ ایہہ جائز اے۔ (یعنی جس طرح نیت کریکا۔ اوسی طرح طلاق ہووے گی۔

طلاق عاقل تے بالغ شوہر دی ہوندی اے۔ بھادیں طلاق دھکو دھوڑی دوائی جاوے۔
(لیکن امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ دے نزدیک دھکو دھوڑی دی طلاق واقع نہیں ہوندی) مست تے
گونگے دی طلاق اشارے نال ہو جاوے گی۔ غلام دی طلاق وی ہو جاوے گی۔

لڑکے۔ دیوانے یا تے ہووے آدمی دی طلاق واقع نہیں ہوندی اے۔ آقا اگر اپنے غلام
دی نکاح ہوئی عورت نون طلاق دیوے۔ تے ایہہ طلاق نہیں ہوندی۔ طلاق دی گنتی دا اعتبار

عورتاں نال اے۔ تے آزاد عورت واسطے تن طلاقاں دا شمار اے۔ خاوند بجاوین آزاد ہووے۔ بجاوین غلام
 لونڈی وے حق دو طلاقاں دا شمار اے۔ خاوند بجاوین آزاد ہووے یا غلام۔

طلاق رجعی :

طلاق رجعی توں مراد اے جے اوس طلاق نال نکاح نہیں جائدا۔ بلکہ خاوند پہلے نکاح دے نال ای
 اپنی عورت نال رجوع کر ليوے۔

رجوع کس طرح کیتا جائے۔ رجوع دا اک طریقہ ایہ اے۔ جے زبان نال کجھ نہیں کہیا۔ پر اوس عورت
 نال صحبت کر لئی۔ یا اوس دا پیار لے لیا۔ یا شہوت دے پاروں عورت نوں ہتھ لایا۔ اینہاں ساریاں صورتوں
 وچ دوجی وار نکاح پڑھان دی کوئی ضرورت نہیں۔ بلکہ اوہ عورت پہلے نکاح دے نال مرد دی باقاعدہ
 بیوی بن گئی۔ رجعت دے بارے ہدایہ شریف وچ اس طرح وارد ہوندا اے۔ او یطاردھا۔ او یقبلہا۔
 او یلمسہا۔ بشہوة او یمنظر الحافر جہا بشہوة۔ (یعنی اوس عورت نال صحبت کیتی یا اوس دا پیار لیا۔ یا
 شہوت پاروں عورت ہتھ لایا۔ یا شہوت پاروں اوس دی شرمگاہ ولوں دیکھیہ۔

طلاق بائن :

طلاق بائن اوہ طلاق اے جس دے نال نکاح اوسیدن تے اوس وقت ای جائدا رہیلے۔
 طلاق کس طرح ہوندی اے

صریح طلاق اینہاں لفظاں نال واقع ہو جائدی اے۔ جیکر مرد عورت نوں آکے۔

۱۔ توں طلاق والی این۔

۲۔ تینوں طلاق دتی ہوئی اے۔

۳۔ بیس تینوں طلاق دتی۔ اینہاں لفظاں نال اک طلاق رجعی واقع ہو جائدیگی۔ بجاوین مرد زیادہ

دی نیت کرے۔ یا بائن دی کرے۔ یا کجھ نیت نہ کرے۔

رجعت یا رجوع کرن توں کی مراد اے :

رجعت اس گل نوں آکھدے نہیں۔ جیہڑا نکاح مرد تے عورت دے درمیان واقع ہو باسی۔

اوس صورت وچ درست ہو ویگا۔ جدوں عورت نوں تن طلاقتاں نہ ہویاں ہوں۔ بجاوین عورت

رجعت تے راضی نہ ہووے۔ تے اوس دی صورت لے۔ جے مرد عورت نوں طلاق دے بعد عدت

وچ اپنی نکاح کیتی ہوئی بیوی نوں آکھ دیوے۔ میں تیرے نال رجوع کیتا اے۔ یا دوجیاں نوں کہہ

دیوے۔ کہ میں اپنی بیوی نال رجوع کیتا اے۔

رجوع قول نال وی ہوندا اے۔ تے فعل نال وی ہوندا اے۔ مستحب ایہہ اے۔ رجعت
 واسطے گواہ مقرر کر لئے جان۔ اگر شوہر عدت ہو چکن دے بعد عورت نوں اکھے۔ میں عدت دے وچ
 تیرے نال رجوع کیتا۔ تے عورت اوسدی تصدیق کر دیوے تے رجعت درست ہو ویگی۔ جیکر عورت
 تصدیق نہ کرے۔ تے رجعت درست نہیں ہووے گی۔

عدت :

عدت اوس انتظار نوں کہندے نیں۔ جیہڑا عورت نوں دو بے مرد نال نکاح پڑھان واسطے کرنا
 پھیندا اے۔ ایہہ انتظار دی مدت دو طرح تے ہوندی اے۔

۱، خاوند دے طلاق دین دی صورت

۲، خاوند دے مرجان دی صورت

پہلی صورت وچ عدت دی مدت تین طہر نیں۔ تے دوجی صورت وچ چار مہینے تے دس
 دن میں جس عورت نوں حیض آندا اے۔ اوسدی عدت تین حیض تے جس نوں حیض نہیں آندا۔ اوسدی
 مدت تین مہینے اے۔

لوٹدی دی عدت حیض آن دی صورت وچ دو حیض تے حیض نہ آن دی صورت وچ ڈیڑھ
 مہینہ۔ خاوند مرجان دی صورت وچ دو مہینے تے بیج دیھاڑے۔

نکاح حلالہ

طلاق دیاں مختلف قسماں وچوں اک قسم داناں طلاق مغلط اے جیہڑی تیناں طلاقاں دے واقع
 ہون نال ہوندی اے۔ اس طلاق دے بعد عورت دا پہلے خاوند نال نکاح کرنا اس طرح ای درست ہو
 سکدا اے۔ جے اوہ عورت کسے دوجے خاوند نال نکاح کرے۔ صحبت کر لین دے یا رنڈی (بیوی)
 ہو جائے۔ یا اوس نوں طلاق ہو جاوے۔ ایہاں صورتاں نال اوس عورت دا پہلے شوہر نال نکاح دوجی وار
 ہو سکدا اے۔

بعض لوگ اس طرح کر دے نیں۔ جے غصہ دی حالت وچ یا کسی ہو روچ توں مجبور ہو کے تین
 طلاقاں دے دیندے نیں۔ پچھوں پشیمانی ہوندا اے۔ تے اوس عورت نوں دوجی وار اپنے نکاح وچ
 لے آون دیاں تدبیراں سوچدے نیں۔ تے اس طرح عمل کر دے نیں۔ کسے دوجے مرد نال نکاح اک دو
 دیھاڑیاں واسطے اس شرط تے نکاح کرادیندے نیں۔ جے اوہ اتنی مدت دے بعد اوس نوں
 طلاق دے دیویگا۔ جس دے پاروں پہلے شوہر نال نکاح کرنا درست ہو جاوے۔ ایس نکاح نوں نکاح

حیض تے نفاس دا بیان

۱۔ حیض۔ حیض اوس خون نون کہندے نیں۔ جیہڑا عورت دے رحم وچوں پیشاب دے راہوں نکلدا اے۔ جدوں عورت بیمار نہ ہووے یا لڑکی نہ ہووے۔ یعنی جیہڑا خون بیماری یا لڑکپن دی وجہ توں نکلے۔ اوس نون حیض نہیں کہندے حیض دی مدت کم تھیں کم تھیں دن تے زیادہ توں زیادہ دس دن اے۔

حیض نماز تے روزے توں روک دیندا اے۔ پر عورت روزیاں دی قضا کرے۔ نماز دی قضا نہ کرے۔ یعنی اینہاں دنوں وچ نماز معاف ہوندا اے۔

حیض دے احکام

حیض دی حالت وچ عورت نون مسجد دے اندر جانا منع اے۔ خانہ کعبہ و اطواف کرنا وی منع اے۔ دھنی توں لیکے گوڈیاں تک عورت دا کسے صورت دیوچ مرد دے نزدیک ہونا منع اے۔ قرآن شریف دا پڑھنا تے بناں غلاف دے ہتھ لونا منع اے۔ نوورہیاں توں پہلے تے پچو پنج درہیاں دے بعد عورت نون حیض نہیں آندا۔

استحاضہ : حیض تے نفاس دے علاوہ عورت نون جیہڑا دو جا خون پیشاب دے راہوں آندا اے اوس نون استحاضہ کہندے نیں۔ استحاضہ والی عورت پاک ہون دا حکم رکھدی اے۔ یعنی اوہ خاوند دے نال قربت کر سکدی اے۔ جدکہ حیض تے نفاس دی صورت وچ عورت نون مرد دے نزدیک جان توں روک دیا گیا اے۔ حیض تے نفاس دے خون دے علاوہ باقی خون نون بدن توں دھو کے غسل کر کے نماز پڑھن دی اجازت اے۔ تے ہر نماز واسطے تازہ وضو کیتا جاوے۔ جے ہو سکے۔ تے ہر نماز دے واسطے غسل کر لیا جائے۔

عورتاں حیض نفاس توں فارغ ہو جان تے اوہناں تے غسل واجب ہو جاندا اے۔ جیکر غسل کرن توں کوئی چیز روکدی ہووے۔ تے یتیم ای کر لیا جاوے۔

نفاس : نفاس اوس خون داناں اے۔ جیہڑا عورت نون بچہ ہون دے بعد پیشاب دے راہوں آندا اے۔ اسدی مدت کم از کم کوئی نہیں اے۔ زیادہ توں زیادہ چالی دن اے۔ اس طرح وی ہو سکدا اے۔ جے گھڑی بھر واسطے خون آوے۔ تے گھڑی بھر بعد رک جاوے۔ نفاس دے دن مقرر نہیں۔ اس توں زیادہ مدت دے وچ آن والے خون نون استحاضہ کہندے نیں۔

۶۔ وضو : شرعی طریقہ نال ہتھ تے دوجے اعضاء نون دھونا وضو کہلاندا اے۔ تاں جے پاک

حلالہ کہندے ہیں۔

نکاح حلالہ تے ہو جاندا اے۔ پر چھٹری شرط تے نکاح کیتا جاندا اے۔ اوسدا کوئی اعتبار نہیں ہوندا اے۔ نویں خاوندنوں اختیار اے۔ جے طلاق دیوے۔ یا نہ دیوے جدوں اوسدی مرضی ہووے طلاق دیوے۔ طلاق دا اقرار کر کے نکاح کر دینا سخت گناہ وایا عث ہوندا اے۔ اللہ تعالیٰ دی طرفوں لعنت پیندی اے۔ حدیث شریف وچ وار ہوندا اے۔ لعن اللہ المعطل والمجمل لہ۔ یعنی اللہ تعالیٰ حلالہ کہہن والے تے کڈھان ولے اُتے لعنت کر دے۔ مغلظہ۔ طلاق مغلظہ اس طرح ہوندی اے جسدے پاروں مرد تے عورت وچ قطعی جدائی واقع ہو جائی اے تے اوس وقت تک پہلے خاوند نال نکاح نہیں ہو سکدا۔ جدوں تیکر اوہ کسے دو جے آدمی دے نکاح وچ آکے بیوہ یا مطلقہ نہ ہو جاوے۔

قرآن پاک دے وچ طلاق دے بارے ایہہ احکام نازل ہوئے ہیں۔

۱) الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَاِمْسَاكُ بِسَعْرُوْفٍ اَوْ تَسْرِیْحُ بِاِحْسَانٍ۔ طلاق دو بارے۔ دو طلاقاں دے بعد یا تے دستور دے مطابق عورت نوں اپنی بیوی بنا کے رکھیا جاوے۔ یا اچھے سلوک نال رخصت کر دتا جاوے۔

۲) فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَكَ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَنْلِكَ زَوْجًا غَيْرَہ۔ جیکر عورت نوں تین طلاقاں دے دتیاں جان۔ اوسدے بعد جے تیکر اوہ عورت کسے دو جے مرد نال نکاح نہ کر لیوے۔ پہلے خاوند تے حلال نہیں ہوندی اے۔

۳) يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ وَطَلَّقْتُمُوهُنَّ عِدَّتِهِنَّ وَأَحْصَوُ الْعِدَّةَ۔ اے نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم۔ تیس مسلماناں نوں فرما دیوے۔ جدوں تیس عورتاں نوں طلاق دیوے۔ تے اوہناں دی عدت دے شروع ہون دے موقع تے طلاق دیوے۔ تے طلاق دے بعد عدت دے دن گننے شروع کر دیوے۔

حضرت ثوبان رضی اللہ عنہ ہوراں نے روایت کیتی اے۔ جے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا اے۔ چھٹری عورت بناں کسے تکلیف دے اپنے خاوندنوں طلاق دی درخواست کرے۔ اوسدے اُتے بہشت دی بوئنگ حرام اے۔

حضرت عبداللہ ابن عمرؓ ہوراں فرمایا اے۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں میں حلال چیزاں جوں جس نوں سب توں زیادہ ناپسند فرمایا اے۔ اوہ طلاق اے۔

حاصل کر کے اللہ تعالیٰ دی عبادت و پوج شامل ہو جاوے۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم پورا فرمایا
 اے۔ اَلطَّهْرُ شَطْرُ الْاِيْمَانِ : پاکی ایمان دا آدھ اے۔ تے آپ نے ایہہ ای فرمایا
 اے۔ مَنْ تَوَصَّأَ فَحَسَنَ وَضُوْءُ خَرَجَتْ خَطَايَا مِنْ جَسَدِهِ حَتَّى مَرَّتْ
 تَحْتَ اَظْفَادِهِ۔ یعنی چہڑا شخص وضو کرے۔ تے چنگی طرح وضو کرے۔ اوسدے جسے
 وچوں گناہ نکل جانے نہیں۔ اتھوں توڑیں جسے اوہدے نواہاں دے تھلیوں دی گناہ نکل جانے
 نہیں۔

وضو و اطریقہ

۱۔ سب توں پہلے قبلہ دی طرف منہ کر کے بیٹھے بسم اللہ الرحمن الرحیم پڑھے دوویں
 ہتھ پنجیاں تک دھو وے۔ سجے ہتھ نال ترے وار منہ وچ پانی پاکے کر دلی کرے۔ کر دلی توں پہلے
 مسواک کرنا وی سنت اے۔ نہیں تے شہادت دی انگلی دندان نوں مل لیوے۔ کر دلی دے بعد سجے
 ہتھ نال ترے وار پانی تک دے وچ پاوے۔ پھر ترے وار ای منہ دھو وے۔ تین وار آرکاں
 تک پہلے سجائے پھیر کھبا ہتھ دھو وے تے۔ اس دے بعد نواں پانی لے کے سر، کناں تے گردن
 داسج کرے۔ سب توں آخر دوویں پیڑگیٹیاں تک دھو وے۔ (سنیاں و اطریقہ)
 شیعہ لوک وضو کرن وارے پہلے پیڑ دھونڈے نہیں۔ آخر وچ پیڑ دھون دی بجائے صرف
 پیراں داسج کر دے نہیں۔

وضو دے فریض

وضو دے چار فریض ہیں۔ ۱۔ سنہ دھونا، ۲۔ دوویں ہتھ دھونے، ۳۔ سر داسج کرنا۔

۴۔ دوویں پیڑ دھونے۔

وضو دیاں سنن

۱۔ وضو دی نیت کرنا۔ ۲۔ بسم العظیم والحمد للہ علی وین الاسلام پڑھ کے شروع کرنا۔

۳۔ منہ دھون توں پہلاں ہتھاں دا دھونا، ۴۔ ترے وار کر لی کرنا۔ ۵۔ مسواک کرنا۔

۶۔ تک وچ ترے وار پانی پانا۔ ۷۔ وارھی دا خلل کرنا، ۸۔ ہتھاں دا انگلیاں دی طرفوں

آرکاں دی طرف دھونا۔ ۹۔ آرکاں دا ترے وار دھونا۔ ۱۰۔ پیراں دیاں انگلیاں دا خلل کرنا۔

۱۱۔ پورے سر کا مسج تک وار کرنا۔ ۱۲۔ سروے مسج دے بعد کناں داسج کرنا۔ ۱۳۔ سجا عضو

پہلے دھونا۔ پھیر کھبا۔ ۱۴۔ دو وضو واں دے دھون وچ اتنی دیر نہ کرنا کہ پہلا عضو سک

جاوے۔ (۱۴) دھون دے وقت اعضا دا ہتھاں نال ملنا۔

وضو دے مستحب

وضو دے مستحب چودہ نیں۔

- ۱۔ وضو کرن توں پہلے کسے اچھی جائیں تے بہنا۔
- ۲۔ وضو کرن ویلے قبلہ رو ہو کے بہنا۔
- ۳۔ وضو دا بھانڈا مٹی دا ہونا۔
- ۴۔ وضو کارن کسے دوجے بندے کو لوں مدد نہ لینا۔
- ۵۔ اعضا دا فرض۔ واجب دی حد توں زیادہ دھونا۔
- ۶۔ سجے ہتھ نال کر لی کرنا تے نک وچ پانی پانا۔
- ۷۔ کجے ہتھ نال نک صاف کرنا۔
- ۸۔ مندری نوں ہلا لینا۔ جے پانی پہنچ جاوے۔
- ۹۔ کناں دا مسج کرن ویلے چچی کناں دیاں موریاں وچ پانی
- ۱۰۔ پیر دھون ویلے سجے ہتھ نال پانی پانا۔
- ۱۱۔ سر دیاں وے وچ ہتھاں پیراں نوں تر کر لینا۔
- ۱۲۔ وضو کرن ویلے بسم اللہ یا کلمہ شہادت پڑھنا۔
- ۱۳۔ وضو وچ تے وضو دے بعد دعاواں پڑھنیاں
- ۱۴۔ وضو دا پچیا ہویا پانی کھلو کے پینا۔

تیمم دے حکم

کسی کوہ پندھنے پانی ہوئے کدھ نہ سکے دور
یا کسی زحمت ٹھنڈا ساٹلے دشمن تھیں حضور
کسی حیض تھاسوں پاکی ہوئے غسل بے وضو ہو

دو عید جازہ ہتھوں جاون روا یہ تیمم ہو

تیمم دے واجب ہون دیاں شرطیں

- ۱۔ مسلمان ہونا۔ کیوں جے کافر اتے تیمم واجب نہیں اے۔
- ۲۔ بالغ ہونا۔ نابالغ اتے تیمم واجب نہیں اے۔

۲۔ عاقل ہونا۔ دیوانے اتے واجب نہیں اے۔

۳۔ بے وضو ہونا۔

۵۔ یتیم کرن والیاں چیزاں دا موجود ہونا۔ تے اوہناں اتے قدرت دا ہونا۔

۶۔ نماز دے وقت داتنگ ہو جانا۔

۷۔ نماز دا وقت اتنا تنگ ہووے۔ کہ یتیم کر کے پڑھی جاسکدی ہووے۔

یتیم دے درست ہون دیاں شرطیں

۱۔ مسلمان ہونا۔

۲۔ یتیم دی نیت کرنا۔

۳۔ پورے سُنہ۔ دوویں ہتھاں دا سنے ارکان مسح کرنا۔

۴۔ جسم اتے کوئی چکنی چیز مثلاً چربی۔ روغن دا نہ ہونا۔

۵۔ پورے دوہاں ہتھاں نال مسح کرنا۔

اوہ چیزاں جنہاں نال یتیم جائز اے

۱۔ پاک مٹی۔

۲۔ اوہ چیزاں جیہڑیاں مٹی نہ ہوں۔ پر اوہناں اتے گردا ہووے۔

۳۔ غبار یا گردا۔

یتیم دے حکم

۱۔ جنہاں چیزاں واسطے وضو فرض اے۔ یتیم وی اوہناں واسطے فرض اے۔

۲۔ وضو دا واجب۔ سنت ہونا یا مستحب ہونا۔ یتیم واسطے وی اوہو ہی حکم رکھدا اے۔

یتیم دا طریقہ

یتیم کرن دا طریقہ ایہ اے۔ کہ بسم اللہ پڑھ کے نیت کر کے اپنے دونوں ہتھ پاک مٹی اتے

مارے۔ تے دوہاں ہتھاں دیاں ہتھیلیاں دے پاسوں کھول کے مسح کرے۔ پھر مٹی جھاڑ کے

دوہاں ہتھاں نوں سُنہ اتے ملے۔ ایہو عمل پہلے سجے پاسے پھر کھبے پاسے۔

یتیم دے فرض

۱۔ نیت کرنا فرض اے۔

۲۔ مٹی یا مٹی دی قسم اتے دوہا ہتھ مارنے فرض نہیں۔

۶۔ سارا منہ تے دوہاں ہتھوں دا اکثر حصے نال ملنا فرض اے۔

۷۔ جے پانی دا پتہ لگے۔ سو قدم تک تلاش دے وچ جانا۔

تیمم ہر اوس چیز نال ٹٹ جائدا اے۔ جسے نال وضو ٹٹ جائدا اے۔

۸۔ موزیاں تے مسح

سارا وضو ساز کے موزہ پہن سچی۔ ترے انگلیاں مقدار موزے تے لاون فرض سی۔ موزیاں

تے مسح کرنا بھاویں عورت ہووے۔ درست اے۔ اے پرنا پاک واسطے نہیں۔ مسح کرن دی

شرط ایہہ اے۔ کہ دوہاں موزیاں نوں اس طرح پہنیا جاوے۔ جے حدت دے موقع اتے وضو

پورا ہووے۔ بھاویں موزے پہندیاں وقت پورا وضو نہ ہووے۔ موزیاں تے مسح کرن دی مدت

مقیم واسطے اک دن تے اک رات اے۔ مسافر واسطے تن دن تے تن راتاں۔

مسح کرن دی صورت ایہہ اے۔ ہتھوں دیاں ترے انگلیاں بھویں کے موزیاں دی اتلی

طرف پیراں دیاں انگلیاں اتے رکھ کے اکوار پلایاں تک کھچ دیوے۔ موزہ بہتا پھٹیا ہو یا نہ ہووے

۹۔ نماز دے فرض النض

نماز دے فرض چھ نہیں۔ اونہاں وچوں پنج تے نماز دے رکن نہیں۔

۱۔ قیام : یعنی کھلونا۔ اتنی دیر کھلونا جس دے نال فرض قرات کیتی جاسکے۔

۲۔ قرات : قرآن پاک دا نماز دے وچ پڑھنا۔

۳۔ رکوع : یعنی جھکنا۔ قرات دے بعد جھک کے ہتھ گودیاں تے رکھنے۔

۴۔ سجدہ : دونوں ہتھ چوڑے کر کے زمین تے رکھنے تے متھا، ناک زمین اتے رکھنا۔

۵۔ قعدہ اخیرہ : یعنی دوسرا التحیات پڑھنا۔ قعدہ اخیر دے وچ التحیات اللہ، دود شریف

اللهم صل۔ کوئی دعا عموماً رب جعلنی مقیم الصلوٰۃ پڑھے جائزے نہیں۔

۶۔ نماز نوں اپنے فعل نال پورا کرنا۔

نماز پڑھن واسطے دھنی توں لیکر گودیاں تیکر ہر حالت وچ کچیا ہو یا ہونا چاہیدا اے۔

نماز دے واجب

۱۔ تکبیر تحریمیہ اکھنا۔ یعنی اللہ اکبر اکھنا

۲۔ تکبیر تحریمیہ دے بعد قیام کرنا۔ جس دے وچ سورہ الحمد تے کوئی ہو سورہ پڑھی جاسکے

۳۔ سورہ فاتحہ دا فرضاں دیاں دوہاں رکعتاں وچ تے باقی نمازاں دیاں ساریاں رکعتاں وچ

پڑھنا۔

۴۔ سورہ فاتحہ دے بعد کوئی دوسری سورت دا پڑھنا۔ فرض دیاں پہلیاں دو رکعتاں وچ باقی نماز دیاں ساریاں رکعتاں وچ۔

۵۔ پہلے سورہ فاتحہ پڑھنا۔ پھیر کوئی دوجی سورہ پڑھنا۔

۶۔ فرضاں دیاں پہلیاں دو رکعتاں وچ قرأت کرنا۔

۷۔ قومہ کرنا یعنی رکوع دے بعد کھڑنا۔

۸۔ سجدے دی صورت وچ دوویں ہتھ۔ نک۔ پیر۔ گوڈے زمین تے رکھنے۔

۹۔ رکوع تے سجدے وچ اتنا ٹھیرنا۔ سبحان ربی العظیم یا سبحان ربی الاعلیٰ پڑھیا جاسکے۔

۱۰۔ جلسہ کرنا۔ دوہاں سجدياں دے درمیان بیٹھنا۔

۱۱۔ قعدہ اولیٰ۔ قعدہ اخیرہ وغیرہ پڑھنا۔

۱۲۔ وتریں وچ دعا قنوت پڑھنا۔

۱۳۔ عیدیاں دے موقع اتے چھ تکبیراں کہنیاں۔

نماز دے واجبات بغیر سجدے سہوٹھے

ہو سجدہ باجھ کچھانی ————— خزانہ وچ سراجی لکھی وچ کنترا العباد

ساز و ضو تاخیر ————— تیسری دامقدار

جے کوئی شخص نماز دے وچ بے وضو ہو گیا ہووے۔ اس نہیں پھر نماز پڑھن واسطے وضو

کیتا۔ وضو دے بعد اس تھوڑی دیر کر دتی۔ اس دیر دے پاروں اس اتے سجدہ سہو لازم نہیں

آوند۔

جے کوئی شخص رکوع اتے سجدے دے درمیان ارکان دے برابر ہون واسطے تھوڑی جہی

دیر کرے۔ جہیڑی کہ واجب اے۔ اگر اس دیرنوں ترک کر دیوے۔ سجدہ سہو واجب نہیں ہووے گا۔

پرفتاویٰ عالمگیری وچ لکھیا ہویا اے۔ جے کہ تعدیل ارکان بھل کے جھوڑ دیوے۔ اس دے وچ

اختلاف اے۔ لیکن ظاہر مذہب ایہہ اے۔ کہ سجدہ سہو لازم ہووے گا۔

حال جماعت ملن ————— کریں نظیراں۔

اگر کوئی شخص جماعت نال ملیا۔ اس نے تکبیر تحریر کہہ دتی۔ اس اتے امام صاحب دی

نپے روی لازم ہوگئی۔ بجاویں امام صاحب رکوع وچ ہون۔ بجاویں سجدہ وچ ہون۔ یا التحیات

وچ ہون۔ اوہ اتے ای رکن وچ شامل ہووے گا۔

سجدہ سہو جمعہ دی نماز وچ نہیں کرنا چاہیدا۔ اسی طرح دوہا عیدیاں دیاں نمازاں وچ
دی سجدہ سہو لازم نہیں آوندا۔ بجاوین عیدیاں دیاں تکبیراں بھل گیاں ہووے یا کوئی ہور
واجب ترک کردتا ہووے۔

پرفتاوی عالمگیری وچ لکھیا ہویا اے۔ سجدہ سہو واجب ہونا جمعہ دی نماز۔ یا عیدیاں
دی نماز یا فرض یا نفل دی نماز وچ برابر اے۔ لیکن احناف دا قول اے۔ کہ جمعہ دی نماز یا عیدیاں دی
نماز وچ سجدہ سہو نہیں کرنا چاہیدا۔ تاکہ فتنہ نہ ہووے۔

سجدہ سہو دل وچ کریں نظیراں۔

عالمگیری وچ لکھیا ہویا اے۔ جے کر نمازی نماز دے دوران وچ سجدہ دی آیت پڑھے۔ سجدہ
کرنا بھل جاوے۔ جدوں اوس نوں یاد آوے۔ سجدہ تلاوت کرے۔ نئے سجدہ سہو دیر کرن دے
پاروں دی کرے۔ ایہو ای درست اے۔

۱۱۔ سجدہ تلاوت

قرآن پاک دے وچ چوداں آیات ایہاں نیں جہاں وے پڑھن یا سنن نال اک سجدہ واجب
ہو جاندا اے۔ خواہ اوہ آیت نال ارادے دے پڑھی ہووے۔ بجاوین بناں ارادے دی پڑھی
ہووے۔ اس قسم دے سجدہ نوں سجدہ تلاوت کہندے نیں۔

سجدہ تلاوت دی ترکیب ایہہ اے۔ اللہ اکبر آکھ کے سجدہ دیوے تے کم از کم تے وار سبحان
ربی الاعلیٰ آکھ کے تکبیر نال سراٹھایا جاوے۔ درود تے دعا دی کوئی لوڑ نہیں اے سجدہ دیاں
آیتاں ایہناں سورتاں وچ آندیاں نیں۔

۱۔ سورہ اعراف ۲۱، سورہ رعد ۳، سورہ نحل ۴، سورہ بنی اسرائیل ۱۵، سورہ
مریم ۶۶، سورہ حج ۲، سورہ فرقان ۲۸، سورہ نمل ۱۹، سورہ الم سجدہ ۱۰، سورہ ص
۱۱، سورہ حم سجدہ ۱۲، سورہ والبنم ۲۳، سورہ الشقاق ۱۳، سورہ علق ۱۔

جے کر سجدہ دی آیت نماز دی قرأت وچ آجاوے۔ او سے وقت سجدہ تلاوت کر کے باقی نماز
پڑھی جاوے۔ نماز دی وچ سجدہ نہ کیتا تے اوس دے ادا ہون دی کوئی صورت نہیں ہوندی پھیر
توہ استغفار ای کیتی جاوے۔ نماز دی وچ جے کر دو جے شخص کولوں سجدہ دی آیت سنی جاوے۔
تے نماز تو فارغ ہو کے سجدہ کر لیا جاوے۔ سجدہ دی اک آیت اک جگہ تے کسی وار سنی جاوے تے
اک ای سجدہ لازم ہووے گا۔ مختلف آیات اک جگہ یا مختلف مقامات اتے پڑھیاں جان تے او تے

ای مسجدے ہون گے۔ جتنیاں آیات ہوں گیاں۔

۱۲۔ نماز دیاں سنتاں

نماز دیاں سنتاں ست ساریاں نیں۔ تفصیل دے نال درج کیتیاں جانڈیاں نیں۔

- ۱۔ تکبیر تحریمہ آکھدے ہو یاں سر نوں جھبکنا۔
  - ۲۔ تکبیر تحریمہ آکھن توں پہلے دوہاں ہتھاں نوں مرداں دا کناں تیک اٹھاناتے زانیاں دا موڈھیال تیک اٹھانا۔ عذروچ رخصت اے۔
  - ۳۔ تکبیر تحریمہ آکھدیاں ہتھاں دیاں ہتھیلیاں تے انگلیاں وارخ قبلہ دی طرف کرنا۔
  - ۴۔ ہتھ اٹھاں ویلے انگلیاں نوں نہ بہت کھولناتے نہ ای ملانا۔
  - ۵۔ تکبیر تحریمہ دے بعد ہتھاں دا مرداں نوں دھنی دے تھلے تے عورتاں نوں سینے اتے بنھ لینا۔
  - ۶۔ مرداں دا ہتھاں دا اسطرح ہتھاں جے سچی ہتھیلی کھسی ہتھیلی اتے آجاوے۔
  - ۷۔ ہتھ بنھ لین دے بعد سبحانک اللہم آکھنا۔
  - ۸۔ امام تے منفرد نوں سبحانک اللہم دے بعد اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم آکھنا۔
  - ۹۔ سورۃ فاتحہ دے بعد آمین آکھنا۔ بجاوین مقتدی ہوں۔ یا امام۔
  - ۱۰۔ آمین آہستہ آواز نال آکھن۔
  - ۱۱۔ قیام دی صورت وچ دوہاں قدماں وچ چار انگل دی وتھ رکھنا۔
  - ۱۲۔ فجر تے ظہر دی نماز وچ سورۃ فاتحہ فاتحہ دے بعد طوال مفصل پڑھنا۔
طوال مفصل : سورۃ حجرات توں لیکے سورۃ (الم یکن) تیک۔
اوساط مفصل : سورۃ بروج توں لیکے سورۃ لم یکن تیک۔
قصار مفصل : سورہ لم یکن توں لیکے آخر تیک۔
سیح طوال : پہلیاں لمیاں ست سورتاں۔
- عصرتے عشر دیاں نمازاں وچ اوساط مفصل۔ مغرب دے وچ قصار مفصل سورتاں دا پڑھنا۔

۱۳۔ فجر دی پہلی رکعت وچ دو جی نالوں لی سورۃ پڑھنا۔

۱۴۔ رکوع جانڈے وقت اللہ اکبر آکھنا۔

۱۵۔ مرداں دا رکوع دیوچ گوڈیاں نوں ہتھاں نال پھرنا۔ عورتاں نوں صرف گوڈیاں اتے ہتھ رکھنے۔

- ۱۶۔ مرداں دا انگلیاں نوں کھول کے تے عورتاں دا جوڑ کے گوڈے تے رکھنا۔
- ۱۷۔ رکوع دی حالت وچ پلایاں واسدھا رکھنا۔
- ۱۸۔ رکوع دی حالت وچ مرداں دا چنگی طرح جھک جانا۔ عورتاں دا صرف اتنا جھکنا جے ہتھ گوڈیاں تیکر آجان۔
- ۱۹۔ رکوع وچ گھٹ تھیں گھٹ تنن دار سبحان ربی العظیم آکھنا۔
- ۲۰۔ رکوع وچ مرداں توں دوہاں ہتھاں نوں پاسیاں کول جدا رکھنا۔
- ۲۱۔ قوے دے وچ امام دا سمع اللہ لمن حمدہ آکھنا تے مقتدی دار بنا لک الحمد آکھنا۔
- ۲۲۔ سجدے ویلے اللہ اکبر آکھنا۔
- ۲۳۔ سجدے جانڈے وقت پہلے گوڈے زمین اتے رکھنے۔ پھر ہتھ۔ پھر نک۔ پھر مٹھا۔
- اٹھدیاں پہلے نک۔ پھر مٹھا۔ پھر ہتھ۔ پھر گوڈے اٹھانے۔
- ۲۴۔ سجدے دی حالت وچ منہ نوں دوہاں ہتھاں دے وچکار رکھنا۔
- ۲۵۔ سجدے دی حالت وچ مرداں نوں اپنے پیٹ نوں گوڈیاں کولوں تے آرکاں پاسیاں توں جدا رکھنا۔ تے ہتھ دیاں باہواں زمین توں اٹھیاں ہوویاں ہوں تے عورتاں دا پیٹ دا پٹاں نال تے آرکاں دا پاسیاں نال ملا کے رکھنا۔ تے ہتھاں دیاں باہواں نوں زمین اتے وچھا کے رکھنا۔
- ۲۶۔ سجدے دی حالت وچ دوہاں ہتھاں دیاں انگلیاں جوڑ کے رکھنیاں۔
- ۲۷۔ سجدے دی حالت وچ دوہاں پیراں انگلیاں نوں قبلہ ول رکھنا۔
- ۲۸۔ سجدے دے وچ دوہاں گوڈیاں نوں بلا کے رکھنا۔
- ۲۹۔ سجدے دی وچ سبحان ربی الاعلیٰ ترے وار گھٹ تھیں گھٹ آکھنا۔
- ۳۰۔ سجدے دے اٹھدیاں ہوویاں تکبیر کہہ کے سر اٹھایا۔
- ۳۱۔ سجدے توں اٹھدیاں ہوویاں کھلو کے زمین نوں ہتھاں دا سہارا دینا۔
- ۳۲۔ دوہاں سجدیاں دے درمیان بیٹھنا۔
- ۳۳۔ التعمیات دے وچ سجدے پیر دیاں انگلیاں دے بل بیٹھنا۔
- ۳۴۔ التعمیات پڑھدیاں لا الہ کہندے وقت انگوٹھے تے وچکار لی انگلی دا حلقہ بنا کے شہادت دی انگلی دا اٹھانا۔
- ۳۵۔ فرض دیاں پہلی دو رکعتاں دے بعد ہر رکعت وچ سورۃ فاتحہ پڑھنا۔
- ۳۶۔ درود شریف دے بعد کوئی دعا پڑھنا۔ جیہڑی قرآن پاک یا حدیث شریف نال ثابت ہووے۔

- ۳۷۔ السلام علیکم ورحمۃ اللہ کبندے وقت پہلے سب سے پھر کبے پائے منہ پھیرنا۔
 ۳۸۔ امام صاحب داسلام اچھی آواز نال اکھنا۔ ۳۹۔ دوسری وار سلام پھیرن لئی آواز نیواں کرنا۔
 ۴۰۔ سلام دے موقع اتے امام صاحب دا اپنے مقتدیاں دی نیت کرنا۔

۱۳۔ نماز دے بھنڈر

- ۱۔ نماز دیاں شرطیں وچوں کسے شرط دا نہ ہونا۔ مثلاً طہارت نہ رہوے وغیرہ۔
- ۲۔ نماز دے فرضاں دا جان بچھ کے یا بھول بھلیکھے رہ جانا۔
- ۳۔ نماز دے واجباں دا جان بچھ کے رہ جانا۔
- ۴۔ نماز دے واجباں دا بھل بھلیکھے رہ جانا تے پھر سجدہ سہو نہ کرنا۔
- ۵۔ نماز دی حالت وچ بولنا۔
- ۶۔ بناں عذر دے کھنگنا۔
- ۷۔ رونا یا آہ کرنا۔
- ۸۔ کھانا یا پینا بھاویں تھوڑا ہووے۔
- ۹۔ عمل کثیر۔ اس شرط نال کہ اوہ افعال نماز دی جنس وچوں نہ ہوون۔ یا نماز دی اصلاح دی عرض نہ ہووے۔

- ۱۰۔ نماز وچ بناں عذر دے چلنا پھرنا۔
- ۱۱۔ امام صاحب دا بے وضو ہون دی صورت وچ بناں خلیفہ قائم کیتیاں باہر نکل جانا۔
- ۱۲۔ نااہل دا خلیفہ مقرر ہونا۔

۱۳۔ قرآن شریف دی قرأت وچ غلطی دا واقع ہو جانا۔

۱۴۔ نماز دے مکروہات :

- ۱۔ نماز دی حالت وچ دستور دے خلاف کپڑے دا پہننا۔
- ۲۔ سجدے وچ جان ویلے کپڑیاں نوں مٹی توں بچانا۔ یا اٹھالینا۔
- ۳۔ نماز دی حالت وچ کوئی لغو فعل کرنا۔
- ۴۔ سونے چاندی دا کوئی ٹکڑا منہ وچ رکھ لینا۔ جیہڑا قرأت وچ خلل پاد یوے۔
- ۵۔ ننگے سر نماز پڑھنا۔
- ۶۔ ہوا دا روک رکھنا مکروہ تحریمی اے۔

- ۷۔ مرداں دا والاں دا بوڑا بنا کے نماز پڑھنا۔
- ۸۔ سجدے دی جگہ توں روڑے اٹھانا۔
- ۹۔ نماز دی حالت وچ انگلیاں و جابیاں تے توڑیاں۔
- ۱۰۔ نماز دی حالت وچ ہتھاں دا کوٹھے تے رکھنا۔
- ۱۱۔ نماز دی حالت وچ منہ دا قبلے توں پھیر لینا۔
- ۱۲۔ اکھاں نال بناں ضرورت دے ایسے اودے ویکھنا۔
- ۱۳۔ سجدے دی حالت وچ مرداں دا دونوں اُڑکاں نوں زمین تے وچھانا۔
- ۱۴۔ کسے آدمی دی طرف نماز پڑھنا۔ سلام دا جواب دینا۔ ہتھ یا سر دا اشارہ کرنا۔
- ۱۵۔ نمک یا مٹھے اتے سجدہ کرنا۔ پگڑی دیاں پیچاں اتے سجدہ کرنا۔
- ۱۶۔ بناں عذر دے چوڑی مار کے بہنا۔
- ۱۷۔ نماز دی حالت وچ ابا سی لینا۔
- ۱۸۔ نماز دی حالت وچ اکھاں دا بند کرنا۔
- ۱۹۔ امام صاحب دا محراب دے اندر کھلونا۔ سجدہ اندر ہووے۔ جائزے۔
- ۲۰۔ امام صاحب دا اپنی جگہ کھڑا ہونا۔
- ۲۱۔ مقتدیاں دا بناں لوڑے اپنی جائیں کھلونا۔
- ۲۲۔ جاندار دی تصویر والا کپڑا پہن کے نماز پڑھنا۔
- ۲۳۔ نماز دی حالت وچ آیتاں یا سورتاں دا انگلیاں اتے گننا۔
- ۲۴۔ نماز دی حالت وچ تک صاف کرنا۔
- ۲۵۔ نمک یا منہ کپڑے نال بند کر کے نماز پڑھنا۔
- ۲۶۔ امام صاحب توں پہلے مقتدی دا کوئی فعل کرنا۔ رکوع یا سجدہ و غیرہ۔
- ۲۷۔ نماز دیاں سنتاں وچوں کوئی سنت چھوڑ دینا۔
- ۲۸۔ مقتدی دا امام صاحب دے قرأت کرن دے وقت کوئی دعا پڑھنا۔
- ۱۵۔ نماز دے وقت

نمازاں پنج نہیں۔ جیٹھیاں قرآن پاک نال ثابت نہیں۔

۱۔ فجر دی نماز دا وقت صبح صادق توں لیکے سورج دے نکلن تک رہندا اے۔

۲۔ ظہر دا وقت سورج ڈھل جان دے بعد شروع ہو جاندا اے۔ جدوں تک ہر چیز دا سایہ اصلی سایہ کڈھ کے دو مثلاًں ہو جائے۔ اوس وقت تک ظہر دا وقت رہندا اے۔
جمعہ دی نماز دا وی ایہو ای وقت اے۔ گرمیاں وچ ظہر دی نماز ذرا دیر کے پڑھنی چاہیدی اے۔

۳۔ عصر دا وقت۔ ظہر دا وقت ختم ہون دے بعد سورج ڈبن تک عصر دا وقت رہندا اے۔ عصر دا مستحب وقت اوس وقت تیک اے۔ جدوں تیک سورج وچ زردی نہ آجاوے۔
۴۔ مغرب دا وقت؛ سورج دے ڈب جان توں لیکے افق اتے سرخی دے مٹ جان تک ہوندا اے۔ بدل والے دن ذرا احتیاط کیتی جاوے۔

۵۔ عشاء دا وقت؛ شفق دی سرخی مٹ جان توں لیکے اوس وقت تیک ہوندا اے۔ جدوں تیک صبح صادق نہ ہو جاوے۔

عشاء دی نماز تہائی رات دے گزر جان توں لیکے اُدھی رات دے پہلوں تیک مستحب ہوندی اے۔

۱۶۔ نماز دیاں اصطلاحواں

- ۱۔ زوال؛ سورج دا ڈھل جانا۔ دوپہر
- ۲۔ سایہ اصلی؛ اوہ سایہ جیہڑا ہر چیز دا زوال دے وقت ہوندا اے۔
- ۳۔ مثل؛ ہر چیز دا سایہ اوس دے برابر ہونا۔
- ۴۔ عورت؛ جسم دا اوہ حصہ جس دا کجنا ہر حالت وچ ضروری اے۔
مرداں دا دھنی توں لے کے گودیاں تک تے عورتاں دا مونڈھیاں توں لے کے گٹیاں تک۔

- ۵۔ اقامت؛ منجبر آکھنا۔ جماعت واسطے۔
- ۶۔ مدرک؛ اوہ آدمی جس ساری نماز امام صاحب نال پڑھی ہووے۔
- ۷۔ مسبوق؛ جس دی کوئی رکعت امام صاحب دی جماعت نالوں رہ جاوے۔
- ۸۔ نضا؛ اوہ نماز جیہڑی اپنے وقت وچ نہ پڑھی جاوے۔

نماز دے وچ دیاں اصطلاحواں

- ۱۔ منجبر؛ اللہ اکبر آکھنا۔

۲۔ تکبیر تحریر : نماز شروع کرن لگیاں پہلی وار الحمد اکبر اکھنا۔ جہدے کہن نال دنیا دے سارے کم حرام ہو جاندے نیں۔

۳۔ نعوذ : اعوذ باللہ من الشیطن الرجیم پڑھنا۔

۴۔ تسمیہ : بسم اللہ الرحمن الرحیم پڑھنا۔ ثنا۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم پڑھنا۔

۵۔ سورۃ فاتحہ : الحمد للہ پڑھنا۔

۶۔ سورۃ : قرآن شریف دیاں اک سو چوداں سورتاں وچوں کوئی سورت۔

۷۔ سورۃ اخلاص۔ قل هو اللہ احد

۸۔ رکوع۔ گوڈیاں تے ہتھ رکھ کے جھکنا۔

۹۔ قوم، کھڑا ہونا۔ قیام۔

۱۰۔ سجدہ : زمین اتے مٹھا۔ نک تے ہتھ رکھیں۔

۱۱۔ جلسہ دو سجیایاں دے درمیان بیٹھنا۔

۱۲۔ تشہد : التعمیات پڑھنا۔

۱۳۔ قعدہ : التعمیات پڑھن واسطے بیٹھنا۔

۱۴۔ قعدہ اولیٰ : پہلا التعمیات پڑھنا۔

۱۵۔ قعدہ آخری : دوجی وار التعمیات پڑھنا۔

۱۶۔ درود۔ اللہم صل علی محمد پڑھنا۔

۱۷۔ دعا : رب جعلنی مقیم الصلوٰۃ پڑھنا۔ یا کوئی ہو ردعا جیہڑی قرآن پاک یا حدیث شریف نال ثابت ہووے۔

۱۸۔ دعا قنوت۔ و تراں دے وچ اللہم انا نستعینک پڑھنا۔

۱۹۔ رمضان دے مہینے روزیاں دے بارے وچ

تریکھی نیت تریکھی روزے وچ رکھو رمضان

ایہہ جملیاں اتے رب فرض کیتوی خالق تے رحمان

ایہہ مسئلے ثابت انھیں کتابیں مومن کجھ جواب

ہوائے وچ خلکے قنیہ وچ کثر العباد

جاننا چاہیے۔ جے روزہ اسلام واکر رکن اے۔ تے پرانے زمانیاں توں پہلیاں امتاں اتے وی فرض ہوندا رہیا اے۔ جس طرح کہ قرآن پاک دے وچ وارد ہوندا اے۔ کُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ: یعنی تہاڈے اتے روزے فرض کیتے۔ جس طرح کہ اونھاں لوکاں اتے فرض سن۔ جہیڑے تہاڈے توں پہلے سن۔

روزہ کس نوں کہندے نہیں

روزے توں مراد ایہہ اے۔ جہیڑا شخص روزہ رکھن دا اہل اے۔ اوہ صبح صادق توں لیکے سورج دے ڈب جان تیک کھان۔ پین تے عورت نال صحبت توں رک جائے۔ روزے دے اہل ایہہ شخص نہیں۔

۱۔ مسلمان مرد یا عورت

۲۔ عورت حیض یا نفاس توں پاک ہووے۔

رمضان داروزہ فرض اے۔ تے نذر معین داروزہ واجب اے۔ اینہاں دو ماں روزیاں وار کھنا ضروری اے۔ نذر معین توں مراد ایہہ اے جے آدمی ایہہ وعدہ کر لیوے۔ میرا فلاں کم ہو جائے تے میں فلاں دن روزہ رکھاں گا۔ ایہہ روزہ رکھنا واجب ہو جاندا اے۔ نذر معین وچ روزیاں کی تعداد مقرر کر لئی جاندی اے۔ مثلاً جمعہ داروزہ۔ ترے روزے۔ یا اتنے روزے۔ پر نذر غیر معین وچ تعداد مقرر نہیں کیتی جاندی۔ مثلاً ایہہ آکھیا جاوے۔ میں روزہ رکھاں گا۔ یا روزے رکھاں گا۔

روزے ماہ رمضان وچ رکھنے فرض ہوندے نہیں۔ ماہ رمضان قمری سال دا نواں مہینہ آقمری مہینے ایہہ نہیں۔

۱، محرم الحرام (۲) صفر (۳) ربیع الاول۔ (۴) ربیع الثانی، (۵) جمادی الاولیٰ۔
جمادی الاخریٰ (۶) رجب (۷) شعبان (۸) رمضان (۹) شوال (۱۰) ذی قعد (۱۱) ذی الحج۔

روزے دی نیت ہر روز کرنی چاہی دی اے۔ دوپہر تیک نیت کیتی جاسکدی اے۔ رمضان چن دیکھن نال یا شعبان دے تریہہ دن پورے ہو جان نال ثابت ہو جاندا اے۔ روزیاں دی تعداد ۲۹ یا ۳۰ ہوندی اے۔

شک داروزہ امام شافعی دے نزدیک منع اے۔

امام صاحب دے نزدیک نفل دی نیت نال روزہ رکھنا جائز لے۔ فرض رمضان دی نیت نال دی ناجائز لے۔ یا ایہہ آکھیا جاوے۔ جے کرکل رمضان ہو یا تے روزہ رکھا نکا۔ اس طرح روزہ ناجائز ہوندا لے۔

اک عادل دی گواہی بھانویں اوہ غلام ہووے یا عورت رمضان واسطے قبول کیتی جاوے گی۔ ماہ شوال دے چن واسطے دو مرداں یا اک مرد تے دو عورتاں دی گواہی ضروری ہووے گی۔ آسمان اتے بدل ہووے یا مطلع غبار آلود ہووے۔ ماہ رمضان یا ماہ شوال دے بارے جماعت کثیر دی گواہی قبول کیتی جاوے گی۔ وڈی جماعت واسطے پنجہ آدمیاں دا ہونا ضروری آے۔ روزے دے بھنڈر

۱) روزہ دار جان بچھ کے کھاوے۔ یا پیوے۔ یا عورت نال صحبت کرے۔ روزہ ٹٹ جاندا آے۔

۲) کوئی دوا پیٹ وچ پہنچ جاوے۔

۳) کے روزہ دار نوں زبردستی کھوا پوا دینا۔

۴) عمل احتقان کیتا جاوے۔ یا نسوار استعمال کرے۔

۵) جان بچھ کے تے کرنا۔ جے کرتے منہ بچھ کے کیتی جاوے۔

۶) روزے دی نیت ای نہ کیتی جاوے۔ یا دوپہر دے بعد کیتی جاوے۔

۷) منہ دے وچ بچھسی ہوئی کوئی چیز نگل لین نال دی روزہ ٹٹ جاندا لے۔

قضا تے کفارہ دے وچ فرق

قضا توں مراد لے کہ اک روزے دے بدلے دو جا روزہ رکھیا جاوے۔ مثلاً تدر معین دا روزہ ٹٹ جان نال قضا لازم ہووے گی۔

کفارہ توں مراد لے کہ روزہ ٹٹ جان دے بعد سٹھ روزے رکھے جان۔ مثلاً جان بچھ کے روزہ توڑن دا کفارہ سٹھ روزے توڑتی رکھنے پیندے نیں۔ اگر اک وچوں مچھٹ جاوے۔ تو پھر مٹھوں سٹھ روزے رکھنے پیندے نیں۔

اوہ صورتاں جنہاں نال روزہ نہیں سٹھا:

۱) اسدیاں دو قسماں نیں۔ ۱) جس دے وچ کسے قسم دی کراہت نہیں ہوندی۔ ۲) جس دے وچ کراہت ہوندی لے۔

۱۔ بھل بھلیکھے کچھ کھاپی لینا۔

۲۔ بناں ارادیوں سنگھ تھلے کوئی چیز چلی جائے۔ مثلاً دھوں۔ غبار۔ کھٹی۔

۳۔ سر یا بدن اتنے تیل لانا۔ سر مہر پانا۔ روزہ نہیں ٹڈا۔

۴۔ احتلام ہو جانا۔

روزہ دے معذوراں دا بیان

۱۔ سفر بھانویں جائز ہووے۔ بھانویں ناجائز۔ بغیر تکلیف دے ہووے۔ مثلاً ریل دا سفر یا تکلیف

نال ہووے۔ پیدل چلنا یا مشقت نال سفر کرنا۔

۲۔ حاملہ عورت نوں وی روزہ نہیں رکھنا چاہیدا۔

۳۔ دودھ پلان والی عورت وی روزہ رکھن تو معذورا ای سمجھی جائدی اے۔

۴۔ بیماری۔ جہاد۔ بھکھ۔ تریہ بے ہوشی وی صورت وچ وی روزہ نہ رکھیا جائے۔

اعتکاف دا بیان

اعتکاف والفظی تے لغوی ترجمہ کسی جگہ ٹھیرنا اے۔ پر شریعت دی اصطلاح دے وچ مسجد دے

اندر ٹھیرن توں مراد اے۔ اعتکاف مسجد دے اندر اس ٹھیرن توں مراد اے۔ جیہڑا رمضان دے مہینے وچ

آخری دس دناں وچ ہووے۔ اعتکاف مؤکدہ سنتاں وچوں اے۔

اعتکاف دے وچ ترے چیزاں دا ہونا ضروری اے

۱۔ مسجد دے وچ ٹھیرنا۔ بھادیں پنج نمازاں اوس مسیت وچ ہونیاں ہون۔ یا نہ ہوں۔

۲۔ اعتکاف دی نیت کرنا وی ضروری اے۔ تے مسلمان دا عاقل بالغ ہونا وی لازم اے۔

۳۔ حیض تے نفاس توں پاک ہونا ضروری اے۔

سب توں افضل تے بہتر اعتکاف مسجد حرام یعنی خانہ کعبہ دا ہوندا اے۔ اوس دے بعد مسجد

نبوی دا۔ تے اوس دے بعد مسجد بیت المقدس دا۔

عورتاں نوں اپنے گھر وچ اعتکاف بیٹھنا چاہیدا اے۔

اعتکاف واجب۔ سنت مؤکدہ تے مستحب ترے قسماں دا ہوندا اے۔

۱۸۔ نماز جنازہ دے بیان وچ

جنازہ جیم دے زبر نال مردہ دے معنی وچ آندا اے۔ تے جیم دی زیر نال اوس لکڑی دے

تختے توں مراد اے۔ جدھے اتے مردہ نوں رکھیا جاندا اے۔

جسوقت آدمی مرن دے نیڑے ہووے۔ اوس دا منہ قبلہ دی طرف کردتا جاوے۔ سجے پاسے

لٹا دتا جاوے۔ تے اوس نوں کلمہ شہادت پڑھایا جاوے۔ مرجان دے بعد دونوں جباڑے بندھتے
جان۔ اکھاں وی بند کردتیاں جان۔

میت دے غسل واسطے دھنی توں لے کے گوڈیاں تیک کپڑے نال ڈھک دتا جاوے۔ کرلی نہ
کرائی جاوے۔ تے ذای نکھ وچ پانی پایا جاوے۔ کیونکہ پانی دا باہر کڈھنا مشکل ہووے گا۔ غسل واسطے
ایسا پانی استعمال کیتا جاوے۔ جس دے وچ بیری دے پتران نال ابالیا ہووے۔ سرتے وارھی دے
والاں نوں گل خیرہ دیاں پتران نال دھوتا جاوے۔

نماز جنازہ

جنازہ دی نماز پڑھنی فرض کفایہ اے۔ یعنی اک آدمی دے پڑھ لین نال دوجیاں بندیاں دی
وی ادا ہو جاندی اے۔ جنازے دی نماز واسطے بادشاہ وقت زیادہ موزوں اے۔ نہیں تے قاضی۔ امام
محلہ دا امام وغیرہ۔

میت دے ولی نوں جنازہ پڑھان دی اجازت دینی چاہیدی اے۔ جس میت دا جنازہ
پڑھیا جاوے۔ اوس دا مسلمان ہونا ضروری اے۔ غسل دین توں پہلاں نماز جنازہ درست نہیں۔
جنازے دیاں چار تکبیراں ہوندیاں نیں۔ پہلی تکبیر دے بعد ثنا یعنی سبحانک اللہم پڑھیا جاوے پھیر
درود شریف پڑھیا جاوے۔ پھیر میت واسطے دعا پڑھی جاوے۔ پھیر چوتھی تکبیر اکھ کے سلام پھیر
لیا جاوے۔

میت دی دعا

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَذَكَرِنَا
وَإِنشَانَا۔ اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَنَا مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَيْنَا الْإِسْلَامِ وَمَنْ تَوَفَّيْتَنَا
مِنَّا تَوَفَّنَا عَلَيْنَا الْإِسْلَامِ :

یعنی اے اللہ ساڈے زندیاں تے مردیاں نوں بخش۔ حاضر تے غائب نوں۔ چھوٹے وڈے
نوں۔ مرد تے عورت نوں بخش۔ اے اللہ ساڈے دچوں جس نوں زندہ کریں۔ اوس نوں اسلام اتے
ہوا۔ تے ساڈے دچوں جس نوں ماریں اوس نوں ایمان اتے مار۔
مرد واکفن

انردی چادر نٹھے پیرا ہن۔ یعنی کفن دھون توں لے کے گوڈیاں دے تھلے تیک تے
پوٹ دی چادر اے۔ تے کفن کفایہ پوٹ تے انردی چادر اے۔

عورت کے کفن واسطے بیچ کپڑیاں دا ہونا ضروری اے۔ کفنی اندر دی چادر۔ سینہ بند تے
دا ہنی جس دے نال اوسدیاں چھاتیاں نوں لپیٹیا جاندا اے۔ جیہڑا سینے توں لے کے گردیاں تک
ہوندا اے۔ تے پوٹ دی چادر۔ کفن کفایہ واسطے ترے کپڑے ضروری نہیں۔

۱۹۔ جمعہ دی نماز

جمعہ دی نماز جمعہ دے دن ظہر دی نماز دے بدلے ہوندی اے۔ جمعہ دی نماز واسطے ایہہ شرطیں
نہیں۔ (۱) شہر دا ہونا۔ شہر توں مراد اوہ جگہ اے۔ جتھے کوئی حاکم ہووے۔ جس دے نال اہل اسلام نوں تقویت
ہوندی ہووے۔ جس طرح مولانا عبدی صاحب فرماتے نہیں۔ اک شہر ہووے اسلام جی حاکم سے حکم قاضی
دا۔ ہک مسجد ہووے اذن جو عام تنہی جمعہ فریضہ تے قاضی ہووے۔ جیہڑا شرعی حدیں نوں جاری کردا ہووے
مسجد ہووے۔ بھانویں عید گاہ ہووے۔ جیہڑی شہر دے کنارے ہوندی اے۔ نماز جمعہ توں پہلوں خطبہ پڑھیا
جاوے۔ جمعہ دی نماز جماعت نال پڑھنی چاہیدی اے۔ تے ہر شخص نوں نماز جمعہ وچ شامل ہون دی اجازت
ہووے۔

جمعہ دے احکام

جدوں جمعہ دی نماز ہووے۔ تے دنیا دے سارے کاروبار چھوڑ کے نماز جمعہ دے واسطے چلنا چاہیدا اے۔
جہ تک امام صاحب خطبہ پڑھدے ہوں۔ مقتدیاں نوں نماز پڑھنی نکل کرنی حرام اے۔ خطبہ دے بعد اقامت
آکھی جاوے۔ امام صاحب دو جیاں لوکاں نال دو رکعتاں نماز جمعہ ادا کرن واسطے جماعت کران۔ خطبہ
تے اقامت دے وچ و تھ پانی مکروہ ہوندی اے۔ شہر والیاں نوں جمعہ دی نماز نہ مل سکے۔ تے ظہر دی
نماز بناں اذان تے جماعت دے پڑھن دا حکم اے۔ جنھاں لوکاں اتے جمعہ دی نماز فرض نہیں۔ اوہ
اتنی دیر کرن۔ لوکیں جمعہ دی نماز توں فارغ ہو جان۔ تے پھر اوہ ظہر دی نماز ادا کرن۔ جیہڑا آدمی جمعہ دی
نماز وچ شامل ہووے۔ بھانویں سجدہ سہو دی صورت ہی ہووے۔ اوہ نماز جمعہ دی نیت کر کے دو گنا
ای پڑھے۔ جمعہ دی نماز ہر بالغ مسلمان اتے فرض اے۔ پر مسافر۔ بیمار۔ غلام۔ عورت۔ لڑکا۔ دیوانہ۔ انہاں
تے لنگڑا نماز جمعہ توں معذور سمجھے جاندا نہیں۔ پر ایہ لوگ وی جیکر جمعہ دی نماز ادا کر لین۔ تے درست
ہووے گا۔ جمعہ دی نماز دے وی اوہو ای مسئلے نہیں۔ جیہڑے دو جیاں نمازاں دے نہیں۔

جمعہ دے خطبہ وچ خداوند تعالیٰ دا ذکر کرنا چاہیدا اے۔ جیہڑا گھٹ تھیں گھٹ الحمد للہ دے برابر
ہووے۔ سنت طریقہ ایہہ اے۔ جدوں امام صاحب۔ منبر اتے بیٹھن۔ موزن سارے کھلو کے دو جی
بانگ دیوے۔ تے لوک نماز پڑھی شروع کر دیں۔ گل بات کرنی چھوڑ دیں۔ خاموش ہو کے خطبہ سنن پہلے

خطبہ وچ اللہ تعالیٰ دا ذکر۔ کلمات شہادت تے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں آتے درود شریف پڑھیا جاوے۔ لوکاں نوں وعظ نصیحت کیتی جاوے۔ جیہڑا کہ کم از کم اک یا اوس تون زیادہ قرآن پاک دیاں آیتاں اتے شامل ہووے۔ پھر تین تیسج دی مقدار بیٹھ جاوے۔ اس دے بعد کھلوکے دو جا خطبہ دیوے۔ جس دے وچ مسلماناں دے حق وچ دعا کیتی جاوے۔ خطبہ دے بعد اقامت آکھی جاوے امام صاحب لوکاں نال دو رکعتاں نماز جمعہ ادا کرن۔

اہل حدیث نماز جمعہ واسطے کوئی شرط نہیں مندے۔ اوہناں دے نزدیک چھوٹے ٹوں چھوٹے پنڈ وچ وی نماز جمعہ ادا ہو جاندی ہے۔

شیعہ دے نزدیک امام صاحب یا نائب دی موجودگی تے خطبہ تے وقت مشروط نہیں۔ اک شرط ایہ وی ہے۔ جیکر نماز جمعہ اک تون وودھ مقاماں تے پڑھی جاوے۔ اوہناں مقاماں دے وچ اک فرسنگ (تین میل) دا فاصلہ ہونا ضروری ہے۔ نہیں تے نماز باطل ہو جاوے گی

۲۰۔ عیدیاں دی نماز

ترتیب گزارن عید دی ایہی ات ادا

اول کہہ تکبیر توں پچھوں آکھ شن

تے تکبیراں آکھ توں ہتھ بھنے نال اوٹھا

فاتحہ سورت تم کر کے تکبیر سنا

اول رکھتے پنج تکبیراں دت کرے قیام

فاتحہ سورت تم کر تکبیراں چار تمام

عیدیں توں مراد دو عیدیاں نیں۔ جنہاں داناں عید الفطر یا روزیاں دی عید ۱۱، عید الاضحیٰ یا

قربانی دی عید۔ لغت دے وچ عید اوس چیز توں آکھدے نیں۔ جیہڑی واپس آجاوے۔ عید وی سال دے وچ دو دفعہ آندی ہے۔ اس واسطے اس نوں وی عید ای کہندے نیں۔

جدوں رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم مکے توں ہجرت کر کے مدینہ تشریف لے گئے۔ مدینہ والیاں

واسطے دو دن خوشی دے سن۔ جنہاں دے وچ اوہ خوشیاں مناندے سن۔ کھڈے کد دے سن۔

رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں جدوں اونھاں کولوں اس دی تفصیل پچھی۔ اوہناں نیں آکھیا۔ اسپں

جاہلیت دے زمانے وچ ایہناں دو دن وچ خوشی مناندے سن۔ آپ نے فرمایا۔ ایہناں توں

وودھ تہاٹے واسطے دو خوشی دے دن نیں۔ ۱۱، عید الفطر ۱۱، عید الاضحیٰ۔ اونھاں دن وچ

تیس ویں خوشیاں مناوتے کھیڈو۔ ایس دن چنگے کھانے کھان واسطے۔ چنگے کپڑے پہنن واسطے نہیں۔
 بشرطیکہ اینہاں وچ شریعت دے خلاف کوئی گل بات نہ ہووے۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم بذات خود
 اینہاں دنوں وچ اچھے کپڑے زیب تن فرمانے سن۔ اک چادر جھیری ددی چنگی تے قیمتی سی۔ عیدوں
 دیاں دنوں وچ اوڑھدے سن۔ تے جمعہ دے دن وی زیب تن فرماندے سن۔ کیونکہ جمعہ وی اک چھوٹی
 عید ہوندی اے۔

عید دیاں نمازاں دا وقت سورج جو اچا ہون توں شروع ہوندا اے۔ تے دوپہر تک باقی
 رہندا اے۔ اک حدیث پاک دے وچ وارد ہوندا اے کہ آپ نے فرمایا اے عید الفطر دی نماز کچھ دیر
 کر کے پڑھو۔ تے عید الاضحیٰ دی نماز بہت جلدی پڑھو۔ کیوں جے عید الاضحیٰ دے وچ قربانی کرنی ہوندی
 اے۔ اس واسطے اسدا جلدی پڑھنا سنت اے۔ عید الفطر دے وچ قربانی نہیں ہوندی۔ اس
 واسطے ذرا دیر نال پڑھی جائے۔ کوئی ہرج نہیں اے۔

دوہاں عیدوں دی نماز اکو طرح پڑھی جائی اے۔ یعنی صرف دو رکعتاں خطبہ توں پہلے۔ نماز
 توں پہلے کوئی بانگ نہیں ہوندی۔ تے نہ ہی کوئی نفل ادا کیتا جاوے۔ صرف امام صاحب مقتدیاں
 دے نال بناں اقامت یعنی تکبیر دے دو رکعتاں نماز پڑھدے نیں۔ پہلی رکعت وچ تکبیر تحریر تے
 ثنائے ترے تکبیراں اکھیاں جائیاں نیں۔ دوہی رکعت دے وچ قرأت دے بعد ترے تکبیراں
 اکھیاں جائیاں نیں۔ پھیر اک ہور تکبیر آکھ کے رکوع تے سجدہ کیتا جاوے۔ نماز ادا کر چکن دے بعد
 امام صاحب خطبہ پڑھدے نیں۔ تے خطبہ کھلوکے پڑھنا چاہیدا اے۔ حاضرین یعنی عید دی نماز پڑھن والے
 سارے لوک خموشی تے سکوت نال خطبہ سُن دے نیں۔ جس طرح جمعہ دی نماز وچ امام صاحب دو خطبے پڑھدے
 نیں۔ اسی طرح عید دی نماز وچ وی دو خطبے ہوندے نیں۔ عیدوں دیاں نمازاں وچ امام صاحب نوں
 ضروری اے۔ جے نمازیاں نوں عیدوں دے متعلق مسئلے دسن۔ عیدوں دے خطبے سنت مؤکدہ نیں۔
 تے نماز واجب اے۔

عید الفطر دے دن نماز ادا کرن توں پہلاں طاق عدد دے چھوٹے کھانے سنت نیں۔ پر قربانی
 دی عید دے دن نماز پڑھ کے کھانا چاہیدا اے۔ جیہڑا کہ سنت اے۔ اگر ہو سکے۔ تے اپنی قربانی دے
 جانور دا گوشت کھانا چاہیدا اے۔ عید دی نماز پڑھن واسطے اک رستیوں جانا چاہیدا اے۔ تے دو جے
 رستیوں واپس آنا سنت اے۔ تاں جے سارے شہر نوں خبر ہو جاوے تے اسلام دی شان و شوکت
 ظاہر ہووے۔ عید الفطر دے دن ہر مسلمان اتے جیہڑا کہ صاحب نصاب تے آزاد ہووے۔ صدقہ

فطر واجب ہے۔ جسدی مقدار اک انجیلہ ہے و دسی لپ نون انجیلہ کہندے ہیں۔ بعض دے نزدیک اک صاع گندم
و غیرہ بطور صدقہ دتی جائدی ہے۔ جسدی مقدار دھائی سیر ہوندے ہیں۔ عید پڑھن توں پہلان صدقہ فطر ادا کر
دنا جاوے۔ تاکہ عزبیاں مسکیناں دسی وی عید ہو جاوے۔

عید الاضحیٰ دی قربانی بارے لوکاں دا اختلاف ہے۔ بعض واجب کہندے ہیں تے بعض سنت
پر عام لوک سنت مؤکدہ ہون دے قائل نہیں۔ عید الاضحیٰ دی قربانی حضرت ابراہیم علیہ السلام دے اپنے پتر
اسماعیل علیہ السلام نون قربان کرن دی یاد دہیج منائی جائدی ہے۔
قربانی دا جانور ذبح کر دیاں ایہ دعا پڑھنی چاہیدی ہے۔
إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلدِّينِ فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ حَنِيفًا وَأَنَا مِنَ
الْمُشْرِكِينَ۔

تے قربانی دا جانور ذبح کرن واسطے ایہ دعا پڑھی جاوے۔
إِن صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ
وَبَدَأَ الْكَأْمُرَاتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ۔
گلے اتے چھری پھیر دیاں ایہ لفظ کہنے چاہیدے ہیں۔
بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ :

اپنے ولوں قربانی کیتی جاوے تے کہیا جاوے اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنِّي۔ دوجے دی طرفوں
کیتی جاوے۔ اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنْ فُلَانٍ۔ تے اوس آدمی داناں زبان نال لیا جاوے۔ دہویں ذی الحج
توں لیکے بارہویں ذی الحج دی نماز عصر تک قربانی کیتی جاسکدی ہے۔ نماز عید توں پہلے قربانی جائز
نہیں ہوندی۔

بکرا، بکری، گاں۔ بیل دوورہیاں دے ہونے چاہیدے ہیں۔ جنھاں نون دندا کہندے
نہیں۔

گاں۔ بیل۔ اونٹ وچ ست آدمی شریک ہو سکدے ہیں۔ تے چھوٹے جانوراں وچ صرف اک
آدمی ہونا چاہیدا ہے۔

عید الاضحیٰ نون عید الضحیٰ اکضا غلط ہے۔ کیوں جے اضحیٰ اضحاة دی جمع دا صیغہ ہے۔ اضحاة
اصل وچ اضحیہ سی جیہڑا تعلیل دے قاعدے نال اضحاة ہو گیا ہے۔

۱۷۔ پانی دی پاکی تے ناپاکی دے مسئلے

رود جو میں کھوہ چشمے باراں ہوز کھیں دریا

نانو انھاں دامطلق پانی دل وچر خوب لگا

ایہ مسئلے ثابت اتھیں کتابیں اسبابے وچ آئی

مسعودی وچ ترغیب صلواتی خزانہ وچ ہدائے

میعنہ، چشمہ (چوہا) تے دریا داپانی پاک لے۔ اسدے نال وضو کرنا جائز لے۔ جے کر کوئی پاک

شے اوس پانی دے رنگ۔ بو تے مزہ نون بدل دیوے۔ بجانویں کئی دیہاڑے پئی رہن دی وجہ

توان بدبودار ہو جاوے۔

اوہ پانی جیہڑا رکھاں دے پتر ڈگن نال بدل گیا ہووے۔ یا اوس وچ کوئی چیز پکائی جاوے۔

تے اوس دارنگ بدل جاوے۔ کسے درخت یا پھل داپانی ہووے۔ مثلاً گنے دارس۔ ہندوانے

داپانی یا دو جیاں چیزاں دے اجزا پانی اتے غالب آجان۔ مثلاً ستو۔ اینہاں پانیاں نال وضو نہیں ہو

سکدا۔ نہ ہی کھوتے ہوئے پانی نال وضو ہو سکدا لے۔ جدھے وچ ناپاکی ہووے۔ ایہھے وچ دی

وضو جائز نہیں لے۔

دہ دردہ پانی پاک لے۔ دہ دردہ پانی دا حکم اسطرح لے۔ جسطرح و ہندے پانی دا۔ دہ در

دہ توں مراد ایہہ لے کہ وہ گز لمانے دہ گز چوڑا تے اک گز ڈونگھا پانی جس جگہ کھلوتا ہووے۔ یا رکیا ہویا

ہووے اوہ پاک ہوندا لے۔ ڈونگھا اتنا ہووے جے کراتوں بک نال پانی لیا جاوے۔ تے تھلیوں

مٹی نہ بٹے۔ و ہندے پانی توں مراد اوہ پانی لے۔ جس دے وچ لگھڑ ہڑھ جاوے۔ یعنی ۱۰ مکعب

گزر قبہ وچ کھلوتا ہو پانی دہ دردہ کہلاندا لے۔

پانی دیاں ست قسمیں

۱۔ ماء المطر - مینہ داپانی ۲۔ ماء العین - چشمے داپانی ۳۔ ماء البئر - کھوہ دا

پانی - ۴۔ ماء البرد - برت داپانی ۵۔ ماء الفج - اولیاں یعنی گٹے داپانی ۶۔ ماء البحر -

سمندر داپانی ۷۔ ماء النہر - نہر داپانی -

وڈا حوض تے وڈا چشمہ ساریاں مذہبیاں دیو وچ پاک لے۔

کنز العمال جیہاں فقہ دیاں کتاباں وچ گز چوڑی انگل دا مراد لے۔ دہ دردہ دار قبہ ۱۰۰

مکعب گز ہونا چاہیدا لے۔ بجاویں لمبائی تے چوڑائی و دھگھٹ ہووے۔

امام مالک سے نزدیک پانی تموڑا ہوے یا بہتا۔ رنگ، بو، سواد و چوں کوئی چیز وی نہ بدلی ہووے
پاک ہوندا ہے۔

امام شافعی سے نزدیک پانی دی مقدار دو قلعے ہے۔ قلعے توں مراد مشکاں یا کپھالان لیاں جانبدیاں
نیں۔ پر اینھاں وچ ودھ گھٹ ہو جان دا اندیشہ ہوندا ہے۔ اس واسطے سب توں ودھ کے تسلی والی
گل اوہ اے جیٹری مجمع البحار دی وچ درج ہے۔ فرماندے نیں۔ اک قلعہ دے وچ پنج سو رطل دی
گنجائش ہوندی ہے۔ اطل بارہ اوقیہ دا ہوندا ہے۔ اوقیہ چالی درہماں دا ہوندا ہے۔ تے درہم ساڈھے
ترے ماشے دا ہوندا ہے۔

حکم ایہ ہے۔ اِذَا بَلَغَ الْمَاءُ قَلَّتَيْنِ لَمْ يَجْمَعْ نَجَسًا۔ اہل حدیث اس عبارت توں یہ
معنی کڈھے نیں جیتنے پانی وچ رنگ، بو، تے سواد و چوں کوئی چیز وی بدلی ہوئی نہ ہووے تے
پانی ناپاک نہیں ہوندا۔ کیوں جے اتنے پانی نوں و ہندا پانی کہیا جاسکدا ہے۔ لیکن فقہاء اکھدے نیں۔
دو قلیاں وچ جدوں گندگی پے جاوے۔ تو اوہ او سے وقت ناپاک ہو جاندا ہے پانی دیاں تریاں
صفیاں وچوں کوئی بدلے یا نہ بدلے۔ فقہاء نے نزدیک حدیث شریف دا ایہ مطلب اے دو قلعے
پانی گندگی نوں برداشت نہیں کر سکدا۔ یعنی گندگی پے جان نال ناپاک ہو جاندا ہے۔

امام صاحب، موران میں وہ درہ آنا پانی مقرر کیتا ہے۔ جیٹریاں ساریاں حدیثاں تے آثار
نوں سامنے رکھدیاں ہویاں پاک ہے۔ اس واسطے وہ درہ پانی وچ وضو جائز ہے۔
پانی وچ مچھر، مکھی، اٹھوٹاں، مچھی، ڈڈو، کیکڑا جے کمر جان۔ تے پانی پلید نہیں ہوندا۔
کل ما یعیث فی الماء لا یفسد الماء۔ ہر اوہ چیز جیٹری پانی وچ رہندی ہے۔ پانی نوں ناپاک
نہیں کردی۔

استعمال ہو یا ہو یا پانی پاک ہے۔ پر پاک کرن والا نہیں ہے۔ وضو مستعمل پانی نال نہیں ہو سکدا
جے کہ حقیقی نجاست مستعمل پانی نال دور کیتی جاوے۔ تے نجاست دور ہو جاندی ہے۔ نجاست
حکمی اوس پانی نال پاک نہیں ہوندی۔

کھوہ دامسلہ : کھوہ دے مسئلے وچ ترے مذہب نہیں۔ کنز الائق وچ درج ہے۔
مَسْئَلَةُ الْبَرِّ حِطُّ : یعنی کھوہ دامسلہ حیط ہے۔ ج توں مراد نجاست دی حالت ج توں مراد
اپنے حال وچ رہن دی علامت ہے۔ ط توں مراد طہارت یعنی پاکیزگی ہے۔ اس دی تفصیل اس طرح
ہے۔ اگر کوئی ناپاک آدمی جس دے بدن اتے نجاست حقیقی نہیں ہے۔ اوہ کھوہ وچ ڈگ پورے۔

یا ڈول کڈھن واسطے بٹی مارے۔ امام صاحب دے نزدیک کھوہ اپنی حالت وچ پاک اے۔ تے آدمی بدستور سابق ناپاک تے امام محمدؑ دے نزدیک کھوہ تے آدمی دونوں پاک نہیں۔

چم رنگ دین نال پاک ہو جاندا اے۔ پر خنری تے آدمی دا چم پاک نہیں ہوندا اے چم دے رنگ توں مراد ایہ اے۔ کرچم دی تری۔ بدبود و نال یا دھپ نال دور کر دی جاوے۔ ذبح کیتے ہوئے جانور دا چم رنگ توں بناں ای پاک اے۔ کھوہ دے وچ ناپاک کی ڈگ پوے۔ تے اوس دا پانی باہر کڈھیا جاوے۔ اونٹ یا کبری دیاں میٹھناں وچ اختلاف اے۔ جنھاں جانوراں دا گوشت کھا ہدا جاندا اے۔ اونھاں دا پیشاب نجس ہوندا اے۔ اوسنوں پینا نہیں چاہیدا۔ امام صاحب دے نزدیک ناجائز اے۔

تھوڑی جیہی تے (الٹی) خون۔ پیپ جیہی کہ نہوے۔ اگر بدن یا کپڑے اتے ڈگ پوے ناپاک نہیں ہوندا۔

چوہے جیسے جانور دے مرجان نال وینہ ڈول پانی کڈھنا چاہیدا۔ کسے جانور دے ڈگ کے مرجان نال۔ تے پھٹ جان نال بھاویں جانور وڈا ہووے بھاویں نکا۔ کھوہ دا سارا پانی کڈھنا چاہیدا اے۔ جس ویلے جانور نوں کھوہ وچ ڈگیا ہو یا دیکھو او سیوقت کھوہ پلید ہو جاوے گا۔ آدمی دے پسینے دا حال جو ٹھے ورگا اے۔

آدمی۔ گھوڑا تے اوہ جانور جنھاں دا گوشت کھا ہدا جاندا اے دا جو ٹھا پاک ہوندا اے۔ کتے سور۔ شیر۔ چیرن پھاڑن والے جانوراں دا جو ٹھا پاک ہوندا اے۔ بلی۔ گلی وچ پھرں والی مرغی باز۔ شکرہ یعنی پنچے والے پکھنواں دا جو ٹھا مکروہ اے۔ سپتے چوہے دا جو ٹھا دی مکروہ اے۔ کھوتے تے کھردے جو ٹھے دے پاک یا ناپاک ہون وچ شک اے۔ کھوراں دا پانی بے کر و ہندا ہووے۔ کھٹا۔ نشہ آور تے گاڑھانہ ہووے۔ تے اوس نال وضو کرنا جائز۔ ورنہ دوجی صورت وچ ناجائز اے۔

نجاست دیاں دو قسمیں ہیں۔

۱۔ نجاست حقیقی ۲۔ نجاست حکمی

نجاست حقیقی اوہ اے۔ جیہی سامنے نظر آندی ہووے۔ مثلاً پیشاب۔ پاخانہ۔ نجاست

حکمی اوہ اے۔ جیہی سامنے نظر آندی ہووے۔ مثلاً بے وضو ہونا تے احتلام دی صورت وچ بغیر غسل دے ہونا۔

اسلام میں میراث کے مسائل

سراجی

سراجی علم فرائض کے بارے سراج الدین محمد بن سجاد ندوی حنفی دی مشہور کتاب ہے۔ ایسے بہت
ای مقبول تے مستند ہے۔ ایس کتاب دیاں کئی شرحاں لکھیاں گیاں نیں۔ جنھاں وچوں میر سید شریف
ہوراں دی شریفی بہت ہی معتبر خیال کیتی جاندی ہے۔
فرائض : فریضہ دی جمع ہے۔ جیہڑا فرض توں مشتق ہے۔ علم میراث توں فرائض دا علم کہندے
نیں۔

علماء کے قول کے مطابق میت کے ترکے (چھوڑا ہوا مال) کے مال چار حق متعلق ہونے

نیں۔

۱۔ سب توں پہلاں میت دی شریعت کے قاعدے کے منطوق کفن و دفن تے تیاری دا مناسب
بندوبست کیتا جاندے ہے۔ اس خرچ دیوچ نہ اسراف (حد توں زیادہ) کیتا جاوے۔ لے نہ
ای تنگی کیتی جاوے۔

۲۔ کفن و دفن کے بعد اگر میت کے ذمے کوئی قرض ہووے۔ اس توں ادا کیتا جاوے۔
۳۔ قرض ادا کر دین توں بعد بچے ہوئے مال وچوں زیادہ توں زیادہ اک تہائی مال توں وصیت
کے طور اتے خرچ کیتا جاوے (اگر اس نے کوئی وصیت کیتی ہووے۔ جسے کسارے
مال دی وصیت کیتی ہووے۔ تے پھیر وی صرف اک تہائی مال توں بطور وصیت خرچ
کرن دی اجازت ہے)

۴۔ وصیت۔ قرض۔ کفن۔ دفن کے بعد اس کے بچے ہوئے مال توں میت دیاں وارثاں وچ
ونڈ دتا جاوے۔ سب توں پہلاں اصحاب فرائض آندے نیں۔ اس کے بعد عصبات آندے
نیں۔ اگر عصبات وی نہ ہون۔ تے تیجے حصہ دار ذوی الارحام ہوندے نیں۔

۱۔ اصحاب فرائض : اصحاب فرائض توں اوہ لوک مراد نیں۔ جنھانڈے حصے کتاب اللہ یعنی

قرآن پاک سے وچ مقرر ہو چکے ہیں۔ ایہ سارے گنتی وچ باران نہیں۔

مرداں وچ چار نہیں۔

۱۱ باپ ۱۲ دادا ۱۳ شوہر ۱۴ انخیانی بھرا (جہاں بھراواں دی ماں اک ہوئے۔

تے پیو وکھرا ہوئے)

عورتاں وچوں اٹھ نہیں۔

۱۵ زوجہ (بیوی) ۱۶ دھی ۱۷ پوتری (پوتری وچ پڑوتری تے اوس دی نسل وی شامل

اے) ۱۸ سگی بھین ۱۹ علاقہ بھین ۲۰ انخیاتی بھین - (۲۱) ماں (۲۲) صحیح داوی - ماں پیو دا

حصہ قرآن پاک وچ ابنخ بیان ہویا اے۔ وَلَا بُوتِیْمٍ مِّنْهُمَا السُّدُسِ مِمَّا تَرَكَ اِث

كَانَ لَهَا وَلَهَا۔ فَانِ كَمْ یَكُنْ لَهَا وَلَهَا وَوَرِثَةُ الْبَوَاہِ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ۔ یعنی

میت مے تر کے وچوں ماں پیو نوں چھپواں حصہ ملے گا۔ اس صورت وچ جے میت دی اولاد ہووے

جے کر میت دی اولاد نہ ہووے۔ اوس مے وارث صرف ماں تے پیو ہون۔ تو اوس دی ماں اتیجا

حصہ (تے باقی اوس مے پیو دا)

اسدی وضاحت اس طرح کیتی جانڈی اے۔ جے پیو دیاں ترے حالتاں ہونڈیاں میں۔

(۱) پہلی حالت وچ اوس نوں فرض مطلق یعنی چھپواں حصہ ملے گا۔ ایہ اوس وقت ہوندا جدوں

میت دا پتر موجود ہووے۔ جے پتر نہ ہووے۔ تے پوتریا یا اسدیاں وی تھلے۔ کیوں جے ولد دا

لفظ پتر۔ پوترے۔ پروٹڑے ساریاں واسطے عام استعمال ہوندا اے۔ اسے طرح دھی۔ پوتری تے

پروٹڑی وی۔

(۲) دوجی حالت وچ فرض مطلق تے عصوبت دا حصہ۔ یعنی ذوی الفروض ہون دی حیثیت

نال چھپواں حصہ ملدا اے۔ تے عصبہ ہون دی حیثیت نال باقی مال دا مالک بن جاندا اے۔ ایہ اوس

وقت ہوندا اے۔ جدوں میت مے باپ نال میت دی دھی۔ پوتری یا پروٹڑی ہووے یا

اسدیوں وی تھلے موجود ہون۔

(۳) تیسری حالت ایہ اے کہ پیو محض عصبہ ہووے۔ ایہ اوس وقت ہوندا اے۔ جدوں میت دا

پتر۔ دھی۔ پوتریا یا پوتری کوئی وی موجود نہ ہووے۔

دادا پیو دی جگہ ہوندا اے۔ یعنی میت دا پیو موجود نہ ہووے۔ تے دادا ساری جانڈا وچ

پیو دی طرح ہوندا اے۔ چار صورتاں ایسیاں ہونڈیاں میں۔ جے دادا پیو مے حکم توں خارج ہو جاندا اے

میت دی ماں دیاں وی ترے حالتاں نہیں۔

۱) میت دادا زندہ ہووے۔ تے ماں نوں چھیاں حصہ ملے گا۔

۲) میت دے دو یا دو توں زیادہ بھین بھرا ہون۔ بھین بھرا سکے ہون یا مترے۔ ماں

ولوں مترے ہون یا پیو ولوں ہر حالت دے وچ ماں نوں چھیاں حصہ ملے گا۔

۳) میت دا پتر۔ دھی یا پوتر۔ پوتری نہ ہووے۔ یا دو یا دو توں زیادہ بھین بھرا نہ ہون۔

تے ماں نوں میت دی کل چھوڑی ہوئی جائداد وچوں تیجا حصہ ملے گا۔ پر ماں دے بارے

جیہڑے احکام ذکر کیتے گئے نیں۔ اویس وقت ای جاری ہون گے۔ جدوں میت دے

ماں پیو دے مال احد الزوجین ہون۔ تے قرض دین دے بعد احد الزوجین دی ماں نوں

باقی دا تیجا حصہ ملے گا۔

زوجین دے بارے قرآن پاک وچ وار دے اے۔ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ

إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ أَلْحَمَّ مَا تَرَكَتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِكُمْ تَوْصُونَ بِهَا

أَوْ دِينَ - (س - النساء - ۲۴) - اے لوکو۔ جیہڑا ترکہ تہاڈیاں بیویاں چھوڑجان۔ جے اونھاں دا

کوئی پتر نہ ہووے۔ اونھاں دے ترکہ وچ تہاڈا ادا حصہ اے۔ جے کر اونھان دے پتر ہون۔

اونھان دے ترکہ وچوں تہاڈے واسطے چوتھا حصہ اے۔ ایہ اوس وقت نافذ العمل ہووے گا۔

جدوں قرض تے وصیت تے عمل ہو جاوے۔ اگر تیس کوئی ترکہ چھوڑ جاوے۔ تہاڈی کوئی اولاد نہ ہووے

تہاڈیاں بیویاں دا چوتھا حصہ۔ جے اولاد ہووے قرض تے وصیت دے چکیں دے بعد تہاڈا

ٹھواں حصہ ہووے گا۔ اس سارے کلام دا خلاصہ ایہ اے۔ خاوند دیاں دو حالتاں ہون دیاں

نیں۔ ۱) بیوی دے ترکہ وچوں ادھ دا مالک ہووے گا۔ اگر بیوی دی اولاد پتر۔ پوتر نہ ہووے۔

۲) دوجی حالت وچ خاوند چوتھے حصہ دا مالک ہووے گا۔ اگر بیوی دی اولاد ہووے۔

بیوی دیاں وی دو حالتاں ہون گیاں۔

۱) پہلی حالت وچ چوتھی پتی دی حصہ دار ہووے گی۔ جے کراکلی ہووے۔ جے میت دی دوجی

بیوی ہووے۔ دوویں رل کے چوتھے حصے دیاں مالک ہون گیاں۔ یعنی پہلی حالت وچ بیوی نوں

چوتھا حصہ ملے گا۔ دوجی صورت وچ اٹھواں حصہ ملے گا۔ انجانی بھین بھراواں دیاں حصیاں دے

بارے قرآن پاک وچ اس طرح بیان اے۔ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً - الْح وَاللَّهِ

لِيمُ تَحْكِيمًا - اگر کے مرد یا عورت دی میراث ہووے اوسدا باپ یا بیٹا اصل تے فرع نہ ہووے

دو بے بیوہ چوں اوسدا اک بھائی یا بھین ہووے۔ اونھاں دوہاں وچوں ہر اک نوں چھپواں حصہ ملے گا۔ اگر اک
 کولوں چوکھے ہون تے تیجے حصہ وچ سارے برابرے شریک نیں۔ اینہاں حصیاں اتے وی فرض
 تے وصیت وے بعد ای عمل کیتا جاوے گا۔ اس شرط نال کر میت کسے نوں کوئی نقصان نہ پہنچانا چاہندی
 ہووے۔

میت وے اخیانی بھین بھراواں دیاں ترے حالتاں نیں۔

۱۔ اک بھین یا اک بھرا لے۔ تے چھپواں حصہ ملے گا۔

۲۔ دو یا دو توں زیادہ ہون۔ تے تیجے حصے وچ برابرے شریک نیں۔ یعنی مرد یا عورتاں تیجے حصے
 وچ برابرے شریک ہون گے۔

۳۔ تیجی صورت ایہ لے۔ میت دا پتر۔ دھی یا پوترا۔ پوتری ہون۔ اوس صورت وچ اخیانی بھین

بھرا بھادیں اک ہووے بھادیں ودھ سب نوں میراث وچوں کوئی حصہ نہیں ملے گا۔ اسی طرح اگر باپ
 میت دا نہیں لے۔ دادا موجود لے۔ سب ساقط ہو جان گے۔

سکیاں تے مٹریاں بھیناں وے بارے قرآن پاک وچ بیان لے۔ یَسْتَضْتُونَكَ۔ قُلِ اللّٰهُ يَفْتَنُكُمْ

فِي اَتْكَالَاتٍ۔ الخ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ۔ اے پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم لوک تہاڑے کولوں

کلالہ دے بارے فتویٰ پچھدے نیں۔ تیں انہاں لوکاں نوں آکھ دیوے۔ جے اللہ تعالیٰ تہاں لوں کلالہ

بارے حکم دیندا لے۔ اگر کوئی ایسا مرد مر جاوے۔ جسدی کوئی اولاد نہ ہووے۔ نہ باپ دادا۔ اوسدی

صرف اک بھین ہووے۔ بھین نوں ترے وچوں ادھا ملے گا۔ بھین مر جے۔ اوسدی کوئی اولاد نہ ہووے

اوسدے سارے مال دا وارث بھرا۔ جے کر بھیناں دو ہون یا زیادہ۔ اونھاں نوں ترے وچوں ۲

بلیگا۔ اگر بھین بھرا ملے جکے ہون۔ (یعنی کجھ مرد تے کجھ عورتاں) اوس وقت اک مرد نوں دو

عورتاں دے برابر ملے گا۔ تساں لوکاں دے بھنگ جان دی وجہ توں اللہ اپنے حکم تہاڑے اتے

کھول کھول کے بیان کر دے نیں۔ اللہ تعالیٰ سب کجھ جان دے نیں۔ اس دی تفصیل اس طرح ہووے

گی۔ میت دی سکیاں بھیناں دیاں پنج حالتاں نیں۔

۱۔ اگر اکل ہووے۔ تے ادھ۔

۲۔ دو یا دو توں ودھ ہوں تے ۲۔

۳۔ جدوں بھیناں سکیاں بھراواں نال اکھٹیاں ہوں۔ اوس وقت اک مرد نوں دو عورتاں دا

حصہ ملے گا۔ بھیناں بھائیاں وے ہون دیاں عصبہ بن جان گیاں۔

۴۔ میت دیاں دھیاں یا پوتیاں بھیناں نال اکھیاں ہون گیاں۔ اوس وقت دھیاں یا پوتیاں
دے لین دے بعد باقی بچے ہوئے ترکہ اتے اونہاں واسطے ہووے گا۔

۵۔ میت دیاں بھیناں اوسدے پتر یا پوترے یا پیویا دادے (بقول امام اعظم دے) دے
نال اکھیاں ہون۔ اوس وقت ساریاں بھیناں نوں کچھ حصہ نہیں ملیگا۔

میت دی متریان بھیناں وی سکی بھیناں دی مانند نہیں۔ اونہاں دیاں ست حالتاں نہیں۔
۱۔ میت دی سکی بھین نہ ہوئے، تے متری نوں ادھا جیکر اکل ہوئے۔

۲۔ دو یا دو توں ودھ ہون۔ اوس وقت $\frac{1}{2}$ سب برابر دیاں شریک نہیں۔

۳۔ متریان بھیناں اگر اک سکی بھین نال اکھیاں ہون اوس وقت متریان نوں چھوواں حصہ
ملے گا۔

۴۔ جدوں میت دیاں دو سکیاں بھیناں ہون متری بھین نوں کچھ نہیں ملیگا۔

۵۔ جد بھیناں نال کوئی متری بھراوی ہوئے۔ اوس وقت بھائی دی وجہ توں عصبہ ہو جان گیاں۔ اوس
وقت باقی ترکہ مرد توں دو عورتاں دے برابر اصول اتے تقسیم ہووے گا۔

۶۔ متریان بھیناں میت دیاں دھیاں یا پوتیاں نال عصبہ ہو جان گیاں۔

۷۔ میت دیاں متریان بھیناں اوسدے پتر۔ پوترے۔ پروڑے یا پیویا۔ اک قول دے مطابق
دادے دی ہون دی صورت وچ میراث توں خالی رہ جان گے۔

دھی پوتری واسطے قرآن پاک وچ اس طرح بیان لے۔

يُؤْتِيكُمُ اللّٰهُ فِيْ اَوْلَادِكُمْ لِلَّذِيْ كَرِهْتُمْ اَلانثِيْبَ فَلَمَّهِنَّ ثَلَاثًا مَّا تَرَكَ
وَ اِنْ كَانَتْ وَ اِحْدَةً فَلَمَّا اَلنِّصْفُ (س۔ النساء۔ ۳۷)

اے مسلمانوں اللہ تعالیٰ تمہانوں تہاڈی اولاد دیاں حصیاں دیاں بارے تہانوں حکم دیندے۔
جے لڑکے نوں دو لڑکیاں دے برابر حصہ دتا جاوے۔ اگر لڑکیاں دو یا دو توں ودھ ہون تے لڑکے
اونہاں $\frac{1}{2}$ حصہ ہوندا لے جے کر اک اکل ہووے۔ اوس توں ادھ ملیگا۔

میت دی دھی دیاں ترے حالتاں نہیں۔

۱۔ ادھ دی مالک ہووے گی۔ جے کر صرف اکل ہووے۔

۲۔ دو یا دو توں ودھ ہون اوس وقت $\frac{1}{2}$ وچ برابر دیاں سب شریک ہون گیاں۔

۳۔ تیمی حالت وچ عصبہ ہو جان دیاں نہیں۔ جدوں میت دیاں دھیاں اوس دیاں پتران نال اکھیاں

ہوں۔ اس حالت پرچ اک پتر دو دھیاں سے برابر ہووے گا۔ باقی مال دھیاں پرچ تقسیم ہووے گا۔
میت دیاں پوتریاں وی صلبی دھیاں سے ماتند نہیں۔ اس واسطے ادنھاں واجد ذکر قرآن پاک پرچ نہیں
ہویا۔

پوتریاں دیاں چھ حالتاں نیں۔

- ۱۔ جیکر پوتری اک ہووے۔ اس وقت اوہ ادھ دی مالک ہووے گی۔
- ۲۔ دو یا دو توں ودھ ہوں۔ $\frac{۲}{۳}$ دیاں مالک ہوں گیاں۔ لیکن اس سے نال شرط ایہ اے۔
میت دیاں صلبی دھیاں موجود نہ ہوں۔
- ۳۔ میت دی پوتری نوں چھوواں حصہ ملدا اے۔ جدوں میت دی اک صلبی دھی موجود ہووے۔
- ۴۔ میت دیاں دو صلبی دھیاں موجود ہوں۔ تے اس وقت پوتریاں نوں کچھ نہیں ملدا جے کہ
انہاندے درجے پرچ یا ادنھاں توں تھلے کوئی مرد ہووے۔
- ۵۔ اس دی وجہ نال عصبہ ہو جان گیاں۔ باقی ترکہ میت داسا ریاں سے پرچ لاکر مثل خط الا نیشن دے
مطابق ملدا اے۔

۶۔ میت دا کوئی پتر موجود اے اس وقت پوتریاں نوں کچھ نہیں ملیگا۔

عصبات : عصبہ توں مراد اوہ مرد اے۔ جیہڑا میت دے زیادہ قریب اے۔ جدوں اہل
فروض وچوں کوئی وی باقی نہ پچھے۔ (حضرت عبداللہ ابن عباسؓ ہوراں توں روایت اے۔ رسول کریم
صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا اے۔ میراث سے اوہ حصے جیہڑے اللہ تعالیٰ نیں قرآن پاک پرچ مقرر
فرمائے نیں۔ اوہ اہل فرض نوں جلدی پہنچا دیوے)

عصبہ دیاں دو قسماں نیں : ۱۔ عصبہ نسبی ۲۔ عصبہ نسبی

۱۔ عصبہ نسبی اوہ ہوندا اے۔ اوہ سے تے میت دے درمیان نسب دی وجہ توں تعلق ہووے۔
مثلاً دھی، پتر وغیرہ۔

۲۔ عصبہ نسبی او سنوں کہندے نیں۔ اوہ سے تے میت دے درمیان نسب دی وجہ توں کوئی
تعلق نہ ہووے۔ مثلاً اوہ غلام جس نوں آقا نیں آزاد کر دتا ہووے۔ غلام سے مرجان دے بعد آقا اس
دے ترکہ دا وارث بر حیثیت عصبہ نسبی ہووے گا۔ جے کہ غلام دا کوئی عصبہ نسبی نہ ہووے۔

عصبہ نسبی دیاں ترے قسماں نیں :

۱۔ عصبہ نسبی ۲۔ عصبہ نسبی ۳۔ عصبہ مع غیرہ۔

عصبہ بنفسہ اوہ مرد اے جس کی نسبت میت دے نال بناں واسطہ عورت دے ہووے۔ یعنی جدوں
 اوس نون میت دے نال نسبت دتی جاوے۔ تے درمیان وچ کوئی عورت نہ آندی ہووے۔ مثلاً
 پتر۔ پوتر۔ اگر وچکار کوئی عورت شامل ہووے۔ اوس نون عصبہ نہیں کہندے۔ مثلاً اخیانی بھین تے
 بھرا جنہاں نال میت دی نسبت ماں دی وجہ توں اے۔ اسے بنا اتے میت دے اخیانی بھین تے بھرا
 اصحاب الفروض میں نہ کر عصبے۔ عصبہ بنفسہ وچ چار قسم دے لوگ شامل ہندے ہیں۔

۱۔ اوہ جیہڑے میت دا حصہ میں۔ مثلاً پتر، پوتر۔

۲۔ جیہڑے میت دی اصل میں۔ جسطرح پیو۔ دادا وغیرہ

۳۔ اوہ جیہڑے میت دے پیو دے جز نہیں۔ مثلاً بھرا۔ بھترے۔

۴۔ اوہ جیہڑے میت دے دادا دی جز نہیں۔ جسطرح چاچا۔ تے اوس دی اولاد۔

ورثہ وڈن ویلے اوہناں لوکاں نون پہلو دتا جاوے گا۔ جیہڑے درجے دے لحاظ نال زیادہ پیرے
 ہون گے اس واسطے میت دا پتر۔ پوتر زیادہ حق دار تے سب توں پہلے ہون گے۔ اس دے بعد میت
 دی اصل دی واری آوے گی۔ یعنی پیو تے دادا اس دے بعد میت دے پیو دے جز۔ یعنی بھرا۔
 بھترے۔ اس دے بعد دے دی اولاد یعنی سکے چاچے تے پھیرا ونھاں دے پتر۔ اس دے بعد
 دو حیثیت نال قربت رکھن والا اک قربت رکھن والے توں۔ مرد ہووے تاں بھی۔ عورت ہووے
 تہ بھی۔

عصبہ بغیرہ چار عورتاں میں۔

۱۔ دھی۔ ۲۔ پوتری ۳۔ سکی بھین ۴۔ مہتری بھین۔ اینہاں نون عصبہ بغیرہ اس واسطے

آکھدے ہیں۔ ایہ اپنیاں بھراواں نال عصبہ ہون دیاں نہیں۔

عصبہ مع غیرہ اوہ عورت اے۔ جیہڑی دو جی عورت نال اکٹھی ہو کے عصبہ بن جاندی ہووے۔
 مثلاً میت دی سکی بھین یا مہتری بھین۔ جے کر ایہو میت دی دھی یا پوتری نال اکٹھیاں ہو جان۔ تے
 اوس وقت عصبہ ہو جان گیا۔ بھادیں اک ہووے بھادیں اک تو زیادہ۔

نوی الارحام۔ والدین آمنوا من بعد ہاجر و اوجاہد و امعکہ فاولیکم

منکم۔ واولوالارحام بعضہم۔ اولیٰ بہ بعض فی کتاب اللہ۔ ان اللہ بکل شیئی

علیم۔ (س۔ الانفال۔ ۱۰۶) جیہڑے لوگ پچھوں ایمان لے آئے ہیں۔ اونھاں میں ہجرت

کیتی اے۔ تے تہاڈے نال مل کے جہاد کیتا اے۔ اوہ تہاڈے وچ داخل ہو گئے ہیں۔ اتے رشتہ دار

اللہ تعالیٰ دے حکم سے مطابق (غیر آدمیاں دی نسبت نالوں، اک دو حصے دی میراث دے زیادہ حق دار نہیں۔
 بے شک اللہ تعالیٰ ہر چیز توں اچھی طرح واقف اے۔ دوجم توں مراد صاحب قرابت اے۔ اتے
 اس قرابت ولے توں مراد اوہ آدمی اے۔ جیہڑا دی فرض نہ ہووے۔ (یعنی اونھاں لوکاں وچوں نہ ہووے
 جنہاں مے حصے قرآن پاک وچ یا حدیث شریف وچ یا اجماع امت نال مقرر ہو چکے ہوں۔ اتے اوہ
 عصبہ دی نہ ہوں۔

ذوی الارحام دیاں چار قسماں نہیں:

۱۔ پہلی قسم اوہ اے۔ جیہڑی میت دی طرف منسوب اے۔ ایہہاں توں مراد میت دیاں دھیان
 اتے پوتریاں دی اولاد اے۔

۲۔ دوجی قسم اوہ اے۔ جنہاں دی طرف میت دی نسبت ہووے۔ جس طرح میت دانانا۔
 نلے داپیو۔ نانے دی ماں۔ نانے دی نانی۔

۳۔ قسم اوہ اے۔ جیہڑی میت دے ماں پیو دی طرف منسوب ہووے۔ اونھاں توں مراد بھیناں
 دی اولاد۔ بھراواں دیاں دھیاں۔ انجیانی بھراواں دی اولاد۔

۴۔ چوتھی قسم وچ اوہ لوک شامل نہیں جیہڑے میت دے دادے یا نانے۔ میت دی دادی یا
 نانی طرف منسوب ہوں۔ ادہناں توں مراد پھوپھیاں۔ (یعنی ہوں۔ انجیانی چاچیاں تے ماسیاں
 ایہ سب ذوی الارحام نہیں۔ اینہاں مے وچ سب توں پہلاں میت دی میراث وچ اوہ
 شامل ہوں گے۔ جیہڑے میت دے زیادہ قریب ہوں گے۔ مثلاً دو بہترے۔ دو بہتریاں۔

میراث کے متعلق اصطلاحوں

۱۔ موصیٰ لہ : اوس شخص نوں کہندے نیں۔ جس واسطے میت میں اپنی جائیداد دے کجھ حصے یا ساری دی وصیت کیتی ہووے۔

۲۔ ذوالفروض : اده شخص نیں۔ جنہاں دے حصے میراث وچوں قرآن شریف دے دپے مقرر کیتے گئے نیں۔ مثلاً پیو۔ ماں۔ بیوی۔

۳۔ عصبہ : اوس شخص نوں کہندے نیں۔ جنہاں نوں ذوی الفروض دا حق ادا کر دین دے بعد کل مال لین دا حق ہووے۔ اگر ذوی الفروض نہ ہوں۔ کل ترکہ لین دا حق اونہاں نوں ہوند آکے۔ اینہاں دیاں دو قسمیں نیں۔

۱۔ عصبہ نسبی۔ پتر۔ پوتر او غیرہ

۲۔ عصبہ سببی : اس نوں مولیٰ العتاقہ وی کہندے نیں۔ ایس توں مراد اده شخص اے جس میں غلام لے کے آزاد کر دتا ہووے۔ اده آدمی غلام دا عصبہ نسبی ہووے گا۔ تے اوس دی جائیداد وارث ہووے گا۔ غلام آزاد کرن والا (معتق) خود موجود نہ ہووے۔ تے اوس دا پتر حقدار ہووے گا۔ وحی حقدار نہیں ہو سکدی۔

ذوی القروض نسبی اده لوک نیں۔ جنہاں نوں میت نال نسب دی وجہ توں تعلق ہووے۔ مثلاً

ماں، پیو وغیرہ۔

۳۔ ذوی الفروض سببی اده لوک نیں۔ جنہاں نوں اک سبب نال رشتہ حاصل ہو گیا ہووے۔ اده

صرف دونیں۔ ۱۔ خاوند، ۲۔ بیوی۔ اونہاں نوں اپنا حصہ لین دے بعد بطور رد دے کجھ نہیں ملدا۔

۴۔ ذوی اللدحام : اده رشتہ دار نیں۔ جہیڑے نہ ذوالفروض ہوں۔ تے نہ امی عصبہ

مثلاً دو بہترا وغیرہ :

۵۔ مولی الموالات : اوس شخص نون کہندے۔ جس نے کسے مجہول النسب آدمی مال ولا کیتا ہوئے۔ اوس دی نیکی بدی دا ذمہ دار بن گیا ہوئے۔ یعنی اوس نے اقرار کیتا ہوئے۔ اگر تیرے کو لوں کوئی جرم ہو گیا تے میں تیرا جرمانہ ادا کر دیاں گا۔ اس بدلے تیری جائداد وچوں پچیا ہو یا مال لے لوں گا۔

۶۔ مقرله بالنسب علی الغیر : اوہ شخص لے۔ جس دی بابت میت میں اپنی زندگی وچ رشتہ دار ہون دا اقرار کیتا ہوئے۔ اتے مرنے دم تیکر اس اقرار اتے قائم رہیا ہووے۔ اتے رشتہ بیان کر دا ہووے جیہڑا میت کو لوں پیدا نہیں ہو سکدا۔ بلکہ کسے غیر نال ایہ تعلق پیدا ہوندا ہووے۔ اوہ غیر اس تعلق داری توں منکر ہووے۔ مثلاً زید دا پیرا ایہ گل آکھے۔ کہ ایہ میرا پتر نہیں لے۔ تے زید اپنی زندگی وچ اس چیز دا اقرار کر دا رہیا ہوئے۔ ایہ مجہول النسب آدمی زید دا مقرله بالنسب علی الغیر ہووے گا۔ ایہ اپنے درجہ اتے جائداد وچوں حصہ لین دا حقدار لے۔

۷۔ حجب : لفظی ترجمہ پردہ یا روک لے۔ محبوب اوس شخص نون کہندے نہیں۔ جس دا حصہ کسے ہو شخص دی وجہ توں کم ہو گیا ہووے۔ یا بالکل ضائع ہو گیا ہووے۔ جے حصہ گھٹ جاوے۔ اوس نون حجب نقصان کہندے نہیں۔

۸۔ جے حصہ بالکل ضائع ہو جاوے۔ اوس نون حجب حرمان کہندے نہیں۔ مثلاً اولاد نہ ہووے۔ تے خاوند نون ترکہ وچوں ادھ ملدا لے۔ جے اولاد ہووے۔ تے چوتھا حصہ۔ اولاد حاجب ہووے گی۔ خاوند محبوب بہ نقصان ہووے گا۔ پیو دیاں ہندیوں بھائیوں نون کچھ نہیں ملدا۔ بھرا محبوب بہ حرمان ہون گے۔

۸۔ عینی : سکا بھین بھرا۔ جنہاں دا ماں تے پیواک ہووے۔

۹۔ علاقی : جیہڑا پیو دی طرفوں سکا ہووے۔

۱۰۔ اخیافی : جیہڑا ماں دی طرفوں سکا ہووے۔

۱۱۔ مناسخہ : نسخ توں مشتق لے۔ نقل تے تحویل دیاں معنیوں وچ آندا لے۔ اس توں مراد ایہ

لے۔ کسے وارث دا حصہ جیہڑا ترکہ تقسیم ہون توں پہلاں فوت ہو گیا ہووے۔ اوس دیاں

وارثاں نون لوٹا دتا جاندا لے۔ مثال دے طور تے۔ زید۔ عمرو۔ بکراک شخص دے وارث

سن - زید ترکہ وندیا جان توں پہلاں فوت ہو گیا۔ زید واحصہ عمر دے بکر وچ وندوین نوں مناسخہ کہندے نیں۔

۱۲۔ عول۔ لغوی معنی ظلم دی طرف میلان کرنا۔ غلبہ تے اچا کرنا۔ پر میراث دی اصطلاح دیوچ اس توں مراد ایہ اے۔ جدوں ترکہ وندیاں ہو یاں اجزا اپنے مخرج توں ودھ جان اوں وقت مخرج نوں ودھا کے اجزائے مطابق کرن نوں عول کہندے نیں۔ تھلے دتی ہوئی مثال دے وچ مسئلہ چھ داسی۔ پر عول کر کے ست کر دتا گیا اے

میت عورت - وارث ۱۔ خاوند ۲۔ دو سکیاں بھیناں -

خاوند واحصہ

بھیناں واحصہ

$$\frac{1}{2} = \frac{2}{3} = \frac{3+2}{4} = \frac{5}{4}$$

۱۳۔ سہام = جمع اے سہم دی۔ جسدا معنی حصہ اے۔ اس توں مراد اوہ حصہ اے۔ جیہڑا ہر وارث نوں اصل مسئلہ دے نال ملدا اے۔

۱۴۔ روس۔ اس دی جمع اے۔ اس توں مراد اصحاب سہام نیں۔

۱۵۔ فار۔ اس خاوند نوں کہندے نیں۔ جیہڑا مرض الموت وچ اپنی بیوی نوں طلاق دے دیجے۔

۱۶۔ رد۔ لفظی ترجمہ واپس کرنا اے۔ اصطلاح دیوچ ذوی الفروض نوں اونھان دے مقرر حصے

دین دے بعد باقی ترکہ وی اونھاں نوں لوٹا دین نوں رد کہندے نیں۔

ترکہ ملن دے اسباب

ترکہ ملن دے ترے سبب نیں۔

۱۔ تزوج۔ یعنی نکاح و تعلق۔

۲۔ ولا۔ اوہ تعلق جیہڑا غلام کرن والے تے مولی الموالات دیوچ ہوندا اے۔

۳۔ قرابت یعنی رشتہ داری۔

ترکہ ملن توں روکن والیاں وجہاں

۱۔ ناحق قتل کر دینا مورث نوں۔ یعنی جیہڑا عاقل بالغ اپنے مورث نوں ارادی طور تے قتل کر

دے دے اوہ وراثت توں محروم رہ جاندا اے۔

۲۔ رقیقت۔ یعنی غلامی۔ اوہ وارث جیہڑا کسے دا غلام یا لونڈی ہووے۔ وراثت توں محروم

ہوویگا۔

- ۳۔ مذہب دا مختلف ہونا۔ کافر مسلمان داتے مسلمان کافر دا وارث نہیں ہو سکدا۔
  - ۴۔ ملک دا اختلاف۔ دو مختلف ملکوں وچ رہن والے اک دوجے دے وارث نہیں ہو سکدے۔
  - ۵۔ موت دا علم نہ ہونا۔ یعنی ایسے پتہ نہ ہووے۔ وارث پہلے مر گیا۔ یا مورث۔ اونھاں دوہاں دیوچ وراثت دا اصول نہیں چلیگا۔ بلکہ موجود وارثاں وچ ترکہ وٹا دتا جاویگا۔
- عصبات۔ ذوالارحام تے مسئلہ وصیت دے بارے احادیث شریفین
- ۱۔ قرآن پاک دے وچ جنھاں وارثاں دا ذکر آیا اے۔ اونھاں دے چکن دے بعد چہڑا مال وچ حصے اور رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دے حکم نال عصبات تے ذوی الارحام دے وچ تقسیم کر دتا جاوے۔

حدیث متفق دیوچ وارد ہويا اے (حدیث متفق علیہ اوس نوں کہیا جاندا اے۔ جدھے راوی امام بخاری صحیح والے تے امام مسلم صحیح مسلم والے ہون۔ یعنی دو جہاں لفظاں وچ اوہ حدیث مراد اے۔ جہڑی بخاری شریف تے مسلم شریف دوہاں دے وچ درج ہوئے) ذوالفرض توں چہڑا ہیج جاوے۔ اوہ کاؤلی رَجُلٍ ذَكَوْا اے۔ یعنی ذوی الفروض توں بچ رہن والا مال اوس عصبنوں ملیگا۔ چہڑا میت دے زیادہ قریب ہوویگا۔ مشکوٰۃ شریف، بخاری شریف دے باب الفرائض توں ثابت ہوندا اے۔ پوترا، پتر دیاں ہون دیاں وارث نہیں ہو سکدا۔

۲۔ اِبْنُ اَخْتِ الْقَوْمِ مِنَ النَّسَبِ تُوں بھینویں دا وارث ہوندا ثابت ہوندا اے۔
تخرید بخاری۔

۳۔ وادی (جدہ) ماں دے نہ ہون دی وجہ توں رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دے اس حکم دے مطابق بہ دی وارث ہوندا اے۔ جَعَلَ لِلْجَدَّةِ السُّدُسَ اِذَا كُنَّ دُونَهَا اُمًّا۔ اس دی روایت امام نسائی تے ابو داؤد ہوراں کیتی اے۔

۴۔ ماں دی وراثت دے متعلق ایہ حدیث سند اے۔ اَلْحَالُ وَاِرْثُ مَنْ لَا وَاِرْثَ لَهَا اِسْمٌ دَاكُوْنُ وَاِرْثُ نَهْوُ۔ اوسدا وارث ماما ہوندا اے۔ اس دی روایت ابو داؤد۔ امام احمد تے امام ترمذی ہوراں کیتی اے۔

۵۔ مشکوٰۃ شریف دے وچ حضرت جابر رضی اللہ عنہ ہوراں توں روایت اے۔ جہڑی کہ حضرت

سعد بن ربیع رضی اللہ عنہ ہوراں دے ترکہ دی ذمہ دارے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا کہ
دھیاں نوں ۲ دین دا حکم اے۔ بیوی نوں ۱ دین دے بعد باقی بھرا دے حق وچ وراثت
دی سنت اے۔ اس دی روایت ابو داؤد۔ ترمذی تے ابن ماجہ ہوراں کیتی اے۔

۶۔ مشکوٰۃ شریف وچ بیان اے۔ دھی نوں ۱ پوتری نوں ۱ تے بھین نوں باقی ۲ دین دا حکم اے۔
۷۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ ہوراں دی خدمت وچ اک صحابی نہیں حاضر ہو کے عرض کیتی۔ میرا پتر
دو دھیاں چھوڑ کے مر گیا اے۔ اوسدے ترکہ دے متعلق کی حکم اے۔ آپ نہیں فرمایا۔ ۲ اونا خدا
حصہ اے۔ تیرا حصہ ۱ تے باقی ۱ دی بحیثیت عصبہ ہون دے تیرا حق اے۔ اس دی روایت
امام احمد تے ترمذی ہوراں کیتی اے۔ اس صورت دے وچ پیو نوں پتر دی کل جائداد دا ۱
مل گیا۔

۸۔ حضرت ابو بکر رضی اللہ عنہ ہوراں کول اک عورت آئی۔ کہن لگی میں فلاں آدمی دی جدہ (دادی)
ہاں۔ آپ نے مغیرہ بن شعبہ تے محمد بن مسلمہ ہوراں کولوں تحقیق کر کے ۱ حصہ اوس نوں دتا۔
پھر ایک دادی حضرت عمرؓ ہوراں دی خدمت وچ حاضر ہوئی۔ آپ نے فرمایا توں وی اوس
چھویں حصہ وچ شریک ایں۔ جیکر تہاڑے وچوں کوئی مر جاوے۔ اوس دا حصہ باقی رہن والی
نوں ملیگا۔ ایہ مسئلہ وی حدیث شریف نال ثابت اے۔

۹۔ معتق (غلام نوں آزاد کرن والا) تے مولی الموالات دا حقدار وراثت ہونا نال حدیث شریف
دے ثابت اے۔

۱۰۔ مشکوٰۃ شریف وچ بھترے دا بطور عصبہ چھوچی دا وارث ہون دا ثبوت تے نالے چھوچی۔
ماسی۔ تے مامے دا ذوی الارحام وچ شامل ہون دا بیان وی حدیث شریف نال درج اے
۱۱۔ حدیث نال ثابت اے کہ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں نہیں حضرت سعد بن ابی وقاص ہوراں
نوں کل مال دی وصیت کرن توں منع فرمایا اے۔ ۱ مال دی وصیت کرن دی اجازت دتی۔
وَأَوْصِ بِالثَّلَاثِ وَالثَّلَاثِ كَثِيرًا تَوْنِ وَاضِحٍ هُوَذَا اے۔

۱۲۔ حجۃ الوداع دے موقع تے آپ میں خطبہ وچ فرمایا۔ إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ
حَقَّهُ فَلَا وَصِيَّةَ لِبَوَارِثٍ۔ یعنی اللہ تعالیٰ نے ہر وارث نوں اوسدا حصہ دے
دنا لے۔ وارث دے حق وچ وصیت کرن دی کوئی لوط نہیں دوجی جگہ آپ نہیں ارشاد
فرمایا اے۔ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ الْوَرِثَةُ یعنی دوجے وارثاں دی رضامندی نال وارث دے

حق وچ وصیت کر سکا اے۔

رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا اے۔ اگر کوئی سٹھ سال عبادت کر دالے۔ مرن دے وقت وصیت کر کے وارثاں نوں نقصان پہنچا نڈا اے۔ اوس واسطے اگ دا عذاب واجب ہو جاندا اے۔ اللہ تعالیٰ دے حکم نال وصیت غیر مضار ہونی چاہییدی اے۔ یعنی ایسی وصیت جس توں کسے نوں نقصان تے ضرر نہ پہنچے۔

مشکوٰۃ شریف وچ درج اے۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا اے۔ مَنْ قَطَعَ مِيرَاثَ وَارِثٍ قَطَعَ اللَّهُ مِيرَاثَهُ مِنَ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ۔ یعنی وارث نوں جس آدمی نہیں میراث قطع کر کے نقصان پہنچایا۔ اللہ تعالیٰ قیامت دے دن جنت توں اوسدی میراث نوں قطع کر دیگے

قرآن پاک دا وراثت دا قانون

قرآن پاک دے وچ چوتھے پارے دے وچ ۱۲ رکوع وچ تھوں سورۃ النساء شروع ہوندی اے۔ پچیاں تے عورتاں نوں میراث وچوں حصہ دین دا اللہ تعالیٰ دا حکم صادر ہوندا اے۔ اسلام توں پہلاں جاہلیت دے زمانے وچ عرباں وچ رواج سی۔ اوہ وراثت دا حقدار اوس نوں سمجھدے نیں۔ جیہڑا دشمن دا مقابلہ کر سکے۔ عورتاں تے پچیاں نوں وراثت وچوں کوئی حصہ نہیں ملداسی۔

مشکوٰۃ شریف دے باب الفرائض وچ حضرت جابر رضی اللہ عنہ ہوراں توں روایت درج اے۔ جدوں سعد بن ربیع اُحد دی جنگ وچ شہید ہو گئے۔ رواج دے مطابق اونھاں دے بھرانے ساری جائداد تے قبضہ کر لیا۔ حضرت سعدؓ ہوراں دی بیوہ عورت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دی خدمت وچ حاضر ہو کے عرض کرن لگی۔ میریاں پچیاں (دھیاں) دی پرورش کس طرح ہو ویگی۔ میرے خاوند دی ساری جائداد تے میرے دیور نے قبضہ کر لیا اے۔ آپ نے انتظار کرن دا فرمایا۔ چنانچہ میراث دے بارے حکم نازل ہوئے۔ تے عورتاں نوں وی حصہ ملن لگ پیا۔ (غیر مسلم عورتاں بہن توڑی میراث توں محروم نیں)

۱۔ مرداں دے نال عورتاں دے وراثت دے حق دا تقرر

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ۔ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا۔

ماں پیوتے خویش قریبیاں دے ترکہ وچوں مرداں دا حصہ اے۔ نالے عورتاں دا حصہ اے۔

ماں پیوتے خویش قریبیاں دے مال وچوں۔ بھادیں تھوڑا ہووے۔ بھادیں بہتا ہووے۔ ہر حال دیوچ اوس مال دے وچ ہر اک دا حصہ مقرر کیا ہو یا اے۔

۲۔ غیر وارثاں نال احسان کرن دا حکم :

اِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اَوْ لَوْ الْقُرْبَىٰ وَ الْيَتَامَىٰ وَ الْبَسَاكِيْنَ فَارْزُقُوْهُمْ مِنْهُ وَّقُولُوْا لَهُمْ قَوْلًا حَسَنًا وَّلْيَخْشَ الَّذِيْنَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّتًا ضِعَافًا خَافُوْا عَلَيْهِمْ فَيَتَّقُوا اللّٰهَ وَاَلْتَقُولُوْا قَوْلًا سَدِيْدًا

جبوں میراث نوں ونڈن لگو۔ اوس وقت کوئی قرابت دار (جس دا کوئی حصہ نہ ہووے) تے یتیم (جیہڑا محتاج ہووے) آجان۔ اونھاں نوں وی کچھ دے تا کرو۔ اونھاں نال نرم گلاں کیتیاں کرو۔ اونھاں وارثاں نوں ڈرنا چاہیدا اے۔ جیکر اوہ اپنے کمزور تے ناتواں بچے چھوڑ کے مرجان۔ تے اونھاں دی حالت اتے، اونھاں نوں ترس نہ آندا۔ اللہ تعلقے کوں ڈرنا چاہیدا اے۔ چنگی تے پختہ گل کرنی چاہیدی اے۔

مولانا حقانی اس آیت دی تفسیر بارے لکھدے نیں۔ بعض دور دورے رشتہ دار قریبے رشتہ دار ہون دی وجہ توں محروم رہ جانے نیں۔ (مثال دے طور تے پوترے۔ پوتیاں پتراں دیاں ہونیاں یا مری ہوئی دھی دی اولاد پترے پوترے ہونیاں محروم رہ جانے نیں۔ یا بھتریا میت دے بھرا دے زندہ ہون دی صورت وچ محروم رہ جاندا اے) اتے مال ونڈن ویلے کچھ یتیم یا فقیر وی آجانے نیں۔ ایسی حالت وچ اونھاں دا محروم رہ جانا قدرتی بات اے۔ کیونکہ ایہ منظر وڈا جگر خراش ہوندا اے۔ اللہ تعلقے نے فرمایا۔ اونھاں نوں وی کچھ دے تا کرو۔ اللہ تعلقے تہاڈے مال وچ برکت پاویگا۔ مولانا فرماندے نیں۔ اینہاں لوکاں نوں میراث وچوں کچھ دیدینا مستحب اے۔ فرض یا واجب نہیں اے۔ اس واسطے اس آیت نوں میراث دیاں آیتاں دیاں ہونیاں مسووخ سمجھنا بے فائدہ اے۔ مولانا نے تشریح فرماندیاں ہونیاں لکھیاں اے۔ اللہ تعالیٰ نے اینہاں بے کساں تے رحم کھاندیاں ہو یاں اونھاں نوں دین دا حکم اس لطیف انداز وچ کیتا اے۔ کہ زندہ دل انسان دیاں اکھاں وچ اتھرو آجانے نیں۔ تسیں ایہ خیال کرو۔ تہاڈے مرجان دے بعد اہر حالت تہاڈے پیاں اتے وی آسکدی اے۔ اوہ وہی اسان طرح ہتھ پھیلا کے دو جہ لوکاں کوں منگن گے۔

یتیموں کا مال کھان توں روکنا :

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتِيمِ ظُلْمًا - إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ
نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا -

اوہ لوگ جیٹھے یتیموں کا مال ناحق کھاندے نیں - اوہ اپنیاں ڈھڈاں دے وچ آگ بھرے
نیں ۔

اولاد وچ میراث تقسیم کرن دا حکم :

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ خِطَاءِ الْأُنثَيَيْنِ - فَإِن كُنَّ
نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثُ مَا تَرَكَ - وَإِن كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ -

اللہ تعالیٰ تہاںوں میراث دے بارے حکم دیندے نیں - تہاڈی اولاد وچوں پتر واحدہ
دو دھیاں دے برابر اے - جے کرزیاں دھیاں ای دھیاں ہوں - بھانویں دو ہوں - یا دو توں ودھ اوکھاں
نوں ترکہ وچوں ۲/۳ ملیگا - جے کر اک لڑکی ہوئے - اوس نوں ادھ ملیگا - اللہ تعالیٰ نے پتر نوں دونوں
دھیاں دے حصے دے تابع کر دتا - کیوں جے اک پتر واحدہ دو دھیاں دے برابر اے -

ماں پیو دا حق

وَلَا يُوْثِرُ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُ وَكَدٌ -
فَإِن كُنَّ نِسَاءً فَلَإِنَّ لَكُم مِّنْهُنَّ وَأَبَوَاهُ - فَلِأُمَّةٍ الشُّكْتُ - فَإِن لَدَىٰ إِخْوَةٍ فَلِلْأُمَّةِ
الشُّدُسُ مِمَّنْ بَعْدَ وَصِيَّتِ يُوْصِي بِهَا أَوْ دِيْنٌ -

جے کر میت دی اولاد ہووے - (بھانویں دھی تے بھانویں پتر) اوس دے ماں پیو نوں
ہر اک نوں اوس دے ترکہ وچوں چھپواں حصہ ملدا اے - جے کر اوس دی اولاد نہ ہووے - تے صرف
ماں پیو ہوں - اوس وقت ماں نوں تیجا حصہ ملدا اے - جے کر میت دے کئی بھین بھرا ہوں - اوس
وقت ماں دا چھپواں حصہ اے - اوس دی وصیت ادا کرن تے قرض ادا کرن دے بعد - تفسیر اس
آیت شریف دی -

اگر اولاد میت دے والدین دے علاوہ بیوہ (مرد میت دی صورت وچ) یا خاوند
(عورت میت دی صورت وچ) وی وارث ہوں - احد الزوجین دا حصہ کٹھ کے باقی اولاد تیجا
حصہ ماں نوں ملدا اے - جیٹھا بیوی دے نال ۱/۲ ہووے گا - تاں جے والد نوں اس توں دونا
یعنی ۱/۲ ملے - خاوند دے نال ۱/۲ تاں جے والدہ نوں ۱/۲ اوس دا دونا ملے -

وصیت تے قرض میراث دی ونڈ توں پہلاں ادا کرنے چاہیدے نہیں۔ کیوں جے حدیث شریف آندائے۔

إِنَّ الدِّينَ قَبْلُ الْوَصِيَّةِ . قرض وصیت توں پہلاں

اللہ تعالیٰ نے حصے بندیاں دی رائے اتے نہیں چھوڑے؛

أَبَاكُمْ وَأَبْنَاكُمْ . لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا . فَرِيضَةٌ

مِنَ اللَّهِ إِنْ أَلَّاكَ كَانَ عَلَيْكُمْ حِكْمًا .

تھاڑے بیوی ہون یا پتر۔ تیس نہیں جانڈے اینہاں وچوں تھاڑے واسطے کون زیادہ نفع

پہنچان والائے۔ ایہ حصے اللہ تعالیٰ دی طرفوں مقرر کیتے ہوئے نیں۔ بے شک اللہ تعالیٰ علم والا

تے حکمت والا ہے۔

تفسیر : اسلام توں پہلاں جاہلیت دے زمانے دیوچ وراثت دوسبباں نال جاری ہوندی

سی۔ ، نسب ، ، عہد

۱۔ نسب دے وچ صرف اوہ اسی حصہ لے سکدے نیں۔ جیہڑے مرن والے دی طرفوں نیزہ

لے کے لڑ سکدے سن۔ اس وجہ نال عورتاں تے چھوٹے بچے حصہ نہیں سن لے سکدے۔

۲۔ عہد دو طرح دے ہوندے سن۔ ۱۔ آدمی ایہ کہہ ویندا سی۔ میری جان تیری جان۔

میرا خون۔ تیرا خون۔ میں ترا وارث توں میرا وارث۔ بھرا یا پتر نوں جس نوں چاہندے

سن پتر (متنبی) بنا لیندے سن۔ (اجکل ہندو واں دیوچ ایہ رواں جالے) اس واسطے اوہ

ای وارث ہوندا سی۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں تشریف لے آن دے بعد اس رسم

نوں بحال رکھا۔ مدینہ دیوچ ہجرت کرن دے بعد ہجرت تے مواخات (بجائی چارہ) اتے

میراث ونڈی جاندی رہی۔ یعنی جدوں کوئی ہجرت کر کے آندا سی۔ دو جاہا ہجر اوں واحدہ

لے لیندا سی۔ دو جے نوں نہیں سی بلدا۔ مواخات توں ایہ مراد لے۔ کہ رسول کریم صلی اللہ

علیہ وسلم دو آدمیاں نوں اک دو جے دا بھرا بنا دیندے سن۔ ادنھاں وچوں اک دو جے دا

وارث ہوندا سی۔ اس دے بعد اسلام وچ میراث دادار و مدار ترے چیزاں تے ہو گیا۔

، نسب ، ، نکاح ، ، ولا۔ تفسیر حرقانی۔

میاں بیوی واحدہ :

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ مِنْ وَلَدٍ . فَإِنْ كَانَ

لَكُمْ مِنْ وَلَدٍ فَلَكُمْ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِ يَوْصِيَنَّ بِهَا أَوْ

دین۔ وَلَهُنَّ الرِّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ - اِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَاوْلَادٌ - فَاِنْ كَانَ لَكُمْ وَاوْلَادٌ فَلَهُنَّ
الْثَّمَنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِكُمْ تَوْصِيَّتُوهُنَّ بِهَا اَوْ دِيْنٌ -

تہاڑیاں بیویاں جو کچھ چھوڑ جان۔ اوس وچوں تہاڑے واسطے ادھ لے۔ اگر اونہاں دی اولاد
نہ ہوئے۔ جے کر اونہاں دی اولاد ہوئے۔ پھیر تہانوں اونہاں دیاں ترکے وچوں چوتھا حصہ ملیگا۔
وصیت تے قرض ادا کر چکن دے بعد۔ تہاڑے ترکے وچوں عورت نوں چوتھا حصہ ملے گا۔ جے تہاڑی
اولاد نہ ہوئے۔ اگر تہاڑی اولاد ہوئے۔ پھیر تہاڑے ترکے وچوں اونہاں نوں اکھواں حصہ ملدا
لے۔ وصیت یا قرض ادا کر دین دے بعد۔

تفسیر: بیوی بھاویں اک ہوئے بھاویں چاڑ تک ہوں۔ ہم ا حصہ ای ملیگا۔ خاوند دی اولاد بھاویں
کسے بیوی وچوں ہوئے۔ بیوی دے حصہ ۱/۴ اتے اثر انداز نہیں ہو دیگی۔ اس طرح بیوی دی اولاد
بھاویں کس خاوند وچوں ہووے خاوند ا حصہ ۱/۴ ای رہندا لے۔ عورت نوں چوں کہ مہر دی رقم وی
ملدی لے۔ نالے اوس دی روٹی پٹر ا مرد دے ذمے ہوندا لے۔ نالے اوہ اپنی نال کسے دو بے
خاوند نال نکاح وی کر سکدی لے۔ اس واسطے مرد توں عورت دار تہ گھٹ لے۔ اسے واسطے اوس دا
حصہ مرد دے حصے توں ادھا رہندا لے۔

تفسیر حقانی:

اولاد توں مراد میت دی اپنی اولاد (منڈے تے کڑیاں) تے پتر دی اولاد (منڈے تے

کڑیاں) نہیں۔ یعنی پتر۔ دھی۔ پوتر۔ پوتری۔ قادی عالمگیری۔

ماں ولوں بھین بھراواں دا وراثت دا حق

وَ اِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوْ امْرَاةٌ وَاوْلَادٌ اَوْ اُنْحَتْ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ
مِنْهُمَا الشَّدَسُ - فَاِنْ كَانُوْا كَثُوْرًا مِنْ ذٰلِكَ - فَمِمَّ شَرَكَاةٍ فِي التَّلِيْثِ
مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِ يُوْصِي بِهَا اَوْ دِيْنٍ غَيْرِ مَضَاوِصِيَّتِ مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ
عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ -

اگر کوئی ایسا مرد ہوئے۔ چدی کوئی اولاد تے ماں پیوز ہوئے۔ ماں ولوں اوسدا بھرا یا

بھین ہوئے۔ اونہاں وچوں ہر اک نوں چھیواں ملیگا۔ جے کر بھین بھرا اک توں زیادہ ہوں اوس

وقت تریجے حصے وچ سب شریک ہوں گے۔ پر ایہ وند وصیت تے قرض مے ادا کر دین دے

بعد ہووے گی۔ بناں اسدے کسے نوں کوئی نقصان پہنچے۔ ایہ اللہ تعالیٰ دا حکم لے۔ اللہ تعالیٰ سب

کچھ جاندا ہے۔ تے حوصلہ والا ہے۔

کلالہ : اوس میت نوں کہندے نیں۔ جس دے نہ فروغ یعنی دھی پتر ہووے۔ نہ ہی اصول یعنی پودا
پنجابی وچ اس نوں اوترا تے نکھر اکہندے نیں۔

قرض چوں کہ میت اتے آخرت وچ بوجھ ہوندا ہے۔ اس واسطے اوسدے ادا کرن دی بہت
تاکید کیتی گئی ہے۔ نالے قرض خواہ نوں نقصان تو بچانا وی مقصود ہے۔

وصیت دا پورا نہ ہونا وی میت دی روح نوں تکلیف دا سبب ہوندا ہے۔ اس واسطے اس
دے ادا کرن دی وی تاکید کیتی گئی ہے۔ وصیت دا پورا کرنا وی اللہ تعالیٰ دا حکم ہے۔ وصیت زیادہ
توں زیادہ حصہ تک کیتی جاسکدی ہے۔ اگر کل وی وصیت کیتی جاوے۔ تدمی موصی لہ نوں ہم ای دیتا
جائے گا۔

سکے، تے مترے بھین بھراواں دی وراثت دا حق :

يَسْتَفْتُونَكَ - قُلِ اللّٰهُ يَفْتِيكُمْ فِي الْكُلّٰلَتِ - اِنْ اَمْرٌ مِّنْ هٰكِكَ لَيْسَ كَه
وَلَدٍ وَّلِهٖ اِحْتُ فَلَمَّا نَصَفَ مَا تَرَكَ - وَهُوَ يَرِثُهَا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَاكِدٌ
فَاِنْ كَانَتْ اِثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الشُّلْثَيْنِ مِمَّا تَرَكَ - وَ اَتْ اِخْوَاتُ بَعَالٍ وَّ نِسَاءٌ فَلِلذَّكَرِ
مِثْلُ حَظِّ الْاِثْنَتَيْنِ - بَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَصِلُوْا - وَا اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ .

اے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم تھاڑے کولوں فتویٰ پھدے نیں۔ تیں فرما دیو۔ اللہ تعالیٰ
تہا نوں کلالہ دے بارے فتویٰ دیندا ہے۔ جے کر کے مرد دا انتقال ہو جاوے۔ تے اوہ بے اولاد
ہووے اوس دی اک بھین ہووے۔ (سکی یا مترنی) اوسدے ترکہ وچوں اوسدی بھین دا ادھ ہے۔
اگر بھین دی کوئی اولاد نہ ہووے۔ تے مرد اپنی بھین دا وارث ہوندا ہے۔ اگر دو بھیناں ہوں۔
ترکہ وچوں اونھاں نوں ۲ حصہ ملدا ہے۔ اگر بھین بھراواں وچ مرد وی ہوں۔ تے عورتاں وی ہوں۔
مرداں دا حصہ دو عورتاں دے برابر ہوندا ہے۔ اللہ تعالیٰ تھاڑے واسطے صاف بیان فرماندا
ہے۔ تاں جے تیں بھل نہ جاؤ۔ اللہ تعالیٰ ہر چیز نوں جاندا ہے۔

بخاری، مسلم تے ابوداؤد دی روایت دے مطابق اس آیت دا شان نزول ایہ ہے۔
حضرت جابر بن عبد اللہ رضی اللہ عنہ بیماری نال بے ہوش سن۔ رسول کریم صلی علیہ وسلم حضرت
ابابکر صدیق رضی اللہ عنہ ہوراں نوں نال لیکے اونھاں دی بیماری پرسی واسطے گئے۔ آپ نیں وٹو
دے پانی نال اونھاں نوں ہوش وچ لیا کے فرمایا۔ تیری موت اس بیماری نال نہیں ہووے گی۔

اونہاں عرض کیتی - میں اپنے مال دا کی انتظام کراں - اوس وقت ایہ آیت نازل ہوئی -
ذوی الفروض دی تشریح :

۱- ذوی الفروض تعداد وچ بارہ نہیں -

۱، خاوند ۲، بیوی ۳، ماں ۴، جدات صحیح (نال - دادی - نانی دی ماں پردادی)

۵، پیو ۶، جد صحیح (پیو دا پیو - دادے دا پیو) ۷، دھی ۸، پوتری یا پوتری -

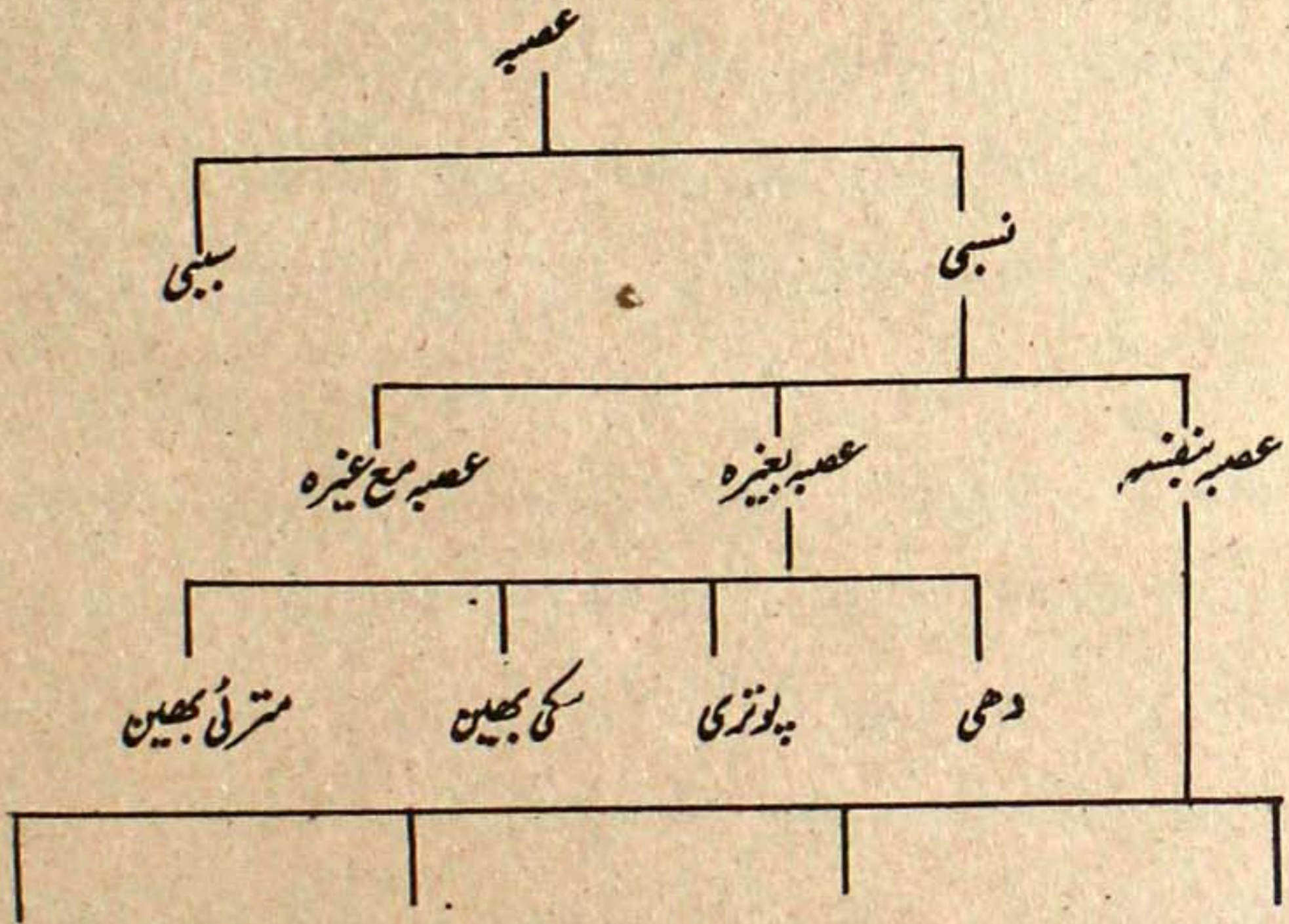
۹، ماں ولوں بھین ۱۰، ماں ولوں بھرا ۱۱، سکی بھین ۱۲، متری بھین -

عصبات دی تشریح :

۱- عصبہ دیاں دو قسمیں ہیں ۱، عصبہ نسبی ۲، عصبہ نسبی -

۱- عصبہ نسبی : جس دا تعلق میت نال نسب وی وجہ توں نہ ہووے - مثلاً معتق -

۲- عصبہ نسبی : جس دا تعلق میت نال نسبت قرابت دی وجہ توں ہووے -

میت دی فرع   میت دے پیو دی فرع   میت دی اصل   میت دے دادا دی فرع

پوتر - پوتری   بھرا - اوس دی   باپ - دادا   چاچا - اوس دی

ایہاندی اولاد   اولاد   پرٹ وادا   اولاد

۱- عصبہ بنفسہ : اوہ مرد جس دی نسبت میت دے نال عورت دے واسط توں بناں ہووے -

۲- عصبہ بغيره : اوہ عورت جیہڑی اپنے بھرا دے نال عصبہ بن جاوے -

۳- عصبہ مع غيره : اوہ عورت جیہڑی دوجی عورت نال اکٹھی ہووے عصبہ بن جاوے - مثلاً میت

دی بھین۔ میت دی دھی یا پوتری نال مل کے عصبہ بن جاندی اے۔

ذوالارحام دی تشریح :

عصبات دی طرح ذوالارحام دیاں چار قسماں نیں۔

- ۱۔ جیہڑے میت دی طرف نسبت رکھدے ہوں۔ دھیاں تے پوتریاں دی اولاد تھلے تیک۔
- ۲۔ جنھانڈی طرف میت نوں نسبت ہووے۔ نانی۔ دادی دا پیو۔ نانا۔ نانے دا پیو۔
- ۳۔ جیہڑے میت دے ماں پیو نال نسبت رکھدے ہوں۔ عینی۔ علائی۔ اخیانی بھیناں دی مردانہ تے زنانہ اولاد تھلے تیک۔
- ۴۔ اولوک جیہڑے دے دوجہ یعنی نانائے دادا یا دوجہ یعنی دادی اتے نانی دی طرف نسبت رکھن جیسے عینی اتے اخیانی پھوپھیاں اونھاں دی اولاد۔ اخیانی چاچا۔ ماما۔ تے ماسی اونھاں دی اولاد۔

حصیاں دی ونڈ تے اونھانڈے حق دار :

۱/۴ جاہدادے پنچ وارث نیں۔

- ۱۔ خاوند : جدوی بیوی دی مطلق اولاد نہ ہووے۔ دھی۔ پتر۔ پوتر۔ پوتری۔
- ۲۔ دھی : جدوں اوسدے نال ہووے کوئی بھین بھرانہ ہووے۔
- ۳۔ پوتری : جدوں میت دی ہووے کوئی اولاد نہ ہووے۔
- ۴۔ سکی بھین : جدوں میت دی فرع اتے اصل وچوں کوئی مذکر اور فرع وچوں اک توں زیادہ عورتاں نہ ہوں۔
- ۵۔ مستوی : جدوں سکی بھین نہ ہووے۔ اتے نہ اوہ وارث ہوں جیہڑے سکی بھین نوں محروم کر دیندے نیں۔

۱/۴ حصہ دے حقدار دونیں۔

۶۔ خاوند : جدوں بیوی دا پتر۔ دھی یا پوتر پوتری ہووے۔

۷۔ بیوی یا بیویاں : جدوں میت دا پتر۔ دھی یا پوتر۔ پوتری نہ ہووے۔
۱/۴ حصہ دا حقدار صرف اک اے۔

۸۔ بیوی یا بیویاں : جدوں میت دا پتر۔ دھی یا پوتر۔ پوتری نہ ہووے۔

۲/۴ دے حقدار چار میں۔

- ۱۔ دو یا دو توں زیادہ بیٹیاں جدوں پتر کوئی نہ ہوئے۔
- ۲۔ دو یا دو توں زیادہ پوتریاں جدوں میت دی اولاد نہ ہوئے۔
- ۳۔ دو یا دو توں زیادہ بھینیاں جدوں میت دی اولاد یا پیوتے دادا نہ ہوئے۔
- ۴۔ دو یا دو توں زیادہ بھینیاں (متریاں) جدوں سکیاں بھینیاں نہ ہوں۔ اتے نہ ای سکیاں بھینیاں توں محروم کرن ولے وارث موجود ہوں۔
- ۵۔ دے حق دار صرف دو نہیں۔

- ۱۔ ماں : جدوں میت داپتر۔ پوترا۔ دھی۔ پوتری یا دو بھرا۔ یا دو بھینیاں نہ ہوں۔
- ۲۔ ماں ولوں اولاد : بھادیں دو ہوں۔ بھادیں ودھ۔ جدوں میت داپتر۔ دادا۔ پتر پوترا۔ دھی۔ پوتری نہ ہوئے۔
- ۳۔ دے حق دار چھ نہیں۔

- ۱۔ پیو۔ جدوں میت داپتر۔ پوترا۔ پوتری نہ ہوئے۔
- ۲۔ دادا : جدوں پیو نہ ہوئے۔

- ۳۔ ماں : جدوں میت داپتر۔ دھی۔ پوترا۔ پوتری ہوئے۔ تالے جدوں میت دے دو بھرا ہوں یا دو بھینیاں ہوں۔ یا جدوں میت دے خاوند نال میت داپیوی ہوئے۔

- ۴۔ جدہ صحیح : بھادیں اک ہوئے۔ بھادیں اک توں ودھ۔

- ۵۔ پوتری : جدوں سکی دھی نہ ہوئے۔

- ۶۔ متروئی بھین : سکی بھین دے ہونڈیاں۔

- ۷۔ ماں ولوں اولاد وچوں ہر اک مرد یا عورت۔ جدوں میت داپیو۔ دادا۔ پتر دھی یا پوترا پوتری نہ ہوئے۔

ذوی الفروض وچوں ہر اک دے سہام دی تشریح

۱۔ پیو دا حق

- ۱۔ $\frac{1}{4}$ جدوں میت داپتر۔ پوترا۔ پوتری نہ ہوئے۔

- ۲۔ $\frac{1}{2}$ جدوں میت دی اک دھی یا پوتری ہوئے یا جدوں صرف خاوند ای ہوئے۔ یا جدوں

ماں دے نال زوجہ وی ہوئے۔

- ۳۔ $\frac{1}{4}$ جدوں اوسدے نال میت دی والدہ ہوئے

- ۳- $\frac{1}{4}$ جدوں میت داپتر - دھی اتے پوترا - پوتری - ہوئے -
 ۵- $\frac{5}{4}$ جدوں صرف میت دی نانی یا نانی دی ماں نال ہوئے -
 ۶- $\frac{3}{4}$ جدوں صرف میت دی بیوی یا بیویاں نال ہوں -
 ۷- $\frac{3}{4}$ جدوں میت دیاں صرف دو یا دو توں ودھ دھیاں یا پوتریاں نال ہوں - یا جدوں
 لاولد میت دی ماں اتے خاوند دوویں ہوں -

۲- ماں واقع

- ۱- $\frac{1}{4}$ - جدوں میت داپتر - دھی یا پوترا - پوتری یا دو بھرا یا دو بھیناں دی ہوں - یا جدوں
 میت دے خاوند دے نال میت داپیروی ہوئے -
 ۲- $\frac{1}{4}$ - جدوں میت داپتر - دھی یا پوترا - پوتری یا دو بھیناں نہ ہوں - بھادیں میت دا خاوند ہووے
 اوہدے نال میت دا دادا دی ہووے - بھادیں کافر بھرا یا غلام موجود ہوں -
 ۳- $\frac{1}{4}$ - جدوں میت دی صرف بیوی ہووے - اتے اوہدے نال میت داپیروی ہوئے -

۳- شوہر واقع

- ۱- $\frac{1}{4}$ - جدوں میت دی مطلق اولاد نہ ہووے - یعنی پتر - دھی یا پوترا - پوتری -
 ۲- $\frac{1}{4}$ - جدوں میت دی اولاد وی ہووے - یعنی پتر - دھی یا پوترا - پوتری -

۳- بیوی واقع

- ۱- $\frac{1}{4}$ - جدوں میت داپتر - دھی یا پوترا - پوترانہ ہووے -
 ۲- $\frac{1}{8}$ - جدوں میت دلپتر - دھی یا پوترا - پوتری ہووے -

۵- دھیاں واقعہ

- ۱- $\frac{1}{4}$ - جدوں دھی دے نال ہووے کوئی بھرا بھین نہ ہووے -

۶- پتران واقعہ

- ۱- $\frac{1}{4}$ - جدوں اینہاں دے نال ہووے کوئی بھرا نہ ہووے -

۷- پوتریاں واقع :

- ۱- $\frac{1}{4}$ - جدوں پوتری اگلی ہووے - اوہدے نال نہ تے میت دا کوئی پتر ہووے - نہ دھی نہ پوتری -
 نہ پوتریاں -

- ۲- $\frac{1}{4}$ - جدوں پوتریاں اک توں زیادہ ہوں - اتے میت دی اولاد مطلق نہ ہووے -

۳ - ۱/۴ - جدوں میت دی صرف اک لڑکی ہووے۔

۴ - ۱/۴ - جدوں اکلی ہووے اتے میت دیاں صرف دھیاں ہوں (بہتر کوئی نہ ہووے) اتے نال ای اک پوترا یا پوتڑا ہووے۔

۵ - ۱/۲ - جدوی پوتڑی اکلی ہووے۔ اتے ذکر کیتے ہوئے لوکان دے علاوہ میت دی اک پوتڑی ہووے۔ (محروم) جدوں میت دی دو لڑکیاں موجود ہوں۔ یا اک پتر موجود ہووے۔

۸ - اخیافی بھیناں واقع :

۱ - ۱/۴ - جدوں اک توں زیادہ ہوں میت دا پیو۔ دادا۔ پتر۔ پوتڑا۔ دھی۔ پوتڑی کوئی نہ ہووے۔

۲ - ۱/۴ - جدوں اکلی ہووے۔ اتے ذکر کیتیاں بندیاں وچوں کوئی نہ ہووے۔

۹ - سکی بھین یا بھیناں واقع :

۱ - ۱/۴ = جدوں میت دی صرف اکلی دھی ہووے۔ پتر۔ پوتڑا۔ پیو۔ دادا کوئی نہ ہووے۔
 ۲ - ۱/۴ = جدوں بھیناں اک توں ودھ ہوں۔ اتے ذکر کیتیاں بندیاں وچوں کوئی نہ ہووے۔
 ۳ - ۱/۴ : جدوں میت دیاں دھیاں ہوں۔ یا اک دھی نال اک پوتڑی ہووے۔ یا جدوں اوہ اپنے بھرا نال ہووے۔

۴ - ۱/۴ = جدوں اکلی بھراواں نال ہووے۔ تے میت دی اک دھی ہووے۔ محروم اوس ویلے

ہوویگی۔ جدوں میت دا پیو۔ دادا۔ پتر۔ پوتڑا موجود ہووے۔ (حضرت امام اعظم رحمۃ اللہ دے نزدیک دادے دیاں ہونڈیاں بھین بھراواں نوں کچھ نہیں ملدا۔)

۱۰ - متروئی بھین تے بھیناں واقع :

۱ - ۱/۴ : جدوں اوہ اکلی ہووے۔ تے میت دی سکی بھین موجود نہ ہووے۔ نہ ای اوہ شخص ہوں۔ بیٹھے سکی بھین نوں محبوب کرے نہیں۔

۲ - ۱/۴ : جدوں اک توں ودھ ہوں۔ اتے ذکر کیتیاں بندیاں وچوں کوئی نہ ہووے۔

۳ - ۱/۴ : جدوں اوہ میت دیاں دھیاں یا پوتڑیاں دے نال ہووے۔ سکی بھین کوئی نہ ہووے۔

۴ - ۱/۴ : جدوں اوہ میت دی سکیاں بھیناں تے اک مترے بھراوے نال ہووے۔ (محروم اوس وقت ہوویگی۔ جدوں میت دیاں دو سکیاں بھیناں ہوں۔ یا اوہ شخص موجود ہوں بیٹھے سکیاں بھیناں توں محروم کر دیندے نہیں۔)

۱۱۔ صحیح دادیاں دامتق :

۱۔ ¼ : جدوں میت دی ماں نہ ہوئے۔ د محروم اوس وقت ہو دیگی۔ جدوں اوہ موجود ہوں
چہڑیاں والد دی طرف دیاں نہیں۔ پیو دادا دے ہونڈیاں پیو دی ماں ولوں۔

۱۲۔ دادے دامتق :

جے کہ دادا نہ ہوئے۔ اوس وقت پڑ دادے دامتق ہونڈا لے۔

¼ : جدوں میت دا پتر۔ پوترا۔ پر پوٹرا وغیرہ تے پیو نہ ہوئے۔ د پیو دے نال ہونڈیاں
دادا پیو دی مانند لے۔ اختلاک صرف اوس وقت ہونڈا لے۔ جدوں میت دے سکے
یا مترے بھین بھرا دادے دے نال ہوں۔

رد دے مکے :

رد و الفطری ترجمہ واپس کرنا لے۔ علم الفرائض دے وچ ذوی الفروض نون اونھاں دے
مقرر حصے دین دے بعد باقی ترکہ وی اونھاں نون نون رد کہندے نہیں۔ عصبیات نہ ہوں دی
صورت وچ ذوی الفروض کولوں جو کجھ بچ جاوے گا۔ اوہ وی اونھاں نون دے دتا جاویگا۔
پر بیوی یا خاوند نون بطور رد دے کجھ نہیں لبھدا۔ اگر دو دھیاں ہوں۔ یا دو بھیناں ہوں۔ یا دو
دادیاں اوس وقت سارا ترکہ اونھاں وچ ادھوا دھ وٹا دتا جاویگا۔ جس طرح عصبیات دی وچ
دو دھیاں یا دو بھراواں وچ سارا ترکہ ذوی الفروض نہ ہوں دی وچرتوں وٹا دتا جاندا لے۔
جنھاں ذوالفروض اتے پچیا ہو یا ترکہ وٹا یا جاندا لے۔ اوہ ست نہیں۔

۱، ماں ۲، دادی ۳، دھی ۴، پوتری ۵، سکی بھین ۶، علاتی بھین۔

۷، ماں دی اولاد بھاویں مرد ہوں۔ بھاویں زنانیاں۔

۸، من یسوع علیہ : جس نون مال بطور رد دے ملے۔

۹، من لایسوع علیہ : جس نون مال بطور رد دے نہ ملے۔

رد و عول دا الٹ لے۔ عول وچ اجزاء اپنے مخزج توں ودھ جانڈے نہیں۔ تے رد وچ

گھٹ جانڈے نہیں۔

عول دی مثال۔ خاوند۔ ¼۔ ماں ¼۔ سکی بھین ¼

عول دی مثال۔ خاوند۔ ¼۔ ماں ¼۔ سکی بھین ¼

عول دی مثال۔ خاوند۔ ¼۔ ماں ¼۔ سکی بھین ¼

عول دی مثال۔ خاوند۔ ¼۔ ماں ¼۔ سکی بھین ¼

اوس وقت مخرج ۶ دی بجائے ۸ ہو جائے۔ اس نون ای عمل کہندے ہیں۔

رددی مثال : ماں $\frac{1}{4}$ دو دھیاں $\frac{2}{3}$

$$\frac{2}{3} = \frac{4}{6} = \frac{5}{6} \text{ اسنوں رد کر کے } \frac{5}{6} \text{ کر لیا جائے۔}$$

اوس وقت مخرج ۶ دی بجائے ۵ ہو جائے۔ اسنوں ای رد کہندے ہیں۔ ۶ دی بجائے

۵ حصے کر کے ماں $\frac{1}{5}$ تے دھیاں توں $\frac{2}{5}$ کر لیا جائے۔

مقاسمۃ الجذدے بارے :

حضرت ابابکر صدیقؓ - عبداللہ ابن عباسؓ - عبداللہ ابن زبیرؓ - عبداللہ ابن عمرؓ -

معاذ ابن جبلؓ - ابوسعید خدریؓ - ابی ابن کعب - ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہم اجمعین تے

حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا ہوراں دا قول اے۔ پئی سکے تے مترے بھین بھرا دادے

دے نال وارث نہیں ہو سکدے۔ اس قول اتے ہی امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ دا فتویٰ اے۔

پر حضرت علیؓ - عبداللہ ابن مسعودؓ - زید بن ثابت رضی اللہ عنہم ہوراں دا قول اے۔ کہ سکے

تے مترے بھین بھرا، دادے نال وارث ہو سکدے نہیں۔ اس قول اتے صاحبین - امام مالک،

امام شافعی رحمۃ اللہ وافتویٰ اے۔

ایہناں ساریاں دے نزدیک دادے دیاں ہوندیاں ماں ولوں اولاد توں کچھ نہیں ملدا۔

پتر پوترے تے پیو دیاں ہوندیاں دو جے ساکے بھرا محروم رہندے نہیں۔

دادے دے ہندیاں بھین بھرا واں توں وراثت توں ساقط کرن والیاں دیاں دیلاں۔

ایہناں دیلاں نال اوہ دادے نوں پیو ثابت کر دے نہیں۔

۱۔ اگر چھوٹے پچے یا بچی دا نکاح دادا کر دیوے۔ تے اوہ بالغ ہو کے فسخ کرن دے مجاز

نہیں۔

۲۔ دادا، پوترے دے قصاص وچ قتل نہیں کیتا جاسکدا۔

۳۔ دادے اتے پوترے وی تے پوترے اتے دادے دی بیوی حرام اے۔

۴۔ دادے دی شہادت پوترے واسطے جائز نہیں۔

۵۔ بیو نہ ہون دی صورت وچ پوترے دی لونڈی دادے دی ام ولد ہو سکدی اے۔

۶۔ دادے نوں زکوٰۃ دی دینی جائز نہیں۔

- پیروی طرح داداوی اپنے مال تے نفس وچ قصوف کر سکدے۔
- دو جے فریق دیاں دلیلاں جھپڑے دادے نوں بھرا دی مانند قرار دیندے نیں۔
- ۱- ماں دے مال بھرانوں ۲/۳ تک ملدا اے۔ دادے نوں وی اتنا ہی جی طرح چھوٹے بچے دا خرچ بھرانوں ماں دے مال ۲/۳ دینا پیندا اے۔ اسے طرح دادا دے نوں (بلحاظ میراث دے حصے دے جھپڑا اوہ بالعصوبت لیندے) وی دینا پیندا اے۔
- ۲- جس طرح وڈے محتاج بھرا تے کئے بھرا دا خرچ فرض نہیں۔ اسے طرح محتاج دادے اتے وی پوترے دا خرچ فرض نہیں۔
- ۳- جس طرح وڈے بھرا اتے کئے بھرا دا صدقہ فطر واجب نہیں۔ اسے طرح پوترے دا صدقہ فطر دادے اتے واجب نہیں۔
- ۴- جس طرح نکاح بھرا وڈے بھرا دے مسلمان ہو جان مال مسلمان نہیں ہوندا۔ اسے طرح پوترا وی دادے دے اسلام قبول کرن مال اسلام وچ داخل نہیں ہوندا۔
- ۵- جس طرح کوئی مجہول النسب کسے دانسی بھائی نہیں بن سکدا۔ جت تک کہ اقرار کرن والے دا پیو تصدیق نہ کرے۔ اسے طرح دادے دے کہن مال کوئی پوترا نہیں بن سکدا۔ جت تک کہ اوس دا پتر اقرار نہ کرے۔
- ۶- جس طرح اوہ دو بھرا جھپڑے اک دو جے شخص دے مملوک نیں۔ اک دو جے دے وارث نہیں ہو سکدے۔ بلکہ مولیٰ ای وارث ہوندا اے۔ اسے طرح مملوک دادا تے پوترا وی اک دو جے دے وارث نہیں ہو سکدے۔
- جھتوں تیک انصاف دا تعلق اے۔ پہلیاں دلیلاں دو جیاں دلیلاں نالوں زیادہ وزنی نیں۔ کیوں جس پلسے حضرت ابابکر صدیق رضی اللہ عنہ، عبادہ ثلاثہ، حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا۔ جیسے مفتی ہوں۔ تے اوس فتویٰ نوں حضرت امام اعظم رحمہ اللہ علیہ وی قبول کر لیں۔ اوسدی قبولیت نوں شک نال دیکھنا اپنے علم دی کوتاہی دی دلیل اے۔
- دو جی طرف حضرت علیؑ، حضرت عبداللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہما۔ ایہا ندے فتویٰ نوں صاحبین (امام ابو یوسف۔ امام محمد) تے امام مالک تے امام شافعی پسند کیتا اے۔ ناظرین کرام خود فیصلہ کر لیں۔ میری ذاتی رائے پہلی طرف اے۔

عول دا بیان

عول دی تعریف پچھے اصطلاحوں وچ دی آپکی اے۔ اتھے ذرا تفصیل نال بیان کیتی جانڈی اے۔ عول دا لغوی ترجمہ ظلم دی طرف جانا اے۔ پرتز کہ دی اصطلاح دے وچ جدوں ترکہ ونڈیاں لہجراً اپنے مخرج توں ودھ جان۔ اوس وقت مخرج توں دھا کے اجزاء دے مطابق کر لیا جاندا اے۔ کس ودھان توں عول کہندے نیں۔

میراث دیاں مسلیاں وچ علم الحساب دے قاعدیاں اتے عبور ضروری اے۔ ورنہ تقسیم دے موقع اتے مشکل پھیندی اے۔ چند اک حساب دیاں اصطلاحوں درج کیتیاں جانڈیاں نیں۔ تاں مسائل سمجھن وچ آسانی ہووے۔

۱۔ عاد :

ایک عدد جدوں دو بے عدد توں پورا پورا تقسیم کر دیوے۔ اوس وقت پہلے عدد توں دو بے عدد دا عا د کہندے نیں۔ مثلاً ۶، ۸ دو توں ۴۸ دے عا د نیں۔ دو توں عدد ۴۸ اتے پورے پورے تقسیم ہو جانڈے نیں۔

۲۔ مشترک عاد :

جیہڑا عدد دو یا دو توں ودھ عددوں توں پورا پورا تقسیم کر دیوے۔ اوس توں انھاں عددوں دا مشترک عاد کہندے نیں۔ مثلاً ۵ مشترک عاد اے۔ ۲۵ اتے ۳۰ دا۔

۳۔ عاد اعظم :

اوہ وڈے توں وڈا عدد جیہڑا دو یا دو توں ودھ عددوں توں پورا پورا تقسیم کر دیوے۔ او انھاں عددوں دا عاد اعظم کہلاندا اے۔ مثلاً ۱۶ اتے ۲۴ دو عدد نیں اینہاں دے عاد ۲، ۴، ۸، ۱۶، ۲۴، ۴۸ تے ۲۴، ۱۲، ۸، ۴، ۲، ۱ نیں پر وڈے توں وڈا عدد جیہڑا دو یا دو توں پورا پورا تقسیم کر دیندا اے۔ اوہ ۸ اے۔ اس واسطے ۸ عاد اعظم اے۔ ۱۶ اتے ۲۴ دا۔

۴۔ ضعف :

جدوں اک عدد دو بے عدد اتے پورا تقسیم ہو جائے۔ پہلا عدد دو بے عدد دا ضعف کہلاندا اے۔ ۳۵، ۲۵، ۱۰ وچوں ہر اک عدد دا ضعف اے۔ کیوں جے ۵ اینہاں تے پورا پورا تقسیم ہو جاندا اے۔

۵۔ ضعیف مشترک یا ذواضعاف ،

جدوں اک عدد دو یا دو توں دو عدد داں اتے پورا پورا تقسیم ہو جاوے۔ اس عدد نوں اونھا
عدداں ذواضعاف مشترک یا ذواضعاف اقل کہندے نیں۔ مثلاً ۲۴، ۳۸، ۷۲، ۷۶ چوں ہر اک عدد ۴،
۸، ۱۹، ۱۹ ذواضعاف اقل لے۔

۶۔ ذواضعاف اقل :

اوہ چھوٹے توں چھوٹا عدد جیٹرا دو یا دو توں زیادہ عدداں اتے پورا پورا تقسیم ہو جاوے۔
مثلاً ۴، ۶، ۸ ذواضعاف اقل ۲ لے۔

۷۔ اکائی :

سالم چیز نوں اکائی کہندے نیں۔ مثلاً ۱ فٹ، ۱ گز

۸۔ کسر :

جدوں اکائی دے کئی حصے کتنے جان۔ ہر اک حصہ نوں اکائی دی کسر کہندے نیں۔ مثلاً اکائی دے
پہلے حصے نوں $\frac{1}{2}$ ۔ اٹھویں حصے نوں $\frac{1}{8}$ کہندے نیں۔
اک اکائی نوں جدوں ۹ برابر حصیاں وچ تقسیم کیتا جاوے۔ اوہ ہر اک حصہ اس اکائی دا
نواں یا $\frac{1}{9}$ حصہ کہلاندا لے۔ تے دو حصے $\frac{2}{9}$ کہلاندا لے نیں۔

۹۔ مخرج :

اکائی دے جتنے برابر حصے کیتے جاندا لے نیں۔ اونھاں نوں مخرج یا نسب نما کہندے نیں۔

۱۰۔ شمار کنندہ :

اونھاں برابر حصیاں وچوں جتنے حصے لے جان اونھاں نوں شمار کنندہ کہندے نیں۔

کسر لکھن دا طریقہ اس طرح لے :

اک سدھی لکیر کھچ کے اوسرے اتے مخرج تے تھلے شمار کنندہ لکھیا جاندا لے۔ مثلاً $\frac{2}{11}$ توں مراد
لے۔ اک اکائی دے ۱۱ برابر حصے کیتے گئے۔ اونھاں وچوں ۲ حصے نوں $\frac{2}{11}$ کہندے نیں۔

۲۔ شمار کنندہ ۔

۱۱۔ مخرج ۔

$\frac{2}{11}$ نوں کسر کہندے نیں۔ کسر اس طرح پڑھی جاندی لے۔ $\frac{2}{11}$ دو بٹے یا ریاں ۔

جمع دا طریقہ : $۸ + ۹ + ۱۱ + ۱۳ = ۴۱$

کسر دی جمع و اطریق :

$$\frac{59}{60} = \frac{59}{60} = \frac{10}{60} + \frac{12}{60} + \frac{35}{60} = \frac{1}{6} + \frac{1}{5} + \frac{1}{4}$$

عول دیاں مثالان :

۱۔ حصہ ہو کے تقسیم ہو دیگی۔

خاوند دو سکیاں بھیناں

$$\frac{6}{4} = \frac{6}{4} = \frac{2+3}{4} = \frac{1}{2} + \frac{1}{4}$$

عول کر کے $\frac{6}{4}$ کر لیا جاویگا۔

۲۔ حصہ ہو کے تقسیم ہو دیگی۔

خاوند ماں سکی بھین

$$\frac{8}{4} = \frac{8}{4} = \frac{3+2+3}{4} = \frac{1}{2} + \frac{1}{3} + \frac{1}{2}$$

عول کر کے $\frac{8}{4}$ کر لیا جاوے۔

۳۔ حصہ ہو کے تقسیم ہووے گی۔

خاوند دو عینی بھیناں دو اخیانی بھیناں

$$\frac{1}{3} \quad \frac{2}{3} \quad \frac{1}{3}$$

$$\frac{9}{4} = \frac{9}{4} = \frac{2+2+3}{4}$$

عول کر کے $\frac{9}{4}$ کر لیا جاویگا۔

۴۔ حصہ ہو کر تقسیم ہو دیگی۔

زوج دو سکیاں بھیناں دو ماں ولوں بھیناں ماں

$$\frac{1}{3} \quad \frac{1}{3} \quad \frac{1}{3} \quad \frac{1}{4}$$

$$\frac{14}{12} = \frac{2+2+8+2}{12}$$

عول کر کے $\frac{14}{12}$ کر لیا جاویگا۔

تقسیم وراثت دی جدول

قسم وارث	میت دا وارث	کتنا حصہ ملیگا	کس صورت وچ ملیگا
۱ -	خاوند	کل دا حصہ	میت دی اولاد زندہ نہ ہووے
		" "	" " " " ہووے
۲ -	بیوی	" "	میت دی اولاد زندہ نہ ہووے
		" "	" " " " ہووے
۳ -	بیٹی (دھی)	" "	میت دی اکلی دھی ہووے - پتر نہ ہووے
		" "	" " دو یا ودھ دھیاں ہوں
		" "	کوئی پتر نہ ہووے -
۴ -	پوتی	" "	ب : میت کا بیٹا بیٹی - پوتا - کوئی نہ ہو - دو یا دو سے زیادہ پوتیاں ہو
		" "	ج : میت کا بیٹا اور پوتا - پوتی - پڑوتا کوئی نہ ہو - اکلوتی پڑوتی ہو -
۵ -	پڑوتی	" "	د : میت کا بیٹا بیٹی - پوتا - پوتی - پڑوتا کوئی نہ ہو - اکلوتی پڑوتی ہو -
		" "	ب : میت کا بیٹا بیٹی - پوتا - پوتی - پڑوتا کوئی نہ ہو - دو یا دو سے زیادہ پڑوتیاں ہوں -
		" "	ج : میت کا بیٹا - پوتا - پڑوتا کوئی نہ ہو - اور اکلوتی بیٹی زندہ ہو یا اکلوتی پوتی زندہ ہو -
۶ -	حقیقی بہن	" "	د : میت کی اولاد باپ دادا - پڑودا حقیقی بھائی نہ ہو - اکلوتی حقیقی بہن ہو -
		" "	ب : میت کی اولاد باپ دادا پڑودا

حقیقی بھائی نہ ہو۔ دو یا دو سے زیادہ
حقیقی بہنیں ہوں۔

کل کا $\frac{1}{2}$

پدری بہن

- ۷

و: میت کی اولاد باپ دادا پر دادا
حقیقی بھائی بہنیں نہ ہوں۔ پدری بھائی
نہ ہو، اکلوتی پدری بہن ہو۔

" " $\frac{2}{3}$

ب: میت کی اولاد باپ دادا پر دادا حقیقی
بھائی بہنیں پدری بھائی نہ ہوں۔ دو یا
دو سے زیادہ پدری بہنیں ہوں۔

" " $\frac{1}{4}$

ج: میت کی اولاد باپ دادا پر دادا
حقیقی بھائی پدری بھائی نہ ہوں اکلوتی
حقیقی بہن زندہ ہو۔

و: میت کی اولاد باپ دادا پر دادا
نہ ہوں۔ اکلوتی مادری بہن ہو۔ اکلوتی
مادری بھائی ہو۔

" " $\frac{1}{4}$

مادری بھائی بہن

- ۸

ب: میت کی اولاد باپ دادا پر دادا نہ
ہوں۔ مادری بھائی بہنوں میں سے
دو یا دو سے زیادہ افراد ہوں۔

" " $\frac{1}{3}$

و: میت کی اولاد زندہ نہ ہو۔

" " $\frac{1}{4}$

- ۹

ب: میت کے تینوں قسم کے بھائی بہنوں میں
سے ایک سے زیادہ افراد زندہ ہوں۔

" " $\frac{1}{4}$

ج: میت کا خاندن یا بیوی اور باپ جمع

" " $\frac{1}{3}$

نہ ہوں۔ اولاد نہ ہو، اور تینوں قسم کے

بھائی بہنوں میں سے ایک سے زیادہ افراد

زندہ نہ ہوں۔

قسم وارث	میت کا وارث	کتنا حصہ ملتا ہے	کس صورت میں ملتا ہے۔
		خاوند بیوی کا حصہ نکال کر باقی کا ۱/۴	د: میت کا خاوند، بیوی اور باپ دونوں زندہ ہوں لیکن اولاد نہ ہو۔ نیز تینوں قسم کے بھائی بہنوں میں سے ایک سے زیادہ افراد زندہ نہ ہوں۔
۱۰۔	باپ	کل کا ۱/۴	میت کی اولاد زندہ ہو۔
۱۱۔	دادا	۱/۴	میت کی اولاد زندہ ہو لیکن باپ زندہ نہ ہو۔
۱۲۔	پڑدادا	۱/۴	میت کی اولاد زندہ ہو لیکن باپ اور دادا زندہ نہ ہوں۔
۱۳۔	نانی	۱/۴	میت کی ماں زندہ نہ ہو۔
۱۴۔	دادی	۱/۴	میت کی ماں اور باپ زندہ نہ ہوں۔

ترکے وچ بیچرے دا حصہ

بیچرے اترے قسم دا ہوندا اے۔

- ۱۔ جس مے وچ مرداں جیہاں عادتیاں پایاں جاننیاں نیں۔ اوس نوں مرداں دا حصہ ملیگا۔
- ۲۔ جس مے وچ عورتاں دیاں عادتیاں پایاں جاننیاں نیں۔ اوس نوں عورتاں دا حصہ ملیگا۔
- ۳۔ خنٹی مشکل: جس وچ عورتاں تے مرداں دوہاں دیاں صفتاں موجود ہوں۔ تے کوئی طرف غالب نہ ہوئے۔ اوس نوں ترک وچوں اوہ حصہ دتا جاوے۔ بیچرا اوس نوں مردیاں عورت فرض کرن نال گھٹ توں گھٹ ملے۔ یا نہ ملے۔

مرد فرض کرن دی مثال:

خاوند ۱/۴، ماں ۱/۴، اخیانی بھین ۱/۴، خنٹی (علاقائی بھائی) ۱/۴

عورت فرض کرن دی مثال:

پتر ۱/۴، خنٹی ۱/۴ (دھی)

حمل دا وارثت دا حق

اگر خاوند دی وفات دے موقع تے اوس دی بیوی حاملہ ہوئے۔ شریعت وچ انتظار دی مدت دو سال اے۔ یا جیسے رشتہ دار دی حاملہ بیوی (بیچرا اوسدا وارث بن سکدا اے) دی وضع

حمل دی مدت چھ مہینے اے۔ مثلاً اک آدمی حاملہ بیوی چھوڑ جاندا اے۔ اوسدے وضع حمل دی مدت ۲ سال تک اے۔ جیکر اپنے بھرا دی حاملہ بیوی چھوڑ کے مر جاندا اے۔ اوس حمل دی مدت چھ مہینے اے۔ بچہ (حمل والا) مقرر مدت دے بعد پیدا ہویا اے۔ تے وارث نہیں بن سکے گا۔

پیٹ دے بچے واسطے پیدا ہون تک اتنا حصہ رکھ چھوڑنا چاہیدا اے۔ جیہڑا اوس نوں زیادہ توں زیادہ بل سکدا ہوسے۔ مرد فرض کیتا جائے گا۔ مرد و احصہ ملیگا۔ عورت فرض کیتا جاوے۔ عورت و احصہ ملیگا۔

مرد دی مثال:

پتر ۱/۲ ، پتر حمل ۱/۲

عورت دی مثال:

خاوند ۱/۲ ماں ۱/۲ ماں دلوں بھین ۱/۲ - مسترئی بھین (حمل) ۱/۲ -

اس صورت وچ اگر حمل نوں مرد فرض کیتا جاندا۔ اوہ عصبہ ہوندا۔ ذوی الفروض دا باقی

بچیا حصہ ۱/۲ اسی لے سکدا۔ اسلام دے عورتاں دے حق دا کتنا لحاظ کیتا اے۔

تخارج دا باب

تخارج دے لغوی معنے لے لین دے نیں۔ پر میراث دی اصطلاح دے وچ دارثاں دے احساج اتے مصالحت کر لین نوں تخارج کہندے نیں۔ کسے وارث و احصہ مقرر کر کے اوس نوں وراثت وچوں خارج کر دتا جاوے۔

کیوں حضرت عثمان رضی اللہ عنہ دے زمانہ مبارکہ وچ حضرت عبدالرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ ہوراں نیں مرض موت دے وچ اپنی بیوی نوں طلاق دے دتی۔ تے آپ اوس د بیوی مطلقہ دی عدت وچ ای فوت ہو گئے۔ حضرت خلیفہ سوم رضی اللہ عنہ ہوراں بھاویں مطلقہ بیوی وراثت وچوں حصہ نہیں سی لے سکدی۔ اونہاں نیں اوس نوں وراثت دے وچوں حصہ دوا یا۔ کیونکہ بیوی نوں وراثت توں محروم نہیں کیتا جا سکدا۔ اوہ عورت اپنیاں باقی ترے سوکناں دے نال اٹھویں حصہ دی وارث ہوتی۔ (یعنی اوہ دے حصہ وچ ۱/۲ آیا) دو جیاں بیویاں نیں تراسی ہزار درہم یا دینار دے بدلے اوہ دے نال صلح کر لسی۔ استوں ثابت ہوندا اے کہ میراث دے وچ تخارج جائز اے۔

باب المناسخہ، یعنی مناسخہ دے بائے وچ

مناسخہ واستحاق نسخہ توں اے۔ اس دا معنی نقل اتے تحویل کرن والے۔ لیکن اصطلاح میراث دے وچ اس توں مراد ایہ اے۔ کسے وارث دا حصہ جیہڑا ترکہ وراثتیا جان توں پہلے فوت ہو گیا ہووے او سدیاں وارثاں نوں منتقل کر دتا جاوے۔ مناسخہ دی تشریح اصطلاحواں دے وچ کر دتی گئی اے۔ میراث دے مسئلے اتے مشکل نہیں جے پڑھن والیاں نوں ہر لحاظ نال سمجھان دی کوشش کیتی گئی۔ تاں جے کوئی مسئلہ اپنی نوعیت نال پیچیدہ نہ رہ جاوے۔ اس واسطے مختلف شکلاں وچ اوہناں دی تشریح کیتی گئی اے۔

میراث دی ونڈ واسطے علم حساب دے چارے بنیادی قاعدے۔

عادل اعظم۔ ذواضعاف اقل۔ کسراں دی جمع تفریق۔ ضرب تے تقسیم توں وی اچھی طرح واقف ہونا ضروری اے۔ مثلاً اٹھویں حصہ وچ ترے دو بچیاں سوکناں دے شامل ہون نال اونھاں دا حصہ $\frac{1}{32}$ بنیا۔ جیہڑا $\frac{1}{8} \div 4$ دے قاعدے دے مطابق $\frac{1}{4 \times 8} = \frac{1}{32}$ بنیا۔

علوم

ایمان ، ایمان دیاں شرطان ، ایمان دیاں صفتاں وغیرہ
مشکوٰۃ شریف دے وچ حضرت عمر رضی اللہ عنہ توں روایت کیتی ہوئی اک حدیث پاک دیوچ
ایمان دی مفصل کیفیت درج لے۔ اوس حدیث توں امام بخاری تے امام مسلم ہوراں نے روایت
کیتا لے۔ حدیث متفق علیہ لے۔

قَالَ فَاخْبَرَنِي عَنِ الْإِيمَانِ - قَالَ أَنْ تُوْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدْرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ -

حضرت عمر رضی اللہ عنہ روایت کر دے نہیں کہ اوس نہیں (حضرت جبریل علیہ السلام ہوراں
توں مراد لے) پھیا۔ لے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم تیں مینوں ایمان دے متعلق منبر دیو (دسو) آپ
نے فرمایا۔ ایمان ایہ لے۔ توں ایمان لے ایس اللہ تعالیٰ دے اتے اوس دیاں فرشتیاں دے اتے
اوس دیاں کتاباں اتے، اوس دیاں رسولاں اتے تے قیامت مے دن اتے۔ اتے توں ایمان لے
آئیں اچھی یا بری تقدیر اتے۔ ایمان توں مراد دل نال عقیدہ رکھنا تے زبان نال اقرار کرنا لے۔
ایمان دیاں دو قسماں نیں۔

۱۔ ایمان مجمل

أَمَّنْتَ بِاللَّهِ كَمَا هُوَ بِأَسْمَائِهِ وَصِفَاتِهِ وَقَبِلْتَ جَمِيعَ أَحْكَامِهِ إِقْرَارًا
بِاللِّسَانِ وَتَصَدِيقًا بِالْقَلْبِ -

میں ایمان لے آندا اللہ تعالیٰ اتے جس طرح کہ اوہ اپنے ناواں اتے صفتاں نال لے۔ اتے
قبول کیتے اوس دے سارے حکم۔ اقرار کیتا نال زبان دے تے تصدیق کیتی (یعنی سچ کرینیاں)
نال دل دے

۲۔ ایمان مفصل

أَمِنْتَ بِاللهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْقَدَرِ
خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللهِ تَعَالَى وَاتَّبَعْتَ بَعْدَ الْمَوْتِ :

ایمان لے آندا، میں اللہ تعالیٰ اتے اوس دیاں فرشتیاں اتے اتے کتاباں اتے۔ اتے رسولاں
اتے اتے قیامت وے دن اتے۔ اچھی بری تقدیر اتے اللہ تعالیٰ دی طرفوں۔ اتے مرن وے بعد
اٹھن اتے۔

ایمان دی شریح اس طرح ہو دیگی۔ ساڈا ایہ عقیدہ ہونا چاہیدا ہے۔ اللہ تعالیٰ دی ذات
اقدس دیوچ ساریاں کمال دیاں صفتاں پایاں جانیاں نیں۔ اوس دی ذات پاک ساریاں نقصاناں
اتے عیباں توں پاک ہے۔ اوہدے فرشتیاں اتے۔ کتاباں اتے۔ رسولاں اتے ایمان لے آندا۔
کہ اوہ سارے برحق نیں۔ قیامت دا دیہاڑا برحق ہے۔ اللہ تعالیٰ نے ساریاں چیزاں دی بھلائی
تے برائی ازل توں معلوم کر لئی ہے۔

خداوند تعالیٰ دیاں کتاباں اتے ایمان لے آنا

اس دا مطلب ایہ ہے۔ ساڈا عقیدہ ہونا چاہیدا ہے۔ اللہ تعالیٰ نے اپنے بعض پیغمبراں
اتے کتاباں نازل کیتیاں۔ بعض نوں صحیفے عطا فرمائے۔ اونھاں دیوچ اوامر تے نواہی بندیاں دی
ہدایت واسطے درج نیں۔ وڈیاں کتاباں دیوچ فرماں بردار بندیاں واسطے انعامات تے نافرماناں
واسطے سزاواں دا ذکر ہے۔ اتے اونھاں دیوچ پہلیاں قوماں دے قصے وی بعد دیوچ آن والے
نبی دی امت واسطے عبرت دی خاطر درج نیں۔ کل اسمانی کتاباں اتے صحیفیاں دی صحیح تعداد
اللہ تعالیٰ نوں معلوم ہے۔ اللہ تعالیٰ نیں جیہڑیاں چار کتاباں نازل کیتیاں نیں۔ اونھان دے ناں
ایہ نیں۔

۱۔ تورات : حضرت موسیٰ علیہ السلام ہوراں اتے نازل ہوئی۔

۲۔ زبور : حضرت داؤد علیہ السلام ہوراں اتے نازل کیتی گئی۔

۳۔ انجیل : حضرت عیسیٰ علیہ السلام ہوراں اتے نازل ہوئی۔

۴۔ قرآن : حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی ذات اتے نازل ہویا۔

ایہناں چار کتاباں توں علاوہ... ہور کتاباں سماں اتوں مختلف پیغمبراں اتے نازل ہویاں
۱۰۔ حضرت آدم علیہ السلام ہوراں اتے۔ ۵۔ حضرت شعیب علیہ السلام ہوراں اتے۔ ۴۰۔ حضرت

یونس ہوراں اتے - ۱۰ حضرت ابراہیم علیہ السلام ہوراں اتے ایہ روایت مجالس الابرار وچ درج اے۔
 قرآن پاک وچ صرف پہلیاں چار کتاباں دا ذکر اے۔ باقی صحیفے نہیں۔ ایہناں صحیح علم اللہ تعالیٰ نوں این ساڈا
 ایہ عقیدہ اے قرآن پاک تے اس توں پہلے جتنیاں کتاباں تے صحیفے نازل ہوئے نہیں۔ سب برحق نہیں۔ اوہ
 چنے ہوئے نیک بندے اللہ تعالیٰ دی طرفوں بندیاں دی ہدایت کارن تشریف لے آندے نہیں۔ بندیاں
 نوں اللہ تعالیٰ دی رحمت دی خوش خبری دیندے نہیں۔ تے اس دے عذاب توں لوکاں نوں ڈراندا
 نہیں۔ رسول جاز نہیں۔ جنھاں اتے چار کتاباں نازل ہویاں۔ اللہ تعالیٰ اینہاں نیک بندیاں دی صحیح تعداد
 اللہ تعالیٰ نوں پتہ اے۔ بیان کیتا جاندا اے، نبیاں دی تعداد اک لاکھ چوبی ہزار اے۔ قرآن پاک
 وچ صرف پنجی پیغمبراں دا ذکر آندا اے۔ سب سے پہلے پیغمبر حضرت آدم علیہ السلام تے سب توں آخری
 حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہیں۔ اینہاں دے بعد کوئی نبی قیامت تک نہیں آئیگا۔ جیہڑا وی
 نبی ہون دا دعویٰ کر دا اے۔ اوہ جھوٹا۔ فریبی تے دھوکے باز اے۔
 نبیاں وچوں نوں پیغمبر اولوالعزم شمار کیتے جانے میں۔

۱۱ حضرت نوح (۱)، ابراہیم (۲)، داؤد (۳)، موسیٰ (۴)، یعقوب (۵)، یوسف (۶)، ایوب
 (۷) علیہم السلام۔ (۸) رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم۔ اینہاں وچوں چار اتے کتاباں نازل ہویاں فرشتیاں
 تے ایمان۔ فرشتے اللہ تعالیٰ دی پاک مخلوق اے۔ اونھاں دی پیدائش نور توں ہوئی اے۔ اوہ کھان
 پین تے دوجی حیوانی خواہشاں توں پاک نہیں۔ ہوادی طرح فرشتے نظر نہیں آندے۔ بلکہ ہواتوں
 وی زیادہ لطیف ہوندے نہیں۔ نبی فرشتیاں نوں دیکھ سکدے نہیں۔ فرشتیاں دی صحیح تعداد اللہ تعالیٰ
 نوں معلوم اے چار فرشتے زیادہ مشہور نہیں۔ ۱۱ حضرت جبریل (۱)، حضرت میکائیل (۲) حضرت اسرافیل
 (۳) حضرت عزرائیل علیہم السلام۔
ایمان پنج طرح دا ہوندا اے

۱۔ ایمان مطبوع : ایہ فرشتیاں دا ایمان اے۔

۲۔ ایمان معصوم : ایہ نبیاں دا ایمان اے۔

۳۔ ایمان مقبول : ایہ مومناں دا ایمان اے۔

۴۔ ایمان موقوف : ایہ مبتدعین دا ایمان اے۔

۵۔ ایمان مردود : ایہ منافقاں دا ایمان اے۔ ظاہر باطن وچ فرق۔

قیامت اتے ایمان لے آن دا مطلب ایہ اے۔ ساڈا عقیدہ اے۔ مرن دے بعد انسان اتے

قبر سے وپھٹ کر نیک فرشتے سوال جواب کریں گے۔ ٹھیک جواب ملنے سے ہر طرح کا آرام ہوئے گا۔ غلط جوابوں سے عذاب ہوئے گا۔ پھر انسان اپنے کئے دی سزا سے جزا واسطے قیامت دے دن اپنی اپنی قبروں میں اٹھیں گے۔ دوزخ۔ بہشت۔ پہلے صراط سب برحق ہیں۔ تقدیراتے ایمان لے آنے کا مطلب ایسا ہے۔ آدمی داعقیدہ ہونا چاہیے۔ بندے سے سارے افعال بجاویں اختیار ہی ہوں (کھلونا۔ پیٹھنا نماز۔ روزہ۔ وغیرہ) بجاویں غنطاری ہوں۔ ساریاں چیزاں اللہ تعالیٰ سے ارادے سے قدرت نال وقوع وپھ اندیاں نہیں۔ سارے افعال ازل وپھ اسی اللہ تعالیٰ سے ارادے سے وپھ شامل نہیں۔ جدول آدمی دا اینہاں چیزاں اتے پکا یقین ہو جائے۔ اوہ سے اتے نماز۔ روزہ، حج سے زکوٰۃ فرض ہو جائے نہیں۔

سجدہ سہو۔ سجدہ تلاوت

سجدہ تلاوت : قرآن پاک وپھ چودہ آیات دے پڑھنے یا سننے سے اک سجدہ کرنا واجب ہے۔۔۔۔۔ ہوندا ہے۔ اس سجدے نوں سجدہ تلاوت کہندے نہیں۔ سجدہ تلاوت دی ترکیب ایسا ہے۔ اللہ اکبر آکھ کے سجدہ وپھ چلے جائے۔ گھٹ توں گھٹ ترے وار سبحان ربی الاعلیٰ آکھ کے تجھ دے نال سر سجدہ توں پکيا جاوے۔ التعمیات۔ درود شریعت سے دعا پڑھنے دی کوئی ضرورت نہیں ہے۔ سجدہ دیاں آیات اینہاں سورتاں وپھ اندیاں ہیں۔

۱، سورہ اعراف ۷، سورہ زمر ۳۷، سورہ نمل ۱۷، سورہ بنی اسرائیل۔
 ۲، سورہ مریم ۱۸، سورہ حج ۲۵، سورہ فرقان ۲۵، سورہ نمل ۱۷، سورہ الم سجدہ۔
 ۳، سورہ ص ۱۱، سورہ حم سجدہ ۱۲، سورہ والنجم ۱۳، سورہ انشفاق۔ (۱۲)
 سورہ غلق۔

چنگی گل ایسا ہے۔ سجدہ او سے وقت کیتا جاوے۔ جدول سجدوں دی آیت پڑھی یا سنی جاوے۔ وضو ہوئے سے بہتر۔ درز وضو کر کے سجدہ کیتا جاوے۔

نماز دی حالت وپھ اگر سجدہ والی آیت پڑھی جاوے۔ او سے وقت سجدہ کرنا چاہیے ایسا ہے جگر نماز وپھ ادا کیتا۔ پھر اوہ کسے طرح وی ادا نہیں ہو سکدا۔ سجدہ دیاں مختلف آیات پڑھنے سے سننے نال اتنے ای سجدے کرنے پندے نہیں۔ جتنیاں آیات ہوں۔ اک آیت اک جگہ پڑھی جاوے۔ اکو سجدہ ہووے گا۔ نہیں اتنے ای۔ جتنیاں آیات ہوں گیاں۔

سجدہ سہو : اس سجدے نوں بھل دا سجدہ کہیا جائے۔ ۱، نماز دی وپھ واجب وپھ کوئی واجب

رہ جاوے۔ (۱۲) یا کوئی واجب اگے تکھے ہو جاوے۔ (۱۳) کوئی فرض رہ جاوے۔

(۱۴) نماز وچ سوچیاں سوچیاں اتنی ڈھل گک جاوے۔ ترے وار تسیج پڑھی جاسکے۔ اس وجہ توں کسے رکن وچ دیر ہو جاوے۔

(۱۵) چار رکعتاں وچ التحیات (پہلا) دو وار پڑھ لیا جاوے۔

(۱۶) التحیات دے نال درود شریف وی ملا لیا جاوے۔ اللہم صلی علی محمد یا اس توں ودھ پڑھ لیا جاوے۔

(۱۷) امام جیٹری نماز وچ ہولی ہولی پڑھے۔

(۱۸) آہستہ پڑھن والی نماز وچ آواز نال پڑھے۔

ایہاں ساریاں صورتاں وچ سجدہ سہو کرنا واجب ہوئے گا۔ ورنہ نماز مکمل نہیں ہووے گی

(۱۹) فرض نماز وچ پہلا التحیات یا دن نہ ہوے۔ نیچی رکعت وچ اٹھدیاں ہو یاں یاد آوے۔ ادھا

دھڑ سدا نہیں ہو یا۔ فوراً التحیات واسطے بیٹھ جاوے۔ سجدہ سہو واجب نہیں ہووے گا۔ جیکر

تھلے والا دھڑ سدا ہو گیا۔ پھر قیام کرنا چاہیدا لے۔ سجدہ سہو نال نماز ختم کرنی چاہیدا لے۔

قیام چھوڑ کے التحیات دی صورت وچ آنا گناہ لے۔ سجدہ سہو پھیر وی لازم ہووے گا۔ نفل نماز وچ

التحیات وچ آجانا چاہیدا لے۔ سجدہ سہو کرنا چاہیدا لے۔

(۲۰) آخری التحیات یا دن نہ ہوے۔ قیام وچ ہو گیاں جہوں وی یاد آ جاوے۔ اسے ویلے بیٹھ کے

سجدہ سہو کر کے نماز ختم کرنی چاہیدا لے۔ اگر پنجویں رکعت دا سجدہ کر لیا تے اس صورت وچ

فرض نماز وچ وار پڑھنی چاہیدا لے۔ چار رکعتاں نفل بن جان گیاں اک رکعت ضائع ہو جاوے گی۔

جیکر چھویں رکعت نال رلا لئی جاوے۔ چھ دیاں چھ رکعتاں نفل ہو جان گیاں۔

سجدہ سہوہ دا طریقہ ایسے لے

دو جے التحیات وچ صرف سجدہ در سولہ تیک پڑھ کے سجے پاسے سلام پھیر لیا جاوے۔ پھر دو

سجدے کتے جان تے اوس دے بعد التحیات، درود شریف تے دعا پڑھ کے نماز ختم کیتی جاوے۔

مقتدی دی غلطی نال کسے اتے سجدہ سہو لازم نہیں آندا۔ پر امام دی غلطی نال ساریاں اتے سجدہ

سہو واجب ہو جاوے گا۔ مجاویں مقتدی امام دے سہوتوں پہلے نماز وچ شامل ہو یا ہوئے۔ یا بعد

وچ کئی سہو ہو جان نال وی اکو اسی سجدہ سہو کرنا پوے گا۔ مقتدی سجدہ سہو وچ وی نماز وچ شامل ہو

سکدا لے۔

اذان

اذان : معنی ترجمہ اطلاع دینا۔ اعلان کرنا۔ اصطلاح دیوچ کچھ متبرک کلمیاں دے نال نمازیاں نوں نماز پڑھن واسطے پکار پکار کے بلان نوں اذان کہندے نیں۔

اذان دی تاریخ : ہجرت دے پہلے سال مسجد نبوی دی تعمیر دے پچھوں رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں نوں ضرورت محسوس ہوئی۔ کہ ہر نماز دے وقت نمازیاں نوں اطلاع دے کے مسجد نبوی وچ اکٹھا کیا جاوے۔ تاکہ سارے اکٹھے ہو کے نماز جماعت نال پڑھ لیں۔ اس تجویز اتے عمل کرن واسطے مختلف راواں پیش ہوئیاں۔ بعض لوکاں آکھیا۔ یہودیوں دی طرح شکہ و جا کے اطلاع دتی جاوے۔ بعض نے آکھیا۔ عیسائیاں دی طرح گھڑیاں و جانا چا ہیدا لے۔ پر آپ نوں اینہاں وچوں کوئی رائے پسند آئی۔ آخر کار بعض صحابہ نوں خواب دے وچ موجودہ صورت دکھائی گئی۔ جیٹری رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں میں پسند فرمائی۔

اذان دی صورت ایہ لے

- (۱) اللہ اکبر، اللہ اکبر، اللہ اکبر، اللہ اکبر۔ اللہ سب توں وڈا لے۔
  - (۲) اشہد ان لا الہ الا اللہ۔ اشہد ان لا الہ الا اللہ۔ میں گواہی دینا ہاں۔ اللہ توں سوا کوئی معبود نہیں۔
  - (۳) اشہد ان محمد رسول اللہ۔ اشہد ان محمد رسول اللہ۔ میں گواہی دینا ہاں۔ محمد اللہ دے رسول نیں۔
  - (۴) حی علی الصلوٰۃ حی علی الصلوٰۃ : او طرف نماز دے۔
  - (۵) حی علی الفلاح حی علی الفلاح : او طرف فلاح دے۔
  - (۶) فجر دی اذان وقت حی علی الفلاح دے بعد
  - الصلوٰۃ خیر من النوم۔ الصلوٰۃ خیر من النوم آکھیا جاوے۔ نیند کو لوں نماز جتنی آ۔
  - (۷) اللہ اکبر۔ اکبر۔ اللہ سب توں وڈا لے۔
  - (۸) لا الہ الا اللہ۔ اللہ توں بناں ہو کوئی معبود نہیں۔
- رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں خود اذان نہیں دتی۔ کیوں جے اوہ منصب نبوت دیاں کماں وچ مصروف سن۔ ہر فرض نماز توں پہلاں اذان دینا ضروری لے۔ اذان سنن دے بعد مسجد وچ نماز واسطے آنا ضروری لے۔

جس وقت آذان دی آواز آوے۔ مسافر کھلو جاوے۔ تے لیٹیا ہوا آدمی اٹھ بیٹھے۔ اذان دین
والا جیٹرا کلمہ منہ توں کٹھے۔ اوہ ہی سنن والا دہراوے۔ پر حی علی الصلوٰۃ، حی علی الفلاح سنن
دے بعد لا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم کہنا چاہیدا اے۔ تے فجر دی نماز
واسطے اذان سنن دے ویلے الصلوٰۃ خیر من النوم سن کے صدقت و برزت دے لفظ
کہنے چاہیدا نہیں۔ توں سچ آکھیا۔ توشیحی کیتی اے۔

ثبیعہ لوگ اذان دے وچ حی علی خیر العمل دے الفاظ داوا دھا کر دے نہیں۔ جس دا مطلب
ایہ اے۔ او طرف نیک کم دی۔

اقامت

اونھاں کلمات داناں اے۔ جیٹھے اذان دے بعد جماعت کھڑی ہون دے موقع تے آکھے
جانے نہیں۔ ایہ کلمے نمازیاں نوں اطلاع دین دی خاطر آکھے جانے نہیں۔

حی علی الفلاح دے بعد دو دفعہ قدامت الصلوٰۃ آکھیا جاندا اے۔ نماز کھلو گئی اے
اذان تے اقامت وچ صرف ایہ ای فرق اے۔

اقامت اچھی آواز نال آکھنی سنت اے۔ پر اذان کو لوں ہولی آکھنی چاہیدا اے۔ اقامت
دے کلمات نوں اک دو جے نال ملا کے آکھنا مستحب اے۔ اقامت دے کلمات نوں اپنے اپنے موقع تے
آکھنا چاہیدا اے۔

اقامت کہندیاں منہ قبلہ دی طرف ہونا چاہیدا اے۔ اذان دے وقت وی منہ قبلہ دی طرف
ہونا چاہیدا اے۔ پر حی علی الصلوٰۃ آکھدیاں ذرا سجے پاسے تے حی علی الفلاح آکھدیاں ذرا کھبے
پاسے منہ مروڑنا چاہیدا اے۔ (سجے کھبے دیاں لوکاں نوں وی نماز دی اطلاع ہو جاوے)
اقامت دے وقت قبلہ وی طرف منہ کرکے اے۔

اذان تے اقامت دے وچکار دس آیتاں پڑھے جان جتنی دیر دا ہونا ضروری اے۔ پر شام
دی نماز دے موقع اتے اذان تے اقامت وچ کوئی فرق نہیں ہونا چاہیدا اے (اس نماز دا وقت
بہت تھوڑا ہون دی وجہ کر کے)

اقامت بے وضو ہون دی حالت وچ آکھنی مکروہ اے۔

اذان تے اقامت دے متعلق

۱۔ اذان دے وچ اللہ تعالیٰ دی توحید۔ رسالت دا اقرار تے نماز دی طرف آن دی دعوت

دی جاندی اے۔

- ۲۔ اذان دی آواز جھٹوں تیک جاندی سنن والے قیامت دے دن گواہی دین گے۔
- ۳۔ اذان دین والے وار تہر شہیدے برابر ہوندا اے۔
- ۴۔ قیامت دے دیہارے اذان دین والیاں نوں دی شفاعت دی اجازت ہووگی۔
- ۵۔ اذان دے وقت شیطان اتے خوف طاری ہوندا اے۔
- ۶۔ قیامت دے دن اذان دین والیاں دیاں گردناں اچیاں ہون گیاں۔
- ۷۔ اذان دین والی جگہ اتے اللہ تعالیٰ دی رحمت نازل ہوندی اے۔
- ۸۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں اذان دین والیاں واسطے بخش دی دعا فرمائی اے۔
- ۹۔ اقامت دی فضیلت تے عظمت اذان توں وی زیادہ اے۔
- ۱۰۔ اذان عورت واسطے درست نہیں اے۔ اگر کوئی عورت اذان دیوے۔ اذان دوبارہ آکھی جاوے۔ نہیں تے نماز بناں اذان دے ہووگی۔
- ۱۱۔ اذان والا ہوش والا ہونا چاہیدا اے۔
- ۱۲۔ اک مؤذن دا دو مسجدیں وچ اذان دینا مکروہ اے جتھے فرض پڑھے۔ اوتھے ای اذان دی دیوے۔
- ۱۳۔ جیہڑا شخص اذان آکھے۔ اقامت آکھنا وی اوسے واجب اے۔ اگر کسے دوسرے نوں اجازت دیدیوے۔ یا کہ ہر چلا جاوے۔ پھیر دو جا آدمی اذان کہہ سکدا اے۔
- ۱۴۔ اذان جوق بدعت حسن اے۔ (یعنی کئی اذان دین والیاں دا اکٹھا ہو کے اذان آکھنا) ایہ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے زمانے وچ نہیں سی۔
- ۱۵۔ اذان تے اقامت دی حالت وچ کوئی دو جا کم نہیں کرنا چاہیدا۔ بجاویں سلام ہووے۔ بجاویں سلام و اجواب ہووے۔

جماعت

- ۱۔ جماعت نال نماز پڑھنا واجب یا سنت مؤکدہ اے۔
- ۲۔ جماعت گھٹ تھیں گھٹ دو آدمیاں دے بل کے نماز پڑھن نوں کہندے نیں۔ اک آدمی تابع تے دو جا مقبوح ہووگا۔ مقبوح نوں امام تے تابع نوں مقتدی کہندے نیں۔
- ۳۔ فرض تو علاوہ نفل نماز وچ وی جماعت درست اے۔

- ۳- جماعت نال نماز پڑھن واسطی نمازاں دا ثواب ہوندا اے۔
 ۵- رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا اے۔ اکلے آدمیوں نالوں مل کے نماز پڑھنا بہتر اے۔
 ۶- جماعت واسطے چل آن واسطے ہر قدم دا ثواب ہوندا اے۔
 ۷- نماز دے انتظار وچ جتنا وقت گزر دالے۔ اتنا اسی زیادہ ثواب ملدا اے۔
 ۸- اہیریاں راتاں وچ نماز جماعت نال پڑھن واسطے آن والیاں واسطے قیامت دے دیہاٹے
 روشنی ہووے گی۔

۹- جماعت واسطے مسلمان ہونا۔ مرد ہونا۔ بالغ ہونا۔ عاقل ہونا۔ آزاد ہونا تے ساریاں عذران
 توں خالی ہونا شرط اے۔

۱۰- جماعت نال نماز پڑھنا اگرچہ سنت منوکرہ اے۔ پر رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں توں جماعت
 دی تاکید اس قدر منظور سی۔ فرمانے سن۔ جیہڑا شخص بغیر کسے عذر دے جماعت وچ حاضر
 نہیں سی ہوندا۔ اوس توں منافق سمجھیا جاندا سی۔ بلکہ اٹھوں بیک تاکید اے۔ کہ اوس دا
 گھربا رجا و تاجا دے۔ عبد اللہ بن مکتوم رضی اللہ عنہ نابینا ہون دے باوجود نماز جماعت نال
 پڑھن دا شوق رکھ دے سن۔

امامت

امامت توں مراد نماز پڑھانے۔ علم کلام جانن والیاں دے نزدیک امامت توں مراد دین توں
 قائم رکھن تے اسلام دی حفاظت کرن واسطے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا خلیفہ اس حیثیت دے
 نال ہونا ہے اوس دے اتے ساری امت اکٹھی ہوجاوے۔ ایسے آدمی توں امام کہندے نیں۔
 جمہوریت دے نزدیک امامت دا حقدار اوہ آدمی ہوندا اے۔ جیہڑا اصول اتے فروع
 وچ مجتہد ہون دا درجہ رکھدا ہووے۔ شجاع ہووے۔ دانشمند ہووے۔

بعض دا خیال اینہاں صفتاں دا ہونا ضروری نہیں۔

بعض دے خیال وچ امام واسطے اینہاں شرطان دا ہونا واجب اے۔

۱- عادل۔ عاقل۔ بالغ۔ مرد۔ آزاد ہونا شرط اے۔

۲- اشاعرہ دے نزدیک امام واسطے قریشی ہونا شرط اے۔

اہل سنت تے اہل تشیع دیوں زیادہ اختلافات لفظ امامت دی تشریح اتے تفسیر توں پیدا ہوندا

نیں۔ ہر اک آدمی اپنے خیال دے مطابق کتاباں وچوں تفصیل دیکھ سکدا اے۔

جنازے کے مفصل مسئلے

جنازہ کے لغوی معنی صندوق دے ہیں۔ جس سے چرخ میت نون رکھیا جائے۔ اس کا تلفظ بحیم دی زیر تے زیر دوہاں حرکتاں نال درست ہے۔ پر معنیوں وچ فرق ہے۔ صاحب قاموس لکھدے نیں۔ جنازہ دے بحیم اتے زبر نال اوسدے معنی اوہ منجی ہیں۔ جسدے اتے میت نون لٹایا جائے۔ یا اوہ تختہ نیں۔ جسدے اتے مردے نون پایا جائے۔ جنازہ دے بحیم تھلے زیر نال اوسدے معنی مردہ یا میت نیں۔

حدیث شریف وچ وارد ہوندا ہے۔ جلدوں جنازہ تیار ہو جاوے۔ اوسنوں باہر رکھ دتا جاوے تاں جے لوک اوس نون مونڈھیاں اتے اٹھالیوں (بخاری شریف)

دوہی حدیث شریف وچ آندا ہے۔ جنازہ نون جلدی نال قبر دی طرف لے جانا چاہیدا ہے۔ کیوں جے اگر اوہ نیک ہے۔ تے قبر اوس واسطے اک آرام دی جگہ ہے۔ جتنھے اوس نون جلدی پہنچنا چاہیدا ہے۔ اگر برا ہے۔ تے اس مصیبت نون جلدی نال اپنے سراں توں لاه دینا چاہیدا ہے۔

اک ہور حدیث شریف وچ آندا ہے۔ جیہڑا آدمی جنازے دے پچھے پچھے ٹریا۔ تے اس نے ترے وار جنازے نون کندھا دتا۔ اوس نے میت دے اوس حق نون ادا کر دتا۔ جیہڑا اوس دے ذمے واجب سی۔ جنازے دے نال نال ٹرنا حقیقت وچ اک وڈی عبرت ہے۔ اس واسطے سوار ہو کے نہیں چلنا چاہیدا۔ مجبوری ہووے۔ اوس وقت جنازے دے پچھے پچھے ٹرنا چاہیدا ہے۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوران نہیں فرمایا ہے۔ کہ اک دن اوہ اک جنازے دے نال نال چلدے جائدے سن۔ کہ آپ نیں کجھ لوکاں نون سوار وکھیا۔ فرمایا، تساں لوکاں نون شرم آئی چاہیدا ہے۔ کہ فرشتے جنازے نال پیدل جا رہے نیں۔ تسیں جانوراں تے سوار او۔ (ترمذی شریف)

فتاویٰ عالمگیری وچ ویج ہے۔ سنت طریقہ ایہ ہے۔ جنازے نون چار آدمی اٹھان۔ راہ تنگ ہوئے یا کوئی ہوردقت ہووے۔ اوس وقت دو آدمی وی جنازہ اٹھا سکدے نیں۔ سنت ہے۔ جنازے دے ہر پاوے نون کندھا دتا جاوے۔ لیکن پوری سنت ایہ ہے۔ اک آدمی پہلے اگلے سجے پاوے نون سجا کندھا دیوے۔ دس قدم پیدل چل کے پچھلے سجے پاوے نون سجا کندھا دیوے۔

دو دھ پندے پچھے یا اوس توں ذرا وڈیری میت نون ہتھاں تے اٹھانا چاہیدا ہے۔

جنازے لے جانے کے وقت میت دے سر نوں اگلے پاسے کرنا چاہیدا اے۔
 جنازہ وچ یا میت دے گھر وچ رونا، پینا، چیکاں مارنیاں، گلے پھاڑنا منع اے۔ حدیث
 شریف وچ آندا اے۔ لَيْسَ مِنْ أُمَّةٍ ضَرَبَ الْخَدَّ وَ شَتَّى الْجَيُوبَ - یعنی اوہ ساڈے
 وچوں نہیں اے۔ جس میں گھماں نوں پٹیا یا گلے پاڑے۔

بناں آواز دے رون دی کوئی ممانعت نہیں اے۔ پر صبر کرنا بہت چنگا اے۔

جنازہ دی نماز

- ۱۔ جنازہ دی نماز فرض کفایہ اے۔ ایہ نماز جماعت نال پڑھنی چاہیدا اے۔
- ۲۔ امام صاحب میت دے سینے دے برابر کھلونڈے نہیں۔
- ۳۔ مقتدی طاق (جیہڑا عدد دو آتے تقسیم نہ ہو سکدا ہوکے۔ ۱-۲-۳-۴-۵-۶-۷-۸-۹ وغیرہ) صفیاں
 وچ امام صاحب دے پچھے کھلونڈے نہیں۔
- ۴۔ نماز جنازہ دی امامت واسطے سب توں ودھیا وقت داباوشاہ، پھیر قاضی پھیر
 محلے دا امام، پھیر ولی (میت دار شتہ دار وغیرہ)
- ۵۔ ولی دی اجازت دوجے شخص دی امامت دی جائز اے۔
- ۶۔ نماز جنازہ وچ چار تکبیراں پڑھیاں جائدیاں نہیں۔
 ۱۔ پہلی تکبیر شمار ہوندی اے۔ دوجی تکبیر دے بعد درود شریف۔ تیجی تکبیر دے بعد دعا واسطے
 حاضر میت دے چوتھی تکبیر دے بعد دو دین پلسے سلام پھیرنا چاہیدا اے۔
- ۷۔ جنازے دی نماز وچ رکوع تے سجدہ نہیں ہوندا اے۔ نہ ای اذان تے نہ ای اقامت
 دی تکبیر۔
- ۸۔ مسجد دے وچ جنازہ دی نماز پڑھنی مکروہ اے۔
- ۹۔ جیہڑا بچہ پیدا ہون دے بعد زندہ رہ کے مر جاوے۔ اوسنوں غسل دے جنازہ دی نماز پڑھی
 جاوے۔
- ۱۰۔ جیہڑا خود کشی کرے۔ اوہ جنازہ جائز نہیں اے۔ (حرام موت مر یا اے)
- ۱۱۔ غائب مرے دی نماز جنازہ امام صاحب دے نزدیک جائز نہیں اے۔ پر امام شافعی ہوراں
 دے نزدیک جائز اے۔
- ۱۲۔ وڈے جنازہ دی دعا درج کر دی گئی اے۔ نص فرائض دے باب وچ درج اے۔

۱۳۔ میت جے کر منڈا ہووے۔ ایہ دعا پڑھی جاوے۔

اللَّهُمَّ اجْعَلْ لَنَا فَرْطًا وَاجْعَلْ لَنَا اجْرًا وَذُخْرًا وَاجْعَلْ لَنَا ثَاغِيًا
وَمُشَفَّعًا

اے اللہ تعالیٰ اس بچے نوں ساڈے واسطے اسباب بنان والا بنا (منزل وچ پہنچ کے) بنا
اس نوں ساڈے واسطے اس نوں اجر۔ آخرت دا توشہ۔ اس نوں ساڈے واسطے سفارش
کرن والا تے سفارش قبول کیتا ہو یا بنا۔

۱۳۔ میت جے کر کڑی ہووے۔ ایہ دعا پڑھی جاوے۔

منڈے تے کڑی دی دعا وچ لفظاں دا کوئی فرق نہیں۔ پر فاعل دی وجہ توں لفظاں وچ فرق
آجاندا ہے۔ منڈے واسطے مذکر دے لفظ۔ کڑی واسطے مؤنث دے لفظ۔

وَاجْعَلْ دِی بَجَائِے وَاجْعَلْهَا
شَافِعًا دِی بَجَائِے شَافِعَةً
مُشَفَّعًا دِی بَجَائِے مُشَفَّعَةً

معنیاں وچ کوئی فرق نہیں اے۔

۱۵۔ نماز جنازہ اوس آدمی دی پڑھنی چاہیدی اے۔ جس دے ایمان تے اسلام دے لوک گواہ ہوں

۱۶۔ اہل سنت جسطرح ہرنیک تے برے مسلمان اہل قبلہ دے پیچھے نماز پڑھن نوں جائز سمجھدے

نہیں۔ اسی طرح ہرنیک تے برے کلمہ گو مسلمان میت اتے جنازہ دی نماز پڑھانی دی جائز
سمجھدے نہیں۔ کیوں جے حدیث شریف وچ آندا ہے۔ صَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ
عَلَىٰ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ۔ یعنی ہرنیک یا برے دے پیچھے نماز پڑھ لوؤ۔ تے ہرنیک تے
برے دا جنازہ پڑھ لوؤ۔

میت دا غسل

میت دے غسل دے متعلق مفصل طور اتے نص فرائض وچ درج کر دتا گیا ہے۔

میت دے غسل

کفن دین دے بارے حضرت علی رضی اللہ عنہ ہوراں توں روایت اے۔ فرماندے نہیں۔
رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا اے۔ کفن وچ غلو نہ کرو۔ یعنی مردیاں نوں بھاری قیمت
والے کفن نہ پہناؤ۔ کیونکہ اوہ بہت جلد سلب کر لیا جاندا ہے۔ یعنی پرانا ہو جاندا ہے۔ (ابوداؤد)
عبادہ بن صامت رضی اللہ عنہ روایت کر دے نہیں۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا

اے۔ بہترین یعنی سمجھ توں ودھیا کفن جوڑا اے۔ تے سمجھ توں ودھیاں قربانی سنگاں والے دے بنے
دی اے۔ (ابوداؤد)

عربی زبان وچ چادر تہد نوں چلہ اکھدے نیں۔ ایہ جوڑا اسی علم ہوندا اے۔ اس واسطے کفن
واسطے جوڑے والے لفظ استعمال کیتا گیا اے۔

حدیث شریف وچ آندا اے۔ مردے واسطے کفن واسطے اک کپڑا وی کافی ہوندا اے پر دو
ہون تے بہت چنگا ہوندا اے۔ ترے ہون تے سمجھ توں ودھیا۔

غسل دے مسئلے

غسل غین دے پیش نال نہان دیاں معنیاں وچ آندا اے۔ غسل غین دے زبر نال دھون
دیاں معنیاں وچ آندا اے۔

غسل دی پوری کیفیت حضرت میمونہ رضی اللہ عنہا ہوراں توں روایت کیتی ہوئی حدیث
توں معلوم ہوندی اے۔ فرماندیاں نیں۔

بیں رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے نہان واسطے پانی رکھیا۔ وچکا رکپڑے دا پردہ کر دتا
آپ نیں پہلاں دونوں ہتھ ترے وار دھوتے۔ پھیر سجے ہتھ نال کجے ہتھ اتے ترے وار پانی پایا۔
تے طہارت فرمائی۔ پھیر پٹاں اتے پانی پایا۔ پھیر دونوں پیر مبارک دھوتے۔

۱۔ اک یا اک توں زیادہ عورتاں نال صحبت کرن واسطے اک وار ای غسل کرنا کافی ہوندا اے۔

۲۔ غسل کر دیاں اک وال سکا رہ جائے۔ دوبارہ غسل کرنا پیندا اے۔

۳۔ بدن دا کچھ حصہ سکا رہ جاوے۔ نماز توں پہلاں ترہتہ مار لیا جائے۔ اکو غسل کافی ہوندا اے۔

۴۔ جنابت دے غسل واسطے عورت نوں مینڈھیاں کھولن دی لور نہیں ہوندی اے۔ والاں

دی جڑاں نوں تر کر لینا اسی کافی ہوندا اے۔

۵۔ کھلے میدان وچ نہانا حرام اے۔ آبادی وچ نہانا حرام اے۔ غسل خانے یا کسے روک یا آڑ

وچ نہان دا کوئی خرچ نہیں اے۔

۶۔ غسل واسطے چار پنج سیر توں زیادہ پانی خرچ نہ کیتا جاوے۔

شریعت دے وچ غسل

شریعت دے وچ نوں طرح دے غسل نیں۔

۱۔ عورتاں جیوں حیض (ماہوار کی خون) یا نفاس (بچہ ہون دے بعد دا خون) توں فارغ ہونا۔

حیض دی وی مدت گھٹ تھیں ترے دیہاڑے تے زیادہ توں زیادہ وہ دیہاڑے - نفاس دی زیادہ توں زیادہ مدت چالی دیہاڑے اے - اینہاں متاں توں علاوہ دا خون حیض تے نفاس نہیں بلکہ استحاضہ ہوندا اے - مفصل بیان نص فرائض وچ کیتا گیا اے -

۲ - مرد عورت دی صحبت دے بعد - یا احتلام دے بعد

۳ - جمعہ دے دن جمعہ دی نماز واسطے -

۴ - عید الفطر (نکی عید) تے عید الاضحیٰ (وڈی یا قربانی دی عید) دے دیہاڑے عید گاہ توں

جان توں پہلاں -

۵ - کسے شخص دے مسلمان ہون دے بعد وی اوہنوں غسل کرنا چاہیدا اے -

۶ - حج و احرام نبھن دے موقع اُتے -

۷ - بیت اللہ یعنی خانہ کعبہ وچ داخل ہون ویلے -

۸ - سینگی لوان دے بعد -

۹ - میت نوں غسل دین دے بعد -

غسل دی فرصت دے بارے

قرآن پاک وچ وارد ہوندا اے -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ - (سورہ مائدہ - دکوہ - ۱)

اے ایمان والیو - جدتیں نماز پڑھن دا ارادہ کرو - (بے وضو ہون دی حالت وچ) تسیں اپنے مونہاں نوں دھوؤ - ہتھاں نوں ارکان تک دھوؤ - اپنے سر دا مسح کرو - پیراں نوں دوہاں گٹیاں تک دھوؤ - جے کرتہ بہن نہان دی حاجت ہووے - اچھی طرح پاک ہو جاؤ - جے کرتہ بہن بیمار ہووے یا سفر وچ ہووے - یا تہاڑے وچوں پائخانہ کر کے آیا ہووے یا تسان عورتاں نال صحبت کیتی ہووے - تہن پانی نہ ملے - اوس وقت پاک مٹی دا ارادہ کرو - منہ اُتے ہتھاں اتے مسح کر لوؤ - اللہ تعالیٰ تہن تکلیف نہیں دینی چاہندا - بلکہ تہن پاک کرنا چاہندا اے - تہاڑے اُتے اپنا احسان پورا کرنا چاہندا اے - تاں جے تسیں شکر گزار ہو جاؤ -

نجاست ظاہری توں سوا نجاست حکمی دی صورت وچ وی مسلمان دا بدن ہر حال وچ

پاک ہونا چاہیدا اے - نجاست حکمی دی ایہ صورتاں نیں -

۱- حیض (عورتوں و اما ہوا سی خون)

۲- نفاس (بچہ ہون سے بعد دا خون)

۳- انزال منی (منی دا نکلنا)

۴- جماع : عورت ، مرد (میاں بیوی) دا اکٹھا ہونا ۔

۱- فرض غسل : جبابت سے موقع لے ، حیض دا آنا ، نفاس دا آنا ۔

۲- واجب غسل : میت دا غسل دینا ۔

۳- سنت غسل : ۱، جمعہ سے دن ۱، عیدوں سے دن ۳، عرفہ سے دن (یعنی

ذی الحجہ دی نوں تاریخ) ۳، احرام باندھتے وقت (حج سے موقع اتے کھلے کپڑے پاکے

خداوند تعالیٰ سے حکم نال ہر چیز نوں اپنے اتے حرام کر لین توں احرام کہندے نیں)

۴- مستحب غسل : کافر سے مسلمان ہون سے بعد اوسدا غسل کر لینا مستحب اے ۔

غسل دا شرعی طریقہ

ترے وار ہتھ دھو دے ۔ طہارت کرے ۔ بدن اتوں نجاست (پلیدی) دور کرے ۔ وضو کرے ۔

پیراں دی جگہ اتے پانی اکٹھا ہویا ہووے ۔ پیر نہ دھو دے ۔ سر اتے ترے چلو پانی پاکے والاں دیاں

جڑاں نوں تر کرنے ، اسدے بعد سارے بدن اتے ترے وار پانی دہائے ۔ پیر جھے کر وضو وچ

نہیں دھوتے ہوں اوہناں نوں دھو دے ۔ غسل وچ بدن دا ملنا شرط نہیں اے ۔ اک وال وی

سکارا جاوے ۔ دوجی وار غسل کرنا پوے گا ۔

جنزیہ

اوس مال نوں کہندے نیں ۔ جیہڑا ذمیاں کو لوں لیا جاوے ۔ (ذمی توں مراد اوہ غیر مسلم

نہیں جیہڑے اسلامی حکومت دی وچ رہندے نیں ۔ اوہناں دی جان ۔ مال دی حفاظت دا ذمہ

اسلامی حکومت دا ہوندا اے ۔ اس ذمے دے خاطر اوہناں کو لوں اک محصول لیا جاندا اے ۔ جس

نوں جنزیہ کہندے نیں ۔ جنزیہ عربی وچ فارسی دے لفظ گزیت توں معرب کیا گیا اے ۔ گزیت

دی اک قسم دا محصول سی ۔ جیہڑا پرانی حکومت و سول کر دی سی) ایہ لفظ جزاء توں مشتق اے ۔

جس دے معنی بدلہ دے نیں ۔ چونکہ ایہ مال وی ترک اسلام دا بدلہ ہوندا اے ۔ اس واسطے اس

نوں جنزیہ کہندے نیں ۔ (مظاہر حق)

جزیہ و دستم دا ہوندا اے

- ۱۔ جیہڑا دوہاں طرفاں دی رضامندی نال لیا جاندا اے۔ اوس دی حد مقرر کیتی جاندی اے۔
اوس دے وچ مقرر کر لین دے بعد گھاٹا وادھا نہیں ہو سکدا۔
- ۲۔ جیہڑا امام وقت غالب ہون دی صورت وچ غیر مسلمان اُتے مقرر کردا اے۔ اہل کتاب
مجوسی تے ایران دیاں بت پرستاں کو لوں جزیہ دی رقم وصول کیتی جاندی اے۔
مال دار آدمی کو لوں ہر سال ۴۸ درہم یعنی ہر مہینے ۴ درہم۔
درمیانی درجے دی آدمی واسطے ۲۴ درہم سالانہ۔
کمان والے فقیر کو لوں ۱۲ درہم سالانہ۔

عرب بت پرست تے مرتد کو لوں جزیہ نہیں سی لیا جاندا۔ اونھاں اُتے اسلام دی حقیقت
واضح کرنی چاہیدی اے۔ اسلام قبول کر لین تے بہتر نہیں تے اونھاں نال جہاد کیتا جائیگا۔
راہب۔ رٹکے۔ عورت۔ غلام۔ اپنے تے اپنا بیج (لنگڑا لولا) کو لوں جزیہ نہیں لیا جاندا۔
جمعہ دے مسئلے

شریعت پاک نے جمعہ دے دن نوں برکت والا قرار دتا اے۔ پہلاں یہودیوں تے عیسایاں
دے نزدیک وی جمعہ وادن بڑا برکت والا خیال کیتا جاندا سی۔ پھیر یہودیوں ہفتہ دے دن نوں
اپنے واسطے برکت والا قرار دے دتا۔ ہفتہ نوں ای یوم السبت کہندے نیں۔
جمعہ وادن مسلماناں واسطے وڈی شان وادن اے۔ اتے خوشی وادن اے۔
قرآن پاک وچ سورہ جمعہ دی وچ ۲۸ پارے وچ جمعہ دے متعلق حکم آندا اے۔
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ
ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ — خَيْرُ الرَّازِقَاتَيْنِ۔

اے ایمان والیو جدوں جمعہ دے دن نماز دی اذان دتی جاوے۔ دنیا دے کار بار چھوڑ
کے اللہ تعالیٰ دی یاد دی طرف دوڑ کے آؤ۔ تے لین دین چھوڑ دیو۔

رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا اے۔ اونھاں دیہاڑیاں وچوں جدوں سورج
چڑھیا اے۔ جمعہ سب توں چنگا دن اے۔

حضرت کعب الاحبار ہوراں توں روایت اے۔ شہراں وچوں مکہ۔ مہینیاں وچوں
رمضان۔ دنان وچوں جمعہ۔ راتاں وچوں لیلة القدر نوں فضیلت اے۔

رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہو رہا ہے۔ چہرہ ایندھ جمعہ کے دن فوت ہوندا ہے۔
 اس دا درجہ شہید دا درجہ ہے۔ قبر دی مشکلات کو لوں پچ جاندا ہے۔
 جمعہ ہر بالغ مسلمان اتے فرض ہے۔ اینہاں لوکاں اتے فرض نہیں ہے۔
 ایسافر۔ چہرہ اسفردی حالت وچ ہونے۔

۲- بیمار۔ ۳- غلام۔ ۴- عورت۔ ۵- لڑکا۔ ۶- دیوانہ۔ ۷- نابینا (انہا)
 ۸- لنگڑا۔ پر اگر ایہ جمعہ دی نماز ادا کر لین۔ درست ہے۔

جمعہ دی نماز دیاں شرطیں

- ۱- وڈے شہر۔ کھلی جگہ (گھڑ دوڑ دا میدان وغیرہ) وچ پڑھیا جاوے
- ۲- بادشاہ یا اس مقرر کیتا ہویاں امام جمعہ دی نماز پڑھاوے۔
- ۳- ظہر دے وقت پڑھی جاوے۔
- ۴- نماز توں پہلاں خطبہ پڑھیا جاوے۔
- ۵- نماز نال جماعت دے پڑھی جاوے۔ (کم از کم ترے مرد نمازی ہوں)
- ۶- ہر آدمی نوں جمعہ دی نماز وچ شامل ہون دی اجازت ہونے۔
- ۷- جد تک امام صاحب خطبہ ختم نہ کر لیں۔ مقتدیاں نوں نماز نہیں پڑھنی چاہیدی ہے۔
- ۸- گل کرنی حرام ہے۔ خطبہ توں مراد تسمیہ۔ تمجید۔ اللہ تعالیٰ دی ثناء تے درود شریف دے
 خطبہ دے وچ خاموشی ضروری ہے۔

خطبہ دا لفظی ترجمہ خطاب کرنا ہے۔ پر اصطلاح دے وچ اس نوں کہندے جس دے
 ذکر، شہادتیں۔ درود شریف تے نصیحتاں شامل ہوں۔

- جمعہ دا خطبہ نماز توں پہلاں تے دوہاں عیدیاں دا خطبہ نماز پڑھن دے بعد ہوندا ہے۔
- ۹- جمعہ دی نماز نہ ملے۔ اس وقت ظہر دی نماز بناں اذان اتے اقامت دے ادا کیتی جاوے۔
- ۱۰- جنہاں لوکاں اتے جمعہ دی نماز فرض نہیں ہے۔ اوہ جمعہ دی نماز توں فارغ ہو جان دے
 بعد اپنی ظہر دی نماز پڑھن۔

۱۱- نماز جمعہ دی ادا ہو جان دی۔ بھاویں جماعت نال اس وقت ملیا جاوے۔ بعد امام صاحب
 سجدہ سہو وچ آئی ہوں۔

۱۲- جمعہ دی نماز دی نیت کر کے دوگانہ ادا کرے۔

قیامت دیاں نشانیاں

اسلام دے عقیدے دے مطابق ساریاں بندیاں دے مرجان دے بعد اک اپنے کیتے ہوئے اعمال دی جزا سزا دی خاطر اک وڈے میدان وچ اپنیاں اپنیاں قبریں وچوں باہر نکل کے کھلون توں قیامت کندے نیں۔ قیامت دے دن اتے یقین کرنا اسلام دیاں عقیدیاں وچوں اے۔

مشکوٰۃ شریف دے وچ قیامت دیاں نشانیاں دے بارے اک پورا باب اے۔ اوسدے وچ درج اے۔

- ۱۔ علماواں دا دنیا توں اٹھ جانا۔
- ۲۔ زنا دا عام ہونا۔
- ۳۔ شراب خوری دا عام تے کلم کھلا ہونا۔
- ۴۔ مرداں دا تعداد دے حساب نال عورتاں توں گھٹ ہونا۔
- ۵۔ سپج بولن ولے بندیاں دا گھٹ ہونا تے جھوٹ بولن والیاں دی تعداد زیادہ ہونی۔
- ۶۔ دیانت داراں دا کم ہونا۔
- ۷۔ زکوٰۃ دینے ولے عام ہون گے۔ پرلین والا کوئی نہیں ملیگا۔
- ۸۔ امام مہدی آن گے۔
- ۹۔ دجال دا آنا۔

قیامت دے نیڑے ہون دیاں کسی نشانیاں نہیں

علامتاں دو قسمان دیاں نیں۔ ۱۔ صغریٰ۔ ۲۔ کبریٰ۔

۱۔ صغریٰ :

۱۔ جنہاں امور دا اللہ تعالیٰ تے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں نہیں کرن دا حکم دتا اے۔ اونہاں نوں :

- ۲۔ دینے۔
- ۳۔ جانا۔ تے دنیا دے علم دا ودھ جانا۔
- ۴۔ جھوٹیاں منہاں دا رواج ہونا۔
- ۵۔ جھوٹیاں حدیثاں تے خبراں دا سنانا۔
- ۶۔ کینیاں دا شان و شوکت والا ہونا۔ تے شریفیاں دا غریبی تے بھکھ دی وچ مبتلا ہونا۔
- ۷۔ سلام۔ کلام دے بجائے گالی گلوچ دا رواج ہونا۔

- ۷۔ وڈیاں دے کلام نوں بُرا جاننا۔
۸۔ ماں، پیو دی نافرمانی کرنی۔

۲۔ کبریٰ :

- ۱۔ امام مہدی علیہ السلام دا آنا۔
۲۔ دجال دا ظاہر ہونا۔
۳۔ حضرت عیسیٰ علیہ السلام دا نازل ہونا۔
۴۔ یاجوج تے ماجوج توماں دا نکلنا۔
۵۔ چاند گرہن کا حادثہ ہونا۔ دھوئیں دا پھیل جانا۔
۶۔ رات دا لمبا ہونا۔
۷۔ سورج دا مغرب دی طرفوں نکلنا۔
۸۔ دابة الارض دا ظاہر ہونا۔
۹۔ جنوبی ہوادا زور شور نال نکلنا۔
۱۰۔ اہل حبش دا غلبہ۔

زکوٰۃ

زکوٰۃ توں مراد زیادتی ہے۔ اصطلاح وچ اس مال نوں کہندے نیں۔ جیہڑا مخصوص مال وچوں ادا کرنا واجب ہوندا ہے۔ قرآن وچ جا بجا اس دا ذکر اندازے۔

سورہ بقرہ دے شروع وچ ای اللہ پاک دے راہ وچ خرچ کرن دا ذکر اندازے۔

الم۔ ذَلِكِ الْكِتَابِ لِأَسْرِيْبٍ فِيْهِ۔ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ السَّادِيْنَ يُوْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا سَرَقْنَا هُمْ يَنْفِقُوْنَ۔

الم۔ ایہ کتاب ہے۔ اس دے وچ کوئی شک نہیں ہے۔ ڈرن والیاں واسطے ہدایت ہے۔ اوہ لوگ جیہڑے غیب اتے ایمان لے آندے نیں۔ اتے نماز نوں قائم کر دے نیں۔ اوہ وچوں جیہڑا اساں اونھاں نوں ردق دتا ہے۔ خرچ کر دے نیں۔ اس آیت وچ صرف اللہ دی راہ وچ خرچ کرن دا ذکر اندازے۔ وَأَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَآتُوا الزُّكُوٰةَ وَارْكَعُوْا مَعَ الرَّاكِعِيْنَ۔ اتے نماز نوں قائم کرو۔ اتے زکوٰۃ دیہو۔ رکوع کرن والیاں نال رکوع کرو۔

زکوٰۃ پاک کرن دیاں معنیاں وچ وی اندازے۔ اوہ مال جیہڑا اللہ تعالیٰ دی راہ وچ خرچ کیتا جاندا ہے۔ اوہ مال دو بے مال نوں پاک کر دیندا ہے۔ اس واسطے اس مال نوں زکوٰۃ کہندے۔ زکوٰۃ اسلام دا اک رکن ہے۔ جیہڑا قرآن پاک دی نص قطعی تے حضرت عمر رضی اللہ عنہ توں روایت کیتی ہوئی حدیث شریف نال ثابت ہوندا ہے۔ جیہڑا ہر بالغ عاقل مسلمان واسطے نماز ادا کرنا فرض ہے۔ اسی طرح ہر نصاب دے مالک اتے زکوٰۃ دا دنیاوی فرض ہے۔ حضرت ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ دا قول ہے۔ جیہڑا آدمی نماز اتے زکوٰۃ دے وچکار فرق کر سی۔ میں اس دے خلاف جہاد کرانگا۔ زکوٰۃ اتے سختی نال عمل کرن دی وجہ توں اونھاں دے زمانے وچ زکوٰۃ رکاوٹ پان والیاں دا فتنہ رک گیا۔

زکوٰۃ نصاب دا مالک ہر جان دے اک سال بعد واجب ہوندا ہے۔ زکوٰۃ دی تعیین

۱/۲ حصہ ہے۔ نقدین دی زکوٰۃ

نقدین توں مراد سونا چاندی ہے۔ جس آدمی دے کول دوسو درہم یعنی ۵۲ روپے ہوں اوس اتے ۱/۲ اک روپیہ ۳۰ پیسے زکوٰۃ بارے واجب ہوں گے۔

چاندی دا وی ایہو ای نصاب ہے۔ جس آدمی کول ۶۸ تولے ترے ماشے دے قریب چاندی ہوئے۔ چاندی دا نرخ ۷۵ پیسے فی تولہ ہوئے۔ پھر وی اک روپیہ ۳۰ پیسے ہوں گے۔ اس توں کم نصاب ہوئے۔ اوس دے اتے زکوٰۃ فرض نہیں ہے۔ نصاب پورا ہو جاوے۔ پر سال دے اندر ای نصاب وچ گھٹا ہو جاوے۔ اوس وچ زکوٰۃ واجب نہیں ہووے گی۔ نصاب ودھ جاوے۔ زکوٰۃ دی مقدار وی ودھدی جاوے گی۔ مثلاً چار سو درہم ہو جان۔ اوس وقت زکوٰۃ دی رقم ۲ روپے باٹھ پیسے ہو جاوے گی۔ کیونکہ چار سو درہم دا ۱/۲ حصہ دو روپے باٹھ پیسے بنتے ہیں واسطے سو وچوں ڈھائی روپے حساب وچ آسانی واسطے قرار دے دتے گئے ہیں۔ اس سال دے اندر کچھ سو روپیہ اکٹھا ہو جاوے۔ پر اوس اتے پورا سال نہ گزرے۔ اوس اتے زکوٰۃ واجب نہیں ہوندی۔ یعنی ۵۲ روپے توں زیادہ جتنے وی رقم ہو جاوے گی۔ ۵۲ روپے بن جان تیکر اوس اتے زکوٰۃ واجب نہیں۔ جہت تک اک سال دا عرصہ گزر جاوے۔

زکوٰۃ دی ادائیگی واسطے ایہ شرطیں ہیں

- ۱۔ نصاب پورا ہو جاوے۔
- ۲۔ نصاب پورا ہو جان دے بعد اک سال پورا گزر جاوے۔
- ۳۔ نصاب دی کسر اتے زکوٰۃ فرض نہیں ہے۔
- ۴۔ سال دی کسر اتے وی زکوٰۃ فرض نہیں ہے۔
- ۵۔ شارع دی طرفوں بہت آسانیاں پیدا کیتیاں گئیاں ہیں۔
- ۶۔ چاندی اتے سونے دا نصاب دکھرا دکھرا ہے۔
- ۷۔ سونا ساڑھے ست تولے سونا ہوئے۔ اوس اتے پورا سال گزر جاوے۔ اوس اتے دو ماٹے سونا اوس دی قیمت زکوٰۃ دے طور اتے فرض ہے۔ اس توں گھٹ اتے زکوٰۃ نہیں ہے۔
- ۸۔ زیور دی زکوٰۃ دے بارے مختلف حدیثاں آندیاں ہیں۔ زیور دی زکوٰۃ دے بارے چاندی دی طرح ہے۔

۲۔ پہنن والیاں کپڑیاں اُتے کوئی زکوٰۃ واجب نہیں۔

۳۔ رہن والے مکان اُتے واجب نہیں اے۔

۴۔ قرض دی وصولی دی امید اُتے زکوٰۃ واجب اے۔ وصولی دی امید نہ ہووے۔ زکوٰۃ نہیں اے۔

۵۔ زکوٰۃ اوس وقت ادا ہووے گی۔ جدوں قرضہ وصول ہو جاوے۔

جانوراں دی زکوٰۃ

۱۔ جس دے کول چالی بکریاں ہوں۔ اک سال گزر جاوے۔ اک بکری یا اوس دے برابر قیمت زکوٰۃ ہووے گی۔ ۲۰ بکریاں تک زکوٰۃ دی شرح اہو ہووے گی۔
۱۲۱ توں لے کر دوست تک دو بکریاں۔

۲۰ توں لے کے تے ستو تک تے بکریاں۔ اس دے بعد ہر سیکڑے دے حساب نال اک اک بکری ودھدی جاوے گی۔ درمیان وچ وادھے گھاٹے نال زکوٰۃ دی شرح ودھدی گھدی رہندی اے۔ جس طرح نقدین دی صورت وچ ہوندا اے۔

ایہ زکوٰۃ ادھان بکریاں تے ہووے گی۔ جیہڑیاں جنگل وچ چر دیاں ہوں۔ گھر وچ رہن والیاں بکریاں اُتے زکوٰۃ نہیں۔

مچھ۔ گاں تے پیل جدوں تک ۳۰ نہ ہو جان زکوٰۃ فرض نہیں۔ ۳۰ ہو جان اُتے پورا سال گزرن دے بعد اک وچھا بطور زکوٰۃ جس دی عمر اک سال ہووے۔ ۴۰ ہو جان اُتے دو سال دا وچھا بطور زکوٰۃ دینا پندیا اے۔

۵ توں کم اونٹھاں اُتے زکوٰۃ نہیں۔

۵ توں لے کے ۲۳ تک اک بکری۔

۲۵ توں لے کے ۳۵ تک اک اونٹنی جس دے عمر دو سال ہووے۔

۳۶ توں لے کے ۴۵ تک تیجے سال وچ داخل ہوئی ہوئی اونٹنی۔

۴۶ توں لے کے ۶۰ تک چوتھے سال وچ داخل ہوئی ہوئی اونٹنی

۶۱ توں ۷۵ تک پنجویں سال وچ لگی ہوئی اونٹنی۔

۷۶ توں ۹۰ تک تیجے سال وچ لگیاں ہویاں دو اونٹنیاں۔

۹۱ توں ۱۲۰ تک چوتھے سال وچ لگیاں ہویاں دو اونٹنیاں۔

۱۲۰ توں ودھ جتنے وی اونٹ ہوں۔ ہر ۴۰ وی تعداد اتے اک اونٹنی جیٹری دو بے توں چرٹھ کے تیجے سال وچ لگی ہوئے۔

ہر ۵۰ وی تعداد اتے چوتھے سال وچ لگی ہوئی اونٹنی۔

جانوراں وچ زکوٰۃ اوس وقت شمار جدولوں اوہ جینگل وچ پلدے ہوں۔ گھراں وچ نہ پلدے ہوں۔ کھیتی دے وچ زکوٰۃ نوں عشر کندے نیں۔ لیکن اوس وی پیداوار برسات۔ تھلا یا نہر دے پانی نال یا زمین دی تری نال ہوندی ہوئے۔ مثلاً اگر کسے دی کھیتی وچ ۴۰ من غلہ پیدا ہوندا اے۔ اوس دے اتے عشر یعنی ۴ من غلہ بطور زکوٰۃ ہووے گا۔ پر اوہ کھیتی جیٹری کھوہ دے پانی نال سیراب ہوندی ہوئے۔ اوس دے اتے ۱/۲ بطور زکوٰۃ ہووے گی۔ ۴۰ من غلے اتے ۲ من زکوٰۃ ہووے گی۔

کھجور۔ منقہ۔ کنک۔ جوہ انصاب ۲۱ من اے (انگریزی تول) اس توں گھٹ اتے زکوٰۃ نہیں۔ جدولوں ایہ چیزاں پورے دہ من ہوجان۔ اوس وقت دہواں حصہ زکوٰۃ ہووے گی۔ شہر وچ دہواں حصہ زکوٰۃ اے۔

سواری دے گھوڑیاں۔ خدمت دے غلاماں۔ کم کاج کرن والے۔ کھوتے تے کھچراں۔ رہن دیاں مکاناں۔ کرلے دیاں جانوراں بھڑیاں ترکاریاں۔ جواہرات تے موتیاں اتے کوئی زکوٰۃ نہیں۔

بتیم۔ دیوانے اتے زکوٰۃ واجب نہیں۔

کالا آمد کتاباں۔ گھر داسا زوساماں۔ سامان دی آراشگی اتے کوئی زکوٰۃ نہیں۔ اگر ایہ ساریاں چیزاں تجارتی ہوں۔ اینہاں سبھ اتے زکوٰۃ واجب ہوندی اے۔

مصارف زکوٰۃ

یعنی زکوٰۃ خرچ کرن دے مقامات :

مصارف زکوٰۃ دے بارے وچ قرآن شریف ہی اک واضح آیت اے۔

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلرِّفْيَةِ مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ۔

یعنی زکوٰۃ دامال فقیراں وادحق اے۔ محتاجاں وادحق اے۔ اونھاں کم کرن والیاں وادحق اے۔

جیٹری زکوٰۃ دامال اکٹھا کرن اتے لگے ہوں۔ (یعنی زکوٰۃ دے محکمے دے ملازمین) اونھاں وادحق اے۔

جینھاندے دل نوں پرچانا منظور ہوئے۔ قیسی غلاماں دیاں گردناں چھڑاں واسطے (یعنی غلام آزاد کران واسطے) قرض داراں وادحق اے۔ خدا دی راہ وچ جہاد کرن والیاں وادحق اے۔ (جہاد

داسان خریدن واسطے) اتے مسافراں دا حق ہے۔ (یعنی مسافراں دا زادراہ وغیرہ) ایہہ
 حقوق اللہ تعالیٰ دے مقرر کیتے ہوئے نیں اللہ تعالیٰ جانن والا تے حکمت والا ہے۔
 ایہہ اٹھ مقامات زکوٰۃ دے مصارف کہلانڈے نیں۔ لیہاں اتے زکوٰۃ دامال خرچ کرنا جائز
 ہے۔

زکوٰۃ دے وصول کرن والے اتے مسافر بجاویں اینیاں اپنیاں گھراں وچ امیر ہون پھر
 اونھاں اتے زکوٰۃ دامال خرچ جائز ہے۔

امیر عورت اپنے خاوند یا مفلس بچیاں نوں زکوٰۃ دامال دیوے۔ جائز ہے۔ پر خاوند اتے
 اینہاں دا خرچ واجب ہے۔ اس واسطے اوہ اینہاں اتے زکوٰۃ دامال خرچ نہیں کر سکا۔

دولت مند۔ قوی۔ روزگار پیشہ نوں زکوٰۃ دامال نہیں دینا چاہیدا۔ پر مفلس پیشہ ورتوں
 زکوٰۃ دتی جاوے۔ بجاویں اوہ قوی ہووے۔

رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دا حکم ہے۔ امیر رستی والیاں کولوں زکوٰۃ دے کر اوس رستی
 دیاں غریباں نوں دند دتی جاوے۔

تونگر۔ اوہ ہے۔ جیہڑا نصاب دامالک ہووے۔

فقیر۔ اوہ ہے۔ جیہڑا نصاب دامالک نہ ہووے۔

مسکین۔ اوہ ہے جس دے کول کچھ وی نہ ہووے۔

علماء دا قول ہے۔ سیدتے اونھانڈیاں لونڈیاں نوں زکوٰۃ یعنی حرام ہے۔ سیداں توں مراد

آل عباس۔ آل عقیل۔ آل علی۔ آل جعفر رضی اللہ عنہم نیں۔

اگر کسے نوں صدقہ دتا جاوے۔ اوہ اپنے ولوں محتاج سیدنوں دیدیوے۔ اوس سیدنوں

لینا جائز ہے۔

زکوٰۃ دامال غریب مسلماناں نوں دینا چاہیدا ہے۔

کافراں نوں زکوٰۃ دینا درست نہیں۔ فاسق مسلماناں نوں زکوٰۃ دینا جائز ہے۔ غیر مستحق

زکوٰۃ نوں جان بوجھ کے زکوٰۃ نہیں دینی چاہیدی۔ جے کر دتی جاوے۔ زکوٰۃ ادا نہیں ہو دیگی۔

ماں پیونوں زکوٰۃ دے مال وچوں کچھ نہ دتا جاوے۔ بلکہ اونھاں نال ویسے عمدہ تے اچھا

سلوک کرنا چاہیدا ہے۔

رکازدی زکوٰۃ

رکاز زمین دیاں دفن ہویاں ہویاں چیزیاں نوں کہندے نیں۔
 دھینہ۔ خزانہ۔ (سونہ۔ چاندی۔ لہا۔ تانبا۔ سیسہ۔ دی کان) اتے ۱/۵ حصہ بطور زکوٰۃ وصول کیتی
 جاوے گی۔

حیض۔ نفاس۔ وایبان

حیض اوس خون نوں کہندے نیں۔ جیہڑا عورت دے رحم وچوں نکلے۔ جیہڑا بیماری یا لڑکپن دی
 وجہ توں نہ نکلے۔ جیہڑا خون مرض یا بچپن دی وجہ توں نکلے۔ اوس نوں استحاضہ اگھدے نیں۔
 حیض دی مدت گھٹ تھیں ترے دینہ راتاں تے ودھ توں ودھ دہ دینہ راتاں نیں۔ جیہڑا
 خون ترے دناں توں کم تے وہ دناں توں ودھ ہووے۔ اوہ استحاضہ اے۔
 خالص سفیدی توں سوا جیہڑا وی رنگ ہووے۔ اوہ حیض اے۔
 حیض روزے اتے نماز توں روک لے۔ عورت روزہ دی قضا کرے۔ نماز دی قضا نہ کرے۔
 یعنی لہناں دناں دی نماز معاف ہوندی اے۔

- ۱۔ حیض دی حالت وچ عورت دامت دے اندر جانا۔
- ۲۔ خانہ کعبہ دے گرد طواف کرنا۔
- ۳۔ دھنی توں لے کے گوڈیاں تیک مردھے نزدیک جانا۔
- ۴۔ قرآن مجید دا پڑھنا۔ اتے قرآن مجید نوں ہتھ لانا منع اے۔ غلاف والے قرآن مجید نوں ہتھ
 لانا جائز اے۔

بے وضو ہون دی صورت وچ وی قرآن مجید نوں ہتھ نہیں لانا چاہیدا۔
 حیض دیاں دناں وچ عورت نال صحبت نہ کیتی جاوے۔ عورت دے غسل کرن تے یا غون
 دے بند ہون دے بعد عورت نال صحبت کرنی جائز اے۔

اگر حیض دا خون دس دناں دے بعد بند ہو جاوے۔ پھیر عورت نال غسل کیتیاں بناں وی
 صحبت کیتی جاسکدی اے۔ جے کہ خون دس دن دے اندر گھٹ مدت وچ بند ہو جاوے۔ اوس
 وقت غسل کرن توں پہلاں صحبت نہیں کرنی چاہیدی اے۔

نفاس اوس خون نوں کہندے۔ جیہڑا عورت دے رحم وچوں بچہ پیدا ہون دے بعد آندا
 اے۔ اسی مدت کم از کم وہ دھاڑے راتاں تے ودھ توں ودھ ۴۰ دن رات لے۔

اوہ خون جیٹرا عورت نون حمل دیاں دنان وچ آندا اے۔ اوہ استحا ضہ ہوندا اے۔ نہ کہ
 حیض یا نفاس۔ استحا ضہ دے خون دا حکم اس طرح اے۔ جس طرح نمک وچوں نکیر آندی اے۔
 نفاس دے خون دی وی ایہ وی صورت ہوندی اے۔ لمحہ بھر واسطے آوے۔ تے بعد
 وچ نہ آوے۔ اگر بچے دا ادھا جسم باہر آجان دے بعد جیٹرا خون ہوویگا۔ اوہ وی نفاس ای ہوویگا
 ادھے نالوں گھٹ جسم دا حصہ نکال نال نفاس دا خون نہیں کہلا ندا۔
 اگر حمل ڈگ پوے۔ بچے دا اک ادھ جیٹرا عضو بن گیا ہووے۔ اوہ نفاس دا خون شمار
 ہوویگا۔ جے اگر جمیا ہو یا خون ہووے۔ یا گوشت ای گوشت ہووے۔ اوہ خون نفاس دا خون
 نہیں ہوویگا۔ بلکہ حیض یا استحا ضہ ہوویگا۔
 اگر نفاس دے خون دی حد ۴ دنان توں ودھ جاوے۔ اوہ استحا ضہ اے۔ اگر کئی بچے
 پہلاں ہو چکے ہوں۔ عادت دے دن دا خون نفاس باقی استحا ضہ۔ اگر پہلا بچہ ہووے اس
 وقت ۴ دن نفاس تے باقی استحا ضہ۔

نمازے بھنڈر

تھلے لکھیاں چیزاں نال نماز فاسد ہو جاندی اے۔

- ۱۔ نماز دے اندر گل کرن نال۔
- ۲۔ نماز اندر ایسی دعا منگنا جیٹری بندیاں یاں گلاں نال بلدی ہووے۔ یعنی اے اللہ مینوں پانی
 پوا۔ مینوں روٹی کھوا۔
- ۳۔ نیوی آواز نال رونا۔ آہ کرنا۔ یا اچی آواز نال رونا۔
- ۴۔ مصیبت۔ درد یا بیماری دی وجہ توں رونا نماز نوں توڑ دینا اے۔
- ۵۔ بہشت اتے دوزخ نوں یاد کر کے رون نال نماز نہیں ٹھڈی۔
- ۶۔ بغیر عذر دے کھنگھنا۔ بناں اس گل دے کہ گل یا سینے وچ بلغم رکی ہوئی ہووے۔ یا
 کھنگ دا اثر ہووے۔ ہوں ہوں کرنا۔
- ۷۔ پنچھ دے جواب وچ یرحمک اللہ آکھنا۔
- ۸۔ امام دے سوا کسے دوجے بندے نوں پڑھن وچ لقمہ دینا۔
- ۹۔ کسے دے جواب وچ لا الہ الا اللہ آکھنا۔

- ۱۰۔ سلام کرنا تے اوس دا جواب دینا۔
- ۱۱۔ شروع کرنا عصر دی نماز یا نفل دا ظہر دی نماز دے بعد اک رکعت ظہر دی پڑھن پچھے (یعنی اک رکعت اک نماز دی پڑھ کے دو جی رکعت دو جی رکعت وی شروع کر دینا۔ اس صورت وچ پہلی نماز فاسد ہو جاوے گی۔ جسے کر پہلی ای نماز دی نیت نوے سروں کیتی اوس وقت پہلی نماز فاسد نہیں ہووے گی۔
- ۱۲۔ نمازی دا دیکھ کے قرآن شریف پڑھنا یا کھانا پینا۔
- ۱۳۔ جسے نماز دے اندر کسے لکھی ہوئی چیز نوں دیکھ کے سمجھ جاوے۔ یا دندان وچ پھسی ہوئی چیز ننگل جاوے۔ یا کوئی آدمی سجدہ گاہ توں لنگھ جاوے۔ رینہاں صورتاں نال نماز نہیں سٹی۔ لیکن نماز دے اگوں لنگھن والے اتے گناہ لازم ہوندا لے۔

نماز دے مکروہات

نماز دے مکروہ تہلے درجہ کیتے جانداں نیں :

- ۱۔ نمازی دا اپنے بدن یا کپڑے نال کھینڈنا۔
- ۲۔ اک وار توں چوکھی وار سجدہ دے واسطے کنکراں نوں ہٹانا۔
- ۳۔ انگلیاں و جابنیاں تے چٹخا نیاں۔
- ۴۔ ہتھاں نوں کو لھیاں اتے رکھنا۔
- ۵۔ جسے کبھے نماز وچ دیکھنا۔
- ۶۔ (بناں عذر دے) کتے وی طرح چوڑیاں اتے بہنا۔
- ۷۔ دوہاں ہتھاں نوں ارکاں تک وچھانا۔
- ۸۔ سلام دا جواب ہتھ دے اشارے نال دینا۔
- ۹۔ بناں عذر دے پالٹی مار کے بہنا۔
- ۱۰۔ سردیاں والاں وچ گنڈھ دینا۔
- ۱۱۔ کپڑے نوں زمین اتے ڈگن توں بچانا۔
- ۱۲۔ کپڑے نوں بناں بندھیاں یا آنچل ماریا لٹکا دینا۔
- ۱۳۔ اباسیاں لینا۔

- ۱۲۔ اگھاں بند کر نیاں ۔
- ۱۵۔ مسجد دی محراب وچ کھلونا ۔ پر محراب وچ سجدہ کرنا مکروہ نہیں اے ۔
- ۱۶۔ صرف امام دا اگھیاں چھو ترے اتے کھلوکے نماز پڑھانا ۔ یا امام نیواں ہووے ۔ باقی مقتدی سارے اچھی جگہ کھلوتے ہون ۔
- ۱۷۔ تصویر والا کپڑا پانا ۔ یا اس شکل وچ کھلونا کہ سرے اتے یا سامنے یا برابر وچ تصویراں ہون اگر تصویر نیکی ہووے ۔ یا سرکٹی ہوئی تصویر ہووے ۔ یا بے جان (پھل پھول) چیز دی تصویر ہووے ۔ اس وقت مکروہ نہیں ۔
- ۱۸۔ سپ تے اٹھوہے دا تھوڑے جیہے عمل دانا دینا مکروہ نہیں اے ۔
- ۱۹۔ اجیہے آدمی دی پٹھول منہ کر کے نماز پڑھنا جیہے اگلاں کر رہیا ہووے ۔ نمازوں مکروہ نہیں کردا ۔ قرآن مجید دی طرف منہ کر کے نماز پڑھنا وی مکروہ نہیں اے ۔
- ۲۰۔ آیات تے تسبیحاں دا انگلیاں اتے گننا مکروہ اے
- ۲۱۔ دیوے یا شمع دی طرف منہ کر کے نماز پڑھنا مکروہ نہیں اے ۔
- ۲۲۔ ایسے فرش اتے نماز پڑھنی جس دے اتے تصویراں ہون ۔ پر سجدہ تصویراں اتے نہ ہوندا ہووے ۔ نمازوں مکروہ نہیں کردا ۔

حج دا بیان

حج اسلام دا اک رکن اے ۔ جیہڑا نص قطعی یعنی قرآن شریف دی آیت اتے حدیث شریف نال ثابت اے ۔ حج دا انکار کرن والا کافر ہوندا اے ۔

اللہ تعالیٰ دا حکم اے ۔

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا ۔

یعنی اللہ تعالیٰ واسطے خانہ کعبہ (اللہ تعالیٰ دا گھر) دا حج کرنا فرض اے ۔ اس آدمی اتے فرض اے ۔ جس دے کول طاقت تے قدرت ہووے ۔ حج خانہ کعبہ دی زیارت داناں حج دیاں مہینیاں وچ ہوندا اے ۔ اونھاں مہینیاں توں باہر جس دی وی خانہ کعبہ دی زیارت کیتی جاوے ۔ اس نول عمرہ کہندے نیں ۔

حج کمرن دیاں شرطیں

- ۱- آزاد ہونا۔
- ۲- بالغ ہونا۔
- ۳- عاقل ہونا۔
- ۴- مرض توں بچیا ہویا ہونا۔
- ۵- خانہ کعبہ دے راہ دے خرچ اُتے قدرت رکھنی۔
- ۶- آن جان دے خرچ تے گھر والیاں دے جائز خرچ اُتے قدرت دا ہونا۔
- ۷- راہ دا امن والا ہونا۔
- ۸- عورت دا محرم (باپ، بیٹا، خاوند) دا مال ہونا۔

مقیقات

یعنی او مقامات جتھے احرام بدھا جائدالے۔ بناں احرام دے اونھاں کو لوں لنگھنا جائز نہیں
ہینج نہیں۔

۱، ذوالحلیفہ - ۲، ذات عرق - ۳، حجفہ - ۴، قرن المنازل - ۵، مہلم - اینہاں
مقامات اُتے رہن والیاں واسطے لازم اے۔ اوہ اپنے احرام اینہاں مقامات اُتے بندھ لین۔ باقی
لوک اینہاں مقامات اُتے ایڑن توں پہلاں دی احرام بندھ سکدے نہیں۔ اینہاں مقامات اُتے ہینج
سکدے نہیں۔ پر اینہاں مقامات توں بناں احرام بدھیاں گزرنا جائز نہیں اے۔
جیہڑے لوک اینہاں مقامات اُتے رہندے نہیں۔ اونھاں دی احرام بندھن والی جگہ داناں حل آ
یعنی حرم دے سوا۔ مکہ دے رہن والیاں واسطے اگر حج واسطے احرام بندھن تے احرام دی جگہ
اے جے عمرے واسطے بندھن تے حل اے۔

سورہ آل عمران دی پہلے درج کیتی ہوئی حج دی آیت تو علاوہ قرآن پاک دیاں اینہاں
سورتاں وچ وی حج دا فرض ہونا ثابت ہوندا اے۔

اینہاں سورتاں دیاں رکوعاں وچ حج دے احکام درج نہیں۔	}	سورہ بقرہ : رکوع ۱۹، ۲۳، ۲۴، ۲۵
		سورہ مائدہ : رکوع ۱۳
		سورہ حج : رکوع ۴، ۵، ۹
		سورہ فتح : رکوع ۲

حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ ہجرت ہجرت کے لئے۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہجرت ہجرت نے فرمایا ہے۔ جہڑا آدمی اللہ تعالیٰ دی رضا مندی واسطے حج کرے۔ حج دے دوران نہ کوئی شہوت دی گل کرے۔ نہ ای کوئی گناہ کرے۔ اوہ گناہاں توں اس طرح پاک ہو جائدا ہے۔ جس طرح اوسنوں ماں نے جینا ہے۔

حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا ہجرت توں روایت ہے۔ میں رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہجرت کو لوں جہاد دی اجازت لین لگی۔ آپ نے فرمایا عورتاں دا جہاد حج ہے۔ حج ساری عمر وچ اک وار فرض ہے۔ باقی دے حج نقلی حج ہون گے۔ حج دے ترے مہینے نہیں۔ شوال۔ ذی القعدہ۔ ذی الحج پر عام طور اتے سارے لوگ قمری بار ہویں مہینے یعنی ذی الحج وچ ادا کر دے نہیں۔ حج فرض ہے۔ اسلام دار کن ہے۔ عمرہ سنت ہے۔ سال دے کسے دن ادا کیتا جاسکدا ہے۔

۱۔ افراد: اگر حج واسطے سفر ہووے۔ اوسنوں افراد کہندے نہیں۔

۲۔ حج دے نال عمرہ کرن دا ارادہ وی ہووے۔ تے اوس دیاں دو صورتاں نہیں۔

اونھاں وچوں اک نون قرآن تے دوجی نون تمتع کہندے نہیں۔

قرآن

مان دی زیر نال۔ لفظی ترجمہ نیڑے ہونا۔ اک چیز دا دوجی چیز نال ملنا۔ اصطلاح فقہ وچ قرآن حج تے عمرے دی اک وار ای نیت کرن نون کہندے نہیں۔ قرآن دے احکام ایسے نہیں۔

۱۔ میتات اتوں حج تے عمرے دا اک وار ای احرام بنھنا۔ اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ بِحَجَّتِي وَعُمْرَةٍ اَكْهَنَا۔

۲۔ مکے دے وچ آکے حج دے رکنوں توں فارغ ہون تک احرام اتے قائم رہنا۔ جس وقت قرآن کرن والا حج دے اعمال بجائے آئے گا۔ عمرہ وی ادا ہو جائے گا۔ کیونکہ حج دے وچ عمرہ اس طرح داخل ہے۔ جس طرح وضو غسل دے وچ داخل ہے۔ لیکن طواف کعبہ۔ صفاتے مروہ دے وچکار دوڑنے دے وچ اختلاف ہے۔ اک روایت وچ آندا ہے۔ آدمی نون دو طواف تے دو دوڑاں لائیاں چاہییاں۔ دوجی روایت وچ درج ہے۔ اک طواف تے اک دوڑاں کافی ہووے گی۔

۳۔ قرآن کرن والے نون اس خوشی وچ حج تے عمرہ اک وار ای ادا ہو گئے نہیں۔ اک قربانی کرنی پندی ہے۔ جیکر قربانی میسر نہ ہووے۔ پھر وہ دن روزے رکھنے پندی ہے

نیں۔ ترے حج دے دنیاں وچ تے ست وطن وچ واپس آ کے۔

۴۔ قرآن کرن والا ٹھیرن تو پہلاں طواف تے دوڑتوں فارغ ہو جاوے۔ ایہ طواف تے

دوڑ عمرے وچ شمار ہو جان گیاں۔ پر عرفات اتے مٹھرن دے بعد طواف نوں دوبارہ

ضروری ہو ویگا۔ کیونکہ طواف عرفات تے مٹھیرن دے بعد ہونا شرط اے۔

۲۔ تمتع۔ حج دی اک صورت اے۔ جس دی ترکیب اس طرح اے۔

۱۔ میقات تے پہنچ کے احرام عمرے دا بھاجا دے۔

۲۔ مکہ وچ آ کے عمرے ارکان بجایے آندے جان۔ احرام توں باہر ہو جاوے۔

۳۔ ایام حج تک بناں احرام دے رہوئے۔ جدوں حج دے دن شروع ہون لگن۔ یعنی

ذی الحج دی اٹھ تاریخ۔ اوس وقت حج دا احرام بنھے۔ تے حج دے اعمال بجایے آندے جان۔

اس صورت نال حج کرن نوں تمتع کہندے نیں۔

حج دی کیفیت

جدوں کوئی شخص حج دے ارادے نال مکہ معظمہ دی طرف روانہ ہوندا اے۔ اوس نواس

چاہی والے۔ میقات اتے پہنچ کے مٹھیر کے وضو کرے۔ ہو سکے۔ تے غسل کر لیوے۔ ایہ

زیادہ بہتر ہو ویگا۔ غسل کر کے دو کھلے کپڑے یعنی بربند تے چادر پہن لیوے۔ کپڑے

بھاویں نویں ہون۔ یاد دھوتے ہوئے ہون۔ خوشبو میسر آ جاوے۔ اوہ وی لاوے۔ دو

رکعت نماز پڑھ کے آکھے۔

اللَّهُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُكَ الْعَجْبَ فِیْ سِرِّهِ لِیْ وَتَقَبَّلْهُ مِنِّیْ۔ یعنی اے اللہ

تعالیٰ میں حج دا ارادہ کر دا ہاں۔ اتے اللہ تعالیٰ میںوں اوس دی توفیق دے۔ میرے واسطے

آسانی پیدا کر۔ اس نوں میرے توں قبول کر لوؤ۔ اسداناں احرام اے۔ اس تھوں حج دا شروع

ہوندا اے۔ احرام بنھن دے بعد ہر نماز دے پچھوں حج دی نیت کر کے آکھے۔

لَبَّیْكَ اللَّهُمَّ لَبَّیْكَ لَا شَرِيْكَ لَكَ لَبَّیْكَ اِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ

لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيْكَ لَكَ۔ اینہاں کلیاں نوں تلبیہ کہندے نیں۔

تلبیہ دے بعد تھلے لکھیاں ہو یاں گلاں تو پچھا ضروری اے۔

۱۔ جماع (میاں بیوی دا اکٹھا ہونا)۔

۲۔ عورتاں نال بخش گلاں کرنیاں۔

۳۔ فسق و فجور کرنا۔ (۴) جھگڑا و ننگا فساد کرنا۔

۵۔ خشکی و اشکار (۶) شکار و اپتہ دینا۔

۷۔ شکار دی طرف اشارہ کرنا۔ (۸) سینا ہویا کپڑا پانا۔

۹۔ کرتہ۔ پاجامہ۔ پگڑی ٹوپی چغہ اتے موزے پہننے۔

۱۰۔ سر کجنا۔ پر عورت نون سر کجین دی اجازت لے۔

۱۱۔ منہ کجنا۔ (۱۲) خوشبو لانا۔

۱۳۔ سر یا بدن دے وال (۱۴) وارٹھی دے وال کٹانے۔

۱۵۔ خوشبو والے رنگ وچ رنگیا ہویا کپڑا پانا۔ دھوتا ہویا ہوئے۔ جائز لے۔

احرام دی حالت پچ اینہاں چیزاں دی اجازت لے

۱۔ غسل کرنا (۲) حمام وچ جانا (۳) کندھ یا کجاوے دا سایہ لینا۔ (۴) ککے

وچ ہمیانی (پسیاں والی پیٹی بنھنا)

جدوں حج کرن والے لوگ مکہ معظمہ وچ اپڑ دے نیں۔ سب توں مسجد الحرام وچ جائزے نیں۔ خانہ کعبہ نون ویکھدیاں ای تجیرتے کلمہ شریف پڑھدے نیں۔ اس دے بعد

حجر اسود دی طرف جا کے اوسدے سامنے تجیرتے کلمہ پڑھدے نیں۔ نماز دی طرح دونوں

ہتھاٹھا کے اوس نون چمڈے نیں۔ بندیاں دی بھیڑ پاروں حجر اسود نون چم نہ سکھن۔ ہتھاں

نال چھو کے ہتھاں نون ای چم لین۔ ایہ وی نہ ہو سکے۔ ہتھ وچ لکڑی لے کے اوس نون لاکے

لکڑی نون چم لین۔ بھیڑ پاروں ایہ وی نہ ہو سکے۔ حجر اسود دے سامنے کھلوکے تجیر۔

کلمہ شریف۔ حمد۔ درود شریف ای پڑھن نون کافی سمجھن۔

پھیرے پاسیوں کعبہ دے گرد وشت چکر لان۔ چکر لان توں پہلاں اپنی چادر نون کھسی

کچھ وچوں کٹھے کے اوسدے دونوں سرے کعبے مونڈھے تے پالین۔ تے چکر حطم

دے اتلے پاسیوں لائے جان۔ پہلیاں ترے چکراں وچ مونڈھے ہلا ہلا کر اکھڑ کے جلدی جلدی

چلنا چاہیدا لے۔ باقی دے چار چکر معمولی شکل وچ لاوے۔ حجر اسود دے سا مینوں لنگھدیاں

ہویاں ہر وار اوسنوں رکن میانی کو بوسہ دیوے۔ طواف نون چم اتے ختم کر دیوے۔

پھیر مقام ابراہیم دے کول یا جتھے جگہ مل جاوے۔ دو رکعت نماز پڑھے۔ (مقام ابراہیم

اک لے جیسے پھر دانان لے۔ جیہڑا مسجد الحرام دے صحن دے وچ کعبہ دے سامنے یا ہویا

اے۔ پھر حجر اسود دی طرف واپس آ کے او سے طرح بوسہ دیوے۔

طواف

کعبہ سے ارد گرد چکر لان لوں طواف کرنا کہندے ہیں۔ اس طواف داناں طواف تھیہ یا طواف
 قدم اے۔ ایہ طواف سنت اے۔ تے مکہ والیاں واسطے ضروری نہیں اے۔ طواف توں پہلے ہون
 دے بعد کوہ صفا تے جاوے۔ کعبہ دی طرف منہ کر کے پھرتے کلمہ آکھے، درود شریف پڑھے۔
 دونوں ہتھ اٹھا کے دعا مانگے۔ پھر کوہ مروہ دی طرف ٹر پئے۔ تے میلین اخضرین دے درمیان
 پھسچدا پھسچدا جاوے۔ مروہ اُتے چڑھ کے او ہو کم بجال اوے۔ جیہڑا کوہ صفا تے کیتا سی۔
 اسے طرح سبت پھیرے پورے کرے۔ ستواں پھیرا کوہ مروہ اُتے ختم ہوویگا۔ اسدے بعد
 مکہ وچ مٹھیر کے احرام بدھی رکھے۔ جدوں اسدی مرضی ہوئے نفلی عبادت دے طور اُتے کعبہ دا طواف
 کردار ہوے۔

ذوالحج دی ستویں تاریخ نوں امام صاحب حاجیاں دے سامنے خطبہ پڑھن گے۔ اوس
 خطابہ وچ حج دے احکام دے جان گے۔

انہویں ذوالحج (یعنی یوم الترویہ) توں منے دی طرف روانہ ہووے۔ تے نویں ذوالحج
 (یوم عرفہ) نوں فجر تک اوتھے ٹھیریا رہوے۔ فجر دی نماز پڑھ کے عرفات نوں روانہ ہووے۔
 اوتھے بطن عرفہ دے سبوا جس جگہ مٹھیرا ناچا ہوے۔ پھر سکدا اے۔ دن ڈھل جان دے وقت
 امام صاحب جمعہ دی خطبہ دی طرح دو خطبے پڑھن گے۔ جنہاندے وچ حاجیاں نوں حج دے
 باقی مسلے دستن گے۔ اوسے میدان وچ ظہر دے وقت وچ ای ظہر تے عصر دیاں دو نمازاں
 اک اذان تے دو کجیراں نال پڑھاٹے گا۔ جیہڑا آدمی ظہر دی نماز اکلیاں ای پڑھ سکدا ہووے۔
 اوس نوں ظہر تے عصر دیاں نمازاں اپنیاں اپنیاں وقتاں اُتے پڑھنیاں پین گیاں۔ اس دے
 بعد موقف دی طرف جاوے۔ اوس ویلے غسل کر لینا سنت وچ شامل اے۔

موقف

موقف توں مراد بطن عرفہ دے بغیر عرفات واسارا میدان اے۔

جبل رحمت اُتے کھلونا مستحب اے۔ اس مقام اُتے امام صاحب اونٹھ اُتے سوار
 ہو کے دعا مانگن عاجزی تے زاری نال۔ تے لوکاں نوں حج دے احکام توں واقفیت دین۔ لوک
 امام صاحب دے پچھے پچھے نیڑے ہو کے احکام سنن۔ سورج ڈبیاں ای مزدلفہ دی طرف

دی طرف ٹرے اوتھے بطن محسوس دے بناں ہر جگہ ٹھیر سکدا اے۔ جیل قزح دے کول کھلونا مستحب اے۔
 امام صاحب عشاء دے وقت لوکاں نوں مغرب تے عشاء دیاں دونوں نمازاں اک اذان تے
 اک تکبیر نال پڑھان چھیڑا آدمی عرفات دے وچ یا راہ وچ مغرب دی نماز پڑھ لیوے۔ اوسنوں
 فجر توں پہلاں نماز توں دہرانا ضروری اے۔ کیوں اوس دن اوس جگہ مغرب دی نماز عشاء دے
 وقت توں پہلے پڑھنی درست نہیں اے۔ فجر دی نماز ہنیرے وچ پڑھے۔ پھر عرفات دی طرح
 اوتھے دی موقت وچ کھلوکے دعا مانگے۔ بطن محسوس دے بناں مزدلفہ سارا میدان موقت اے۔
 جس وقت اچھی طرح سورج نکل آوے۔ تے روشنی پھیل جاوے۔ بطن وادی وچوں
 ست کنکریاں لے کے حجرہ عقبہ دی طرف انگلیاں نال پھینکے۔ ہر کنکری اتے تکبیر پڑھے۔ اس وقت
 کولوں تلبیہ یعنی اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ اَكْثَرًا چھوڑ دیوے۔ اس دے بعد مرضی ہووے۔ تے قربانی
 کرے واجب نہیں اے۔ پھر سر منڈاوے۔ اوس وقت بیوی توں سوا باقی ساریاں بیخیزاں
 اوس دے واسطے حلال ہو جانیاں نیں پھیرا دے دیھاڑے مکے وچ آوے
 ست چکر دا طواف۔ اس طواف نوں طواف زیارت اکھدے نیں۔ اوہ
 مکے وچ آوے۔ ست چکر دا طواف کرے۔ اس طواف نوں طواف زیارت اکھدے نیں۔ اوہ
 دن یوم نحر (قربانی دا دن) صبح کولوں شروع ہوندا اے۔ اوسے دن طواف کرنا افضل اے۔ اس
 دن دے بعد عورت وی حلال ہو جاندی اے۔ اس طواف داناں طواف نحر اے۔ طواف نحر دہویں
 یارہویں۔ بارہویں تاریخ توں پچھے کرنا مکروہ اے۔ اگر کیتا جاوے۔ اک قربانی واجب ہو جاندی
 اے۔ پھر دوبارہ منیٰ وچ آوے۔ نحر توں دو جے دن یعنی یارہویں تاریخ نوں زوال دے
 بعد پہلاں ست کنکریاں حجرہ الاولیٰ اتے پھیر ست ای حجرہ وسطیٰ اتے مارے۔ پھر ست ای
 حجرہ عقبہ اتے۔ ہر کنکری دے نال تکبیر آکھے۔ پہلی وار تے دو جی وار کنکریاں مارن دے بعد ٹھیر
 جاوے۔ پرتیبھی وار مارن دے بعد کنکریاں پھینکے۔ پھر مکہ دی طرف آن نالوں ٹھیرنا چھگالے۔ چوتھے
 دیھاڑے وی کنکریاں مارے۔ اس دن زوال توں پہلاں وی کنکریاں مازنیاں جائز نیں۔ (خیال
 رکھنا چاہیدا اے۔ کہ اپنا اسباب مکہ بھیج دینا تے خود کنکر مارن واسطے ٹھیرنا مکروہ اے) جدوں مکہ
 نوں روانہ ہووے۔ محصب وچ قیام کرے۔ طواف کرے۔ اس طواف وچ اگر کے چلنا تے بھجنا شامل
 نہیں اے۔ اس طواف نوں طواف صدر کہندے نیں۔ ایہ طواف اہل مکہ اتے واجب نہیں۔
 اس دے بعد زمزم دا پانی پیوے۔ کعبہ دی چوکھٹ نوں بوسہ دیوے۔ اپنا منہ تے سینہ
 بلتزم اتے کھے۔ (حجر اسود تے دروازہ دے درمیان اک مقام داناں اے) کعبہ وچ عاجزی

زاری نال دعا منگے۔ جانڈیاں کھلے پیر مسجد الحرام وچوں نکلے۔

رضاع۔ دودھ پینا (ماں دا دودھ پین دے مسلے)

رضاع دے معنی بچے دا کسے عورت دی چھاتی وچوں دودھ پینا لے۔ دودھ پین دی مدت دو سال لے۔ دو سال دے اندر چھٹرا بچہ کسے عورت دا دودھ پی لیوے۔ اوہ اوسدی دودھ ماں بن جائی لے۔ دودھ وی مقدار تھوڑی ہووے یا زیادہ۔ دودھ پوان والی عورت دا خاوند دودھ پیو بن جائی لے۔ چھٹرا رشتہ نسب دی وجہ حرام لے۔ اوہا ای رشتہ دودھ دی وجہ توں وی حرام لے۔ دور رشتے نسب وچ حرام نہیں۔ پر رضاع وچ حرام نہیں۔

۱۔ بھرا دی ماں جدوں بھرا صرف دودھ بھرا ہووے۔ یا بھرا دی ماں دودھ ماں ہووے۔ یا دونوں دودھ دے رشتے نال تعلق رکھدے ہوں۔ چنانچہ زید دے دودھ بھرا دی سکی یا متری ماں جدا زید نے دودھ نہیں پینا۔ حرام نہیں لے۔ نہ سکے یا متری بھرا دی دودھ ماں حرام لے۔

۲۔ بیٹے دی بھین جدوں بیٹا صرف دودھ دے تعلق نال ہووے۔ یا اوسدی بھین دودھ دی ہووے۔ یا دونوں دودھ دے تعلق دے ہوں۔

دودھ پتر دی سکی یا متری یا اخیافی بھین حرام نہیں لے۔ اتے نہ ای نسبی پتر دی دودھ بھین اتے نہ ای دودھ پتر دی دودھ بھین۔

دودھ دے سارے رشتے اس واسطے حرام ہو جانڈے نہیں۔ دودھ عورت دا خاوند وی ملک ہوندا لے۔ اس واسطے دودھ پوان والی عورت دا خاوند دودھ پین والے بچے دا پپو ہو جاوے گا۔ اس واسطے سارے رشتے اس حساب نال شمار کیتے جان گے۔ دو بچے بکری یا گاں دا دودھ پین نال دودھ بھرا نہیں بندے۔ دوا دے وچ عورت دا دودھ غالب ہوں نال دودھ دار رشتہ ثابت ہوندا لے۔ عورت دا دودھ تھوڑا ہووے۔ رضاع ثابت نہیں ہووے گا۔ رضاع دے ثابت کرن واسطے دو مرداں یا اک مرد تے دو زنانیاں دی گواہی ضروری لے۔ رضاع توں ظاہر کر کے اوس دے اتے عمل کرنا ضروری لے۔ ورنہ سخت گناہ ہووے گا۔

ایلا و بیان :

مرد دا ابنی بیوی دے کول نہ جان دی قسم کھا لینا۔ ایلاء کہلاندا لے۔ اگر اوہ چار مہینے دے اندر اندر عورت دے کول چلا گیا۔ قسم ٹٹ جاوے گی۔ قسم دا کفارہ لازم ہووے گا۔ قسم دا کفارہ

ایہ لے۔ وہ محتاجاں نوں دو وقت کھانا کھوے۔ یا بر فقیر نوں کچا اناج اوسے صاع دی مقدار دیوے۔
 یا بر فقیر نوں سپین دالباس دیوے جس دے وچ اوس دا برن چھپ جاوے۔ جیکر ایہ کفارہ دین دی
 طاقت نہ ہوے۔ تے پھیر قسم توڑن والا ترے دن روزے رکھے۔ جنھاں دے درمیان وقفہ نہ ہووے۔
 اگر چار مہینے تک عورت دے کون نہ جاوے۔ اہم صاحب دے نزدیک عورت مرد کو لوں جدا
 ہو جاوے گی۔ کیونکہ چار مہینے دا گزرنا ای عورت دے حق وپت طلاق بائسے لے۔ باقی ترے اماں دے
 نزدیک طلاق نہیں پندی۔ اونھاندے نزدیک مرد نوں قید کیتا جاوے۔ یا رجوع کرے۔ کفارہ
 قسم دے دیوے۔ یا طلاق دے کے عورت نوں چھوڑ دیوے۔ مرد انکار کرے تے قاضی اوس
 نوں طلاق تے مجبور کرے گا۔

قرآن مجید دے دیوچ لہلا دے بارے وارو ہوندا لے۔

لَيَذِيْبُوْا يَوْمَئِذٍ مِّنْ نِّسَا ئِهِمْ فَانَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ -

جیڑے لوگ اپنیاں بیویاں دے نیڑے جان دی قسم کھاندے نیں۔ اونھاں نوں چار مہینے
 دی مہلت لے۔ جے کر اس مدت وچ رجوع کر لیں۔ اللہ تعالیٰ بخش والا مہربان لے۔ جے طلاق دا
 ارادہ پکا کر لیں۔ پھر اللہ تعالیٰ سزا لے۔ تے جاندا لے۔

نکاح دا بیان

نکاح لغت وچ طمان تے جمع کرن نوں کہندے نیں۔ اصطلاح وچ اوس عقد (گنڈھ) نوں
 کہندے نیں۔ جیڑی اک مرد کسے عورت نال اس مطلب واسطے قائم کر دا لے۔ تاکہ اوس توں معاشرتی
 فائدے حاصل کرے۔ یا دو جیاں لفظاں وچ اک مرد دا عورت نال او تعلق نکاح کہلاند لے جیڑی
 طرض واسطے قائم کیتا جاندا لے۔ کہ دونوں خوشی تے اطمینان دی زندگی بسر کرن۔ اک دو جے دیاں
 ضرورتاں پوریوں کرن۔ انسان دی نسل باقی رہن واسطے اولاد دے ماں پیو بنن۔

اعتدال دی حالت وچ نکاح کرنا سنت لے۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا لے۔
 کہ نکاح میری سنت لے۔ جس آدمی میں میری سنت توں منہ موڑیا۔ اوہ میرے وچوں نہیں۔
 النِّكَاحُ سُنَّتِيْ وَمَنْ سَرَّعَبَ عَنِ سُنَّتِيْ فَلَيْسَ مِنِّيْ -

شہوت مے غلبہ دے موقع اتے نکاح کرنا واجب لے۔

نکاح ایجاب قبول دیاں دو لفظاں نال قائم ہوندا لے۔ جنہاں دیوچ ماضی و اصیغہ استعمال
 کیتا جاندا لے۔ اک لفظ ماضی تے دو جا مستقبل دا وی ہووے۔ نکاح درست ہوندا لے۔ مثلاً

اک فریق آکھے مینوں نکاح کر دے۔ تے دو جا آکھے مین نکاح کیتا۔ نکاح درست اے۔ ماضی دی صورت وچ دونوں زمانہ ماضی دے لفظ استعمال کرن گے۔ یعنی آکھن گے۔ مین نکاح کیتا مین قبول کیتا۔ ایہہ جی فریق آکھے گا۔

مسلمان مرد تے عورت دے نکاح دے قائم ہون دیاں شرطیں ایہہ ہن:

- ۱۔ مرد و عاقل ہونا۔ کیوں جے بے شعور تے دیوانے آدمی دا نکاح نہیں ہوندا۔
- ۲۔ عورت و اشریعت دے مطابق نکاح دے قابل ہونا۔
- ۳۔ دوہاں فریقوں وچوں اک دوجے دے کلام نوں سننا۔ یعنی مرد یا عورت سندے ہوں۔ یا عورت دا وکیل ہووے۔ یا عورت دا ولی ہووے۔
- ۴۔ نکاح دا قائم ہونا دو مرداں یا اک مرد تے دو عورتاں دے سامنے۔ چہڑے آزاد۔ مسلمان عاقل تے بالغ ہون۔

النِّكَاحُ كَالِجُورِ إِلَّا بِحُضُورِ شَاهِدَيْنِ مُسْلِمَيْنِ عَاقِلَيْنِ كَامِلَيْنِ
بِالْبَغْيَيْنِ۔ یعنی نکاح نہیں جاوے ہوندا اگر دو گواہاں دے سامنے چہڑے مسلمان۔
عاقل۔ کامل تے بالغ ہون۔

- ۵۔ دوہاں گواہاں دا ایجاب قبول دے لفظاں نوں سننا۔
- ۶۔ بالغ عورت دا مرد دے نال نکاح کرن تے راضی ہونا۔
- ۷۔ ایجاب قبول دے لفظاں دا اک ایسی مجلس وچ ادا ہونا۔
- ۸۔ ایجاب قبول دا اک دوجے دے خلاف نہ ہونا۔ مثال دے طور تے ایجاب دے لفظ اس طرح ہون۔ میں تیرے نال اپنی دھی دا اتنے مہرا تے نکاح کروا ہاں۔ اس نوں قبول رہناں لفظاں وچ کیتا جاوے۔ کہ نکاح قبول کیتا پر مہر قبول نہیں۔ اس صورت دے وچ نکاح قائم نہیں ہووے گا۔
- ۹۔ مرد تے عورت دا معین ہونا۔ مثلاً اگر کسی مرد دیاں دو لڑکیاں ہوں۔ اوں لڑکی داناں لینا جس دا نکاح کرنا مقصود ہووے۔ صرف اتنا کہہ دینا کہ میں اپنی دھی دا نکاح کروا ہاں کافی نہیں۔ جد تک دھی دی تعیین نہ کیتی جاوے۔

اوہ عورتاں جنہاں نال نکاح نہیں ہوندا

- ۱۔ مردوی اصل: یعنی مان داوی۔ پڑ داوی۔ نانی۔ پڑ نانی۔ اتوں تک۔

۲۔ مرد دی فرع : یعنی دھی۔ پوتری۔ دوہتری۔ اینہاں دی اولاد تھلے تیک۔

۳۔ بھین تے اوسدی اولاد۔ بھنی وغیرہن۔

۴۔ بھتری تے اوسدی اولاد۔

۵۔ پھوپھی۔

۶۔ ماسی۔

۷۔ اپنی بیوی دی اوہ دھی جس دے نال صحبت کر چکیا ہووے۔

۸۔ اپنی بیوی دی ماں تے اوسدی اصل۔ اپنے اصل دی بیوی یعنی باب دادا تے نانا دی

بیوی۔

۹۔ اپنی فرع دی بیوی۔ یعنی پتر۔ پوترے دی بیوی۔ بھتوں تیک ایہ سلسلہ جاوے۔

۱۰۔ دودھ دے رشتے دیاں ساریاں عورتاں جنھاں تے اتے درج کیتے ہوئے رشتہ

صادق آندے نیں۔

۱۱۔ بیوی دی زندگی وچ اوسدی بھین۔ بھتری۔ بھنی یا کوئی ہو رشتہ اگر دو وچوں اک

نوں مرد فرض کیتا جاوے۔ تو دوجی اوس اتے حرام ہووے۔ مثلاً پھوپھی بھتری

ماسی۔ بھنی وغیرہن۔ ایہ حرام ہونا جاوےں نسب دے اعتبار نال ہووے۔ بجاوےں

دودھ دی وجہ توں ہووے۔ مثلاً دودھ بھین تے اوسدی پھوپھی۔ دودھ بھین

تے اوسدی ماسی۔

۱۲۔ مشرک یا مجوسی عورت : اگر کوئی آدمی کسے عورت نال بدکاری کرے۔ یا

بے خیال نال اوس نوں ہتھ لاوے۔ یا دیکھے اوس مرد تے اوس عورت دی فرع

تے اصل حرام ہو جانڈے نیں۔ اوس عورت اتے اوس مرد دی فرع تے اصل حرام

ہو جانڈے نیں۔

۱۳۔ طلاق لے پناں پہلے نکاح وچ رہندی عورت نال نکاح حرام لے۔

۱۴۔ نکاح لین دے بعد یا اوس عورت دا خاوند مر جان دی عورت وچ عدت دیاں دن اچ

اوس عورت نال نکاح حرام لے۔

۱۵۔ عدت دیاں دن اچ طلاق دتی ہوئی عورت دی بھین نال نکاح کرنا حرام لے۔

۱۶۔ اک نکاح وچ چار توں زیادہ عورتاں جمح کرنا اگرچہ جائز لے۔ پر درست نہیں۔

۱۷۔ مالک نفس لوٹھی نال اور غلاموں مالکہ نال نکاح کرنا حرام ہے۔

۱۸۔ نکاح موقت حرام ہے۔ یعنی خاصی مدت واسطے یعنی اک۔ دو سال۔ سو سال واسطے مدت مقرر کر کے نکاح کرنا حرام ہے۔

۱۹۔ نکاح مستعد حرام ہے۔ یعنی نفسانی خواہشاں واسطے کچھ دنوں واسطے نکاح کرنا حرام ہے۔

۲۰۔ نکاح حلالہ۔ حلالہ دیاں شرطوں پوری کیتیاں بناں درست نہیں حرام ہے۔

نکاح حلالہ

اگر کوئی عورت کسے خاوند کو لوں طلاق لے لیوے۔ اوہ دو بے خاوند نال نکاح کرے۔ پہلے نکاح دی عدت پوری کرن دے بعد دوبارہ نکاح درست ہووے گا۔ دوبارہ نکاح کرن والے مرد کو لوں طلاق لے کے عدت پوری کرن دے بعد پہلے خاوند نال نکاح کرنا حلالہ کہلاندا ہے۔ جیہڑے لوک عدت دے اندر اسی نکاح کر دے نیں۔ حدیث شریف وچ ادنھاں اتے لعنت پائی گئی ہے اس توں بچن ضروری ہے۔

آزاد، بالغ، عاقل تے بیوہ عورت دا نکاح ہو جاندا ہے۔ بھادیں اوسدا سرپرست یا ولی اوس نوں اجازت دیوے یا نہ دیوے۔ اگر ایسی عورت نکاح کرن اتے راضی نہ ہووے ولی اوس نوں مجبور نہیں کر سکدا۔ عورت بھادیں کنواری ہووے۔ بھادیں شیبہ ہووے (اوہ عورت جس نہیں اک دفعہ نکاح کیتا ہووے)

نکاح دے موقع اتے کفو و الحاظ رکھنا ضروری ہے۔ (مبادا طبیعتاں وچ نفرت پیدا ہو جاوے۔ یعنی مرد تے عورت نسب، حریت، اسلام، دینداری، مال، حرد وچ اک دو بے دے نال ملدے جڈے ہون۔

مہر دا ذکر کیتا بناں نکاح ہو جاندا ہے۔ اسدی مقدار گھٹ تھیں گھٹ دہ درہ ہونی ہے۔

عورتاں وچ برابری

اگر اک توں زیادہ بیویاں ہون۔ ادنھاں دی رہائش، کھان، پین، کپڑے تھگڑی وچ برابری کرنی چاہیدی ہے۔ کوئی فرق روا نہیں رکھنا چاہیدا۔ برابری کرنی واجب ہے۔ صحبت وچ حصہ واجب نہیں۔ (اس ضمن دے وچ کنواری۔ اک وار نکاح کیتی ہوئی۔ پہلی نوی۔ مسلمان عورت۔ اہل کتاب عورت سب برابر نیں) سفردے وچ قرعہ پالینا مستحب ہے۔

دو جانکاح

اگر عورت نون اک یا دو طلاقات دتیاں جاں۔ اوہ اپنے پہلے خاوند نال نکاح کر سکدی اے۔
 ایہ طلاق رجعی دی صورت ہوندی اے۔ پر تہیجی طلاق دے بعد جد تک اوہ دو جے خاوند نال
 نکاح نہ کرے۔ نکاح کرن دے بعد ہمبستری نہ کرے۔ ہمبستری کرن دے بعد طلاق نہ لیوے۔ طلاق
 لین دی صورت وچ عدت دے ایام نہ گزر جان۔ اوہ پہلے خاوند نال کسے صورت وچ نکاح
 نہیں کر سکدی۔ اس نکاح نون نکاح حلال کہندے نیں۔ قرآن شریف وچ ارشاد خداوندی
 اے۔ **فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَكَ مِنْ بَعْدِ**
أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ
 یعنی اگر عورت نون تہیجی وار طلاق دے دتی۔ اوس دے بعد جد تک اوہ کسے دو جے خاوند
 نال نکاح نہ کرے۔ پہلے خاوند واسطے حلال نہیں ہو سکدی۔ اگر دو جان خاوند صحبت کرن دے بعد
 طلاق دے دیوے۔ اوس وقت دوہاں میاں بیوی اتے گناہ نہیں۔ پھر اوہ اک دو جے دی
 طرف رجوع کر لین۔ اس شرط اتے کہ دوہاں نون اللہ تعالیٰ دیاں ہو یاں حد اں اتے قائم رہن
 دی امید ہووے۔

بیوہ عورتاں دا نکاح

حدیث شریف وچ وارد ہوندا اے۔ بیوہ عورتاں دا نکاح جلدی کر دتا کرو۔

نکاح السر۔ پوشیدگی دا نکاح

اوہ نکاح جس دی مشہوری نہ کیتی جاوے۔

مہر دا نکاح

مہر توں مراد اوہ نقد یا غیر نقد مال اے۔ جیہڑا مرد عورت نون نکاح دے بدلے ادا
 کردا اے۔ یا ادا کرن دا اقرار کردا اے۔ پنجابی وچ عرف عام دے وچ اس نون حق مہر کہندے
 نیں۔ قرآن پاک وچ مہر دا ذکر کسی مقاماں تے آندا اے۔

وَأَحِلَّ لَكُم مَّا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مَعْصِنِينَ غَيْرِ
مُسَافِحِينَ۔ فَمَا اسْتَمْتَمْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ
فَرِيضَةً۔ (س۔ نام۔ دھوئے ۴)

اے لوگو! جیہڑیاں عورتاں تہاڈے اتے حرام کیتیاں گیاں نیں، اونھاں سوا
 ساریاں عورتاں تہاڈے واسطے حلال نیں۔ اس شرط نال کہ تہیں شہوت دے پاروں نہیں

بلکہ نکاح وچ لیاون واسطے مال (مہر) دے بدلہ نکاح کرنا چاہو۔ اوہ عورتاں جنہاں مال تسان صحبت پاروں فائدہ اٹھایا۔ اوہ مہر جیٹا اتساں مقرر کیتا اے۔ اونہاں دے حوالے کر دیو۔ مہر ہر قسم دے مال وچوں مقرر کیتا چا سکدا اے۔ پر اونہاں چیزاں وچوں نہ ہووے۔ جنہاں اتے کوئی شریعت واسوہ نہیں ہو سکدا۔ (شراب۔ خنزیر وغیرہ)

نقدی دی صورت وچ مہر دی گھٹ تھیں گھٹ مقدار وہ دم یعنی دو روپے باٹھ پیسے اے جیٹا کہ خلوت صحیحہ دے بعد مردنوں دینا پیندا اے۔ اگر اس توں زیادہ مقرر کیتا جاوے۔ اتنا ای دینا پوے گا۔ جتنا مقرر کیتا اے۔

خلوت صحیحہ توں پہلے طلاق ہو جاوے۔ اس وقت ادھا حق مہر دینا پیندا اے۔ نکاح بناں مہر دے درست نہیں ہوندا۔ وٹے دا نکاح بناں مہر دے جائز نہیں اے۔ عورت اگر چاہو سارا یا مہر دا کچھ حصہ مردنوں بخش سکدی اے۔ جد تک مہر معجل مرد عورت نوں ادا نہ کرے۔ اس وقت تک مرد عورت نوں سفر وچ اپنے مال نہیں لے جا سکدا۔ نہ ای اس دے مال صحبت کرن دی اجازت اے۔

عورت دانان نفقہ (روٹی دا خرچ) ہر حال وچ مرد دے ذمے ہوندا اے۔ اگر سارا مہر معجل ہووے۔ یا اس دا کوئی حصہ معجل نہیں اے۔ عورت اسدا انکار نہیں کر سکدی۔ عورت نوں اختیار اے۔ اپنا مہر خاوند یا ولی کوں طلب کرے۔

۱۔ مہر مثل : اوہ ہوندا اے۔ جیٹا کہ کسے عورت واسطے اس دے خاندان دیاں دو جیاں عورتاں دے مہراں دا مقرر کیتا ہو یا مہر ہووے۔ اونہاں مہراں دا اوسط مہر مثل کہلا ندا اے۔

۲۔ مہر معجل : اوہ مہر ہوندا اے۔ جیٹا کہ نکاح دے وقت لیا جا ندا اے۔

۳۔ مہر مؤجل (غیر معجل) اوہ مہر ہوندا اے۔ جیٹا کہ نکاح دے بعد لیا جا ندا اے۔

ایجاب قبول دا بیان

ایجاب اس لفظ نوں کہندے نیں۔ جیٹا کہ بیع یا نکاح دے موقع اتے متعاقدین (سووا کرن والیاں) دیوچ استعمال ہوندا اے۔ مثلاً عورت مردنوں آکھے میں تیرے مال اپنا نکاح کیتا۔ مرد دی طرفوں جیٹا کہ لفظ کہیا جا ندا

اوس نون قبول کہندے ہیں۔ یعنی مرد آکھے میں نکاح قبول کیتا۔
نکاح دیوچ ریجاب قبول دے علاوہ کچھ شرطیں نہیں
 ۱۔ مرد عاقل ہووے۔

۲۔ عورت شریعت دے لحاظ نال نکاح دے قابل ہووے۔
 ۳۔ دوہاں وچوں (مرد یا عورت) ہر اک دوہے دی گل منے۔
 ۴۔ دو مرد یا اک مرد تے دو عورتاں بطور گواہ موجود ہون۔ چہڑے آزاد۔ بالغ۔ عاقل تے
 مسلمان ہون۔

۵۔ دونوں گواہ ایجاب قبول دیاں لفظاں نون سنن۔
 ۶۔ بالغ عورت اوس شخص دے نکاح کرن تے راضی ہووے۔
 ۷۔ ایجاب۔ قبول دے لفظ اک ای مجلس وچ ادا ہون۔
 ۸۔ ایجاب۔ قبول دے لفظ اک دوہے دے خلاف نہ ہون۔
 ۹۔ مرد تے عورت معین ہون۔ یعنی دو لڑکیاں یا زیادہ لڑکیاں وچوں نکاح کیتی جان
 والی لڑکی دا تعین کر دتا جاوے۔ فلاں لڑکی دا نکاح کیتا۔
 ۱۰۔ ایجاب۔ قبول واسطے صیغہ ماضی دا استعمال کیتا جاوے۔
 بیچ دے بارے ایجاب قبول دا بیان معاملات دے بیان وچ آوے گا۔

سوگند۔ ایمان یعنی قسماں دا بیان

سوگند فارسی والفظ اے۔ عربی وچ اس نون میں کہندے ہیں۔ اسدا ترجمہ حلف یا قسم

اے۔

شریعت دے وچ قسم وی ترے قسماں ہوندیاں نہیں۔

۱۔ غموس۔ لغو ۲۔ منعقد

۱۔ قسم غموس ایہ ہوندی اے۔ کہ گزرنے ہوئے واقعہ دی طرف قسم کھا کے آکھیا
 جاوے۔ ایہ واقعہ اس طرح ہو یا لے۔ ایہ قسم وڈے گناہ دا سبب ہوندی اے۔
 اس دے واسطے کوئی کفارہ مقرر نہیں اے۔ صرف خداوند تعالیٰ کو لوں توبہ استغفار
 کرنی چاہیدی اے۔

۲۔ قسم لغو: ایہ اے۔ گزرنے ہوئے واقعہ تے غلطی نال قسم کھا لٹی جاوے۔

ایہ گل اس طرح ہوئی ہے۔ حقیقت دے وچ اوہ اس طرح نہ ہوئی ہوئے۔ اسدے اتے کوئی گناہ نہیں ہوندا۔

۳۔ قسم منعقد : ایہ اے۔ اگوں آن والے زمانے وچ کسے کم کرن دی قسم کھالی جاوے بھاویں اوہ قسم بھل بھیکھے ہو گئی ہوئے۔ یا زبردستی نال ہوئی ہوئے۔ بر صورت وچ اس قسم دے خلاف کم کرن یا جبری طور تے کران دی صورت وچ کفارہ دینا ضروری ہووے گا۔
خداوند کریم توں بناں کسے ہووے دی قسم نہیں کھانی چاہییدی۔ تے ای قسم کھانی جائز اے۔
نہ ای اس دا کوئی اثر ہوندا اے۔

کسے نیک کم دی قسم کھا ہی جاوے۔ اس دا پورا کرنا ضروری ہوندا اے۔ پورا نہ کرن دی صورت وچ گناہ ہووے گا۔ کفارہ دینا ضروری ہووے گا۔
کسے برے کم دی قسم کھا کے توڑن دی صورت وچ کفارہ دینا ضروری ہوندا اے۔
قسم نوں پورا کرنا گناہ ہوندا اے۔

کفارہ

اوس سزا داناں اے۔ جیہڑی کسے خاص شرعی حکم دی خلاف وزی اتے لائی جاندی اے۔ مثلاً

جان بچھ دے روزہ توڑن دی سزا کفارے دی صورت وچ سٹھ دن اتو روتی روزے رکھنے ہوندی اے۔

قسم پوری نہ کرن دی صورت وچ تے روزے رکھنے۔ یا اک غلام آزاد کرنا یا وہ مسکیناں نوں کھانا کھوادینا قسم دا کفارہ کہلاندا اے۔

ظہار و کفارہ :

اک غلام آزاد کرنا یا دو مہینے اتو روتی روزے رکھنا یا سٹھ مسکیناں نوں کھانا کھوانا ہوندا اے۔ (ظہار و مفصل بیان طلاق دے بیان وچ ہووے گا)

طلاق و ا بیان

طلاق دا لفظی ترجمہ۔ رہا ہونا۔ چھٹ جانا اے۔

پر اصطلاح فقہ دے وچ اوس قید نوں اٹھا دین نوں کہندے نیں جیہڑی مرد

تے عورت دے درمیان نکاح دے شرعی طریقے نال قائم ہوندی اے۔ (کنز الدقائق
عربی فقہ دی کتاب وچ اس طرح ای لکھیا ہویا اے)

قرآن پاک دے وچ طلاق دا ذکر اس طرح آندا اے۔

أَطْلَاقَ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ

(س۔ بقرہ۔ رکوع ۹)

طلاق دو وار اے۔ (دو طلاقاں دے بعد یا تے دستور دے مطابق (زوجیت)

دے وچ رکھنا اے۔ یا اچھے سلوک نال رخصت کر دینا اے۔

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لِمَنْ بَعْدَ حَتَّى تَكْفَرَ زَوْجًا غَيْرَهُ۔

(س۔ بقرہ۔ رکوع)

جے عورت نوں تیجی طلاق دے تی۔ اوس دے بعد جت تک عورت کسے ہور خاوند
نال نکاح کر کے (ہم بستری کرن دے بعد) اوس واسطے (پہلے خاوند واسطے) حلال نہیں ہو
سکدی (وہجے خاوند کولوں طلاق لین دے بعد عدت پوری کرن دے بعد پہلے خاوند
نال نکاح درست ہوندا اے)

قرآن پاک وچ اک ہور جگہ طلاق دے بارے اس طرح آندا اے۔

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا

الْعِدَّةَ۔ (س۔ طلاق۔ رکوع ۱)

اے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم۔ تسیں مسلماناں نوں آکھ دیو۔ جدوں تسیں اپنی

بیویاں نوں طلاق دینی چاہو۔ اونھاں نوں عدت دے شروع وچ طلاق دیو۔ تے

طلاق دے بعد اسی عدت گنتی شروع کرو۔

ایہاں دو مقاماں توں علاوہ سورۃ بقرہ دے رکوع ۳۰، ۳۱ تے سورۃ نساء

دے رکوع ۳ وچ وی طلاق دے متعلق احکام نازل ہوئے نیں۔

طلاق دے متعلق حدیث پاک دا نظریہ

حضرت ثوبان رضی اللہ عنہ ہوراں توں روایت اے۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم

ہوراں فرمایا اے۔ جیہڑی عورت بناں کسے تکلیف دے اپنے خاوند کولوں طلاق دی درخما

کرے۔ اوس دے اتے بہشت دی بو تک حرام اے۔ (مشکوٰۃ)

حضرت عبداللہ ابن عمر رضی اللہ عنہما ہوں کہ روایت ہے۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم
ہوں کہ فرمایا ہے۔ اللہ تعالیٰ نون حلال چیزاں وچوں سب توں زیادہ ناپسند طلاق ہے۔
(مشکوٰۃ)

طلاق دی نوعیت

اہل سنت والجماعت دے نزدیک اچھے الفاظ کہن نال طلاق ہو جائی ہے۔

- ۱۔ کیا جاوے۔ تینوں طلاق ہے (عورت نون مخاطب کر کے)
- ۲۔ اچھے الفاظ آکھے جان۔ جیہڑے ایہناں لفظاں دے قریب ہوں۔ یا اچھے اشارے
کیتے جان جنہاں توں مراد طلاق ہووے۔ طلاق ہو جائی ہے۔ بھاویں اوہ لفظ کسے دے سامنے
آکھے جان۔ بھاویں اکھیاں آکھے جان۔ بھاویں عورت سنے یا نہ سنے۔ اوس وقت عورت مرد
نکاح وچوں نکل کے اجنبی تے غیر ہو جائی ہے۔ اوس دے وقتے مرد کوئی حق تے مرد ذتے
اوس کوئی حق نہیں رہ جائی۔ اوس نون اوس مرد کوں پردہ کرنا تے دور رہنا اسے طرح لازم آئے
پس طرح اجنبی تے غیر مرداں کوں۔

۱۔ آزاد عورت دا خاوند ترے طلاقاں دا مالک ہے۔

۲۔ لونڈی دا خاوند دو طلاقاں دا مالک ہے۔

طلاق دا مالک ہون دا مطلب ایہ ہوندا ہے۔ کہ آئیاں طلاقاں دے اندر عورت نون
اوس نکاح واپس لیاندا جا سکدا ہے۔ یا نون نکاح کرن نال تعلقات بحال کرن دی گنجائش رہندی
ہے۔ آئیاں طلاقاں دین دے بعد ایہ گنجائش ختم ہو جائی ہے۔

اثر دے لحاظ نال طلاق دیاں قسماں

اثر دے لحاظ نال طلاق دیاں ترے قسماں ہیں۔

۱۔ رجبی ۲۔ بائن ۳۔ منغلظہ

۱۔ طلاق رجعی

توں مراد ایہ ہے۔ کہ اس طلاق دے بعد خاوند اپنی مرضی نال عورت نون پہلے نکاح دیاں
حداں دے اندر اپنی بیوی بنا سکدا ہے۔

آزاد عورت نون اک یا دو طلاقاں دتیاں جان۔ کوئی ایسا لفظ نہ بولیا جاوے جس دے
نال نکاح ٹٹ جائی ہووے۔

طلاق رجعی سے کے خاوند عورت نوں اپنی بیوی تے بنا سکدا اے۔ پرتے طلاق دی بجائے
اک یا دو طلاقاں داما مک بن جائدا اے۔ طلاق رجعی دے بعد ترے طلاقاں ہو جان دے بعد ہمیشہ
واسطے بیوی حرام ہو جاوے گی۔ نکاح تلالہ دی صورت وچ ساریاں شرطیں پوریوں کرن دے بعد
پہلے خاوند اتے حلال ہووے گی۔

۲۔ طلاق بائن

توں مراد ایہ اے کہ اس طلاق دے بعد میاں بیوی دے درمیان جدائی ہو جائی اے۔
دوبارہ نکاح ہون دیاں ایہ شرطیں نہیں۔

- ۱۔ اک طلاق رجعی جس دے وچ بناں رجوع دے عدت گزر جاوے۔
- ۲۔ دو رجعی طلاقاں جنہاں دے وچ بناں رجوع دے عدت گزر جاوے۔
- ۳۔ اوہ طلاق جیہڑی اوس عورت نوں دتی جاوے جس دے نال صحبت نہ کیتی جاوے۔
بجاوین عدت نہ گزری ہووے۔

۴۔ اونٹیاں لفظاں نال طلاق دینی جیہڑے طلاق بائن دا حکم رکھدے ہون۔

۳۔ طلاق مغلظہ

توں مراد ایہ اے۔ اس طلاق نال مرد عورت وچ قطعی جدائی ہو جائی اے۔ اوس وقت
اوس دے نکاح وچ دوبارہ نہیں آسکدی جد تک اوہ کسے ہور خاوند نال نکاح کر لیوے۔
بیوہ ہو جاوے۔ یا طلاق لین دی صورت پیدا ہو جاوے۔
طلاق مغلظہ دی صورت ایہ اے۔ ترے رجعی طلاقاں یا ترے بائن طلاقاں فوراً یا کچھ
وقف دے نال دتیاں جان۔ بجاوین اوہ وقف مہینیاں دا ہووے یا سالوں دا ہووے۔

طلاق دین دے طریقے نال طلاق دیاں تہرے قسماں

۱۔ طلاق احسن ۲۔ طلاق حسن ۳۔ طلاق بدعی

۱۔ طلاق احسن

سب کولوں اچھی طلاق ایہ اے کہ جس طہر وچ عورت نال صحبت نہ کیتی ہووے۔ اوس
طہر وچ صرف اک طلاق دتی جاوے۔ جے کراسے حالت وچ عدت گزر جاوے۔ تے ایہ طلاق
بائن ہو جاوے گی۔

(طہر توں مراد عورت داما ہواری دے دنوں توں فارغ ہو کے پاک ہونا غسل کرنا جدوں

اوہ نماز پڑھنے سے قابل ہو جائی ہے

۲۔ طلاق حسن

یعنی اچھی طلاق ایسے ہے جس عورت نال صحبت نہیں کہتی۔ اوہنوں حیض یا طہر سے وچ اک طلاق دیوے۔ اتے جس عورت نال صحبت کہتی ہے۔ اوہنوں ترے طہراں دے وچ اک اک طلاق دے کے ترے طلاقاں پوریاں کر دیوے۔ تے اس دوران وچ صحبت نہ کہتی جاوے۔ جسے کر عورت بدھی یا چھوٹی عمر دی ہووے۔ اوہ وقت ترے مہینیاں وچ ترے طلاقاں دے دیوے۔ اس طلاق نوں طلاق مسنون یا طلاق جائز وی کہندے ہیں۔

۳۔ طلاق بدعی

ایسے ہے۔ دو یا ترے طلاقاں اکواری دتیاں جان۔ یا اک ای طہر سے وچ وکھو وکھریاں دتیاں جان۔ پر اینہاں دے وچکار رجوع نہ کہتا جاوے۔ یا اوہ طہر دی وچ اک طلاق دیوے جس دے وچ صحبت کہتی ہووے۔ یا اوہ عورت نوں طلاق دیوے جدوں حیض دے وچ صحبت کہتی ہووے۔ اس طرح طلاق بدعی واقع ہو جاوے گی۔ پر اس طرح طلاق دین والا گنہگار ہوندا ہے۔

ہر عاقل تے بالغ خاوند وی طلاق واقع ہو جائی ہے۔ بھاویں اوہ نشے وچ ہووے۔ یا ما سے مخول نال طلاق دیدیوے۔ یا غصہ دی حالت وچ طلاق دے دیوے۔ گنگے آدمی دی طلاق اشارے نال ہو جائی ہے۔

بالغ۔ پاگل دیوانہ۔ مجنون، یا ستیاں ہویاں طلاق واقع نہیں ہوندی۔

اہل حدیث دے نزدیک غصہ دی حالت وچ دتی ہوئی طلاق نہیں پیندی۔

لفظاں دے اشارے نال طلاق دیاں قسماں

جنہاں لفظاں یا اشاریاں نال طلاق دتی جائی ہے۔ اوہناں دے اختیار نال طلاقاں دیاں دو قسماں ہیں۔

(۱) طلاق صریح (۲) طلاق بالکنایہ

طلاق صریح دی مثال اس طرح ہے۔ مرد اپنی عورت نوں کہے کہ۔

۱۔ میں تینوں طلاق دتی ہے۔

۲۔ تینوں طلاق ہے۔

۳۔ توں طلاق لے

طلاق بالکناہ

یعنی اشارے دے نال طلاق دی مثال اس طرح لے۔ مرد آکھے عورت نوں۔

۱۔ توں عدت وچ بیٹھ۔

۲۔ توں حرام ایں۔

۳۔ اپنے پیکے بڑجا۔

۴۔ تینوں رخصت کیتا۔

۵۔ توں جان تیرا کم۔

۶۔ نکل جاؤ ایتھوں۔

۷۔ چل دوڑ ہو جا۔

طلاق صریح نال طلاق رجعی اتے طلاق بالکناہ نال طلاق بائن واقع ہو جاندی لے۔
 طلاقاں دی تعداد دا لحاظ عدد (شمار) دے لحاظ نال وی ہوندا لے۔ اتے وار وار کہن نال
 وی۔ مثلاً ترے طلاقاں دینیاں ہوں۔ ترے آکھے۔ ترے طلاقاں یا

۱، طلاق ۲، طلاق ۳، طلاق

طلاق دا اختیار خاوند نوں ہوندا لے۔ بچے کر خاوند اپنی بیوی نوں اختیار دے دیوے۔
 اوس وقت اوہ آپ وی طلاق پاسکدی لے۔

خاوند طلاق دے دیوے۔ تے عورت اوس نوں رو نہیں کر سکدی۔

اگر عورت نوں نکاح دے بعد خاوند نال خلوت صحیحہ دا موقع نہ ملیا ہووے۔ تے خاوند
 نہیں طلاق دے دتی ہووے۔ اوس وقت طلاق بائن واقع ہووے۔ بھادیں طلاق صریح دتی ہووے
 بھادیں طلاق بالکناہ۔ ایسی عورت نوں اک اسی طلاق کافی ہندی لے۔ دوجی یا تیسری طلاق دا اختیار
 نہیں ہوندا۔ اس عورت نوں طلاق دے بعد عدت دی وی لوڑ نہیں ہوندی۔ اوسے وقت
 کسے دوجی جگہ نکاح کر سکدی لے۔

طلاق مغلطہ دے بعد عورت پہلے خاوند اتے دوجی جگہ نکاح کر لین دے بعد تے صحبت
 کر لین دے بعد جت تک بیوہ یا مطلقہ نہ ہو جاوے عدت گزرن دے بعد پہلے خاوند نال نکاح
 نہیں کر سکدی۔ لوکاں میں اک ناجائز حیلہ حلالہ دا بنایا ہویا لے۔ چیمہرا بالکل ناجائز لے۔ حلالہ

دی تشریح پہلے بیان کر دی گئی ہے۔

بیوقوفی دے کارنامے

اگر کوئی مرد نکاح توں پہلاں کسے عورت نوں آکھے تیرے نال نکاح کراں تے تینوں طلاق۔
اوس دے نال نکاح ہون اتے طلاق بائن پے جاوے گی۔ دوجی وار نکاح کرنا پوے گا۔
اگر کسے اجنبی عورت نوں آکھے تینوں طلاق۔ نکاح کرن دی شرط نہیں لائی۔ تے نکاح کرن
لے طلاق نہیں پیندی۔

اگر کوئی آدمی اپنی بیوی نوں آکھے توں فلاں کم کریگی۔ تینوں طلاق۔ اگر عورت اوہ کم
کرے۔ اوس وقت طلاق رجعی واقع ہو جائیگی۔

اگر مرد نے شرط لائی۔ جتنی وار توں کم کریگی۔ اوس وقت طلاق مغلظہ واقع ہو سی۔

بیماری دی حالت دی طلاق

اگر کوئی مرد اپنی بیوی نوں بیماری دی حالت وچ طلاق دے دیوے۔ عدت دے۔
زمانے وچ ای اوہ مرد مر جاوے۔ عورت نوں اوس دی وراثت وچوں حصہ ملیگا۔ بھاویں
طلاق بائن ہووے۔ بھاویں رجعی۔

اگر مرد عدت ختم ہون دے بعد فوت ہووے۔ عورت ترکہ دی حقدار نہیں ہووے گی۔
بیماری دی حالت وچ دتی ہوئی طلاق بائن دی صورت وچ اگر عورت دا قصور ہووے۔
تے اوس صورت وچ خاوند دے عدت وچ مر جان نال ہی عورت نرس ترکہ وچوں کوئی حصہ نہیں ملدا۔

طلاق دیاں قسماں

۱۔ طلاق۔ احسن۔ حسن۔ بدعی۔

۲۔ طلاق۔ رجعی۔ بائن۔

۳۔ طلاق۔ صریح۔ بالکناہیہ۔

۴۔ طلاق مغلظہ۔

سب دا حال مفصل درج کر دتا گیا ہے۔

خلع

خلع دا مطلب ایہ ہے۔ عورت اپنے خاوند نوں کچھ دے کے نکاح توں باہر ہونا چاہے
ساریاں اماں دا اس اتے اتفاق ہے۔ اگر عورت اپنے خاوند کو لوں بد صورتی دے پاروں۔

یارہن سہن دی سہولت میسر نہ آن دی شکل وچ خاوند کولوں کراہت کردی ہووے۔ اوس وقت اوہ اپنے خاوندنوں بدلہ دے کے علیحدگی اختیار کر لیوے۔ ایہ جائز اے۔ بجاویں خاوند دی طرفوں کوئی گل نہ ہووے۔ جے کر دونویں راضی ہو جان۔ جائز اے۔ مگر وہ نہیں۔ بعض دے نزدیک اس حالت وچ درست نہیں ہووے گا۔

قرآن پاک دی وچ خلع دے بارے اس طرح ارشاد ہوندا اے۔
فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا لِقِيَ أَحَدٌ وَدَّ اللَّهُ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ

اگر تمہانوں اس بات دا ڈر ہووے۔ تیسیں اللہ تعالیٰ دیاں خداں اتے قائم نہیں رہ سکو گے اوس عورت اپنا بچھا چھڈان دی غرض نال کچھ دیوے۔ اس دے وچ دوہاں اتے کوئی گناہ نہیں۔

ظہر

ظہار دا بیان قرآن پاک دی وچ سورۃ احزاب رکوع ۱۔ سورہ مجادلہ رکوع اوچ آندا اے۔ اسلام توں پہلاں عرب دے وچ اک قسم دی طلاق دا رواج سی جس نوں ظہار کہندے سن۔ اوسدی صورت ایہ ہوندی سی۔

مرد عورت نوں کہندا سی۔ تیری پیٹھ مینوں اپنی ماں دی پیٹھ دی جگہ اے۔ جس دا مطلب ایہ لیا جاندا سی۔ توں میرے واسطے ماں دی جگہ ایں۔ ایہ لفظ کہہ دین نال عورت مرد توں جدا ہو جاندی سی۔ اسلام میں اس نوں طلاق دا درجہ نہیں دتا۔

شمس الفقہ کتاب دے وچ درج اے۔ ظہار شریعت وچ اس نوں کہندے نیں۔ مرد اپنی بیوی دے سارے بدن نوں یا اوس دے بدن دے کچھ حصے نوں جدھے توں کل بدن مراد لیا جاسکدا اے۔ اونھاں رشتہ دار عورتاں دے بدن نال تشبیہ دیوے۔ جنھاں نال نکاح حرام ہوندا اے۔

ظہار لفظ ظہر توں مشتق اے۔ جسدے معنی کٹھ (پیٹھ) دے ہوندے نیں۔ مجازی رنگ وچ مقام مخصوص وی مراد لیا جاسکدا اے۔

جاہلیت دے زمانے وچ ظہار سخت طلاق دے معنیاں وچ استعمال ہوندا سی۔ پہلاں پہل شریعت میں وی اس نوں طلاق نال ای تشبیہ دتی۔ تے طلاق ای مراد لئی۔ شریعت دا حکم نازل ہون دی صورت وچ عورت مرد اتے اوس وقت تک حرام رہندی اے۔

جدوں تک کفارہ نہ دیوے۔

ظہار دیاں چار صورتاں ہوندیاں نیں

۱۔ ظہار دے وچ ماں یا ہم معنی دونوں الفاظ دا ذکر کیتا جاوے۔ اس صورت وچ ظہار حقیقی رنگ وچ واقع ہو جاویگا۔

۲۔ ظہار دالفظ ذکر کیتا جاوے۔ پر ماں دا ذکر نہ ہووے۔ ماں دے بناں کوئی ہور غیر محرم دا ذکر ہووے۔ اس صورت وچ واقع ہوویگا۔ کیونکہ عورت نال صحبت کرن نوں غیر

عورت نال تشبیہ دین وچ کوئی ہرج نہیں یا ماں دے بناں او نہاں عورتاں نال تشبیہ دتی اے۔ جیہڑیاں ہمیشہ واسطے اوس دے اتے حرام نیں۔ مثلاً

بھین۔ دھی۔ ماسی۔ پھوپھی۔ نانی۔ دادی وغیرہن بھاویں اونھاں نال دودھ دی شراکت ہووے۔ یا رشتہ دے سبب نال مثلاً بیوی دی ماں۔ اینہاں ساریاں صورتاں وچ امام صاحب دے نزدیک ظہار واقع ہوویگا۔

۳۔ ماں دی کنڈ نال تشبیہ نہ ہووے۔ بلکہ کسے ہور حصے نال تشبیہ دتی جاوے۔ اسدیاں دو صورتاں ہوندیاں نیں۔

۱۔ ایسے اعضاء جنھاں دا دیکھنا حرام نہیں اے۔ جیسے ہتھ، پیر۔

۲۔ اوہ اعضاء جنھاں دا دیکھنا حرام اے۔ مثلاً پیٹ۔ پیٹ۔ پوتڑ۔ امام صاحب دے ظہار واقع ہو جاوے۔

۳۔ نہ ماں دا ذکر ہو یا اے۔ نہ ای کنڈ دا ذکر ہو یا اے۔ اس طرح آکھے۔ توں میرے واسطے

اس طرح ایں۔ جس طرح میری دھی یا میری بھین۔ اینھاں صورتاں وچ امام صاحب دے نزدیک ظہار ہو جاوے۔

ظہار دا کفارہ ایہ اے

۱۔ اک غلام آزاد کیتا جاوے۔

۲۔ دو مہینے اتور وئی روزے رکھے۔ صحبت کرن تو پہلاں۔

۳۔ اگر روزیاں دی طاقت نہ ہووے۔ سٹھاں مسکیناں نوں کھانا کھوادتا جاوے۔

عدت

عدت دالفظی ترجمہ شمار کرنا یا گنتا اے۔ پر اصطلاح دے وچ اوس مدت نوں کہندے نیں۔

بیہڑی عورت زوالِ نکاح دے بعد یا مشابہ نکاح دے دو بجے نکاح تیک ہوندی اے۔ عدت
وافتادہ ایسہ ہوندا اے۔ کہ نسب دی حفاظت کیتی جاوے۔ ورنہ پہلے خاوند کو لوں جدائی وے فوراً
بعد نکاح کر لین وچ کئی برائیاں ہوندیاں نیں۔

قرآن پاک وے وچ عدت دے متعلق ارشاد ہوندا اے۔

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَ قُرُوءٍ — وَاللَّهُ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ۔ (س بقوہ - رکوع ۲۸)

جہناں عورتاں نوں طلاق دتی گئی اے۔ اوہ اپنے آپ نوں تے ماہواریاں تک روکن۔ جے
کراوہ اللہ تعالیٰ تے قیامت دے دیھاڑے اتے یقین رکھدیاں نیں۔ جو کجھ اللہ تعالیٰ
نیں اونھاں دیاں پٹیاں وچ پیدا کر رکھیا لے۔ اوس نوں چھپانا جائز نہیں۔ اونھاں دے خاوند
اونھاں نوں چنگی طرح رکھنا چاہن۔ تے اوہ زیادہ حق دار نیں۔ اونھاں نوں اپنیاں بیویاں بنا لین۔
جس طرح مرداں دا حق عورتاں اتے اے۔ اسے طرح عورتاں دا حق مرداں اتے اے۔ مرداں
نوں عورتاں اتے فوقیت اے۔ اللہ تعالیٰ غالب تے حکمت والا اے۔

اک دوجی جگہ ارشاد ہوندا اے :

وَالَّذِينَ يَتُوفُونَ مِنْكُمْ وَیَزُورُونَ أَرْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ
بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا۔ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ۔ (س بقوہ رکوع ۳)

تھاڈے وچوں بیہڑے لوک مرجان۔ بیویاں چھوڑ جان۔ عورتاں نوں چا پیدا لے۔ چار
مہینے وہ دن تک اپنے آپ نوں روکن۔ اپنی عدت گزر جان دے جائز طور اتے جو کجھ اپنے
حق وچ کرن۔ اوسد اتساں ساریاں (میت دے وارثاں) اتے کوئی الزام نہیں۔ تیسیں جو کجھ وی
کریں او اللہ تعالیٰ نوں اوس پوری خبر اے۔

عدت دیاں مختلف مدتاں

- ۱۔ اگر کسے عورت دا خاوند مر گیا ہووے۔ یا اوسدے خاوند نیں اوس نوں طلاق دے
دتی تے اوہ عورت حاملہ ہووے۔ اوسدی عدت پچھ دے پیدا ہون تیک اے۔
- ۲۔ جس عورت نوں حیض آندا ہووے۔ اوسدی عدت اہم صاحب دے نزدیک تے
حیض ہوندی اے۔

۲- جیٹری عورت حاملہ نہ ہوئے۔ اوسدا خاوند مر جاوے۔ اوسدی عدت حنفیہ مذہب دے
وچ چار مہینے تے دہ دن ہوندی اے۔ جے کراوہ آزاد ہووے۔ اگر لونڈی ہووے۔
اوسدی عدت ادھی ہوندی اے۔

۳- آزاد مطلقہ دی عدت تڑے پورے حیض تے لونڈی دی دو حیض عدت اے۔

۵- جس عورت دا خاوند گم ہو جاوے۔ اوسدی عدت دے بابے مختلف قول نیں۔ پر زیادہ
اچھا فیصلہ حضرت عمرؓ ہوراں دا اے۔ جس دے اتے کسے نیں ہنکار وی نیں کیتا
اوہ چار سال اے۔ اسدے بعد وفات دی عدت چار مہینے تے دہ دن گزارن دے بعد
عورت نکاح کر سکی اے۔

لعان

لفظی ترجمہ اک دوجے نوں لعن طعن کرنا اے۔ لعنت کرنا اے۔

اگر خاوند اپنی بیوی اتے زنادی تہمت لاوے۔ اوسدا اثبوت چار گواہاں نال نہ دے سکے۔
اوس وقت مرد نوں چار وار اس گل دی شہادت دینی چاہیدی اے۔ میں اپنے دعویٰ وچ بالکل
سچا ہاں پنجویں وار آکھے۔ اگر میں جھوٹا ہاں۔ خداوند تعالیٰ دی لعنت میرے اتے ہووے۔
اس دے بعد عورت چار وار گواہی دیوے۔ تے قسم کھاوے ایہ آدمی جھوٹا اے۔ پنجویں وار
آکھے۔ جیکر ایہ شخص اپنے دعویٰ وچ سچا اے۔ میرے اتے خداوند تعالیٰ دا غضب ہووے
اسنوں اصطلاح دے وچ لعان کہندے نیں۔ یعنی لعنت کرنا۔ جدوں میاں بیوی لعان کر
چکن۔ وقت داحاکم اونھاں دوہاں وچ جدائی گرا دیوے۔ ایہ اہم صاحب دامنہ بدلے۔
دوجے علماء دا خیال اے کہ لعان دے بعد قاضی دی لوڑ نہیں۔ بلکہ لعان ای دوہاں
دے وچ جدائی دا سبب ہو جاوے گا۔ قاضی جدائی دا حکم دیوے۔ بھانویں نہ دیوے عورت
اپنے خاوند واسطے ہمیشہ واسطے حرام ہو جاوے گی۔

قرآن پاک دے وچ سورہ نور دے وچ لعان دے بارے حکم ہوندا اے۔

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ ——— اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ حَكِيْمٌ۔

جیٹے لوک اپنی بیویاں اتے زنادی تہمت لان۔ اپنے سوا اونھاں دا ہور کوئی گواہ نہ ہووے

ایسے دعویٰ داراں واسطے ہر اک دا اثبوت ایہ اے۔ اوہ چار وار خداوند تعالیٰ دی قسم کھا کے
بیان کرے۔ بے شک میں اپنے دعویٰ وچ سچا ہاں۔ پنجویں وار اس طرح آکھے۔ جے مگر جھوٹ

بولد اہوواں میرے اتے خداوند تعالیٰ دی لعنت ہووے۔ اس دے بعد عورت وی چار وار خداوند
تعالیٰ دی قسم کھا کے بیان کرے۔ ایہ شخص جھوٹا لے۔ پنجویں وار آکھے ایہ شخص اگر اپنے دعوے وچ
پچا لے۔ میرے اتے خدا دا غضب ہووے۔

صلوٰۃ = نماز

نماز دے بارے نص فرائض دے وچ کجھ بیان کیتا گیا لے۔ اس جگہ نماز دے سارے مسائل
مفصل طور تے بیان ہون گے۔

صلوٰۃ : لفظی ترجمہ دعا لے۔ پر اس توں مراد نماز لے۔ نماز فرض عبادتاں وچوں پہلے درجے
دی عبادت لے۔ اسلام دے رکناں وچوں اک رکن لے۔ قرآن پاک دے وچ نماز دی فرضیت
حضرت عمر رضی اللہ عنہ ہوراں دی بیان کیتی ہوئی حدیث توں ثابت لے۔ جدوں حضرت رسول کریم
صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں حضرت جبریل علیہ السلام ہوراں نوں اَخْبَرَنِي عَنْ الْاِسْلَامِ دے
تشریح کر دیاں ہویاں نماز دے ادا کرن دا حکم دتا۔ واضح فرمایا۔

نمازاں پنج نہیں

قرآن پاک وچ نماز جماعت دے نال پڑھن بارے حکم آندا لے۔
وَاقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَآتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوْا مَعَ الرُّسُلِ كَعِبٰتٍ۔
یعنی تیس نماز قائم کرو۔ اتے زکوٰۃ دیو۔ رکوع کرن والیاں نال رکوع کرو۔
مشکوٰۃ شریف وچ حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ ہوراں توں روایت لے۔ رسول کریم صلی اللہ
علیہ وسلم ہوراں فرمایا لے پنج نمازاں۔ جمعہ دی نماز دو جے جمعے تیک۔ رمضان دے روزے دو جے
رمضان تیک اونھاں ساریاں گناہاں دا کفارہ نہیں۔ جیہڑے اینہاں وقتاں دے وچ ہون۔ جدوں
کبیرہ گناہاں توں پرہیز کیتی جاوے۔

دو جی روایت لے۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا۔ تیسیں ویکھدے او۔ تہاڈے
وچوں کسے دے دروازے تے دریا ہووے۔ اوس دے وچ ادہ پنج وقت دیاہڑے وچ نہاندا
ہووے اوس دے جسم اتے کجھ میل رہ جاوے لگا۔ حاضرین نے عرض کیتی میل نہیں رہ جاوے لگا۔ آپ
نیں فرمایا۔ پنج نمازاں دی مثال اس طرح ای لے۔ جس دی وجہ توں اللہ تعالیٰ گناہاں نوں مٹا دیندا
لے۔

حضرت جابر رضی اللہ عنہ ہوراں توں روایت اے کہ بندے تے کفرے درمیان نماز دا ترک کرنا حد اے۔

حدیث پاک وچ وارد اے۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا۔ اپنی اولاد نوں ست سال دی عمر وچ نماز دی تلقین کرو۔ وہ سال دی عمر وچ نماز نہ پڑھن دی وجہ توں اونھاں نوں مارو۔ تے اگ اگ بستریاں اتے سناو۔

پنج نمازاں جہڑیاں فرض نیں۔ ایسے نیں

۱۔ صلوٰۃ الفجر : فجر دی نماز۔ صبح دی نماز۔

۲۔ صلوٰۃ الظهر : ظہر یعنی۔ پیشین دی نماز۔

۳۔ صلوٰۃ العصر : دیگر دی نماز۔

۴۔ صلوٰۃ المغرب : نماشاں دی نماز۔

۵۔ صلوٰۃ العشاء : سوتے دی نماز۔

دیگر ہٹی۔ پیشین چلی۔ دھم نماشاں پیاں۔ سوتا گزر گیا۔ پنجویں صبح دی نماز۔

نمازاں دے وقت

۱۔ صبح دی نماز : پو پھٹن توں لے کے سورج نکلن تیک اے۔

۲۔ پیشین دی نماز : سورج ڈھل جان توں لے کے ہر چیز دا سایہ اصلی کدھ کے دوگناں ہو جان تک اے۔

۳۔ دیگر دی نماز : اصل سایہ کدھ کے ہر چیز دا دوگناں سایہ ہو جان توں لے کے سورج دے ڈب جان تیک اے۔

۴۔ نماشاں دی نماز : سورج ڈب جان توں لے کے سورج ڈبن دے وقت دی لالی دے دور ہون تیک اے۔

۵۔ سوتے دی نماز : سورج ڈب جان دے بعد لالی دے دور ہون توں لے کے صبح تیک ہوندا اے۔

گرمیاں دے وچ پیشین دی نماز ذرا دیر نال پڑھی جاوے۔ سردیاں دے وچ سوتے دی نماز ذرا دیر نال پڑھی جاوے۔

نماز جماعت نال پڑھن دے بہتے فائے نیں۔ ستائی نمازاں دا ثواب ہوندا اے۔ جماعت

نال نماز پڑھنے واسطے پہلے اذان دینی جائزی لے۔ اذان دی کیفیت درج ہو چکی لے۔

۱۔ اللہ اکبر۔ چار وار۔

۲۔ اشہدان لا الہ الا اللہ۔ دو وار۔

۳۔ اشہدان محمد رسول اللہ۔ دو وار۔

۴۔ سحی علی الصلوٰۃ۔ دو بار سجے پاسے ذرا منہ موڑ کے اکھنا چاہیدا لے۔

۵۔ سحی علی الفلاح۔ دو بار کھبے پاسے ذرا منہ موڑ کے اکھنا چاہیدا لے۔

۶۔ اللہ اکبر۔ دو وار۔

۷۔ لا الہ الا اللہ۔ اک وار۔

صبح دی اذان وچ الصلوٰۃ خیر من النوم دو وار سحی علی الفلاح دے بعد۔

تہجیرتے اذان دے وچ صرف اتنا فرق لے۔ سحی علی الفلاح دے بعد دو وار قد قامت

الصلوٰۃ وی اکھی دا لے۔ اس نون اقامت آکھدے نیں۔ ایہ اذان دین والا آدمی کہندا لے۔

یا اوس دی اجازت نال کوئی دوجا آدمی آکھدا لے۔

نماز دی نیت

۱۔ سنتاں دی نیت

نیت کیتی دو یا چار سنتاں دی پڑھنا واسطے اللہ تعالیٰ دے۔ متابعت رسول کریم صلی اللہ

علیہ وسلم دی منہ طرف قبلہ شریف دے۔ وقت نماز پیش یا نماشاں۔ یا سوتا یا فجر اللہ اکبر۔

۲۔ فرضاں دی نیت

دو یا ترے یا چار رکعت نماز فرض (اکلا ہووے تے جماعت نال ہووے تے۔ پچھے

اس امام صاحب دے) باقی لفظ سنتاں والے ہون گے۔

۳۔ نفل دی نیت

دو رکعت نماز نفل۔ پڑھنا واسطے اللہ تعالیٰ۔ بندگی خاص اللہ تعالیٰ دی منہ قبلہ شریف

دی طرف۔ اللہ اکبر۔

۴۔ وتران دی نیت

ترے رکعت نماز وتر واجب اس رات دے۔ پڑھنا واسطے اللہ تعالیٰ دے منہ طرف

قبلہ دی۔ اللہ اکبر۔

نماز وی ترکیب

امام صاحب دے پچھے ہووے۔ تے اقامت دے بعد نیت کر کے۔ اکلا ہووے تے نیت کر کے دونوں ہتھ کناں تیک لے جاوے۔ اللہ اکبر آکھے۔ پھیر دونوں ہتھ دھنی دے تھلے سجا ہتھ اُتے کھبا ہتھ تھلے رکھ کے ہولی ہولی ثنا پڑھے۔ یعنی سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ پھیر ثنا دے بعد امام صاحب ہولی ہولی تعوذ یعنی اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم تے تسمیہ یعنی بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ پڑھنے میں۔ پھیر سورۃ فاتحہ الحمد للہ۔ — وَالضَّالِّیْنَ تیک امام صاحب آواز نال پڑھدے نہیں۔ (اکلا ہووے۔ آپ ہولی ہولی پڑھے) پھیر اس دے بعد آمین ہولی آواز نال کہندے نہیں۔ پھر قرآن پاک دی کوئی سورۃ جیہڑی گھٹ تھیں گھٹ ترے آیتاں ہوں۔ یا اک لمی آیت ہووے۔ پڑھدے نہیں۔ عام طور تے لوک سورۃ اخلاص یعنی قل هو اللہ الاحد پڑھدے نہیں۔ (امام صاحب پیشیں تے دیگر دیاں نمازاں وچ سورۃ فاتحہ ہولی ہولی پڑھدے نہیں۔ تے سورۃ وی ہولی ہولی)

تماشاں : سوتے تے فجر دی نماز وچ۔ یا جمعہ دی نماز وچ یا عیدیاں دی نماز دے وچ امام صاحب سورۃ فاتحہ دوجی کوئی ہووے سورۃ آواز نال پڑھدے نہیں) اس طرح کھلوکے پڑھن دا ناں قیام اے۔ جو کجھ قیام دے وچ پڑھیا جاندا اے۔ اس نوں قرأت آکھدے نہیں۔ قیام دے بعد امام صاحب آواز نال تے مقتدی ہولی اللہ اکبر آکھدا اے۔ پہلے امام صاحب رکوع کر دے نہیں۔ پھیر مقتدی۔ رکوع دیوچ گوڈیاں اُتے ہتھ رکھدے نہیں۔ ترے یا بنج یا ست وار سبحان ربی العظیم پڑھدے نہیں۔ پھیر امام صاحب آواز نال سمع اللہ لمن حمدہ آکھدے نہیں۔ اس نوں تسمیع آکھدے نہیں۔ جماعت دیوچ مقتدی تسمیع نہیں آکھدے۔ اکلی نماز وچ آکھدے نہیں۔ تسمیع دے بعد مقتدی ربناک الحمد آکھدے نہیں۔ اس نوں تجمید آکھدے نہیں۔ اس دے بعد امام صاحب آواز نال اللہ اکبر آکھدے نہیں۔ مقتدی آہستہ آکھدے نہیں۔ پھیر تکبیر آکھ کے امام صاحب سجدہ دے وچ جاندا ہے نہیں۔ سجدہ زمین دے اُتے مستحار کھنا۔ نک رکھنا۔ دونوں ہتھ پھیلا کے رکھن نوں کہندے نہیں۔ سجدے دی حالت وچ سبحان ربی الاعلیٰ ترے یا بنج وار یا ست وار آکھدے نہیں۔ امام صاحب اللہ اکبر آکھ کے پہلے سجدے توں بیٹھدے نہیں۔ اس بیٹھن نوں جلسہ آکھدے میں۔ پھیر تکبیر آکھ کے دو جا سجدہ پہلے دی طرح کیتا جاندا اے۔ پھیر امام صاحب اللہ اکبر آکھ کے کھلوندا ہے نہیں۔ ایہ اک رکعت پوری

ہوں۔ اسے طرح دو رکعتاں دو فجر دیاں فرضاں وچ یا عیدیاں دیاں نمازاں وچ ہونڈیاں نیں۔
 دو جی رکعت پوری کرن دے بعد سجایا کھڑا کر کے کھبا پیر زمین تے پھیلا کے رکھنا چاہیدا
 اے۔ اس نون التحیات بیٹھنا کہندے نیں۔ اس وقت التحیات لٹھ — عہدہ ورسولہ تک
 پڑھیا جاوے۔ اس نون تشہد کہندے نیں۔ پھیر درود شریف اللہم صل — حمید مجید تیک
 پڑھیا جاوے۔ پھیر کوئی دُعا۔ عام طور تے رب جعلنی مقیم الصلوٰۃ پڑھ دے نیں۔ پھیر امام صاحب
 سجے پاسے اسلام علیکم ورحمۃ اللہ کہندے نیں۔ پھیر کھبے پاسے۔

فرضاں دیاں دو رکعتاں وچ اک قعدہ (پہلی وار التحیات بیٹھنا) چار سجدے تے دو رکوع
 ہونڈے نیں۔ ترے فرضاں وچ دو قعدے چھ سجدے تے ترے رکوع ہونڈے نیں۔

چار فرضاں وچ دو قعدے۔ اٹھ سجدے تے چار رکوع ہونڈے نیں۔

چار سنتاں وچ ہر رکعت وچ سورۃ فاتحہ دے بعد کوئی دو جی سورۃ پڑھنی پیندی اے
 بلکہ سورۃ پڑھنی واجب اے۔ پہلی رکعت دی طرح دو یا ترے یا چار رکعتاں ہونڈیاں نیں۔ زیادہ
 تفصیل نماز دیاں کتاباں وچوں ویکھی جاسکدی اے۔

نماز ہو رہی ہووے۔ بل جان دا حکم اے۔ دکھری نماز پڑھنی ناجائز اے۔ رکوع فے
 وچ امام صاحب نال مل جٹے۔ رکعت پوری ہو جاوے گی۔ نہیں تے گھسیاں ہو یاں رکعتاں سلام
 دے بعد پڑھیاں جان۔

عورتاں نماز آہستہ پڑھن۔ نیت بنھن ویلے ہتھ صرف مونڈیاں تیک اٹھلے پیندے
 نیں۔ بکجیر دے بعد ہتھ سینے اتے بنھن نہ کہ مرداں دی طرح دھنی دے تھلے۔ عورتاں واسطے
 رکوع وچ انگلیاں دا کھلا رکھنا۔ سمٹ کے سجدہ کرنا۔ قعدیاں وچ دونوں پیر سجے پاسے
 کڈھ کے چوڑاں بھار بیٹھنا مخصوص اے۔

نماز دیاں قسماں تے رکعتاں

۱) سنت ۲) فرض ۳) وتر ۴) نفل

۱۔ فجر : دو سنت۔ دو فرض۔ فجر دیاں دو سنتاں موکدہ نیں۔ ایہ فرضاں

تون پہلے پڑھنیاں چاہیدیاں نیں۔ بھاویں جماعت ہووے۔

۲۔ ظہر : چار سنت۔ چار فرض۔ دو سنت۔ دو نفل۔

۳۔ عصر : چار سنت (غیر موکدہ) چار فرض۔

۴۔ مغرب ترے فرض۔ دوست۔ دو نفل۔

۵۔ عشاء۔ چار سنت (بغیر موکدہ) چار فرض۔ دوست۔ دو نفل۔ ترے وتر۔ دو نفل۔

فجر دی نماز توں پہلے دوست۔ ظہر۔ مغرب تے عشاء دی نماز دے بعد دوست موکدہ
نہیں۔ اینہاں نوں ضرور پڑھنا چاہیدا اے۔ ظہر دی نماز وچ چار فرضاں توں پہلے وی چار سنتاں
موکدہ نہیں۔ اینہاں دا چھوڑ دینا گناہ اے۔

عصر تے عشاء دیاں فرضاں توں پہلے چار چار سنت مستحب نہیں۔ اینہاں دا پڑھنا ثواب اے۔
نہ پڑھنا کوئی گناہ نہیں۔ نفل وی مستحب نہیں۔

نماز دیاں مختلف صورتاں

۱۔ نماز تراویح

رمضان دے مہینے وچ عشاء دی نماز دے بعد تے و تراں دی نماز توں پہلے ویہ رکعتاں
اکلیاں یا جماعت نال پڑھنا سنت نہیں۔ دو دو یا چار چار رکعتاں اک سلام نال پڑھی جائی اے
ہر چار رکعت نوں تراویح کہندے نہیں۔ ہر تراویح دے بعد اتنی دیر بیٹھنا چاہیدا اے۔ جتنے
وقت وچ چار رکعتاں پڑھیاں جائیاں نہیں۔

تراویح دی نماز قضا ہو جاوے۔ دوبارہ نہ پڑھی جاوے۔ نماز تراویح وچ اک وار
قرآن پاک دا ختم کرنا سنت اے۔ قرآن شریف زیادہ وار وی پڑھیا جاوے۔ ثواب اے۔
قرآن شریف دی بجائے ہجیاں سورتاں وی پڑھیاں جا سکدیاں نہیں۔

رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں نہیں تراویح دی نماز اک یا دو وار جماعت نال پڑھائی
اے۔ پھیرا کلیاں گھرا ہی اس خیال توں پڑھی اے۔ لوکاں تے بوجھ نہ ہو جاوے۔ رکعتاں
دی تعداد اٹھ اے۔ اہل حدیث اٹھ رکعتاں پڑھدے نہیں۔

حضرت عمر رضی اللہ عنہ ہوراں اپنے زمانہ خلافت وچ ویہ رکعتاں پڑھن دی سنت
کیتی۔ جیہڑی اج تک قائم اے۔

۲۔ نماز وتر

اک خاص نماز اے۔ جیہڑی عشاء دیاں فرضاں دے بعد پڑھی جائی اے۔ ترے رکعتاں
ہونیاں نہیں۔ تیسری رکعت وچ رکوع توں پہلاں دونوں ہتھ اٹھا کے تکبیر آکھی جائی اے۔
پھیر دعا قنوت پڑھی جائی اے۔

ام صاحب دے نزدیک وتران دی نماز دے بناں ہوو کسے نماز وچ دعا قنوت نہیں
پڑھی جائدی۔ دعا قنوت اللہم انا نستعینک۔ بالکفار۔
ملحق لے۔

۳۔ نماز تہجد

ایہ نماز سنت لے۔ وڈی فضیلت رکھدی لے۔ حدیث شریف دے وچ اس دے
بارے بڑی تعریف آئی لے۔ عشاء دی نماز دے بعد وتران توں پہلے پڑھی جائدی لے۔
اس واسطے تہجد پڑھن والے کوک عشاء دی نماز فرض۔ سنت۔ نفل پڑھ کے سوں پیندے
نیں۔ رات دے آخری حصے وچ اٹھ کے پہلاں تہجد دی نماز پڑھدے نیں۔ پھیر وتران
دی نماز۔ تہجد دی نماز وچ اٹھ رکعتاں ہوندیاں نیں۔

۴۔ اشراق دی نماز

ایہ نماز مستحب لے۔ دو رکعت یا چار رکعت۔ سورج سوانیزہ چڑھ جان دے بعد
پڑھی جائدی لے۔ فجر دی نماز پڑھن دے بعد سورج چڑھن تک تسبیح وغیرہ پڑھ کے
اشراق دی نماز ادا کیتی جاوے۔ اسدا ثواب اک حج تے عمرہ دے برابر ہوندا لے۔

۵۔ اوابین دی نماز

ایہ چھ رکعت نفل نیں۔ جیہڑے مغرب دی نماز ادا کر چکن دے بعد پڑھے جائدے نیں۔
پڑھنا مستحب لے۔ وڈا اجر لے۔

۶۔ استخارہ دی نماز

کوئی وڈا کم شروع کرن توں پہلے ایہ نماز پڑھی جائدی لے۔ جس دا مطلب ایہ ہوندا
لے۔ جیکر ایہ کم چنگا ہووے۔ اللہ تعالیٰ اوس کم دے وچ مدد فرمان۔ برا ہووے۔
اوسدے بڑے نتیجے توں بچان۔

نماز پڑھن دا طریقہ ایہ لے :

عشاء دی نماز دے بعد دو رکعت نماز نفل ادا کیتے جان۔ پھیر دعاء استخارہ پڑھی
جاوے۔ دل دا مطلب دل وچ رکھ کے اوسے جگہ سوں جان۔

دعا استخارہ ایہ لے۔

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَعِينُكَ بِسُلْطَانِكَ بِقُدْرَتِكَ وَ

أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَتِي أَمْسِرِّي وَأَمْسِرْ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَتِي وَأَصْرِفْ عَنِّي وَأَصْرِفْ نِي عَنْهُ وَأَقْدِرْ لِي الْخَيْرَ لِحَيْثَ مَا كَانَ ثُمَّ أَرْضِنِي بِهِ -

اللہ تعالیٰ میں تیرے کولوں خیر چاہتا ہوں۔ تیرے علم دے نال۔ تیری قدرت نال تیرے کولوں مقدور چاہتا ہوں۔ تیرے کولوں تیرے وڈے فضل دا سوال کرنا ہوں۔ کیوں جے توں ای قدرت رکھلا ایں۔ میں قدرت نہیں رکھدا۔ توں جاندا اے۔ میں نہیں جاندا۔ توں غیب دیاں گلاں نوں وڈا جانن والا ایں۔ اے اللہ تعالیٰ اگر ایہ کم میرے دین معاش یا انجام واسطے اچھا اے۔ اسنوں میرے واسطے مقرر کر دے۔ میرے واسطے اس نوں آسان کر دے۔ میرے واسطے اس نوں برکت بنا۔ اگر توں جاندا ایں ایہ کم میرے دین۔ معاش یا انجام واسطے برا اے۔ اس نوں میرے توں پھیر دے۔ اور مینوں اس توں پھیر دے۔ میرے واسطے بھلائی مقرر کر جھتے ہووے۔ مینوں اس دے اتے راضی کر۔

۷۔ چاشت دی نماز

ایہ نماز مستحب اے۔ دو یا چار یا بارہ رکعتاں سورج بہتا سارا چڑھ آن دے بعد ادا کیتی جاندی اے۔ اسدے نال سارے گناہ بچھے جاندے نیں۔ بھاویں سمندر دی جھگ دے برابر ہوں۔ انسان دے ترے سو سٹھ جوڑ نیں۔ ہر جوڑتے صدقہ واجب اے۔ ساریاں جوڑاں دا صدقہ ایہ نماز اے۔

۸۔ تحیۃ الوضوء

اس دا مطلب وضو اتھن اے۔ ہر وضو دے بعد دو رکعت نفل پڑھنے مستحب نیں۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں نہیں حضرت بلال رضی اللہ عنہ نوں معراج دی رات وچ بہشت وچ دیکھ کے پچھیا۔ تیرا کیتھرا عمل اے۔ آپ نے تحیۃ الوضوء پڑھن دا کہیا۔

۹۔ حاجت دی نماز

جدوں بندے نوں کوئی مشکل کم آپوے۔ اس وقت حاجت دی نماز پڑھنی

جائزے۔ جس دے نال مشکل دے حل ہو جان دی امید ہو جائی لے۔ اسدی ترکیب ایہ لے۔ پہلا
دو رکعت نماز پڑھی جاوے۔ اللہ تعالیٰ دی حمد بیان کیتی جاوے۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں
لے درود شریف پڑھیا جاوے۔ اوسدے بعد ایہ دعا پڑھی جاوے۔

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَلِيُّ الْكَرِيمُ - سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ
الْعَظِيمِ - الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ أَسْأَلُكَ مَوْجِبَاتِ دَحْمَتِكَ
وَعَزَائِمِ مَغْفِرَتِكَ وَالغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بَرٍّ وَاسْتِلاَمَتِهِ مِنْ كُلِّ
إِثْمٍ لَا تَدْعُ عَلَيَّ ذَنْبًا إِلَّا غَفَرْتَهُ وَلَا هُمًّا إِلَّا فَرَجْتَهُ وَلَا عِلْجَةً
هِيَ لَكَ سِرًّا إِلَّا قَضَيْتَهُمَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ -

۹۔ استسقاء وی نماز

استسقاء ولفظی ترجمہ پانی منگنا لے۔ جدوں بارش نہ ہووے مسلماناں نوں چاہیدا لے۔
اک میدان وچ اکٹھے ہو کے نماز پڑھن۔ قبلہ دی طرف منہ کر کے اپنیاں گناہاں نوں یاد کر کے
معافی منگن۔ امام صاحب دو رکعت نماز نفل پڑھ کے دعا منگن۔ مینہ نہ ہووے۔ دو بجے
دن پھیر نماز پڑھی جاوے۔

۱۰۔ صلوٰۃ التبیح

ایہ چار رکعت نماز لے۔ وڈا درجہ رکھی لے۔ اُسدے پڑھن نال سب گناہ نوے۔ پرانے
چھوٹے وڈے معاف ہو جائدے نیں۔ ایہ نماز ہر روز پڑھنی چاہیدا لے۔ نہیں تے جمعہ
دے دن۔ مہینے وچ اک وار۔ سال وچ اک وار۔ نہیں تے عمر وچ اک وار۔ اسدی ترکیب
ایہ لے۔

سورة فاتحہ تے سورۃ دے بعد پندراں وار سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا
اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ

سجدہ۔ جلسہ۔ اتے قعدہ وچ دہ دہ وار پڑھنا چاہیدا لے۔

۱۱۔ کسوف و خسوف دی نماز

سورج گرہن نوں کسوف تے چن گرہن نوں خسوف کہندے نیں۔ اجرام فلکی دے وچ
انقلاب دی وجہ نال خداوند تعالیٰ دی قدرت دیاں وڈیاں وڈیاں نشانیاں نیں۔ اونھاں وچوں
سورج گرہن تے چن گرہن وی نیں۔

سُورج گرہن دے موقع اتے جامع مسجد دے امام صاحب دو رکعت نماز بغیر اذان
تے اقامت دے اتے خطبے دے بناں پڑھان۔ قرأت لمی ہووے۔ آواز نہ ہووے۔ ہر رکعت
وچ اک رکوع ہووے۔ نماز توں نارغ ہو کے گرہن دے وقت تک دعا وچ مشغول رہنا
چاہیدا۔ اینہاں دے علاوہ سخت ہیری۔ کرٹک تے بھونچال دے موقع اتے وی نماز پڑھنی
چاہیدی لے۔

۱۲۔ صلوة الخوف

خوف دی نماز۔ جدوں کے دشمن داسا منا ہووے۔ یا کوئی ہووے جو جانور اثر دہا وغیرہ ہووے
اوس وقت خوف دی نماز پڑھنی چاہیدی لے۔ بھاویں آدمی اکلا نماز پڑھے۔ بھاویں جماعت
نال۔ اس نماز دے وچ قبلہ دی طرف منہ کرن دی وی لور نہیں ہونڈی۔ بہتہ خوف ہون دی
صورت نماز نہ پڑھی جاوے۔ پر اطمینان دے بعد قضا کر کے پڑھی جاوے۔
جنگ دے وچ فوج دے دو حصے کرتے جان۔ اک حصہ نماز قصر پڑھے۔ پھیر و جا
حصہ نماز پڑھے۔

۱۳۔ مسافر دی نماز

ترے دھاڑے توں وڈھ سفر نوں اسطلاح دی وچ سفر شرعی کہندے نیں۔ اس حالت
وچ مسافر نوں نماز دے قصر کرن دی اجازت لے۔ یعنی اوہ چار فرضاں دے بجائے دو
فرض پڑھے۔ مغرب ترے فرض کرے۔ اسی طرح فجر دی نماز وچ وی قصر نہیں ہونڈی۔

۱۴۔ نماز دیاں دعاواں

ترمذی شریف وچ روایت آندی لے۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم نماز شروع کرن ویلے
تکبیر تحریر نوں بعد تے قرأت توں پہلاں ایہ دعا پڑھدے نیں۔

اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ
وَالْمَغْرِبِ - اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنْ خَطَايَايَ كَمَا يُنْقَى الثَّوْبَ إِلَّا بَيِّضَ
مِنَ الدَّنَسِ - اللَّهُمَّ اغْسِلِيَّ مِنَ خَطَايَايَ بِالْمَاءِ وَالسَّلْجِ وَالْبَرْدِ -

اے اللہ تعالیٰ میرے تے میرے گناہاں دے درمیان اتنی دوری کر دے۔ جتنی مشرق
تے مغرب دے درمیان لے۔ اے اللہ تعالیٰ میںوں گناہاں توں اس طرح صاف کر دے جس
طرح چٹا کپڑا میل توں صاف ہوندا لے۔ اے اللہ تعالیٰ میںوں گناہاں کو لوں پانی۔ برف تے تریل نال

غشی دیوچ نماز پڑھن دی تاکید

بیماری نماز

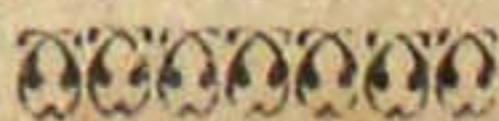
بیماری وچ اگر کھلو کے نماز پڑھی نہ جاسکے۔ یا کھلون لگیان تکلیف ہوندی ہووے۔ یا بیماری دے ودھ جان دا اندیشہ ہووے۔ بیٹھ کے نماز پڑھی جاوے۔ رکوع تے سجدہ کیتا جاوے۔ رکوع واسطے اتنا نیواں ہویا جاوے جے کند برابر ہو جاوے جے کراتنی تکلیف ہووے۔ رکوع تے سجدہ نہ کیتا جاسکے۔ اشارے نال ادا کیتا جاوے۔ سجدہ وی اشارے نال ای ادا کیتا جاوے۔ پر سجدہ کرن واسطے زیادہ نیواں ہونا چاہیدا اے۔ تکبیر یا کوئی اچی شے سجدہ واسطے اگے نہ رکھی جاوے۔ جے کراتنی تکلیف ہووے۔ سدھانہ بیٹھا جاسکدا ہووے۔ گاؤ تکبیر یا کسے سو رٹھے سہارے نال بیٹھا جاوے۔ گوڈے کھڑے کیتے جان۔ گوڈے کھڑے کرن دی وی طاقت نہ ہووے قبلہ دے رخ پیر پھیلا کے اتانے لیٹ کے نماز پڑھی جاوے سردے تھلے کوئی چیز رکھ لئی جاوے تاں جے منہ قبلہ دی طرف رہوے۔ اشارے نال نماز پڑھی جاوے۔ یا قبلہ دے رخ پاسے پرنے لیٹیا جاوے۔ پر اتانا لیٹنا زیادہ چنگا اے۔

جے کہ بیماری اتنی زور کر گئی اے۔ جے اشارے نال وی نماز نہیں پڑھی جاسکدی۔ نماز نوں چھوڑ دتا جاوے۔ اوس وقت پڑھی جاوے۔ جدوں پڑھن دی طاقت آجاوے۔ اک دن رات اگر اسے طرح حالت رہوے۔ اوس وقت چھوٹیاں نمازاں معاف نہیں۔ اک دن رات دے اند اشارے نال پڑھن دی طاقت آجاوے۔ نماز نوں قضا کر کے پڑھے۔ وقتی نمازاں وی چھوڑیاں نہ جان۔ اک دن رات توں زیادہ بے ہوشی آجاوے۔ اوس وقت نماز معاف ہو جاندی اے۔ نماز ادا کرن ادی اتنی سخت تاکید اے۔ قرآن شریف وچ وارد ہوندا اے۔

وَاعْبُدْ سَرَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَصْمِينَ۔

نماز اوس وقت تک ادا کرو۔ جدوں موت آجائے۔

روزِ محشر کہ جان گداز ہووے اولین پرستش نماز ہووے

معاملات

بیع

خریدنے تے ویچنے دے معنیاں وچ آندا اے۔ لغت دے وچ لفظ بیع نوں لغت
اضداد کہندے نیں۔ کیوں جے ایہ خریدن دیاں معنیاں توں علاوہ ویکھن دیاں معنیاں وچ وی
استعمال ہوندا اے۔

شریعت دی اصطلاح دی وچ بیع توں ایہ مراد اے۔ دونوں فریق اپنی خوشحالی نال اک دوجے
نال اپنا مال تبدیل کر لیں۔

بیع دے دو رکن ہوندے نیں۔

۱۔ ایجاب : دوہاں فریقاں وچوں اک دا سودے دے واسطے درخواست کرن
نوں ایجاب کہندے نیں۔

۲۔ قبول : دوجے آدمی دا اس دی درخواست نوں قبول کر لیں نوں قبول کہندے
نیں۔ یعنی اک دامال ادا کرنا۔ دوجے آدمی دا اس نوں لے لینا۔

بیع دیاں کجھ شرطیں ہوندیاں نیں

۱۔ دونوں فریق عقل والے ہون۔ گھٹے وادھے نوں چنگی طرح سمجھدے ہون۔ یعنی

اونٹھاں دوہاں وچوں کوئی وی پاگل یا نا سمجھ بچہ نہ ہووے۔

۲۔ ویکھن والاتے خریدن والا دو آدمی ہونے چاہیدے نیں۔

۳۔ قبول ایجاب دے خلاف نہ ہووے۔ جے خلاف ہووے۔ توں سروں ایجاب

ہونا ضروری اے۔

۴۔ مبادلے دیاں دوہاں چیزاں دی مالیت ہونی چاہیدی اے۔

۵۔ جس چیز دا سودا ہو رہیا ہووے۔ اوہدا موجود ہونا ضروری اے۔ معدوم نہ ہووے

- ۶- اودھ چیز فی نفسہ مملوک نہ ہووے۔
 ۷- بائع دی ملک ہووے۔
 ۸- ایسا مال ہونا چاہیڈا لے۔ جیہڑا شرعاً قیمت دے قابل تے سپرد کرن دے قابل ہووے۔

- ۹- دونوں فریق اک دوجے دی گل سندے ہون۔
 ۱۰- ایجاب تے قبول اکو مجلس وچ ہونے چاہیڈے نیں۔
 ۱۱- وچن والی چیز تے اوس دی قیمت معلوم ہونی چاہیڈی لے۔
 ۱۲- فائدہ ہون دی امید ہووے۔ (فتاویٰ عالمگیری)

وچن والی چیز دیاں چار قسمیں

- ۱- مقایضہ : متاع دامناع نال تبدیل کرنا۔
 ۲- بیع مطلق : متاع دی تبدیلی نقد نال کرنی۔
 ۳- بیع صرف : نقدی تبدیلی نقد نال کرنی۔
 ۴- بیع سلم : ایسی چیز دی بیع کرنی جو مستقبل وچ دتی جاوے۔

مک دے لحاظ نال وی بیع دیاں چار قسمیں

- ۱- مساومہ : جس دے وچ پہلی قیمت دا کوئی لحاظ نہ ہووے۔
 ۲- مزابجہ : جس دے وچ پہلی قیمت دا تھوڑے وادھے نال لحاظ کیتا جاوے۔
 ۳- تولیہ : جس دے وچ پہلی قیمت پوری پوری بناں وادھے دے لحاظ کیتی جاوے۔
 ۴- وضیعیہ : جس دے وچ پہلی قیمت دا تھوڑے گھاٹے نال لحاظ کیتا جاوے۔
صحت تے عدم صحت دے لحاظ نال بیع دیاں چار قسمیں

- ۱- بیع باطل : جیہڑی اصولی طور اُتے مشروع ہووے۔ باہر دیاں صحیح ہون توں کاوٹاں توں محفوظ ہووے۔
 ۲- بیع صحیح : جیہڑی اصولی طور اُتے مشروع نہ ہووے۔ یعنی مبادلے دیاں دوہاں چیزیں وچوں اک وچ کمی ہووے۔ مثلاً مردار۔ یا شراب۔
 ۳- بیع فاسد : جیہڑی اصولی طور اُتے مشروع ہووے۔ پر اپنے وصف نال مشروع نہ ہووے۔ یعنی اس دیاں شرطیں تے لوازم دیوچ کوئی نقص ہووے۔ مثلاً

کے ایسی شرط اتے بیع کرنی جس واسووا (عقد) تقاضا نہ کروا ہووے۔ پر دوہاں فریقیاں
دوچوں اک دافائدہ ہووے۔

۴۔ بیع مکروہ : جیہڑی اصولی طور تے اوصاف دے لحاظ نال مشروع ہووے۔ پر کوئی
باہر واسبب اوس دی کراہت دا پیدا ہو گیا ہووے۔ مثلاً جمعہ دی اذان دے بعد
بیع کرنا۔ کیوں جے قرآن پاک دیوچ وارو ہوندا اے۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَوَدَّعَىٰ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا
إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ - ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ۔

اے ایمان والیو۔ جدوں جمعہ دی اذان ہو جاوے۔ نماز جمعہ واسطے بلایا جاوے۔
اللہ تعالیٰ دے ذکر دی طرف دور کے آؤ۔ خرید و فروخت چھوڑ دیو۔ ایہ تہاڈے واسطے
چمکالے۔ اگر تیس جانے او۔ جمعہ دی نماز ادا کرن دے بعد خرید و فروخت دی اجازت اے۔
بیع دیاں کئی قسماں سن۔ جیہڑیاں اسلام توں پہلاں جاہلیت دے زمانے وچ رائج سن
پر اونھاں وچ جھگڑے دا احتمال ہوندا سی۔ اس واسطے اسلام میں کجھ نوں حرام قرار دتا۔ تے
کجھ نوں مکروہ۔

۱۔ بیع الحصاة : یعنی کنکریاں دی بیع۔ مثلاً ویچن والا اکھے۔ اینہاں کپڑیاں
دوچوں جس دے اتے میری کنکریاں جا پوے۔ میں اوس نوں ویچدا ہاں۔

۲۔ بیع البلاسة : ہیرے وچ پیٹے ہوئے کپڑے نوں ٹوہ کے خرید لینا۔ اس شرط
اتے۔ واپس نہیں کیتا جاوے گا۔

۳۔ بیع منابذہ : ویچن والا وکن والی چیز نوں گاہک دی طرف سٹ دیوے۔ سمجھ
لیوے کہ ایہ وک گئی اے۔

۴۔ بیع القاء الحجر : خریدن والا کسے چیز اتے کنکر رکھ کے سمجھ لیوے بیع مکمل
ہو گئی اے۔

۵۔ بیع منابذہ : اونھاں کجھوراں نوں جیہڑیاں اجے درختاں اتے ہون۔ کٹیاں
ہویاں کجھوراں دے بدلے وپیچ دینا۔

۶۔ بیع محاقلة : کنک جیہڑی اجے سٹیاں وچ ہووے۔ اوس نوں نکلی ہوئی کنک
نال وپیچ دینا۔

۷۔ بیع الوفاء : ۸۔ بیع المعاملہ (۹) بیع النعلجیہ
 رہناں تہاں دی تعریف ایہ لے۔ قرضدار اپنے قرض خواہ نوں آکھے۔ ایہ چیزاں
 اپنے قرض دے بدلے وچینا ہاں۔ قرض ادا کر کے ایہ چیزاں واپس لے لوں گا۔
 ایہ بیع فاسد لے۔ کیوں جے ایہ بیع حقیقت دے وچ رہن لے۔ بعض اس
 نوں بیع جائز سمجھدے نیں۔

۱۰۔ بیع العینہ : کوئی محتاج آدمی کسے مالدار کو لوں وہ درم قرض منگے۔ مالدار آدمی نوں
 سود لین دا شوق ہووے۔ شرعاً سود حرام ہون دی وجہ توں سود لے نہ سکے قرض
 دین توں انکار کر دیوے۔ کوئی حیلہ سوچ کے محتاج نوں آکھے۔ میں تیرے کول ایہ
 کپڑا باراں درہماں دے بدلے وچیناں۔ توں اس نوں وہ درہماں دے بدلے
 وچ کے اپنی غرض پوری کر لے۔ اوہ محتاج اک تہجے آدمی کول وہ درہماں دے بدلے
 کپڑا وچ دیوے۔ جس نوں پہلاں اسی پٹی پڑھائی ہوئی ہووے پھیر ایہ تہجا آدمی دیا
 کپڑا مالدار کول وہ درہماں دے بدلے وچ دیوے۔ ایہ بیع ناجائز لے۔ اللہ تعالیٰ
 میں قرآن شریف وچ فرمایا لے۔ **أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا**۔
 اللہ تعالیٰ میں بیع (لین دین) نوں حلال تے سود نوں حرام قرار دتا لے۔

رہن

رہن دا لفظی ترجمہ روکنا لے۔ اصطلاح دے وچ کسے چیز نوں ایسے حق وچ روک رکھن
 نوں کہندے نیں۔ جس دا حامل کرنا اوں چیز ناں ممکن ہووے۔
 ساریاں فقیہاں دے نزدیک سفر وچ یا حضور وچ رہن جائز لے۔
 ۱۔ قبضہ کرنا رہن دے درست ہون دی شرط لے۔
 ۲۔ جد تک قبضہ نہیں ہووے گا۔ رہن دا عقد (سودا) درست نہیں ہووے گا۔
 ۳۔ اشیاء مشترکہ دار رہن امام صاحب دے نزدیک جائز لے۔
 ۴۔ رہن و المرہن دے کول رہنا شرط لے۔
 ہدیہ و بیعہ و رج لے۔ مرہن نوں مرہون کو لوں نفع اٹھانا جائز نہیں لے۔ مرہون دا
 نفع راہن اتے فرض ہوندا لے۔

مرہون چیز داکرایہ لینا۔ مرہون جانور اتے سوار ہونا۔ مرہون چیز دے بچے۔ ایہ سارے راہن
 داخل نہیں۔ اگر مرہون دے کول بلاک ہو جان۔ نقصان راہن دا ہو ویگا۔ نہ مرہون دا۔
 موجودہ رواج دے مطابق اجکل زمیناں دارہن دا طریقہ جسدے وچ مہین زمین دی
 کل پیداوار داخل دار ہوندا اے۔ شریعت دے روناں ناجائز اے۔ سو وچ داخل اے۔
 فقہ حنفی دے مطابق ایہ سارے مسلے مختلف کتاباں وچوں اکٹھے کر کے لکھے گئے نیں۔ زیادہ
 تفصیل فقہ دیاں کتاباں وچ درج اے۔ بارہاں انواع دی عبارت وچ مسائل مبہم انداز وچ
 درج نیں۔ جنھاں دی تفصیل واسطے دو جیاں کتاباں وچوں مسلیاں داخل بھنا پیا۔ نالے نظم اتنی
 تفصیل نوں برداشت نہیں کر سکدی۔ جتنے وضاحت تے تشریح نال نثر دیاں کتاباں وچ اوہ
 مبہم مسلے درج ہوندے نیں۔

مفتی

میراث دیاں مسلیاں اتے سوالات

فرائض دیاں مسلیاں دیاں ترے قسماں نیں۔

۱۔ فریضہ عادلہ : جس دے وچ ذوالفروض دے سہام مال دے سہام نال
 برابر ہون۔

$$\frac{2}{3} = \frac{1}{3}$$

دوسکیاں بھیناں   اخیافی بھیناں

۲۔ فریضہ قاصرہ : جس دے وچ ذوی الفروض دے سہام مال دے سہام
 توں گھٹ ہون۔

$$\frac{2}{3}$$

دوسکیاں بھیناں   والد

$$\frac{1}{4}$$

اس مثال دے وچ $\frac{1}{4}$ باقی بچ رہندا اے۔ بیہڑا عصبہ دے نہ ہون دی وجہ توں
 رد دے طور اتے ایہناں ای ذوی الفروض نوں مل جاویگا۔

۳۔ فریضہ عائلہ

	سکی بھین	ماں	خاوند
		$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{2}$
$\frac{8}{4} = \frac{8}{4} = \frac{3+2+3}{4} = \frac{1}{2}$			

اس مثال کے وچ سہا ۶ نہیں۔ ذوی الفروض ۸۔ اس جگہ تقسیم ورثہ عول دے قاعدے نال پوری کیتی جاویگی۔

مثال

۱۔ اک مرد فوت ہو گیا۔ اوسدے وارث بیوی۔ دھی۔ تے پیورہ گئے۔ کل میراث ۳۰۰۰ روپے لے۔ قرض ۲۰۰ روپے۔ کفن دفن دا خرچ ۱۵۰ روپے وصیت ۲۵۰ روپے یتیم خانے وچ چندہ دین دی لے۔ ورثہ تقسیم کرو۔

حل : کل ورثہ = ۳۰۰۰ روپے

قرض = ۲۰۰ روپے

کفن دفن دا خرچ = ۱۵۰ روپے

وصیت = ۲۵۰ روپے

میراث = ۶۰۰ روپے

تقسیم دے قابل ورثہ = ۳۰۰۰ - ۶۰۰ = ۲۴۰۰ روپے

$\frac{19}{22} = \frac{19}{22} = \frac{3+12+3}{22}$	$\left\{ \begin{array}{l} \frac{1}{8} = \text{بیوی دا حصہ} \\ \frac{1}{2} = \text{دھی دا حصہ} \\ \frac{1}{4} = \text{پیورہ دا حصہ} \end{array} \right.$	
		مجموعہ

۵ وی پیونوں عصبہ ہون دی وجہ توں مل جاویگا۔ بیونوں ۹ حصے مل جان گے۔

۲۴ بیوی دے حصے = ۳ = $\frac{2400 \times 3}{22} = 300$ روپے

دھی دے حصے = ۱۲ = $\frac{2400 \times 12}{22} = 1200$ روپے

پیورہ دے حصے = ۹ = $\frac{2400 \times 9}{22} = 900$ روپے

۲- ورثہ ۱۲۰۰ روپے، وارث ۲ رطکیاں، اماں - اداوا

$$\frac{6}{6} = \frac{3 + 1 + 1 + 1}{6} \quad \left\{ \begin{array}{l} 1 - \text{دھیاں واحدہ} = \frac{2}{3} \\ 2 - \text{ماں واحدہ} = \frac{1}{4} \\ 3 - \text{دادے واحدہ} = \frac{1}{6} \end{array} \right.$$

$$\text{پہلا حصہ} = \frac{2 \times 1200}{6} = 800 \text{ روپے}$$

$$\text{دو جا حصہ} = \frac{1 \times 1200}{6} = 200 \text{ روپے}$$

$$\text{تین جا حصہ} = \frac{1 \times 1200}{6} = 200 \text{ روپے}$$

۳- خاندان پوتری ماں نانی دادی
محروم محروم محروم

$$\frac{11}{12} = \frac{3 + 4 + 2 + 1}{12}$$

اک حصہ باقی رہ گیا۔ کسے عصبہ دے ناں ہوں دی وجہ توں پوتری تے ماں وچ تقسیم ہو جاوے گا $\frac{1}{12}$ نوں دو حصیاں وچ ونڈ دتا جاوے گا۔ $\frac{1}{24}$ تے $\frac{1}{24}$ ہو کے ونڈیا جاوے گا۔

رطکی	ابھائی	ابھین
$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{6}$
$\frac{6}{6} = \frac{3 + 2 + 1}{6}$		

عول دی صورت وچ

عول دا لفظی ترجمہ ظلم دی طرف میل کرنا۔ غلبہ کرنا۔ اچا کرنا۔

اصطلاح دے وچ ترکہ ونڈیاں جیدوں اجزا اپنے مخرج نالوں ودھ جان - اس وقت
مخرج نون ودھا کے اجزادے مطابق کرن نون عول کندے نیں -

۱- خاوند دو سکیاں بھیناں

$$\frac{1}{2} \quad \frac{2}{3}$$

$$\frac{4}{6} = \frac{2+2}{6}$$

عول کر کے $\frac{4}{6}$ دی بجائے $\frac{2}{3}$ کر لیا جاویگا - اس نون عول کندے نیں -

۲- خاوند سکی بھین انخیا فی یا علاقی بھین

$$\frac{1}{2} \quad \frac{1}{2} \quad \frac{1}{6}$$

$$\frac{4}{6} = \frac{2+1+1}{6}$$

عول کر کے $\frac{4}{6}$ نون $\frac{2}{3}$ کر لیا جاویگا -

۳- بیوی ۲ سکیاں بھیناں ماں ولوں بھین یا بھرا

$$\frac{1}{4} \quad \frac{2}{3} \quad \frac{1}{6}$$

$$\frac{13}{12} = \frac{2+8+3}{12}$$

عول کر کے $\frac{13}{12}$ نون $\frac{13}{12}$ کر لیا جاویگا -

۳- بیوی دو سکیاں بھیناں دو ماں ولوں بھیناں

$$\frac{1}{4} \quad \frac{2}{3} \quad \frac{1}{3}$$

$$\frac{14}{12} = \frac{2-2-8-2}{12}$$

عول کر کے $\frac{14}{12}$ نون $\frac{14}{12}$ کر لیا جاویگا -

تصحیح دی صورت پوچ

تصحیح و امطلب درست کرنا ہے۔ اصطلاح میراث دے پوچ اس توں مراد ہے۔ کہ جتنوں تک ممکن ہوئے گھٹ عدد توں اس طرح سہام لئے جان۔ وارثان دے وچوں کسے عدد اتے کس واقع نہ ہوئے۔ یعنی ساریاں وارثان اتے شریعی حصہ بناں کسرفے دیا جاوے۔

سہام سہم دی جمع دا صیغہ ہے اس دے معنی حصہ ہے نہیں۔ اس توں مراد اوہ حصہ ہے۔

جیہڑا ہر وارث نوں ملدا ہے۔

۱۔	ماں	۱	۶
	باپ	۱	۶
	۲ دھیاں	۲	۳

$$\frac{1}{6} + \frac{1}{6} + \frac{2}{3} = \frac{6}{6} = 1$$

پورا حصہ مل جائے گا۔

رودی صورت پوچ

۱۔	دادی	۱	۶
	انجانی بھین	۱	۶

رودی وچ توں $\frac{1}{6} + \frac{1}{6} = \frac{2}{6}$ ہو گیا۔

دو انجانی بھیناں	۱	۳
ماں	۱	۶

$$\frac{1}{3} + \frac{1}{6} = \frac{2}{6} + \frac{1}{6} = \frac{3}{6} = \frac{1}{2}$$

رودی وچ نال $\frac{2}{3} = \frac{1}{3}$ ہو گیا۔

حمل دی صورت پرچ

بیٹا (حمل)

۱- بیوی

$\frac{1}{8}$

$$1 - \frac{1}{8} = \frac{7}{8} \text{ کا } \frac{7}{8} = \frac{49}{64}$$

بیوی $\frac{1}{8}$ - پتر (حمل دی صورت پرچ) $\frac{7}{64}$

دھی (بصورت حمل)

پتر

۲- بیوی

$$\frac{7}{64} = \frac{1}{8} \text{ کا } \frac{7}{64} = \frac{49}{4096}$$

$$1 - \frac{1}{8} = \frac{7}{8} \text{ کا } \frac{7}{8} = \frac{49}{64}$$

$\frac{1}{8}$

بیوی = $\frac{1}{8}$

پتر = $\frac{13}{256}$

دھی (حمل دی صورت پرچ) $\frac{7}{256}$

مرتد دی میراث

مرتد اوس نون کندے نیں۔ جیہڑا دین اسلام نون چھوڑ کے کوئی ہو ر مذہب اختیار کر لیوے شرع محمدی دے وچ ایسا شخص کسے مسلمان دا وارث نہیں ہو سکدا۔ نہ امی کسے دوسرے مرتد دا اوسدے کماے ہوئے مال وچوں مسلمان وارث اوہ حصہ لے سکداے۔ جیہڑا اوس نیں اسلام دے زمانے وچ کمایا ہوئے۔

مرتدے قرض ادا کرن مے بارے امام صاحب دے تے قول نیں۔

۱- اسلام دے زمانے وچ کمائی ہوئی دولت وچوں کل قرض ادا کیتا جاوے۔ پورا نہ ہو سکے۔ باقی بے دین ہون دی کمائی وچوں۔

۲- حالت اسلام دا قرض اوس مال وچوں ادا کیتا جاوے۔ جیہڑا اوس نیں اسلام دے زمانے وچ کمایا ہوئے۔ (امام زفر)

۳- قرض دی ادائیگی بے دینی دے زمانے دی کمائی وچوں کیتی جاوے۔ اگر اوہ کافی نہ ہوئے تے باقی اسلام دے زمانے وچ کمائی ہوئی جاؤا وچوں۔

مرتد عورت دی کمائی اوس دے مسلمان وارث لے سکدے نیں۔ پر خاوند صرف اوس

صورت وپچ وارث ہووے گا۔ جدوں ادہ عورت بیمار ہووے۔ عدت دے دناں وپچ مرچے۔
کیوں جے اس حالت مرینہ فارہ ہو جاوے گی۔

عسرتی : ڈب کے مرجان والا۔

عسرتی : ستر کے مرجان والا۔

ہدمی : ڈب کے مرجان والا۔

زیدتے بچر اکٹھے عسرتی ہو گئے۔ ہراک داترکہ ۹۰ دینار۔

ہراک دی ماں   ہراک دی دھی   ہراک داسولی

$$۳۰ = ۲۵ - ۱۵ - ۹۰ = \text{باقی} \quad ۲۵ = \frac{۹۰}{۲} \quad ۱۵ = \frac{۹۰}{۶}$$

قرآن حکیم

قرآن

قرآن غُفْرَانَ تَرْجَمَانَ دِی طَرَحِ مَصْدَرِ اے۔ قرآن پاک دے وچ اس دے بارے وارد ہوندا اے۔ اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ۔ فَاِذَا قُرِئَتْ نَاہُ فَاتَّبَعْتُ اَنْتَ۔ یعنی اسرا جمع کرنا تے پڑھوانا ساڈھے ذقے اے۔ جس ویلے ایس وحی نوں پڑھیا کرے تے اس توں سنیا کرتے اوہی طرح پڑھیا کرو۔

حضرت عبد اللہ ابن عباس رضی اللہ عنہم ہوراں اس آیت شریفہ دا ترجمہ ایس طرح کیتا اے۔ جس ویلے ایس قرآن پاک نوں تیرے سینے وچ اکٹھا کر دیئے۔ تے تے ایس اُتے عمل کیتا کرو۔ لیکن عرف عام دے وچ اللہ تعالیٰ وی اس کتاب واناں قرآن پاک اے۔ جیہڑی حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اتے وحی دے ذریعے حضرت جبریل علیہ السلام فرشتے لے آندے رہے۔ ایہ لفظ (قرآن) ایس کتاب واسطے علم دی شکل اختیار کر گیا اے۔ قرآن پاک توں پہلوں وی لوکاں دی ہدایت واسطے اللہ تعالیٰ نے تن کتاباں وحی دے ذریعے نازل کیتیاں ہیں۔

۱) تورات حضرت موسیٰ علیہ السلام ہوراں اُتے۔

۲) زبور حضرت داؤد علیہ السلام ہوراں اُتے۔

۳) انجیل حضرت عیسیٰ علیہ السلام ہوراں اُتے۔

بعض عالماں نے قرآن پاک نوں قرآن اکھن دی اک ہور وجہ وی بیان کیتی اے۔ قرآن پاک دے اندر ساریاں آسمانی کتاباں دا اثرہ اکٹھا ہویا ہویا اے۔ یا ساریاں علماں دے خلاصے تے پنچر نوں قرآن پاک نے اپنے اندر سمیٹیا ہویا اے۔ جس دی گواہی قرآن پاک دی آیات توں دتی جاندی اے۔

۱) وَتَفْصِيلُ كُلِّ شَيْءٍ - یعنی ہر چیز کی تشریح سے تفصیل بیان کرن والی کتاب۔
 ۲) تَبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ - ایس کتاب پاک دے وچ ہر چیز دا بیان مفصل دتا ہویا اے۔
 ۲۔ لفظی اشتقاق

قرآن والفظ قرآ دے لفظ توں مشتق اے۔ یعنی اس لفظ توں نکلیا اے۔ جس دے معنی اکٹھا کرن دے آندے نہیں۔ تے دو جے معنی پڑھن دے وی آندے نہیں۔ گویا کہ جے کر پہلے معنی نوں سامنے رکھیا جائے۔ تے ایہہ مطلب ہووے گا۔ کہ قرآن اکٹھا کرن والی کتاب اے۔ دو جیاں لفظاں وچ اک جامع کتاب اے۔ جیکر دو جے معنی نوں سامنے رکھیا جائے۔ تے ایہہ مطلب ہووے گا۔ کہ قرآن پڑھی جان والی کتاب اے۔ دونوں معنی سامنے رکھے جان۔ تے ایہہ حقیقت کھل کے سامنے آجاندی اے۔ کہ قرآن پاک نوں ساریاں آسمانی کتاباں اتے وڈیائی تے عظمت حاصل اے۔ دنیا دیاں جنینیاں سچیاں قرآن پاک دے اندر پایاں جاندیاں نہیں۔ دنیا دی کسے دوجی کتاب دے وچ نہیں مدیاں۔ قرآن اپنے آپ وچ خود وی سچا اے۔ تے پہلیاں سب کتاباں دی تصدیق وی کردا اے۔ انسان دی زندگی دے ساریاں شعبیاں اتے تفصیل نال بحث کردا اے۔ خواہ اوہ شعبے اخلاق نال تعلق رکھدے نہیں۔ یا سماج دے اصولاں نال یا معاشرے دیاں قاعدیاں نال تعلق رکھدے نہیں۔ اس لحاظ نال دنیا دی ہر خوبی تے سچیاں ساناں قرآن پاک وچ مل جاندی اے۔ جتنی بہتی واری ایہہ کتاب پڑھی جاندی اے دنیا دی کوئی ہو کہ کتاب اتنی نہیں پڑھی جاندی۔ انسائیکلو پیڈیا برے ٹینیکا وچ اک غیر مسلم نے کتنی سچی گل لکھی اے۔

ایس حقیقت دا دیر واکرن واسطے اسیں دیکھنے ہاں۔ کہ ہر روز پنجان نمازاں وچ ہر رکعت دے وچ قرآن پاک دا کچھ نہ کچھ حصہ پڑھیا جاند اے۔ خواہ اوہ نماز فرض ہووے۔ یا سنت ہووے یا نفل ہووے۔

رمضان المبارک دے مہینے وچ دنیا دے ہر مسلم ملک وچ ہر میت دے وچ قرآن پاک دا ختم ہوندا اے۔ تے ستائیسویں وی رات توں دوجی وار پھر سارے قرآن پاک دا ختم ہوندا اے۔ دنیا دے ہر شہر بستی دے وچ کوئی نہ کوئی قرآن پاک دا حافظ مل جاند اے۔ ایہہ وڈیائی دنیا دی کسے دوجی کتاب توں حاصل نہیں اے۔ کہ اوہ ساری مڈھ توں لیکے اوڑک تک اس طرح یاد ہووے۔ جس طرح کوئی آدمی سامنے رکھی ہوئی کتاب نوں فر فر پڑھ رہیا اے۔

اینہاں ساریاں گلاں توں ایسیں ایہہ نتیجہ کڈھدے ہاں۔ کہ اللہ تعالیٰ دا کلام سچا اے۔
تے ایس دے وچ جو کچھ وی لکھیا ہویا اے اوہ وی سچا اے۔ تے اس کتاب دے حکماں اتے
عمل کرن نال دنیا تے وی حکومت مل دی اے۔ تے قیامت دے دیہاڑے وی بخشش ہووے

گی۔ ۳۔ قرآن پاک دے نال

قرآن پاک دے بہت سارے نال نیں۔

- (۱) الکتاب : ایہ جو چہی لکھت جیہڑی اپنے اپنے اندر کامل تے مکمل ہووے۔
- (۲) القرآن : سچ تے چھوٹ وچ فرق بیان کرن والی کتاب۔
- (۳) الذکر : (ذکر۔ ذکر۔ تذکرہ) یاد کران والی تے شرف تے وڈیائی والی کتاب۔
- (۴) الموعظة : نصیحت تے وعظ
- (۵) المحکمة : دانائی تے عقل مندی دی گل۔
- (۶) الحکم : فیصلہ۔
- (۷) الشفاء : شفا دین والی کتاب۔
- (۸) الہادی : راہ دکھان والی تے ہدایت دین والی کتاب۔
- (۹) التنزیل : خداوند تعالیٰ دی طرفوں اتاری جان والی کتاب۔
- (۱۰) الرصیت : رحمت تے مہربانی۔
- (۱۱) الروح : روح یا زندگی۔
- (۱۲) الخیر : ہر قسم دی بھلیاں نوں اکٹھا کرن والی کتاب۔
- (۱۳) البیان : کھول کے بیان کرن والی۔
- (۱۴) النعمۃ : نعمت۔
- (۱۵) البرہان : کھلی ہوئی دلیل تے حجت۔
- (۱۶) القیم : پکی تے پکا کرن والی کتاب۔
- (۱۷) السہیمن : دو جیاں کتاباں دی چنگی تے بھلی تعلیم دی رکھوالی کرن والی کتاب۔
- (۱۸) النور : روشنی تے چانن۔
- (۱۹) الحق : سچ تے سچائی۔

(۲۰) حبل اللہ : لفظی ترجمہ اللہ تعالیٰ دی رسی ہے ۔

(۲۱) التہیین : وضاحت کرن والی تے کھول کے بیان کرن والی کتاب ۔

(۲۲) الکریم : عزت دین والی کتاب ۔

(۲۳) النجید : وڈیائی والی کتاب ۔

(۲۴) المحکیم : حکمت تے دانائی دیاں گلاں دسن والی کتاب ۔

ایںہاں توں علاوہ وی قرآن پاک دے کسی دوجے ناں نہیں جیہڑے قرآن پاک وچ آندے
نیں ۔ اسیں ساریاں دیاں تشریح پڑھن والیاں دے پیر دکر دے ہاں ۔ اوہ خود وی قرآن پاک ول
نظر کرن دے بہانے اس نور عظیم دیاں کرناں تے لشکاں توں فائدہ اٹھان ۔ تے نیک مسلمان
بن جان ۔ کیوں جے حضرت عمر رضی اللہ عنہ توں مروی اک حدیث شریف وچ وارد ہوندا ہے جیہڑی
حدیث پاک صحیح مسلم دے وچ حضرت نافع ہوراں نے روایت کیتی ہے ۔ اِنَّ اللّٰهَ بَيِّنٌ
بِمَا اَلَكْتَابِ اقْوَامًا وَيَصْنَعُ بِهِ اٰخِرِيْنَ ! یعنی اس کتاب تے عمل کرن والیاں توں
اللہ تعالیٰ اچھائی دیندے نہیں ۔

۴۔ قرآن پاک داناازل ہونا

قرآن پاک تے مقدس کتاب ہے ۔ تے اللہ تعالیٰ واکلام ۔ جیہڑا رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم
مے اتے نازل کیتا گیا سی ۔ اسلام دی نیوالی قرآن پاک دی تعلیم تے عمل اتے رکھی گئی ہے ۔ جس
آدمی نے قرآن پاک دا اتباع کیتا ۔ تے اسدے احکام یعنی ادا مرتے تو اہی اتے عمل کیتا ۔ اوہ
اسلام دے دائرے وچ داخل ہو گیا ۔ تے جس نے ادا مرتے تو اہی اتے عمل نہ کیتا ۔ تے منہ پھیر
لیا ۔ اوہ اسلام دے منن والیاں دی پاک تے صاف ستھری جماعت وچوں نکل کے نافرماناں دے
ٹوٹے وچ جاوڑیا ۔ اوسدا انجام دنیا وچ دی بُرا ہویا ۔ تے قیامت ولے دن وی نافرماناں تے
گنہگاراں دے سنگ اوسدا حشر ہو سی ۔ ہن اسیں تنہا نوں قرآن پاک دے نازل ہون دے متعلق
کھول کے دسدے ہاں ۔

رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی عمر جس وقت چالی ورہے ہو گئی ۔ اوس وقت اوںہاں نوں
اللہ تعالیٰ نے اپنا نبی تے پیغام لے آون والا چن لیا ۔ اوس وقت قرآن پاک نازل ہونا شروع ہویا
آپ دی عادت سی ۔ کہ آپ نو لیکھے غار حرا وچ جا کے اللہ تعالیٰ دی عبادت وچ مصروف
رہندے سن ۔ تے اوس وقت وی دنیا دیاں رسماں کولوں دور دور رہندے سن ۔ اس حالت

وچ ای آپ دے گول اللہ تعالیٰ دافرشتہ حضرت جبرئیل علیہ السلام آیا۔ تے اوس سورہ علق دی
 پہلی آیت آپ دے سامنے رکھی جس دا مطلب سی۔ پڑھ۔ اپنے رب دے ناں نال پڑھ۔ اوہ
 رب جس نے پیدا کیتا اے۔ اوس دے بعد اورو تے ۲۳ ورہیاں وچ پورا قرآن پاک نازل ہويا۔ آپ
 دے نبی ہون دے بعد آپ تیرہ سال تک مکہ شریف وچ رہے۔ تے وہ سال مدینہ منورہ وچ
 لہے۔ صحیح تے درست روایت دے مطابق آپ دا وصال تریسٹھ سال دی عمر وچ ہويا۔ وصال
 تیکر قرآن پاک ہر لحاظ نال مکمل ہو گیا سی۔

پہلیاں کتاباں دی طرح قرآن پاک پورے دا پورا اک وار نازل نہیں ہويا۔ کیوں جے
 پہلیاں تریوے کتاباں توراہ۔ زبور تے انجیل اکو وار رمضان دے مہینے وچ نازل ہوياں سن۔
 جہدی روایت شرح الصحیح دے وچ حافظ ہوراں میں اس طرح کیتی اے۔ قال الحافظ
 فی شرح الصحیح۔ قد اخرج احمد و البیہقی فی الشعب۔ عن واثلہ بن الاسقع۔
 ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال۔ انزلت التوراة لست مضین من رمضان
 والانیل لثلاث عشرة مضت منه۔ والزبور ثمان عشرة مضت منه
 والقرآن لاربع وعشرين مضت من الخ۔

اس حدیث نوں سامنے رکھیاں ہوياں اسیں ایہ نتیجہ کڈھدے ہاں جے قرآن پاک
 نبوت دے رمضان المبارک دی شب قدر نوں نازل ہويا۔ پورا قرآن پاک لوح محفوظ توں پہلے
 آسمان اتے نازل ہويا۔ اس دے بعد جبرئیل علیہ السلام اس پاک کلام نوں بناں کسے تبدیلی دے
 آپ دے کول لے آندے رہے۔ کدی کدی دو دو آیتاں۔ کدی اک آیت توں وی تھوڑی
 تے کدی وہ وہ آیتاں نازل ہونیاں سن۔ کدی پوری سورت ای نازل ہوندی سی۔ نزول دے
 اس طریقے نوں شریعت محمدی وچ وحی کہندے نہیں۔ وحی و النقطی ترجمہ چھپی ہوئی حالت وچ
 اطلاع دینا اے۔ قرآن پاک دیاں اوہ سورتاں جیہڑیاں مکے دے زمانے وچ نازل ہوياں۔
 اونہاں نوں مکی کہندے نہیں۔ تے جیہڑیاں مدینے دے قیام وچ نازل ہوياں اوہ مدنی کہلاتیاں
 نہیں۔ قرآن پاک دیاں کل سورتاں اک سو چودہ نہیں۔ جہناں دی پوری تفصیل تھلے لکھی جاندی اے۔
 اے۔ مکی زمانے دے شروع دے دور وچ۔ ۶۰ سورتاں

۱۷۱ اتوں ۲۱ تیکر۔ ۶۷ اتوں ۱۰۹ تیکر۔

۵۰ اتوں ۵۶ تیکر۔ ۱۱۱ اتوں ۱۱۳ تیکر۔

۲۔ مکی زمانے سے وچکار لے دو روچ۔ ۷ سورتاں
 ۲۹ توں ۲۲ تیکر۔ ۳۳ توں ۲۶ تیکر۔ تے ۳۳ وین
 سورت مدنی لے۔

۳۔ مکی زمانے دے آخری دو روچ۔ ۱۵ سورتاں۔

۶ توں ۷ تیکر۔ ۱۰ توں ۱۶ تیکر

۲۲، ۲۳، ۲۵، ۲۸ تیکر

۶ سورتاں

۴۔ ۲، ۱، ۵۔

۲، ۸، ۴، ۶، ۶، ۶، ۶

۳ سورتاں

۵۔ ۲، ۳، ۵۔

۳، ۵، ۵، ۹

۹ سورتاں

۶۔ ۵، ۸، ۵۔

۴، ۵، ۲، ۲، ۳، ۳، ۸، ۴، ۵، ۶، ۶، ۶، ۵

۳ سورتاں

۷۔ ۹، ۱۰، ۵۔

۹، ۴، ۶، ۶، ۱۱۰ = ۱۱۲

سورتاں دے نازل ہون دے وقت تے دوجی تفصیل دے متعلق تفسیر القان و مطالعہ
 فائدے توں خالی نہیں ہووے گا۔ دیکھو گے۔ پہلیاں نیکیاں لوکاں میں قرآن پاک دی خدمت
 واسطے کتنیاں تکلیفاں اٹھایاں ہیں۔

۵۔ وحی دیاں قسماں

وحی دیاں چھ قسماں ہیں۔ چہڑیاں حدیث شریف توں معلوم ہویاں ہیں۔

- ۱۔ فرشتہ وحی لے کے آندا سی۔ تے گھنٹی دے وجہ دی آواز آندی سی۔ ایہہ وحی دی قسم
 سخت ہوندی۔ اہدے وچ جناب رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم نوں بہت زیادہ تکلیف ہوندی
 سی۔ تے آپ فرماندے سن۔ اس طرح معلوم ہندا اے۔ کہ جان نکل جائے گی۔ مسند احمد۔
- ۲۔ فرشتہ دل دے وچ کوئی گل پادیند اسی۔ کما قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 ان روح القدس نفث فی روعی۔ اخرجہ العاکم۔

۳۔ فرشتہ آدمی دی شکل وچ آکے گل کرد اسی۔ کما فی الصبح۔ وایمانا یتمثل الی الملک

سراجاً فی کل منہ۔ ایہہ قسم سب توں سوکھی ہندی سی۔ اسدے وچ کوئی تکلیف
نہیں سی ہندی۔

۴۔ معراج شریف دی رات وانگوں اللہ تعالیٰ جاگن دی صورت وچ کلام کر دے سن۔
۵۔ خواب دے وچ اللہ تعالیٰ کلام فرمائے۔ ایہہ وی حدیث شریف توں ثابت ہندا اے۔
۶۔ فرشتہ خواب وچ کلام کرے۔ پچھلیاں دونوں قصاں بہت کم واقع ہویاں نہیں۔ سارا
قرآن پاک جاگدیاں ای نازل ہویا لے۔

۶۔ قرآن پاک دا جمع ہونائے قرآن پاک دی ترتیب

جدوں حضرت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دا وصال ہو گیا۔ اسویے وحی دا نازل ہونا
دی موقوف ہو گیا۔ تے قرآن مجید جس طرح کہ آج کتاب دی شکل وچ موجود لے۔ اوس وقت کتابی شکل
وچ موجود نہیں سی۔ بلکہ دکھریاں وکھریاں آیتاں تے سورتاں کئی لوکاں کول لکھیاں ہویاں موجود سن۔
بہتے صحابہ کرام نوں قرآن پاک سارے دا سارا زبانی یاد وی سی۔ قرآن پاک دی ترتیب جیہڑا
مختلف طور تے نازل ہو یا سی رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی زندگی وچ ہو چکی سی۔ جسدی تصدیق
حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ دا ایہہ قول کر دالے۔ کہ ایس قرآن پاک نوں چھوٹے چھوٹے
ٹکڑیاں تے لکھ لیندے سان۔ کنا عند النبی صلی اللہ علیہ وسلم نولف القرآن
بالرقاع۔ اس قول توں صاف پتہ چلدا لے۔ کہ قرآن پاک سارے دا سارا تالیف تے جمع کر لیا گیا
سی۔ لیکن ایہہ گل بالکل درست لے۔ کہ قرآن پاک اکٹھا اک جگہ موجود نہیں سی۔
سب توں پہلے قرآن پاک دے اکٹھا کرن دا خیال حضرت عمر رضی اللہ ہوراں دے دل
وچ پیدا ہو یا۔ تے اللہ تعالیٰ نے اپنے سچے فرمان منحن نزلنا الذکر وانا لہ لحاظون
دے مطابق ایس صحیفہ ازل دی حفاظت دا بندوبست کر دتا۔ تے ایہہ سچا وعدہ پورا ہو گیا۔ کہ
قرآن دی حفاظت تے قرآن دا جمع کرنا ساڈے ذمے لے۔

خلیفہ اول حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ ہوراں دا خلافت دا زمانہ سی۔ کہ جنگ یمامہ وچ بہت
سارے قرآن پاک دے حافظ شہید ہو گئے۔ حضرت عمر رضی اللہ ہوراں نے خلیفہ رسول دی خدمت
وچ عرض کیتی۔ کہ قرآن پاک نوں اکٹھا کر لیا جائے۔ ایسا نہ ہووے۔ کہ ایہہ کلام ربانی اکو پکو دینا
توں ناپید ہو جائے۔ کیوں جے حافظاں دے شہید ہون نال اس خیال نوں وی تقویت ملن دا
موقع پیدا ہو گیا سی۔ حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ ہوراں فرمایا۔ جیہڑا کم رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم

اپنی زندگی وچ نہیں کر گئے تیسوں اور اس کی کس طرح کر سکدے او۔ حضرت عمر رضی اللہ عنہ دوچی وار
 عرض کیتی۔ خدا دی قسم۔ ایہ بہت چنگا کم اے۔ تیسوں اس کم نوں ضرور سرانجام دیہو۔ آخر حضرت عمر
 رضی اللہ عنہ ہوراں دے وار وار اکھن نال اللہ تعالیٰ نے حضرت ابو بکر رضی اللہ عنہ دے سینے نوں
 کھول دتا۔ تے اوہناں نے اس نیک کم دے کرن دا ذمہ لے لیا۔ اوہناں نہیں حضرت زید بن ثابت
 رضی اللہ عنہ ہوراں نوں ایس نیک کم واسطے چن لیا۔ تے فرمایا۔ تیسوں وحی لکھن والیاں وچوں او۔ تے
 تیسوں نیک تے عقل مند او۔ اسیں تہاڈے اتے کسے عیب دی تہمت وی نہیں لاندے۔ اس
 واسطے تیسوں اس کم نوں ضرور سرانجام دیو۔ پہلی وار اوہناں وی ایہو عذر پیش کیتا۔ جیہڑا پہلی وار
 حضرت ابو بکر رضی اللہ عنہ ہوراں پیش کیتا سی۔ آخر کار اوہ وی راضی ہو گئے۔ تے اوہناں عین
 قرآن پاک دے جمع کرن دا ذمہ لے لیا۔ تے اپنا کم شروع کر دتا۔ اس دی روایت صحیح بخاری
 وچ زید بن ثابت ہوراں کیتی اے۔ (اخرج البخاری عن زید بن ثابت رضی اللہ عنہ
 ۱۔ علما و ان میں حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ دے اس کم واسطے چن لین دی ایہ روایت لکھی اے۔
 کہ رمضان مبارک دے مہینے وچ حضرت جبریل علیہ السلام قرآن پاک دار رسول کریم صلی اللہ
 علیہ وسلم نال دور کر دے سن۔ تے وصال دے سال آپ نے رمضان دے مہینے وچ
 دو وار دور کیتا۔ تے حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ ہوریں ہر دور وچ جناب
 دے نال ہوندے سن۔ تے اس اورک دے دور دے بعد کوئی آیت نازل نہیں
 ہوئی۔ اس اورک دور دے وچ جتنا قرآن پاک پڑھیا گیا سی۔ اوہ سارے داسارا اچ وی
 کتابی شکل وچ موجود اے۔ اس واسطے علما و ان دا ایہ خیال بالکل صحیح اے۔ کہ حضرت
 زید بن ثابت رضی اللہ عنہ ہوراں نوں تلامذت وچوں منسوخ ہو یاں آیتاں دا علم سب
 توں زیادہ سی۔

۲۔ حافظ ابن حجر ہوراں میں فتح الباری وچ ایہہ وی بیان کیتا اے۔ جے حضرت ابو بکر
 رضی اللہ عنہ ہوراں نہیں حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ ہوراں وچ چار خوبیاں بیاں
 کیتیاں ہیں۔

(۲) عقل مند

(۱) نیکو کار جوان

(۳) غیر متہم۔ (اوہ جس دے اتے کوئی تہمت نال لگی ہو دے)

(۴) وحی لکھن والے۔

جدوں سارے صحابہ ویاں کوششاں نال پورا قرآن مجید اکٹھا کر لیا گیا۔ تے حضرت عمر رضی اللہ عنہ ہوراں نہیں اوس جمع ہوئے ہوئے نسخہ اتے دوجی وار غور کیتا۔ جتھے کد اپیں لکھن دی کوئی وی غلطی رہ گئی سی اوس نوں دُور کر دتے کئی سالان تک صحابہ نال اس دے متعلق بحث فرمانے رہے۔ آخر کار جدوں ایہہ سارے مرحلے پورے ہو گئے۔ تے اوہناں نہیں اسدے پڑھن پڑھان دا انتظام کیتا۔ تے حافظاں نوں دُور دُور دیاں ملکاں وچ قرآن پاک تے فقہ دی تعلیم واسطے روانہ کیتا۔ ایہہ سلسلہ آج تیکہ جاری اے۔

حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ہوراں نہیں اپنے خلافت دے زمانے وچ مصحف شریف دیاں نٹ نٹاں کرا کے دُور دیاں ملکاں وچ بھیج دتیاں۔ تے قرآن پڑھن دیاں طریقیاں وچ جہڑے وی اختلافات لوکاں وچ آگئے سن۔ اوہناں نوں دُور کر کے قریش دی لغت اتے سب نوں متفق کر دتا۔ ایہہ درست نہیں اے۔ کہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ہوراں نہیں قرآن پاک نوں اکٹھا کیتا۔ ایہہ کسے قسم دی روایت نال ثابت نہیں ہوندا۔ جے اوہناں نے سارے اختلافات دُور کر کے اکوں لغت اتے اتفاق کیتا۔

۷۔ قرآن پاک دیاں سورتاں تے آیات دی ترتیب

قرآن پاک دیاں سورتاں تے آیات دی ترتیب جہڑی اجکل مشہور اے۔ جمہور عالماں دے نزدیک ایہہ ترتیب توقیفی اے۔ جسدا مطلب ایہہ اے کہ اس ترتیب دے وچ صحابیاں دا کوئی دخل نہیں اے۔ بلکہ ایہہ ترتیب حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں کیتی ہوئی اے۔ جسدے ثبوت واسطے اسیں علامہ جلال الدین سیوطی رحمہ اللہ علیہ ہوراں دا مشہور قول تفسیر اتقان وچوں نقل کرنے ہاں۔ اوہ فرماندے نیں۔

الاجماع والنصوص المترادفة على ان ترتيب الآيات في سورها واقع بتوقيف
صلى الله عليه وسلم وامر من غير خلاف في هذا المسلمین۔ یعنی آیات تے سورتاں
دی ترتیب خاص رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دے حکم نال ہوئی۔ اس دے وچ کسے وی مسلمان
نوں کوئی اختلاف نہیں اے۔ صحاح ستہ دے وچ عام روایات نقل کیتیاں ہوئیاں نیں۔ کہ جس ویلے
کوئی آیت اللہ تعالیٰ دی طرفوں نازل ہوندی سی۔ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اوسے وقت وحی
لکھن والیاں کتاباں نوں حکم دیندے سن۔ کہ اس آیت نوں فلاں سورت وچ اوس موقع تے
مقام اتے لکھ لو۔ بعض روایات توں ایہہ بھی ثابت ہوندا اے۔ جے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم

ہو راں میں نماز دے وچ پوری دی پوری سورت پڑھی۔ جسدی مثال سورہ بقرہ۔ آل عمران۔ نساء۔
اعراف۔ ق۔ البقرہ۔ اقتربت۔ ملک۔ حم سجدہ تے ہو رکھی سورتاں۔ اس دے اتوں ایہ ثابت
ہوندا اے۔ جبکہ آیتاں دی ترتیب نہ ہوندی۔ تے پوری دی پوری سورت کس طرح پڑھی جاسکدی
سی۔ اگر سورتاں دی ترتیب توقیفی نہ ہوندی۔ تے قرآن پاک دا مطلب بدل جائدا۔ کوئی مضمون
کدھرے ہوندا۔ تے کوئی کدھرے۔

سورتاں دی ترتیب دے بارے دی عالماں دا ایہ خیال اے۔ جے سورتاں دی آیتاں دی
طرح توقیفی نیں۔ اینہاں دی ترتیب دی حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے زمانے وچ ہو گئی
سی۔ جس ترتیب نال رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہو راں میں قرآن پاک نوں یاد کرایا۔ تے پڑھن دا حکم دتا
اؤ ہو ترتیب اچ دی موجود اے۔ امام بغوی رحمۃ اللہ علیہ ہو راں میں شرح السنۃ وچ فرمایا اے۔
الصحابۃ رضی اللہ عنہم اجمعون۔ ان بین الدفتین القرآن الذی انزل اللہ علی
رسولہ من غیر ان زادوا و انقصوا منہ شیئا و اخروا و وضعوا لہ ترتیباً لہم یاخذوہ
من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم۔ یعنی صحابیاں میں قرآن پاک نوں او سے ترتیب
نال لکھیا۔ جس ترتیب نال حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہو راں اتے نازل ہو یا سی۔ او س
ترتیب دے وچ نہ کوئی وادھا کیتا نہ گھٹا کیتا۔ نہ کوئی او س ترتیب وچ آگاکیتا نہ پیچھا۔ یا او ہناں
نیں کسے دوسری ترتیب دے وچ قرآن پاک نوں لکھیا ہووے۔ جس ترتیب دے وچ او ہناں
رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہو راں کو لوں سنیا ہووے۔

علامہ کرمانی ہو ریں برہان وچ فرماندے نیں۔ ترتیب السورہ کذا ہو عند اللہ
فی اللوح المحفوظ علیٰ ہذا الترتیب و علیہ کان یعرض النبی صلی اللہ علیہ
وسلم جبرئیل کل سنۃ ما کان یجتمع عنده منہ و عرض علیہ فی سنۃ التی
توفی فیہا مرتین یعنی سورتاں دی او ہی ترتیب اے۔ جبرئیل اللہ تعالیٰ دے نزدیک لوح
محفوظ اتے موجود سی۔ تے حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہو ریں او سے ترتیب نال حضرت
جبرئیل علیہ السلام ہو راں نوں ساندے سن۔ تے جس سال آنحضرت دا وصال ہو یا۔ او س
سال دو دفعہ سنائی سی۔

امام ابوبکر انباری ہو راں فرمایا اے۔ انزل اللہ تعالیٰ القرآن کلہ الی سماء الدنیا
ثم فرقہ فی بضع و عشرين سنۃ۔ فكانت السورۃ تنزل الامر یحدث والایۃ

جواباً المستغبر و یوقف جبرئیل النبی صلی اللہ علیہ وسلم علی موضع الایة
والسورة کاتساق السور کاتساق الایات والمحروف کلد عن النبی صلی اللہ علیہ
وسلم فمن قدم سورة او اخرها فقد افسد نظم القرآن - (اتقان)

یعنی اللہ تعالیٰ نے سارے قرآن پاک نوں دنیا دے آسمان اتے اک واری نازل کیتا
پھر ایس نوں دنیا وچ وی کچھ سالوں (۲۳) وچ تھوڑا تھوڑا کر کے نازل کیتا۔ جد کوئی کل پیدا
ہوندی سی اتنی ہی سورة یا آیت نازل ہو جاندی سی۔ تے حضرت جبرئیل علیہ السلام ہوریں
سورتوں تے آیات دا موقع تے محل دس دیندے سن۔ سورتوں دا آپس وچ اسوں طرحاں ملاپ
اے۔ جس طرحاں آیات تے حرفاں والے۔ تے سب کچھ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی طرفوں آج
جے کوئی کسی سورت نوں اگے یا پچھے کرے۔ اوہ قرآن پاک دی ترتیب وچ خلل پیدا کر دالے۔

(اتقان)

نتیجہ اے نکلیا۔ جے ساریاں عالماں دے نزدیک آیات تے سورتوں دی ترتیب توقیفی اے۔
تے قرآن پاک دی ترتیب سب توں پہلے لمیاں تے دڈیاں سورتوں رکھیاں گیاں نیں۔ اوہناں توں
نکیاں اوہناں دے پچھے۔ تے سب توں نکیاں سب دے پچھے۔ سورتوں دی تفصیل اس طرح اے۔
۱۔ میسے : اوہ سورتوں جنہاں وچ سورتوں ودہ آیات نیں۔ سورة بقرہ توں لیکے سورہ
بات تیکر میسے کہلا ندیاں نیں۔

۲۔ مثانی : اوہ سورتوں جنہاں وچ سورتوں گھٹ آیات نیں۔ انفال تے یوسف مثانی وچ
شمار ہوندیاں نیں۔

۳۔ آخر دیاں سورتوں مفصل کہلا ندیاں نیں۔ اینہاں دیاں تن قسماں نیں۔
(۱) طوال مفصل : سورة نون والقم توں لیکے سورة والسماء ذات البروج تیکر۔
(۲) اوساط مفصل : سورة بروج توں لیکے سورة لم یکن الذی تیکر۔
(۳) قصار مفصل : سورة لم یکن توں لیکے سورة والناس تیکر۔
سورہ بقرہ توں لیکے سورہ انفال تک سبع طوال کہلا ندیاں نیں۔

۸۔ اوقاف

عربی زبان وچ پڑھدیاں پڑھدیاں جتھے فقرہ ختم ہو جاوے۔ آواز تے ساہ نوں روک دین
نوں وقف کہندے نیں۔ تے اوقاف وقف دا جمع دا صیغہ اے۔ پڑھدیاں پڑھدیاں ٹھہر جان تے

رک جان دے قاعدے سب زبانوں وچ پائے جان دے میں جیکر جملے اتے وقف نہ کیتا جائے۔
تے اگلے جملے نال ملا دتا جائے۔ تے کئی واری اس طرحاں ہوندا ہے۔ جے معنیوں وچ وڈا
فرق پے جاندا ہے۔ مثال دے طور اتے درج کیتا جاندا ہے۔ جے کہ فلا یخزنک قولہم ان

العزّة للذّٰجَمِیْعاً۔ پڑھیاں پڑھیاں توہم اتے وقت نہ کیتا جاوے اسد مطلب ہوگا
اے پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم تہانوں اوہناں دی ایہ گل جے ساری عزت

اللہ تعلق واسطے ہے۔ غمگین نہ کر دیوے۔ تے بالکل ظاہر ہے کہ حضور کیہڑی گل توں غمگین ہوں
گلے۔ جہ ساری گل توحید دے متعلق ہووے۔ تے جیکر قولہم اتے وقف کیتا جائے۔

تے معنی ایہ ہوں گے۔ اے پیغمبر اوہناں کافراں دیاں ایہ گلاں جیہڑیاں رسالت نوں جھٹلاندیاں
نیں تے قیامت دے دن دا انکار کردیاں۔ تہانوں غمگین نہ کرن۔ کیوں جے ساری عزت اللہ تعالیٰ
واسطے ہے۔ اوہناں دے انکار نال کیہ ہوندا ہے۔

۹۔ وقف تے وصل دیاں علامتاں

۱۔ ۵ ایہ گول دائرہ پوری آیت دے ختم ہون دی علامت ہے۔ دائرے دے وتر
کے کدے اک نقطہ وی پادتا جاندا ہے۔ تے کدے صرف نقطہ ای لکھیا جاندا ہے۔

۲۔ ۴ : وقف لازم دی طرف اشارہ ہے۔ ایٹھے وقف کرنا ضروری ہے۔

۳۔ ۵ : ایہ وقف مطلق دی علامت ہے۔ ایٹھے وی وقف کرنا لازم ہے۔

۴۔ ج : ایٹھے وقف کرنا نہ کرنا دونوں طرح جائز ہے۔

۵۔ ز : ایٹھے وقف نہ کرے۔ تے جیکر ایٹھے وقف کر دتا جائے۔ تے جائز ہے۔

۶۔ ص : ایہ رخصت دی علامت۔ دم لین دے واسطے۔ بناں ضرورت دے ایٹھے وقف نہ کرے۔

۷۔ صلے : الوصل اولیٰ دی علامت ہے۔ ایٹھے ملا کے پڑھنا افضل ہے۔

۸۔ ک : کذا لک دی علامت ہے۔ ایٹھے وی اوہی حکم ہے۔ جیہڑا پہلے سی۔

۹۔ قف : ایہ فعل امر داعیند ہے۔ یعنی ایٹھے وقف کرنا چاہیدا ہے۔

۱۰۔ س : سکتہ دی علامت ہے۔ ایٹھے ساہ نہیں توڑنا چاہیدا۔ تھوڑا جیہڑا رک جانا چاہیدا ہے

۱۱۔ قلا : قیل لا۔ دی علامت ہے۔ بعض عالماں دا خیال ہے۔ ایٹھے وقف نہ کیتا جائے۔

۱۲۔ لا : لایوقف دی علامت ہے۔ ایٹھے وقف نہیں کرنا چاہیدا ہے۔

۱۳۔ ۵ : کچھ قاریاں دی ایہ رائے ہے۔ ایہ آیت دی علامت ہے۔ ایٹھے وقف کرنا

چاہیدا ہے۔ تے کچھ دا خیال ایہ ہے کہ ایہ لاد دی علامت ہے۔ ایٹھے وقف نہ کیتا جائے۔

۱۳۔ مع : ایہ معانقہ دی علامت اے۔ معانقہ وایہ مطلب اے۔ تے درمیان والفظ پہلے تے کچھے نال مربوط اے جس طرح لاریب فیہ ہدی للمتقیین۔ وے وچ فیہ نون لاریب تے ہدی للمتقیین دوہاں نال ربط ہو سکدا اے۔

۱۰۔ قرآن مجید دیاں فضیلتاں تے اسدے پڑھن دا ثواب

اس توں دوہ کے ہور کی قرآن پاک دی وڈیائی تے فضیلت بارے کہا جاسکدا اے۔ کہ ایہ خداوند تعلقے واکلام اے۔ جیٹرا کہ لوح تے قلم دامالک اے۔ ساریاں عیباں تو پاک اے۔ ساریاں عرباں نہیں جہناں نون اپنی فساحت تے بلاغت تے وڈانا زسی۔ قرآن پاک دی فصاحت بلاغت دے اگے ہار من لئی۔ تے مجبور ہو کے ایہ کنا پیا۔ ماہذا کلام البشر۔ اچ تیکر وڈے تو وڈا زبان دان تے عالم فاضل اک آیت بلکہ اک آیت دا دسواں حصہ تک بنا نہیں سکیا۔ جد ایہ حکم عام کر دیا گیا۔ تے اعلان کر دیا گیا۔ جے تیں قرآن پاک نون خداوند تعلقے واکلام سمجھن وچ شک کر دے او تے اس نون انسان واکلام سمجھ دے او۔ ایہدے ورگی چھوٹی تون چھوٹی سورت بنا کے لے آؤ۔ جہاں وی قوم میں جدول قرآن پاک سنیا۔ تے بے ساختہ اوہناں دی زبان وچوں ایسکے نکلے۔ اِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا یَهْدِی اِلٰی الرُّشْدِ فَاَمَّا بِهٖ وَلٰسَ نَشْرِکُ بِرَبِّنَا اَحَدًا۔ یعنی بغیر شک دے اسان عجیب تے عزیز قرآن پاک سنیا اے۔ جیٹرا ایسی دی ہدایت کر دے اے۔ اسیں اسدے اتے ایمان لیا ندا اے۔ تے اپنے پالن آ لے نال کسے دوسرے نون شریک نہیں بناواں گے۔

۱۱۔ قرآن پاک دی فضیلت وچ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے اقوال

۱۔ حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں نے فرمایا اے۔ جس کھل وچ قرآن پاک ہووے۔ اوہ کھل آگ وچ سڑ نہیں سکدی (دارمی) ایسھے کھل تو مراد مومن وادل اے۔ جیٹرا عذاب توں محفوظ اے۔

۱۔ حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرماندے نیں۔ جے قرآن پاک اللہ تعلقے توں سب اسماناں تے زمیناں تے جو کچھ اینہاں وچ اے نالوں زیادہ عزیز اے۔ دارمی
۲۔ حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں میں فرمایا اے۔ تن قسم دے لوگ قیامت دے دن وچ ہوں گے۔ جنہاں کولوں نہ حساب لیا جائیگا۔ تے ناں اوہناں نون کوئی خوف ہووے گا۔ اوہناں وچوں اک قسم قرآن پاک پڑھن والیاں دی اے۔ دارمی۔

۴۔ جو آدمی قرآن پاک نون اچھی طرح پڑھے گا۔ اس دے ملال توں حرام نہ بنائے۔ تے حرام تو ملال نہ کرے۔ اللہ تعالیٰ اوس نون بہشت وچ داخل کرن گے۔ تے اوہے دس عزیزاں دی سفارش قبول کرے گا۔ جیکر اوہ دوزخ دے حقدار ہوئے تے۔

ترمذی، ابن ماجہ

۵۔ حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا اے۔ قرآن مجید پڑھن والیاں توں ہر ہر حرف دے بے دہ دہ نیکیاں ملن گیاں۔ مثال دے طور تے الحمد پڑھن مال ۳۰ نیکیاں ملن گیاں۔

۶۔ حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ توں روایت اے۔ جیہڑا آدمی اپنے پترنوں قرآن پاک دی تعلیم دیندا اے۔ اللہ تعالیٰ قیامت دے دھاڑے اوس نون بہشت و اتاج پہنان گے۔ طبرانی ۱

۷۔ حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا اے۔ جیہڑا قرآن مجید نون یاد کر کے مہل جائے۔ قیامت دے دن اوس نون کوڑھ دی بیماری ہووے گی۔ صحیح بخاری

۸۔ خالد ابن سعد رضی اللہ عنہ ہوراں نین روایت کیتی اے جیہڑا قرآن پاک پڑھے۔ اوس نون اک ثواب ملے گا۔ جیہڑا نہیں۔ اوس نون دو ہر ثواب ملے گا۔ (دارمی)

۹۔ قرآن پاک پڑھن ویلے رحمت دے فرشتے نازل ہوندے نیں۔

۱۰۔ جس مکان وچ قرآن پاک پڑھیا جاندا اے۔ اوس گھر وچ بہتی ساری برکت ہوندی اے۔ تے جس گھر وچ قرآن پاک نہ پڑھیا جائے۔ اوس دے وچ برکت گھٹ ہوندی اے۔ حدیث شریف دیاں کتاباں وچ قرآن پاک دیاں فضیلتاں بے انت لکھیاں ہویاں نیں۔ تیس اپنا شوق پورا کرن واسطے حدیث شریف و مطالعہ کرو۔

۱۲۔ قرآن پاک پڑھن دے آداب

قرآن پاک دے پڑھن یعنی تلاوت کرن واسطے توں پہلا ادب ایہ اے۔ کہ آدمی با وضو ہو کے قرآن پاک نون ہتھ لاوے۔ کیوں جے قرآن پاک وچ سورۃ واقعہ دے وچ اللہ تعالیٰ فرماندے نیں۔ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ۛ یعنی اس نون (قرآن پاک) پاک (با وضو) آدمیاں توں بناں کوئی دو جا ہتھ نہ لاوے۔ با وضو ہو کے قرآن پاک نون ہتھ وچ لیکے قبلہ دی طرف منہ کر کے بیٹھ جاوے۔ دھون نون نیواں کر کے ادب نال بیٹھے۔ تے کسی چیز نال ڈھوہ

لا کے نہ بیٹھے۔ قرآن شریف نون کھولن دے بعد تعویذ پڑھے۔ تعویذ توں مراد اَعُوذُ بِاللّٰهِ
 مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ اے۔ کیوں جے قرآن پاک دے وچ اللہ تعالیٰ دا ارشاد اے۔
 فَاذْكُرَاتِ الْقُرْآنِ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ : یعنی جس ویلے توں قرآن
 پاک نوں پڑھیں تے اللہ تعالیٰ دی درگاہ توں دھکے ہوئے شیطان توں اللہ تعالیٰ دی پناہ
 منگ۔ تعویذ پڑھن دے بعد تسمیہ یعنی بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ : پڑھیا جاوے۔ کیوں جے
 رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دا حدیث پاک دے وچ فرمان اے۔ جیہڑا کم بغیر بسم اللہ دے
 شروع کیتا جاندا اے۔ اوہ ادھورا ہوندا اے۔

پھیر آیات نون رک رک کے ٹھیر ٹھیر کے پڑھے۔ زیر۔ زیر۔ پیش تے سب حرکات اپنے
 اپنے مخرج وچوں درست تے چنگی طرح ادا ہون۔ تے چنگی سنائی دیون۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم
 ہوراں دا ارشاد اے۔ کہ قرآن پاک ساں دناں وچ ختم کیتا جاوے۔ آپ میں حضرت عبد اللہ
 بن عمر رضی اللہ عنہما نوں ساں دناں دے وچ ختم کرن دا حکم دتا اے۔ اکثر صحابیاں دا ایہو
 عمل سی۔ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ قرآن پاک نوں جمعہ المبارک دی رات نوں شروع کر کے
 سورۃ مائدہ تیکر پڑھدے سن۔ تے ہفتہ دی رات نوں سورۃ النعام تیکر۔ تے اتوار دی رات
 نوں سورہ یوسف توں لے کے سورہ مریم تیکر۔ تے سوموار دی رات نوں سورہ قصص تیکر۔
 تے منگل دی رات نوں سورہ ص تک۔ تے بدھ دی رات توں اوڑک تیکر پڑھدے سن۔
 تے سارا قرآن پاک ختم کر دے سن۔

قرآن پاک پڑھدیاں پڑھدیاں رونا مستحب اے۔ تے بڑا ثواب ہوندا اے۔ ڈران دیاں
 آیتاں پڑھدیاں ہویاں اپنیاں گناہواں تے تقصیراں نوں یاد کرنا چاہیدا اے۔
 جس ویلے قرآن پاک پڑھ چکے۔ تے صدق اللہ العلی العظیم آکھے۔ جس دا مطلب
 ایہہ اے۔ کہ اللہ تعالیٰ نے سچ فرمایا اے۔

قرآن پاک ترتیل یعنی سوہنی آواز نال پڑھنا چاہیدا اے۔ تے تجوید دیاں قاعدیاں دے
 مطابق زیر۔ زیر۔ حرکات تے سکنا تے خاص خیال رکھنا چاہیدا اے۔
 ۱۳۔ قرآن پاک دے بارے

قرآن پاک حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں اتے چالی سال دی عمر ہون دے بعد
 فاجرا وچ نازل ہونا شروع ہویا۔ پہلی آیت اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ اے تے سب توں آخری

آیَوْمَا كَمَلْتُمْ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاتَّمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَسَرَّخَيْتُ لَكُمْ
 الْإِسْلَامَ دِينًا۔ تے کل مدت قرآن پاک دے نازل ہون دی درست تکرے دے
 مطابق بائی سال تے وہ مہینے تے کچھ اتے دن بن دے نہیں۔ جس مدت نوں عام طور تے ۲۳
 سال کہندے نہیں۔

۱۔ قرآن پاک دے تریہ (۳۰) اجزا نہیں۔ بر حصے نوں اک جز کہندے نہیں۔ جز نوں
 فارسی زبان وچ پارہ کہندے نہیں۔ پورے قرآن پاک دے ۳۰ جزاں نوں ۳۰ پارے (سی پارہ)
 کہندے نہیں۔ پنجابی وچ غلطی نال اک جز کو سپارہ کہندے نہیں۔ بلکہ سی پارہ توں مراد پورا قرآن
 پاک اے۔

۳۰ پاریاں دی ترتیب شروع ہون والیاں لفظاں نوں سلسلے رکھ کے کیتی گئی اے۔

۱۔ الم۔ ذَلِكِ الْكِتَابِ۔	۱۶۔ اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ۔
۲۔ سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ۔	۱۸۔ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ۔
۳۔ تِلْكَ الرُّسُلُ۔	۱۹۔ وَقَالَ الَّذِينَ۔
۴۔ لَنْ نَسْأَلَ الْبِرَّ۔	۲۰۔ أَمَرَ خَلْقَ۔
۵۔ وَالْمُحْصَنَاتِ	۲۱۔ اُبْدُ مَا أُوحِيَ۔
۶۔ لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ۔	۲۲۔ وَمَنْ يَقْنُتْ۔
۷۔ وَإِذَا سَمِعُوا۔	۲۳۔ وَمَالِي۔
۸۔ وَلَوْ أَنَّا۔	۲۴۔ فَمَنْ أَظْلَمَ۔
۹۔ قَالَ الْهَلَاءُ۔	۲۵۔ إِلَيْهِ يُرَدُّ۔
۱۰۔ وَاعْلَمُوا۔	۲۶۔ حَمَّ۔
۱۱۔ يَعْتَدِرُونَ۔	۲۷۔ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ۔
۱۲۔ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ۔	۲۸۔ قَدْ سَمِعَ اللَّهُ۔
۱۳۔ وَمَا أَبْرَأْتِ۔	۲۹۔ تَبَارَكَ الَّذِي۔
۱۴۔ سُرِبَمَا يُودُّ الَّذِينَ۔	۳۰۔ عَمَّ يَتَأَلَوْنَ۔
۱۵۔ سُبْحٰنَ الَّذِي۔	
۱۶۔ قَالَ أَلَمْ۔	

۲۔ سورۃ: سورۃ والفظی ترجمہ اُچھائی یا اُچی منزل لے۔ جس طرح دنیاں دیاں دوجیاں کتاباں مختلف باباں وچ ونڈیاں ہویاں لے۔ اسان طرح قرآن پاک دے ہر اک باب نوں سورۃ کہندے نیں۔ دوجیاں معنیاں وچ سورۃ اُچی منزل داناں لے۔
 امام راغب ہوریں اپنی قرآن پاک دی لغت دے وچ سورۃ دے معنی فصیل تے شہر پناہ کر دے نیں۔ کیوں جے ہر سورۃ اپنیاں معنیاں نال دکھرے وکھرے مضموناں نوں گھیرے وچ لے رکھدی لے۔ جس طرح شہر پناہ یا فصیل شہر نوں گھیرے وچ لے آندی لے۔ اسے واسطے قرآن پاک دے ہر باب نوں سورۃ کہندے نیں۔ قرآن پاک دیاں سورتاں دی تعداد اک سو چوڑا لے۔ تے ایہ ترتیب جیہڑی قرآن پاک وچ سورتاں دی لے۔ حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوریں دے گئے سن۔ پہلے بیان کیتا گیا لے۔ کہ سورتاں تے سورتاں دے ناں سارے دے سادے تو قیفی نیں۔ اینہاں وچ کجھ تبدیلی کرن دا اختیار کسے آدمی نوں نہیں دتا گیا۔

نمبر شمار سورتاں داناں	نازل ہون دا زمانہ	آیتاں دی تعداد	پارہ تے جزد
۱۔ الفاتحہ	ابتدائی مکی	۷	۱
۲۔ البقرۃ	۱، ۲ م	۲۸۶	۳، ۲، ۱
۳۔ آل عمران	۳ م	۱۹۹	۴، ۳
۴۔ النساء	۵ م	۱۷۷	۴
۵۔ المائدہ	۸، ۷ م	۱۲۰	۷، ۶
۶۔ الانعام	آخری مکی	۱۶۶	۸، ۷
۷۔ الاعراف	" "	۲۰۶	۹، ۸
۸۔ الانفال	۲ م	۷۵	۱۰، ۹
۹۔ التوبة	۱۰، ۹ م	۱۲۹	۱۱، ۱۰
۱۰۔ یونس	آخری مکی	۱۰۹	۱۱
۱۱۔ ہود	" "	۱۲۳	۱۲، ۱۱
۱۲۔ یوسف	" "	۱۱۱	۱۳، ۱۲
۱۳۔ الرعد	" "	۴۳	۱۳

نمبر شمار	سورتاں داناں	نازل ہون دا زمانہ	آیتاں دی تعداد	پارہ تے جزو
۱۳	ابراہیم	آخری مکی	۵۲	۱۳
۱۵	الحجر	" "	۹۹	۱۳، ۱۳
۱۶	النحل	" "	۱۲۸	۱۳
۱۷	بنی اسرائیل	ابتدائی مکی	۱۱۱	۱۵
۱۸	الکہف	" "	۱۱۰	۱۵، ۱۶
۱۹	مریم	" "	۹۸	۱۶
۲۰	طہ	" "	۱۳۵	۱۶
۲۱	الانبیاء	" "	۱۱۲	۱۷
۲۲	الحج	آخری مکی	۷۸	۱۷
۲۳	المومنون	" "	۱۱۸	۱۸
۲۴	النور	شہ	۶۴	۱۸
۲۵	الفرقان	آخری مکی	۷۷	۱۸، ۱۹
۲۶	الشعراء	" "	۲۲۷	۱۹
۲۷	النمل	" "	۹۳	۱۹، ۲۰
۲۸	القصص	" "	۸۸	۲۰
۲۹	العنکبوت	درمیانی مکی	۶۹	۲۰، ۲۱
۳۰	الروم	" "	۶۰	۲۱
۳۱	لقمن	" "	۳۴	۲۱
۳۲	الصف	" "	۳۰	۲۱
۳۳	الاحزاب	شہ	۷۳	۲۱، ۲۲
۳۴	سبا	درمیانی مکی	۵۴	۲۲
۳۵	فاطر	" "	۴۵	۲۲
۳۶	یسن	" "	۸۳	۲۲، ۲۳
۳۷	الصافات	" "	۱۸۲	۲۳

نمبر شمار	سورتان و امان	نازل ہون دا زمانہ	آیتاں دی تعداد	پارتے جز
۳۸-	ص	درمیبانی مکی	۸۸	۲۳
۳۹-	الزمر	" "	۷۵	۲۳، ۲۴
۴۰-	المومن	" "	۸۵	۲۴
۴۱-	حم السجدہ	" "	۵۲	۲۴، ۲۵
۴۲-	الشوریٰ	" "	۵۳	۲۵
۴۳-	الزخرف	" "	۸۹	۲۵
۴۴-	الدخان	" "	۵۹	۲۵
۴۵-	الجمہ	" "	۳۷	۲۵
۴۶-	المحاف	" "	۳۵	۲۶
۴۷-	محمد	۱۸	۳۸	۲۶
۴۸-	الفتح	۱۸	۲۹	۲۶
۴۹-	العنبرات	۱۸	۱۸	۲۶
۵۰-	ق	ابتدائی مکی	۲۵	۲۶
۵۱-	الذریٰ	" "	۶۰	۲۶، ۲۷
۵۲-	الطور	" "	۲۹	۲۶
۵۳-	النجم	" "	۶۲	۲۶
۵۴-	القمر	" "	۵۵	۲۶
۵۵-	الرحمن	" "	۷۸	۲۶
۵۶-	الواقعہ	" "	۹۶	۲۶
۵۷-	الحدید	۱۸	۲۹	۲۶
۵۸-	المجادلہ	۱۸	۲۲	۲۸
۵۹-	الحشر	۱۸	۲۳	۲۸
۶۰-	الممتحنہ	۱۸	۱۳	۲۸
۶۱-	الصف	۱۸	۱۳	۲۸

نمبر شمار	سورتان و امان	نازل ہون دا زمانہ	آیتان دی تعداد	پارے تے جز
۶۲	الجمعة	اسم	۱۱	۲۸
۶۳	المنافقون	اسم	۱۱	۲۸
۶۴	التغابن	اسم	۱۸	۲۸
۶۵	الطلاق	اسم	۱۲	۲۸
۶۶	التقریم	اسم	۱۲	۲۸
۶۷	الملك	ابتدائی کئی	۳۰	۲۹
۶۸	القلم	" "	۵۲	۲۹
۶۹	الحاقة	" "	۵۲	۲۹
۷۰	المعارج	" "	۴۲	۲۹
۷۱	نوح	" "	۲۸	۲۹
۷۲	الحج	" "	۲۸	۲۹
۷۳	المزمل	" "	۲۰	۲۹
۷۴	المدثر	" "	۵۶	۲۹
۷۵	القيامة	" "	۴۰	۲۹
۷۶	القدر	" "	۳۱	۲۹
۷۷	المرسلات	" "	۵۰	۲۹
۷۸	النبا	" "	۴۰	۳۰
۷۹	الذرية	" "	۴۶	۳۰
۸۰	عبس	" "	۴۲	۳۰
۸۱	التكوير	" "	۲۹	۳۰
۸۲	الانشقاق	" "	۱۹	۳۰
۸۳	المطففين	" "	۳۶	۳۰
۸۴	الانشقاق	" "	۲۵	۳۰
۸۵	البروج	" "	۲۲	۳۰

نمبر شمار	سورتاں و اناں	نازل ہون دا زمانہ	آیتاں دی تعداد	پارہ تے جز
۸۶	الطاسق	ابتدائی مکی	۱۷	۳۰
۸۷	الاعلیٰ	" "	۱۹	۳۰
۸۸	الغاشیہ	" "	۲۶	۳۰
۸۹	الفجر	" "	۳۰	۳۰
۹۰	البلد	" "	۲۰	۳۰
۹۱	الشمس	" "	۱۵	۳۰
۹۲	اللیل	" "	۲۱	۳۰
۹۳	الضحیٰ	" "	۱۱	۳۰
۹۴	الانشراح	" "	۸	۳۰
۹۵	التین	" "	۸	۳۰
۹۶	العلق	" "	۱۹	۳۰
۹۷	القدر	" "	۵	۳۰
۹۸	البیئہ	" "	۸	۳۰
۹۹	الزلزال	" "	۸	۳۰
۱۰۰	العادیات	" "	۱۱	۳۰
۱۰۱	القارعة	" "	۱۱	۳۰
۱۰۲	التکاشر	" "	۸	۳۰
۱۰۳	العصر	" "	۳	۳۰
۱۰۴	الہمزہ	" "	۹	۳۰
۱۰۵	الفیل	" "	۵	۳۰
۱۰۶	قریش	" "	۴	۳۰
۱۰۷	الماعون	" "	۷	۳۰
۱۰۸	الکوثر	" "	۳	۳۰
۱۰۹	الکافورون	" "	۶	۳۰

نمبر شمار	سورتاں داناں	نازل ہون دا زمانہ	آیتاں دی تعداد	پارتے جز
۱۱۰	النصر	سلسلہ بحری	۳	۳۰
۱۱۱	الذھب	ابتدائی مکی	۵	۳۰
۱۱۲	الاخلاص	"	۲	۳۰
۱۱۳	الفلق	"	۵	۳۰
۱۱۴	التاس	"	۶	۳۰

ایہاں سب سورتاں دے شروع وچ بسم اللہ الرحمن الرحیم وی لکھی ہوئی ہوندی اے پر سورۃ توبہ دے شروع وچ بسم اللہ الرحمن الرحیم نہیں لکھی ہوئی رکوع : سورۃ دے اندر سب توں وڈی تقسیم داناں رکوع اے۔

آیہ : سورہ دے اندر سب توں لگی تقسیم داناں آیت اے
منزل : قرآن پاک دیاں ست منزلاں نیں۔

پہلی منزل : سورۃ فاتحہ توں شروع ہوندی اے۔

دوجی منزل : سورۃ مادہ توں شروع ہوندی اے۔

تیسری منزل : سورۃ یونس توں شروع ہوندی اے۔

چوتھی منزل : سورہ بنی اسرائیل توں شروع ہوندی اے۔

پنجویں منزل : سورۃ الشعرا توں شروع ہوندی اے۔

چھٹی منزل : سورہ والصفات توں شروع ہوندی اے۔

ستویں منزل : سورہ ق توں شروع ہوندی اے۔

لفظ فمی بشوف دے ہر حرف توں اک نویں منزل دی شروع ہون والی سورۃ دا

پہلا حرف مراد اے۔

سورتاں	آیتاں شامی	۱۱۴	سورتاں
۶۲۵۰	مکی	۸۶۴۳۰	کلمات
۶۲۱۲	عراقی	۵۴۰	رکوع
۶۲۱۴	عام	۸۴۴	آیتاں کوفی
۶۶۶۶	حروف	۸۲۱۶	بصری
۲۲۰۲۶۷۰			

۱۷۷۱	مد	۵۲۲۲۲	زبر
۱۲۵۲	تشدیدات (۳)	۲۹۵۸۲	زیر
		۸۸۰۴	پیش
		۱۰۵۶۸۲	نقطے

قرآن پاک کے حروف

۱۲۷۷	ط	۴۸۸۷۶	و
۸۴۲	ظ	۱۱۴۲۸	ب
۶۲۲۰	ع	۱۰۱۹۹	ت
۲۲۰۸	غ	۱۲۷۶	ث
۸۴۹۹	ف	۳۲۷۲	ج
۶۸۱۳	ق	۳۷۹۳	ح
۹۵۰۰	ک	۲۴۱۶	خ
۴۰۴۳۲	ل	۵۶۰۲	د
۲۶۵۶۰	م	۴۶۷۷	ذ
۴۵۱۹۰	ن	۱۱۷۹۳	ر
۲۵۵۱۹۰	و	۱۵۰	ز
۱۹۰۷۰	ه	۵۸۹۱	س
۴۷۷۲:	لا	۲۲۵۳	ش
۴۵۹۱۹	ی	۲۰۱۲	ص
		۱۶۰۷	ض

حروف مقطعات

قرآن پاک دیاں ۲۹ سورتاں دے شروع وچ کجھ حرف آندے نیں۔ جہناں نوں تور تور کے وکھو وکھری پڑھیا جاندا ہے۔ مثال دے طور تے الح راے۔ اس نوں الف۔ لام تے میم کر کے پڑھیا جاوے گا۔ وکھو وکھری پڑھن دے واسطے اینہاں نوں حروف مقطعات کہندے نیں۔ عام طور تے اینہاں تہجہ نہیں کیتا جاندا ہے۔ کل حروف مقطعات جیہڑے سورتاں دے

شروع وپچ آندے نہیں۔ جسے کہ بار بار آن والیاں حرفاں نون چھوڑ دتا جائے۔ تے باقی صرف چودہ
حرف رہ جانڈے نہیں۔ مثال دے طور تے۔ الف، لام، میم، صاد، را، کاف، ہا، یا، عین،
طا، سین، حا، قاف، نون۔

حضرت شاہ ولی اللہ صاحبؒ نہیں فوز الکبیر فی اصول التفسیر اپنی مشہور کتاب
وپچ حروف مقطعات دے بارے وپچ کتاب دے اخیر وپچ لکھیا اے۔

شیخ صدر الدین قنوی ہوراں نہیں وی حروف مقطعات دے بارے دو مفصل رسالے
لکھے نہیں۔ زیادہ تشریح دی ضرورت مند طالب علماں نون اینہاں کتاباں دے ول دھیان کرنا
چاہیدا اے۔ اختصار دے طور تے ایہ بیان کافی اے۔ جسے حروف مقطعات آن والے حالات دی
تفسیر دے طور تے سورت دے شروع وپچ آندے نہیں۔

الم: سورة بقرہ تو علاوہ پنج ہور سورتاں دے شروع وپچ آندے اے۔

۱) بقرہ ۲) آل عمران ۳) العنکبوت ۴) الروم ۵) لقمان ۶) السجدہ
المص - المرا - کہیعص - جمعق - حم - یس - طہ وغیرہ وغیرہ
ایہ سارے دے سارے حروف مقطعات نہیں۔

بعض لوکاں نہیں اینہاں دے کچھ معنی وی بیان کیتے نہیں۔ پر سچی گل ایہ اے جسے صحیح تے
درست معنی صرف اللہ تعالیٰ دی ذات پاک نون اے پتہ اے۔

۱۴۔ فضائل سورۃ یسین

جس طرح ہر چیز وادل ہوندا اے۔ اسی طرح سورۃ یسین قرآن پاک وادل اے۔ جو کوئی آدمی
سورہ یسین نون خدا واسطے پڑھے گا۔ اوہ بخشیا جاوے گا۔ سورۃ یسین مردیاں دیاں روحاں نون ثواب
واسطے پڑھنا چاہیدا اے۔ (مستدرک)

جیہڑا کوئی سورۃ یسین نون اک وار پڑھے گا۔ اوس نون وہ دفعہ قرآن پاک ختم کرن دا ثواب
ملے گا۔ (ترمذی)

جیہڑا کوئی رات نون اللہ تعالیٰ دی خوشنودی واسطے پڑھے گا۔ اللہ تعالیٰ اوس
نون بخش دیں گے۔ (دارمی طبرانی)

جیہڑا آدمی صبح دے وقت سورۃ یسین پڑھے گا۔ اوس دیاں سارے دن دیاں حاجتاں
پوریان ہو جان گیا۔

بیمار کو سورۃ یسین پڑھی جاوے۔ اوس نوں شفا ہووے گی۔ اگر جان کنڈن دے موقع اتے قریب الموت آدمی دے سر ہانے پڑھی جائے۔ اوس دی جان کنی وچ آسانی ہووے گی۔ سورۃ یسین دی تلاوت روزانہ کیتی جاوے۔ تکلیفان دور ہون گیان۔ تے رزق وچ کشادگی ہووے گی۔

سورۃ یسین

اس سورت دانان یسین لے۔ اسدے وچ پنج رکوع نیں۔ تے ۸۳ آیات نیں۔ سورۃ دانان پہلی آیت توں لیا گیا اے۔ یسین توں مراد اے انسان؛ یعنی رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں توں مراد لے۔ اس سورۃ دا مقصد ایہ اے۔ کہ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں نیں انسانیت نوں کمال تک پہنچایا اے۔ آپ دی ذات ستودہ صفات نال تعلق پیدا کیتا جائے۔ تہامی انسانیت دا کمال حاصل ہوندا اے انسانیت دا کمال حاصل کرنا ہی اس سورت دا اصل مضمون اے۔ اس سورۃ نوں رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دی زبان مبارک وچوں قرآن پاک دا دل ہون دا خطاب لیا اے۔ اس سورۃ دیاں فضیلتاں حدیث شریف وچ بہت ساریاں بیان کیتیاں گیاں نیں۔ پہلا رکوع؛ سب توں پہلے قرآن پاک نوں رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے سچا ہون اتے بطور شہادت دے پیش کیتا گیا اے۔ جے قرآن پاک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دا معجزہ اے۔ کیوں جے آپ نیں جس چیز دا دعویٰ کیتا اے۔ قرآن پاک اوس نوں ثابت کر دیوے گا۔ ثابت کر دیں توں مراد عملی طور اتے انساناں نوں اوس مقام اتے پہنچانا اے۔

دو جا رکوع؛ دو جے رکوع وچ مثال دے کے سمجھایا گیا اے۔ جے اوہ قوم جسدی اصلاح دا کم آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دے سپرد کیتا گیا اے۔ اوہ اس قابل نہیں سی۔ کہ کوئی دو جا مذہب اوسدی اصلاح کر سکدا۔ تے پہلے مذہب اوسدی اصلاح وچ ناکام ہو چکے سن۔

تین جا رکوع؛ تین جے رکوع وچ مثال دے کے سمجھایا گیا اے۔ جے اللہ تعالیٰ حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی ذات ستودہ صفات نال مردہ زمین نوں زندہ کر دیں گے۔ چوتھا رکوع؛ چوتھے رکوع وچ آپ دی ذات نال تعلق پیدا کرن والیاں نوں جزا تے مخالفت کرن والیاں نوں سزا دا ذکر کیتا گیا اے۔

پنجواں رکوع؛ پنجویں رکوع وچ ایہ دیا گیا اے۔ اوہ قوماں جیہڑیاں ترقی کر کے اللہ تعالیٰ دی مخالفت کر دیاں نیں۔ اوہ سمجھ لین۔ اوہنا نذا زوال وی بہت جلد شروع ہو جاسی۔ اللہ تعالیٰ

حق نون غالب کرے گا۔ تے جھوٹے معبود اپنے پوجن والیاں دی کوئی مدد نہیں کرن گے۔
 سورۃ یسین مکے دے زمانے وچ نازل ہوئی سی۔ یسین توں دو پہلے دیاں سورتاں سورۃ
 سبا۔ سورۃ فاطر تے تن پچھے دیاں سورۃ الصافات۔ سورۃ ص۔ سورۃ الزمر سبیاں سب مکی نیں۔
 اہناں دامضمون وی آپس وچ ملدا اے۔ تے نزول دا زمانہ وی اکو اے۔
 سورۃ یسین توں پہلی سورۃ وچ روحانی ربوبیت دا ذکر کیا گیا اے۔ تے دسیا گیا اے
 ساریاں قوماں دی ربوبیت رسولان دی وجہ توں ہوئی اے۔ اس سورۃ وچ دسیا گیا اے کہ
 روحانی ربوبیت انسان کا بل یعنی حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دے نال تعلق پیدا
 کرن نال حاصل ہووے گی۔

شیخ سعدی ہوراں سچ آکھیا اے۔ خلاف پیغمبر کے راہ گزید۔ کہ ہرگز بمنزل نوحا ہر سید
 یعنی جس کسے وی حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم نال مخالفت کیتی۔ اوہ کدی وی حقیقت دی
 منزل تے پہنچ نہیں سکدا۔

شیخ سعدی ہوراں اک ہور جگہ وی فرمایا اے۔

مپنڈا رسعدی کہ راہ صفا توں رفت جز بر پئے مصطفیٰ

یعنی اے سعدی ! ایہ خیال ای نہ کر۔ کہ دل دی صفائی دارستہ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم
 دیاں قدماں تے چلے بناں وی حاصل ہو جائے گا۔

سورۃ یسین

سُورَةُ يُسِينَ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ ثَلَاثٌ وَثَمَانُونَ آيَةً وَخَمْسَ رُكُوعَاتٍ۔

سورۃ یسین مکی اے اسدیاں تراسی آیتاں تے پنج رکوع نیں۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

یہ اللہ تعالیٰ دے نال شروع کرنا ماں۔ جیٹرا اوڈا مہربان تے اتوروتی رحم کرن والا۔

یسین

مختلف روایتاں وچ آندا اے۔ کہ یسین والفظ یا انسان دا مخفف اے۔ یسین دا ترجمہ

اے۔ انسان اے ابن کثیر نے اپنی مشہور تفسیر وے وچ حضرت عبد اللہ ابن عباس حضرت

عکرمہ۔ ضحاک۔ حسن تے سفیاں ہوراں کولوں روایت کر دیاں ہویاں یسین دا ترجمہ اے انسان

ای کیتا اے۔

پر صحیح تے درست ایہ اے جے لیس والفظ وی دو جیاں حرفاں ورگا حرف مقطعات
وچوں اک حرف مقطوع اے۔ (امام راعب)
زیادہ تشریح دے طور اتے لیس دا ترجمہ اے کامل انسان اے۔ تے کامل انسان توں مراد
حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہیں۔

(۱) وچ کتاب بنا بیج والا سرور کنوں لیا یا۔ حرف مقطوع غیب خزانہ پیغمبر فرمایا۔
ایہ سورت لیس جو اس وی اول اک خزآ سمجھے پاک نبی یا جانے اعلم رب یگانہ
(۲) حرف دونوں لیس مقطوع جنوں کہن خزآ باجھ جیب نہ جانے کوئی ہر اک ہے بیگانہ
وَالْقُرْآنِ الْحَکِیْمِ

قسم اے اوس حکمت والے (پکتے۔ محکم) قرآن پاک دی۔
(۱) قسم قرآن شریف اساں جو وڈا حکمت والا یا قرآن حکم دا والی محکم امراں والا
(۲) اے سید تعلین محمد اے صاحب درجااں

قسم قرآن حکیم جہدے وچ حکمت والیاں باہاں

قرآن

اللہ تعالیٰ نے اپنی بندیاں دی ہدایت واسطے اپنے چو نوں بندیاں اتے چار کتاباں نازل
فرمائیاں۔ تے قرآن پاک اوہناں وچوں سب تے پچھوں نازل ہوئی۔ ایس دے پچھے ہور کوئی کتاب
قیامت تیکر نازل نہیں ہووے گی۔

- (۱) زبور : حضرت داؤد علیہ السلام ہوراں اتے نازل ہوئی۔
- (۲) توراہ : حضرت موسیٰ علیہ السلام ہوراں اتے نازل ہوئی۔
- (۳) انجیل : حضرت عیسیٰ علیہ السلام ہوراں اتے نازل ہوئی۔
- (۴) قرآن : حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں اتے نازل ہوئی۔

حکیم : حکمت والا۔ پاک۔ محکم

وَالْقُرْآنِ وچ واو قسمیہ اے۔ بندے دے قسم کھان دا ایہ مطلب ہوندا اے۔
جے اوہ اپنے بیان نوں شہادت دے طور اتے پیش کر دا اے اسے طرح اللہ تعالیٰ وی اپنے
واسطے اوہ ای لفظ استعمال کر دے نہیں جیہڑے بندے نہیں استعمال کیتے نہیں۔ پر اینہاں دوہاں
وچ فرق ہوندا اے۔ جد کے کم نوں اللہ تعالیٰ دی طرف منسوب کیتا جاندا اے۔ تے اوس دامنشا

تے مقصد اس کم دی آخری غرض ہوندی ہے۔ اوتھے کسے اوزار یا سبب دا وجود نہیں ہوندا۔
 جسے نال انسان اپنی غرض پوری کر دے۔ دو جیاں لفظاں وچ اللہ تعالیٰ دی قسم کھان دا
 مطلب ایہ ہے کہ اللہ تعالیٰ اس چیز نوں شہادت دے طور اتے پیش کر دے نہیں۔
 إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ - ۲ . یقیناً اے محمد صلی اللہ علیہ وسلم تسیں ساڈیاں بھیجیاں ہوياں
 پیغمبراں وچوں او۔

- (۱) توں تحقیق رسول اسدا اوچوں کل رسولان
 مرسل جیہڑے اہل شریعت اے سید مقبولان
 (۲) توں عالی درجات پیغمبر وچوں کل رسولان
 اوپر سدھے راہ دے قائم مثل تمام رسولان

إِنَّ : یقیناً - بے شک

ك : توں - ضمیر و لفظ اے - جیہڑا واحد مخاطب اتے بولیا جاندا ہے۔

لَ - مِنْ : وچوں - (میں سے - اُردو)

الْمُرْسَلِينَ : مرسل دی جمع دا صیغہ اے۔

مُرْسَلٍ : لفظی ترجمہ بھیجیا ہويا ہے۔ عرف دے وچ کتاب والے بنی نوں کہندے نہیں۔

عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۲ - (تسیں) سدھے راہ اتے او۔ (یعنی توحید دا راہ -

جیہڑا اللہ تعالیٰ دی رضا مندی دا سبب اے)

۱۔ جیوں سارے پیغمبر آہے سدھے راہ تے قائم۔ مثل ایسا مندی توں بھی سید رہیں قائم دائم۔

۲۔ ۴ : اوپر سدھے راہ دے قائم مثل تمام رسولان۔

عَلَى : اُتے - اوپر

صِرَاطٍ : راستہ : ایہ لفظ صراط سین نال وی لکھیا جاندا ہے۔ ایہ اصل وچ .....

سَرَطَاتِ الطَّعَامِ وَشَرَّ دَتِهِ وچوں نکلیا ہے جس دے معنی کھانے نوں نکل

جان دے نہیں۔ رستے نوں صراط اس واسطے کہندے نہیں۔ کہ اوہ چلن والے راہ رو نوں

نکل لیندا ہے۔ یا مسافر راہ رو اس نوں نکل جاندا ہے۔

مُسْتَقِيمٍ : سدھا۔ استقامت توں اسم فاعل دا صیغہ اے۔ صراط مستقیم

توں مراد اسلام تے ہدایت دی راہ اے۔ قرآن پاک دی پہلی سورت فاتحہ دے وچ

واردے۔ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ۔ سائوں سدھی راہ دی ہدایت کرو۔ سورت
 آل عمران دے وچ واردے۔ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هَدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ۔
 جیہڑا آدمی اللہ دے دین نوں مضبوطی نال پکڑ لے۔ تے اوہ سدھے راہ تے لگ گیا۔ صراط مستقیم
 توں مراد اوہ ای رستہ لے جس دے اتے مسلماناں واسو او اعظم چل رہیا اے۔ کیوں جے حدیث
 شریف وچ واردے۔ اِتَّبِعُوا السَّوَادَ الْاَعْظَمَ۔ وڈی جماعت دے پچھے لگو۔
 وَمَنْ شَدَّ شَدْفِي السَّارِ۔ جیہڑا وڈی جماعت توں الگ رہیا۔ اوہ اگ (دوزخ)
 دے وچ ڈگ پیا۔

تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ۝ (ایہ قرآن) نازل کیا گیا اے۔ غالب اتے رحم
 کرن والے خداوند کریم دی طرفوں۔

(۱) بھیجا ایہ قرآن معظم غالب رحمت والے
 پاک رسول محمدؐ اتے خلقت دے رکھوالے

آیا ایہ قرآن حمید از طرف عزیز رحیمی
 پاک نبی دی اُمت اتے ہو یا فضل کریمی
 غالب رحمت والا! یہ قرآن حکیم اتاے
 تاتوں آپ ڈراویں اس تھیں میرے جنہاں ورتاے

تَنْزِيلَ : اتارنا۔ نازل کرنا۔ باب تفصیل دامصدرے۔ تنزیل دی زبردست اتے اے۔
 قرآن پاک داعزیز تے رحیم دے طرفوں نازل کرنا اس بات دی دلیل اے۔ کہ لوکاں نوں معلوم ہووے
 کہ ایہ قرآن پاک منکراں تے غالب آئے گا۔ تے منن والیاں واسطے اچھے مرتبے ہون گے۔
 الْعَزِيزِ : غالب۔ زبردست۔ ڈاڈا۔ صفت مشبہ واصیغہ اے۔

الرَّحِيمِ : رحمت کرن والا۔ اسم صفت مبالغہ واصیغہ اے۔ اسدا وزن فعیل
 اے۔ رحمت دے بار بار ظاہر کرن واسطے آندا اے۔ رحمت تے شفقت دی انتہائی کثرت دا
 اظہار رحیم توں ہوندا اے تے انتہائی قوت دارحمن توں۔ رحمن دا ترجمہ نہایت رحم کرن والا۔
 تے رحیم دا ترجمہ بار بار رحم کرن والا اے۔ رحمن دے وچ اللہ تعالیٰ دی کرم دی شان داعموم
 پایا جاندا اے۔ جیہڑا کہ مومن اتے کافر سب واسطے ہوندا اے۔ تے رحیم دے وچ رحمت
 دا خصوص اہل ایمان واسطے اے۔ جیہڑا قیامت دے دن ظاہر ہووے گا۔

عبداللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہم ہوں نے فرمایا ہے۔ اَلرَّحْمٰنُ الرَّحِیْمُ الدُّنْیَا
وَالرَّحِیْمُ وَرَحِیْمُ الْاٰخِرَةِ تے حضرت امام جعفر صادقؑ ہوں نے فرمایا ہے۔
الرَّحْمٰنُ اِسْمٌ خَاصٌ لِصِفَةِ عَامَّةٍ وَالرَّحِیْمُ اِسْمٌ عَامٌ لِصِفَةِ
خَاصَّةٍ۔

لِتُنزِرَ قَوْمًا مَّا اُنزِرَ اَبَاؤَهُمْ فَهُمْ غَافِلُوْنَ۔

توں جے ڈراوے اوس قوم نون جیہڑے نہیں ڈرائے گئے باپ اوہنا ندے۔ تے اوہ غافل
رہے۔

۱۔ نال فصاحت قوم کوچی نون متراں ڈراوے

باپ جہنا ندے غافل موئے اوہنا نون سمجھاوے

باپ جہنا ندے غفلت تے ہوش نہ ہرگز آئی

ہن متراں اولاد اوہنا ندی تائیں چاک لائی

۲۔ نہیں ڈرائے گئے جہنا ندے اگے پیوتے دادے

پس اوہ رہندے غفلت اندر مندے جہناں ارادے

ل۔ توں جے

تُنزِرَ : توں ڈراویں۔ توں توں مراد رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہیں۔ عربی زبان وچ
تنخاطب دے وقت واحد واصیغہ ای استعمال ہوندا ہے۔

قَوْمًا : اوس قوم نون۔

مَّا اُنزِرَ : نہیں ڈرائے گئے۔

اَبَاؤَهُمْ : اوہنا ندے پیو دادے۔

فَهُمْ : پس اوہ۔

غَافِلُوْنَ : غافل نہیں۔ غافلوں غافل توں جمع واصیغہ ہے۔

لِتُنزِرَ قَوْمًا توں مراد قریش یا عرب قوم ہے۔ جس نون اسلام دا پہلا پیام دیا گیا۔ رسول

کریم صلی اللہ علیہ وسلم کل دنیاں واسطے وی پیغمبر سن۔ تے اپنی قوم واسطے وی سن۔ آپ وی

عالمگیر پیغمبری دا ذکر قرآن پاک وچ کئی جگہ وار ہوندا ہے۔ مثلاً لِيَكُوْنَ لِلْعَالَمِيْنَ نَبِيًّا۔

وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيْرًا وَّ نَذِيْرًا۔

قَوْمًا مَّا أَنْزَلْنَا بِأَوْهَمَ : توں مراد بنی اسماعیل نہیں۔ جہنماں دے وچ کوئی نبی نہیں سی آیا۔

لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ لَا يُؤْمِنُونَ ،
البتہ نال یقین دے اوہناں وچوں بہتیاں اُتے (عذاب) دی بات ثابت ہو چکی اے۔ تے
اوہ ایمان نہیں لیاون گے۔

(۱) بے شک قول عذاباں والا بہتیاں اُتے آیا
مورد سخت عذاب ہوئے اوہ پاؤن دکھ سوایا
ہرگز نہ ایمان لیاون عمتل اہنندی ماری !
کیوں جوہن اوہ شقی ازلی مت اہنندی ماری
(۲) اہنماں وچوں جو اکثر لوکاں سُنی کلام ربانی !
پر انکار اوپر اصراری ہو رہندے شیطانی
اوپر اہنماں پس ثابت ہو گئی بات عذاباں والی
پس اوہ نہ ایمان لیاون جوہے قوم زوالی

لَقَدْ : البتہ نال یقین دے۔

حَقَّ : ثابت ہو چکی اے۔

الْقَوْلُ : (عذاب) والی بات۔

عَلَىٰ : اوپر۔ اُتے۔

أَكْثَرِهِمْ : اوہناں وچوں بہتے۔

فَهُمْ : پس اوہ۔

لَا يُؤْمِنُونَ : ایمان لیاں گے۔

اوہ تفسیری بات ایہہ ای اے۔ جے ایہ لوگ ایمان نہیں لیاں گے۔ اسدی مثال
اسطرح اے۔ جسطرح اک طبیب کسے بد پرہیز بیمار دے متعلق پہلے ای دس دیوے۔ کہ اس
نوں شفا نہیں ہووے گی۔ اس قسم دی پیش گوئی دا مطلب ایہہ نہیں اے۔ جے بیمار دا انجام
طبیب دی مرضی یا خواہش دے مطابق ہو یا اے۔ اوہ لوگ جدوں ہدایت یابی دے قاعدیاں
اتے عمل نہیں کردے۔ یعنی ذہن خالی کر کے رسالت دے دعوے اوتے غور کیتا جاوے۔

اس واسطے قدرتی گل لے جے اوہ لوگ ہدایت دے ثمرے توں محروم رہن گے۔ اِنَّا جَعَلْنَا
فِي اَعْنَاقِهِمْ اَغْلَالًا فَمَهِيَ اِلَى اِلَى اَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ۛ

تحقیق اسان اہناں دیاں گردناں وچ طوق پادتے۔ اوہ طوق اہناں دیاں ٹھوڈیاں تک
نیں اپنے سر اچھے کیتے ہوئے نیں۔ (سراں دا اچا ہون دی وجہ ٹھوڈیاں تک طوقان دا آجانا۔
جس طرح بعض وقت گردن دے وچ بہتے سارے ہار پادتے جان۔ تے گردن نیوی نہیں ہو سکدی۔
۱) جے کافر ایساں نہ لیا ون ساڈا کی وگر ایا

طوق اہناں دیاں دھوناں اندر ہووے دکھ سوایا
ٹھوڈی تک ہون وچ گردن طوق اسان جو پائے

بنویں پانی ہل نہ سکدے کیہڑا آن چھڈائے
طوق اہناں دیاں گردناں اندر اسان یقیناً ڈالے ۲)

بدلانا فرمانی والا پاؤن لوک زولے
پس اوہ ٹھوڈیاں تیک اہناں دے طوق برابر آئے

ہندھی توفیق نہ پاؤن سر اچرے توں چائے

اِنَّا - اِنَّا : تحقیق اسان ۔

جَعَلْنَا : اسان بنائے ۔ اسان پادتے

فِي : وچ

اَعْنَاقِهِمْ : اوہناں دیاں گردناں ۔ اعناق عنق دی جمع لے ۔ جس دامن دھون یا
گردن لے ۔

اَغْلَالًا : غل دی جمع لے ۔ طوق ۔

فَمَهِيَ : پس اوہ ۔ ہی ضمیر دا صیغہ لے ۔ اس دامن جمع اعناق لے ۔

اِلَى : تک ۔

اَذْقَانِ : ذقن دی جمع لے ۔ ٹھوڈیاں ۔

فَهُمْ : پس اوہ ؛ ہم ضمیر دا صیغہ لے ۔ اس دامن جمع ہم لے ۔ اوہ لوگ ۔

مُقْمَحُونَ : اوہ سر اچا کیتے ہوئے نیں ۔ قُمَح اوٹ دے متعلق اکھیا جاندا ۔ جداؤ

سر اچا کر کے پانی نہ پیوے یعنی اوہ لوگ نہ اگے دیکھ سکن گے ۔ تے نہ چھپے ۔ ایہ ساری مثال

اہناذی ایمان توں دُور ہون دی اے۔ اوہناں اپنی ارادی قوت کو لوں صحیح کم نہیں لیا۔ اس واسطے
 ہدایت دی توفیق دی اوہناں کو لوں کھوہ لئی گئی اے۔ تفسیر مدارک و پرچ اس آیت دی شرح
 اس طرح کیتی کئی اے۔ فی ان لا تامل لہم ولا تبصروا نہصم متعامون
 عن النظر فی آیات اللہ۔ (یعنی اوہ لوگ شقاوت ازلی دی وجہ توں اللہ تعالیٰ دیاں آیات
 و پرچ ویکھ نہیں سکدے۔

وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَا
 هُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ۱

اتے اساں اک دیوار اہناذے اگے کردتی اے۔ تے کندھ اہناذے پچھے۔ اساں اہناں
 نوں چھپا دتا۔ (اہناذیاں اکھاں اُتے پردہ پا دتا اے) اوہ نہیں ویکھدے۔ یا نہیں ویکھ سکدے۔
 (۱) اساں اہناں دے اگلے پاسے اک دیوار بنائی

اک پچھاڑی کندھ بنائی کر دے ہال دہائی
 پردہ پا اکھاں دے اُتے اساں چا بنایا
 سرور نوں تا ویکھ نہ سکنا اکھیں گھٹا پایا
 یا دو طرف اہناذی تانی ہا در غفلت والی

نال اسرار احکام قرآن ویکھ نہ سکنا خالی
 (۲) اک اک کندھ اہناذے اگے پچھے اساں بنائی

طرف ہدایت نہ آسکنا تا صاحب گمراہی
 نیز اہناذے اپر پایا پردہ غفلت والا
 پھر اوہ ویکھ نہ سکنا ہرگز راہ ہدایت والا

وَ : اتے۔

جَعَلْنَا : اساں بنایا۔

مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ : اگے اوہناں دے ہتھاں دے۔ یعنی اوہناں دے اگے پاسے۔

سَدًّا : دیوار۔ کندھ (پردہ)۔

وَمِنْ خَلْفِهِمْ : اوہناں دے پچھے

سَدًّا : دیوار۔ کندھ۔ (پردہ)۔

فَاَعْتَبْنَا هُمْ : پس اسان اوہناں ڈھانک دتا۔ اوہناں اتے پردہ پادتا۔

فَهُمْ : پس اوہ :

لَا يُبْصِرُونَ : نہیں دیکھ سکدے۔

ایس آیت دی تشریح آیت ۷۷ دے نال کردتی گئی اے۔ گواہناں لوکاں دی غفلت
تے مجرا نہ سی۔ پر اسدی نسبت اللہ تعالیٰ بے حیثیت مسبب الاسباب دے اپنی طرف کیتی اے۔
جیٹری نظام تکوینی دی علت اے۔

وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۔

اتے اے پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم۔ تیرا ڈرانا یا نہ ڈرانا اوہناں دے واسطے اکوجیہا اے۔
کیوں جے اوہ ایمان نہیں لیاون گے۔

۱) جان برابر اوہناں تائیں پاک حبیب پیارے

بھاویں نت ڈرا اوہناں نوں بھاویں رہو کنارے

ہرگز اوہ ایمان نہ لیاون شقی ازلی بھارے

اللہ علم تدبیریم اساڈے کافر ناری سارے

۲) خواہ توں اوہناں ڈراویں سرور بھانویں نہ ڈراویں

اوپر اوہناں برابر یکساں کیوں تکلیف اٹھاویں

وَ : اتے

سَوَاءٌ : برابر اے۔ اکوجیہا اے۔

عَلَيْهِمْ : اوہناں دے اتے۔

ءَ : کیا۔

أَنذَرْتَهُمْ : توں اوہناں نوں ڈراویں۔

أَمْ : یا

لَمْ تُنذِرْهُمْ : توں نہ ڈراویں

لَا يُؤْمِنُونَ : ایمان نہیں لیاون گے۔

اوہ لوگ ایمان نہیں لیاون گے۔ تسیں زیادہ غم نہ کرو۔ اپنی تبلیغ جاری رکھو۔

إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ ابْتِغَى الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبَ ج۔

فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ۝

بے شک تیس اوس نوں ڈرا سکدے او۔ جیہڑا نصیحت اتے عمل کرے۔ د نصیحت
دے پچھے لگے اتے خدا نوں دیکھے بناں ایمان لیاوے۔ پس اے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تیس اہناں
نوں بخشش تے وڈے ثواب دی خوشخبری سناؤ۔

۱) بن دیکھے اوہ ڈرے خدا تھیں خوف خداوند والا

دل دے اندر محکم رکھے خوف قیامت والا

بخشش دی خوشخبری اسنوں پاک جیب ستائیں

بھی جو نیکی کرے ہمیشہ اجر دیواں ہر جا میں

۲) ہاں البتہ اثر اہناں نوں تیسری وعظ کلاموں

ڈرن خدا تھیں جو بن دیکھے تابع دار احکاموں

پس توں دینیں بشارت اہناں جو بندے رحمانی

بہت ثواب تے بخشش والی طرفوں ذات ربانی

إِنَّمَا : بے شک ۔

تَنْذِرٌ : توں ڈراویں ۔

مَنْ اتَّبَعَ الذِّكْرَ : جیہڑا پچھے لگے نصیحت دے ۔ مَنْ جِئِرًا - اتَّبَعَ پچھے لگے

الذِّكْرَ : نصیحت ۔

وَخَشِيَ : اتے ڈرے ۔

الرَّحْمَنَ : رحمان کولوں ۔ اللہ تعالیٰ کولوں ۔

بِالْغَيْبِ : نال غیب دے ۔ بناں دیکھیاں

فَبَشِّرْهُ : پس تیس اے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ! خوشخبری دیو ۔

بِمَغْفِرَةٍ : نال بخشش دے ۔

وَأَجْرٍ كَرِيمٍ : اتے وڈے ثواب دے ۔

بخشش گناہ کولوں تے چنگا تے وڈا ثواب بندگی اتے ۔ یعنی کسے چیز دا ہو جانا

طلب کرن نال حاصل ہوندا اے ۔ تے طلب دا جذبہ خداوند تعالیٰ توں ڈرن نال پیدا ہوندا اے

اگر ڈرن دا جذبہ ای سرے توں مفقود اے ۔ تے تلاش تے طلب پیدا ای نہیں ہووے گی ۔ تربیت

وانفع طالب دی اپنی استعداد کے مطابق ہوندا ہے۔

إِنَّا نَحْنُ مُخِي الْمَوْتِ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ
فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ ۱۲

یقیناً اس میں مویاں ہو یاں نول زندہ کر دے ہاں۔ تے اسیں لکھ لیندے ہاں جو کچھ اہناں میں
اگے بھیجاے۔ یا جو کچھ ایہ پچھے چھوڑن گے۔ ہر اک چیز نول اسان واضح کتاب وچ درج کر
چھڈیاے۔

۱) بے شک روز قیامت کر ساں زندہ مردیاں تائیں
بھی نال ہدایت زندہ کرے مردہ قلب گناہیں

نیکی بدی جو اگے گھسی ہر انسان وچارے
یا جو قدم زمین دھروے لکھدے ہاں ادہ ساے
اتے اندر لوح محفوظ اسان تے لکھ رکھے کم ساے
کمی بیشی نہ ہووے رقی نیکی بدی تارے

۲) قدرت نال یقیناً مردے اسیں جو اون ہارے
جیوں مردے قلب جو اون نال ہدایت پیارے
جو جو لوکیں اگے گھتن نیکی تے بریائی !

ہور نشان اہناں دے قدرتاں ہر اک قسم کماٹی
ہر اک چیز چنگی خواہ مسندی نیکی یا بریائی
لوح محفوظ ادہ کہن گے اسان تمام لکھائی

إِنَّا نَحْنُ : تحقیق اسیں
مُخِي الْمَوْتِ : جو اندے ہاں مردیاں نول۔ موتی میت دی جمع داصیغہ ہے۔
وَنَكْتُبُ : اتے اسیں لکھ لیندے ہاں۔
مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ : جو کچھ اہناں اگے بھیجاے تے نشان اہناں دے۔
وَكُلَّ شَيْءٍ : اتے ہر اک چیز نول۔
أَحْصَيْنَاهُ : اسان درج کیتاے۔ اسان شمار کیتاے۔
فِي : وچ۔

إِمَامٍ مُّبِينٍ : واضح تے روشن کتاب -

مَا قَدَّ مَوًّا : توں مراد اوہ کم نہیں جیہڑے اوہناں تے ختم ہو گئے۔ یعنی اہناں دے

ذاتی اعمال -

وَأَثَادَهُمْ تُوں مراد متعدی اعمال نہیں۔ جیہڑے دوجیاں لوکاں دی ہدایت یا گمراہی دا

سبب بنے۔

إِنَّا نَحْنُ مُخِي الْمَوْتَى : اللہ تعالیٰ فرمادے نیں۔ اسیں اسی قیامت دے دن مردیاں

دوبارہ زندہ کراں گے۔ اوس وقت نیکیاں دا بدلہ (جزا) تے بریاں دا بدلہ (سزا) دتی جائے گی۔

إِمَامٍ مُّبِينٍ توں مراد لوح محفوظ اے۔ جدے وچ چھوٹا یا وڈا ہر واقعہ درج ہوندا اے۔

ابن حیان ہوراں دی مشہور تفسیر البحر المحیط وچ مجاہد۔ قتادہ تے ابن زید توں مروی اے جے

امام مبین توں مراد لوح محفوظ اے۔ مدارک دے وچ امام مبین توں لوح محفوظ اسی مراد درج اے۔

اللوح المحفوظ لاند اصل الکتب و مقتداھا توں واضح ہوندا اے۔

امام : دے لغوی معنویاں وچ ہر اوہ چیز شامل اے جس کی پے روی بیٹی جائے۔

بھانویں اوہ انسان ہووے۔ بھانویں کتاب یا کچھ ہووے۔ امام راغب ہوریں فرمادے نیں۔

الامام المہتمم بہ انسانا کان او کتابا او غیر ذالک روح المعانی دے مصنف

نیں اس تفسیر دی مخالفت کیتی اے۔ کہ امام مبین توں مراد حضرت علی رضی اللہ عنہ نہیں۔ جیہڑا شیعہ

صاحبان دا خیال اے۔

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ مِثْلًا مِثْلًا مَا إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ه

تے اینہاں واسطے بستی والیاں دی مثال بیان کرو۔ جدوں اوہناں دے کول بھیجے ہوئے

آئے۔

تے کرتوں اہناں مثال بیان جو شہر انطاکیہ والے

جداے پاس اوہناں دے مرسل منکر ہوئے رزائلے

وَاضْرِبْ : تے بیان کرو تیں (اے نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم)

لَهُمْ : اوہناں واسطے۔

أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ : بستی والے۔ أَصْحَابُ : صحب دی جمع اے۔ قَرْيَةٍ بستی یا

شہر توں اکھدے نیں۔

اِذْ : جدوں

جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ : آئے اس بستی والیاں کول بھیجے ہوئے ۔ جَاءَ اے ۔ ہا
ضمیر اے چہڑی قریب دی طرف جاندی اے ۔ الْمُرْسَلُونَ : مَرْسَلٌ دی جمع اے
تے اسم مفعول داصیغ اے معنی بھیجے ہوئے ۔

حضرت عیسیٰ علیہ السلام نے اپنے دو خاص بندے تبلیغ واسطے انطاکیہ بستی دی طرف
بھیجے سن ۔ ایس آیت وچ اللہ تعالیٰ اوہناں واقصہ بیان کردا اے ۔

اِذَا رُسَلْنَا إِلَيْهِمْ ثَنَيْنَ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا
إِنَّا إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ ۝

جدوں اسیں اوہناں ول دو شخصوں نوں گھلیا پس اوہناں دوہاں نوں جھٹلا دتا پھیر
اسیں نتیجے نال اوہناں نوں طاقت دتی پس اوہناں آکھیاں تحقیق اسیں تہاڈی طرف بھیجے
گئے ہاں ۔

جد گھلے اساں طرف اوہناں دے دو شخص کفار جھوٹا ندے

اوہناں نوں پھر نال تریکے مدد اسیں پوچھنا ندے

تحقیق اسیں ہاں طرف تہاڈی بھیجے رہے آئے

نام دوہاں دا یسعی ، یونس آہا و سب بتائے

تریجا اوہ شمعون جو اگلیاں نوں اُس قوت دتی

اگلیاں نوں ونج سچا کیتس سچ گواہی دتی

اِذْ : جدوں

اَسْرَسَلْنَا : اساں بھیجیا ۔ ناصمیر جمع متکلم دی اے ۔

إِلَيْهِمْ : اوہناں دے دل ۔

اِثْنَيْنِ : دو شخص

فَكَذَّبُوهُمَا : پس اوہناں نے دوہاں نوں جھٹلا دتا ۔ دوہاں توں مراد اوہ

شخص نہیں چہڑے حضرت عیسیٰ علیہ السلام نے تبلیغ واسطے بھیجے سن کیونکہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام

نے اللہ تعالیٰ دے حکم نال بھیجے سن اس واسطے اللہ نے فرمایا کہ اساں اوہناں نوں بھیجیا ۔

فَعَزَّزْنَا : اسیں طاقت دتی ۔

ب : ساتھ - نال

بَثَلْتِ : تیجے - نال

فَقَالُوا : پس اکھیا او بناں (تہاں نہیں)

إِنَّا : بے شک اسیں سارے -

إِلَيْكُمْ : تہاڈی طرف

مُرْسَلُونَ : بھیجے ہوئے ہاں

قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلَنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا أَنْتُمْ

أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ :

او بناں اکھیا نہیں ہو تیسیں مگر ساڈے ورگے انسان اتے اللہ نے کوئی چیز نازل نہیں

کیتی تیسیں تے جھوٹے او۔

کافر کہن نہیں تہاں مگر اں بندے ساڈے جیجے

تے نہ کچھ چیز اتاری اللہ جو لو جھوٹے سینہ

مَا : نفی واسطے اے -

أَنْتُمْ : ضمیر منفصل اے تے جمع مذکر مخاطب واسطے استعمال ہوئی اے -

بَشَرٌ : آدمی - انسان -

مِثْلَنَا : ساڈے ورگے - کھان - پین - پہن تے بولن وے لحاظ نال -

مِنْ شَيْءٍ : کوئی چیز -

تَكْذِبُونَ : صیغہ جمع مذکر مخاطب - تیسیں جھوٹے او۔ اوس شہرے لوکاں میں او بناں

تہاں پیغمبراں نوں اکھیا کہ تیسیں تے ساڈے ورگے انسان جتے نہ ای اللہ تعالیٰ نے تہاڈے

اتے کوئی چیز نازل کیتی اے تے تیسیں سانوں جھوٹیاں گلاں اکھے او۔

قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ يَكُنَّا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلَنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا أَنْتُمْ

أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ : انہاں اکھیا ساڈا رب جاندا اے بیشک اسیں تہاڈی دل بھیجے گئے ہاں اتے ساڈے اوپر

صرف پیغام ظاہر پہنچا وناے -

پہلی آیت وچ رسولان نے فرمایا کہ اساں تہاڈے دل بھیجے گئے ہاں تے جدوں انہاں

نے متن توں انکار کر دتا پھر رسولان نے فرمایا ساڈا رب جاندا اے بیشک اسیں یقیناً تہاڈے دل

بھیجے گئے ہاں تے ساڈے آون دامقصد صرف تبلیغ اے ۔

يَعْلَمُ : صیغہ واحد مذکر غائب ۔ اوہ جاندا اے ۔

عَلَيْتَا : ساڈے اُپر ۔

الْبَلْعُ : پہچا دینا ۔

الْمُبِينُ : ظاہر ۔ یعنی جیٹری گل ظاہر تے صاف اے اوس نوں ایسں تہاڈے تیکر

پہچاندے ہاں ۔

قَالُوا اِنَّا قَطِيْرًا بِكُمْ لَيْنًا لَمَّا تَنْتَهُمُوا النَّاسَ جَمَنَّاكُمْ لِيَمْسَنَكُمْ

مِنَّا عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝

کافراں اکھیا ایسں تہاڈے نال بدفالی پکڑ دے ہاں بے کرتیوں باز نہ آو گے تے البتہ ایسں

تہانوں سنگسار کر دیوانگے اتے ساڈی دلوں تہانوں ضرور درد دیون والا عذاب پہنچے گا ۔

کافر کہن اساں نال تہاڈے پکڑی ہے بدفالی

جے مڑو نہیں تہاں قتل کران گے مار پتھر بدحالی

تے پہنچن گے تہاں ساڈی طرفوں سخت عذاب دکھاں دے

انہاں قحط پیا مینہ بند ہوئے ایہ شامت انہاں بنا دے

جدوں رسولان نے اکھیا ایسں تہاڈے دل بھیجے گئے ہاں تے ساڈا کم صرف تبلیغ اے تے

اونہاں لوکاں نوں کوئی سُردی گل تے نہ سمجھی تے کہن لگے کہ جیٹری روز دہاڑے ساڈے اتے

مصیبت آندی اے ایسں ایہ تہاڈی نحوست سمجھ دے ہاں ۔ جدوں دے تہاں آئے او ساڈے

شہر اندر مصیبتاں نے ڈیرے لاو تے نیں ۔ بے اگر تہاں اس لوہیں مذہب توں باز نہ آئے تے

ایسں تہانوں پتھر مار مار کے مار دیواں گے تے تہانوں ایسں بڑا دردناک عذاب دیواں گے ۔

رسولان نے اس جواب نوں سن کے بڑی دلیری نال اکھیا جس دا بیان اگلی آیت وچ آرہیا اے ۔

قَطِيْرًا نَا : ایسں بدفالی پکڑ دے ہاں ۔

بِكُمْ : تہاڈے نال ۔

لَمَّا تَنْتَهُمُوا : جمع نہ کر حاضر و صیغہ اے ۔ تہاں اپنے کم توں باز نہ آئے ۔

لَنَسَّ جَمَنَّاكُمْ : البتہ ایسں تہانوں رجم کر دیاں گے ۔ رجم دا معنی پتھر مار مار کے بالکل

جانوں مار دینا ہوندا اے ۔ شادی شدہ دے زنا کرن دی سزا بھی اسلام نے رجم ای رکھی اے ۔

یعنی اوس نون اک میدان وچ کھڑا کر کے اپنے پتھر ماروسی او مر جاوے۔

كَيْمَسَّتْكُمْ : البتہ تہانوں ضرور پہنچے گا۔ ایس لفظ وچ دوہری تاکید اے۔ اک حرف لام اور دو جان تاکید ثقیلہ :

عَذَابٌ أَلِيمٌ : دردناک عذاب ، بہت سخت سزا۔ ایہہ مرکب تو صیفی اے کیوں جے عَذَابٌ موصوف اے تے اَلِيمٌ ایس دی صفت واقع ہو رہی اے۔

قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ اٰمِنٌ ذِكْرُكُمْ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ۔
رسولان اکھیا تہاڑی شامت تے بدفالی تہاڑے نال اے۔ کیا بھلا جیکر نصیحت دتے جانے لائے اوسنوں بدفالی بنانے او ؛ بلکہ تیسوں لوک حد تھیں آگے لنگھن والے رو۔

کیھا انہاں بدفال تہاڑی شامت کفر تہاں

جے تہاں نصیحت کریے اوہ بدفالی گنوں تہاں

بلکہ تیسوں ہو قوم فضول جو حدوں لنگھدھائے

ایہہ کال و بال تہاڑی شامت کفر شرک تھیں آئے

رسولان اکھیا تہاڑی نحوست تہاڑے نال اے کیا ایہہ کوئی انصاف اے کہ تیسوں سمجھاؤن والیاں

نال لڑوے او۔ عقلمنداں وے نزدیک ایہہ بہت وھڑی کینگی اے۔

طَائِرُكُمْ : تہاڑی شامت تے بدفالی۔

اٰمِنٌ : کیا اگر۔

قَوْمٌ :

مُسْرِفُونَ :

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدْيَنَةِ رَجُلٌ كَيْسَعِيٌّ قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ط

تے شہرے پرلے سرے تھیں اک آدمی دوڑدا ہويا آیا اوس نے اکھیا اے میری قوم رسولان دی

تأبعدادی کرو۔

تے پرلے سرے شہر دے تھیں بک مومن بھجدا آیا

اے قوم میری کرو انہاں رسولان پیروی سخن الایا

وَجَاءَ : اتے آیا۔

أَقْصَا الْمَدْيَنَةِ : شہر دا دور واحدہ یعنی پرلا کنارہ یا سرا۔

سَرَجَلٌ : اسم نکرہ لے۔ ایس توں مراد اوہ آدمی لے جس نے اپنی قوم نوں آکے اکھیا
کہ تیس رسولاں دی تابعداری کرو۔ اوس آدمی داناں حبیب بنجارسی بنجار عربی وچ ترکھان نوں
آکھدے نیں، حبیب بنجار لوکاں توجدا ہو کے اک غار وچ اللہ تعالیٰ دی عبادت کردا ہنداسی۔
یَسْتَعِي : دوڑدا ہویا۔

يُقَوْمِر : لے میری قوم۔ اہل وچ یَقَوْمِي تھا۔ یاہ عنمیر تکلم دی لے جیہڑی ایس جگہ
تے حذف کردتی گئی لے۔

اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْئَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُسْتَدُونَ ۔
تیس اوس شخص دی پیروی کرو جیہڑا تہا کھوں کوئی مزدوری نہیں منگلا لے اوہ تہا نوں را
پاون والے نیں۔

حبیب بنجار نے اوہناں لوکاں نوں اکھیا تیس انہاں دی تابعداری کرو۔ دیکھو ایہ تہاڈے
کولوں کسے قسم دی مزدوری دا سوال بھی نہیں کردے مفت تبلیغ کردے نیں تے ایہ رسول
ہدایت اتے نیں انہاں دی گل نوں منوں۔ سارے نبیاں دا ایہو ای کم سی کہ تبلیغ تے اشاعت دین
اتے کسے کولوں کوئی مزدوری دا سوال نہیں سن کردے۔

لَا يَسْئَلُكُمْ : نہیں سوال کردے تہا کھوں۔

أَجْرًا : کوئی مزدوری یا ثواب۔

وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ؕ ؕ أَلَا تَأْتِيكُمْ
دُونَهُ الْهَمَاتَاتُ يُرْدِنَ الرَّحْمَنُ بَصِيرًا لَفِي عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ
شَيْئًا وَلَا يُنْقِدُونَ ؕ الْخَبْرُ إِذْ أَلْفَىٰ ضَلَالٍ مُّبِينٍ ؕ إِنِّي أَمِنْتُ بِرَبِّكُمْ
فَأَسْمَعُونَ ؕ

تے کیا لے میرے واسطے جو میں نہ بندگی کراں اوس دی جس نے میںوں پیدا کیتے تیس
سارے اوس ول طرف پھیرے جاؤ گے۔ کیا میں اوس توں سوا کوئی ہور معبود بناواں ہجیکر
اللہ تعالیٰ میںوں کچھ دکھ دینا چاہوے تے اوہناں ول سفارش میرے کسے کم نہیں آسکدی
تے نہ اسی اوہ میںوں اوس کولوں چھڑا سکدے نیں۔ اوس ویلے میں ظاہر گمراہی دے وچ ہو جاواں
گا بیشک میں تہاڈے رب نال ایمان لے آیا ہاں تے تیس میری بات کن لا کے سن
لو۔

تے کیوں نہ کراں عبادت اوسدی مینوں جس او پایا
تے طرف اوسے دی پھیرے جاسوجاں اوس مارا ٹھایا

کیا پکڑاں اس بن ہو راہ آہ جے ضرر میرا رب چاہے
نہ انہاں سفارش ضرر میرے تھیں کاٹی پھیز ترا ہے

تے نہ اوہ مینوں دین خلاصی کنوں عذاب الہی
ٹھیک ہوواں میں اُسویلے پھر وچ طنہا ہر گمراہی

ٹھیک ایمان میں پال نہاں رتساڈے نال لیا یا

پس سنو ایہہ بات مری تڈکا فردوڑے مار مکایا

جدوں جبیب بنجارت نے اپنی قوم نوں آکے رسولاں دی گل منن لئی آکھیا تے سارے کہن
لگ پئے کہ توں بھی ایہناں دے نال دا ای لیں ایہہ سن کے اوس نے آکھیا کہ میں اوس ذات
دی عبادت نہ کراں جس نے مینوں پیدا کیتا اے اتے مرن توں بعد تیں سارے اوسے دی ول
پھیرے جاؤ گے۔ جدوں ایہہ گل اے تے ایہہ پھیر کہ ہر دا انصاف اے کہ میں اوس توں دکھ
کے ہو رنوں اپنا معبود بناواں۔ اگر خدا تعالیٰ مینوں کسے قسم دا نقصان دینا چاہوے تے کیا
اوہ معبود مینوں اللہ دے عذاب توں بچا سکدے میں؟ ہرگز نہیں ایہناں دی تے سفارش بھی
قبول نہ ہو سکے گی۔ جیہڑا مینوں خدا دے عذاب توں نہیں بچا سکد اتے جنہاں دل سفارش نہیں
جانندی میں اوس نوں اپنا معبود کس طراں بناواں اگر میں ایخ کراں گاتے میں ظاہر گمراہی
وچ جا پہنچاں گا۔ میرا قصور کوئی نہیں میں اپنے تے تہاڈے رب اتے ایمان لے آیا ہاں۔

پھر ظالماں نے اک نہ سنی تے اوس نوں شہید کر دتا۔

وَمَا لِي : اتے میرے واسطے کی اے۔

فَطَوَّئِي : جس نے مینوں پیدا کیتا۔

وَالْيَسَّرِ : اتے اوس دی ول۔

تُرْجِعُونِي : پھیرے جاؤ گے۔

عَرَأَيْتُمْ : کیا میں بناواں۔

الْمَهْتَمِ : معبود۔ اَللّٰهُ دے جمع لے۔

ضَرِي : دکھ۔

لَا تَغْنِي عَنِّي : نہیں کفایت کرے گی میتھوں -

شَفَاءَ تَهْمُمْ : اوہناں دی سفارش -

وَلَا يُنْقِذُونَ : اتے نہیں چھڑا سکے۔

إِذَا : اُس ویلے

أَمَنْتُ : میں ایمان لے آیا۔ واحد متکلم واصیغہ اے۔

فَأَسْمَعُونَ : پس کن لاکے میری گل سن لوو ایہ لفظ اصل وچ فَاَسْمَعُونَ

آہا آخروچ بیا متکلم دی ضمیر سی جو گرا دتی گئی۔

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ ط قَالَ يَلَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ ۝ بِمَا غَفَرَ لِي

رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ۝

اوس نوں کیہا گیا کہ جنت وچ داخل ہو جا۔ کہن لگا : اے کاش ! میری قوم ایہہ جان
لیندی کہ میرے رب نے مینوں کس چیز دے نال بخشیا اے تے مینوں عزت دتے گیاں تھیں کیتا
اے۔

حکم ہو یا ورت جنت اندر ورت کر بات الائی

جو کاش کہ جانے قوم میں بخشش عزت کس تھیں پائی

قوم نے دیر کمایا کر کے قتل دیوار ٹنگایا

پھر وی بخیر خواہی انہاں کارن اُس ایہہ سخن الایا

جاں قتل حبیب کیتونے تا اوہناں آیا غضب الہی

جبرائیل کیتا بہک نعرہ مرگئے اوہ سب واہی

قتل ہو جان تو بعد خدا ورتوں اوہنوں اکھیا گیا کہ جنت وچ داخل ہو جا تیری بخشش ہو گئی اوس

نے قوم نال شفقت کر دیاں ہو یاں اکھیا کہ اے کاش ! میری قوم نوں پتہ لگ جاوے کہ میرے

رب نے مینوں بخش دتا اے مینوں مقرب بندیاں دچوں بنایا اے تاں جے اوہ دل میرے طریقے

تے چلدے ہوئے رسولان دی تابعداری کرن۔ بھر اوہناں نافرمانی جاری رکھی تے اللہ

نے اوہناں دے نال اوہو ای سلوک ورتیا جیہڑا اوہ ظالماں دے نال ورتدا اے۔

قِيلَ : کیہا گیا۔ فعل ماضی مجہول واصیغہ اے۔

يَلَيْتَ : اے کاش !

مِنَ الْمَكْرَمِينَ :

وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِ مِنْ جُنْدٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا
مُنزِلِينَ . إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامُونَ .
ماتے اسان اوس تمہیں پیچھے اس دی قوم اُتے آسمان توں کوئی لشکر تے نہیں اتاریا تے
نہ ای اسپں اتارن والے اسان اوہ تے صرف اک سخت آواز سی پس اوسے وقت اوہ بجھے
ہوئے سی ۔

تے نہ بھیجا اسان قوم اس دی پر پیچھے اوس وچا رہے
کچھ شکر آسمانوں نہ ہے اسپں اتارن مارے
نہیں سی مگر آوازہ بکوسن کر بجھے گئے سارے
جو جبرائیل دہلیز شہر دی پھڑکے نعرہ مارے
اللہ تعالیٰ ایس آیت اندر بیان کردا اے کہ اوس دے قتل ہو جان توں بعد اسان
ظالماں نوں سزا دتی ۔ اوہناں دی سزا واسطے اسپں آسمان توں کوئی لشکر نہیں سن اتارے
تے نہ ای سانوں اتارن دی ضرورت پیندی اے اوہ تے صرف اک جبرائیل دے نعرے دی آواز
سی جیہدے سُن دیاں سارا ای اوہ سارے سُسری وانگوں سوں گئے ۔ بس اوہ تے بہت جھپتی
اگ وانگوں سوں گئے جدوں اگ اتے پانی پایا جاوے ۔

يَحْسِرَةٌ عَلَى الْعِبَادِ مَا يَاْتِيهِمْ مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا فِيهَا
يَسْتَهْزِؤْنَ :

اے افسوس ! بندیاں اوپر نہیں آوندا ۔ اوہناں کول کوئی رسول مگر اوس نال اوہ ٹھٹھا
کردے سن ۔

اے افسوس بندیاں پر سخت ندامت روز قیامت

نہ آوے اوہناں رسول مگر تس ٹھٹھا کرن ملامت

کافراں دے ایس حال نوں دیکھ کے ہر اک بصیرت والا ایہو آکھدا سی کہ بندیاں دے
حال اُتے بڑا افسوس اے کہ جدوں وی اوہناں کول کوئی رسول آیا تے ایہہ اس دے نال ٹھٹھا
تے مذاق کردے رہے اختلاف صرف ایہہ سی کہ لوکاں نوں اللہ دی طرف بلاندے تے کافر
ایس گل نوں چنکا نہیں سی سمجھدے ۔

يَحْسِرَةً : اے افسوس ۔

عِبَادٍ : بندے ۔ عبد دی جمع اے ۔

مَا يَأْتِيهِمْ : نہیں آیا اونہاں کول ۔

مِنْ رَسُولٍ : کوئی رسول ۔

إِلَّا كَانُوا : مگر تھے اوہ (لوگ)

يَسْتَهْزِؤْنَ : مٹھٹھاتے مذاق کر دے ۔

الْمَيْرَوَاكِمَ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ
لَا يَرْجِعُونَ - وَإِن كُنتُمْ لَتَمَّاجِمِيعٌ لَدَيْنَا مَحْضُرُونَ ۝

مچھلا نہیں دیکھ دے ایسے لوگ جو کتنے ہلاک کیتے اساں اونہاں تھیں پہلے زمانیاں والے
بیشک اوہ اونہاں دی طرف مڑ کے نیں آوندے ۔ تے ہر اک زمانے دے لوگ ساڈے پاس
حاضر کیتے گئے نیں ۔ یعنی سبھے اگلے تے پچھلے اللہ دے پاس حاضر کیتے جاوون گے ۔

مچھلا دیکھن ناہ اسان کتنے قرن اونہاں تھیں اگے مارے

جو اوہ اونہاں دی طرف نہ مڑ کر آون کدی دوبارے

قرن اوہ سارے لوک جو ہر دن اندر ہک زمانے

کے سال تریہہ کے ودھ کہا مقدار قرن اے دلنے

تے نہیں اوہ ہر اک قرن مگر سب پاس ساڈے آون

اگلے پچھلے سب اکٹھے حاضر کیتے جاوون

الْمَيْرَوَا : کیا نہیں دیکھدے ۔

كَمَ : کتنے ۔ عدد واسطے (کتنے)

أَهْلَكْنَا : اساں ہلاک کیتے ۔

قَبْلَهُمْ : اونہاں تھیں پہلے ۔

قُرُونٍ : قرن دی جمع اے ۔ زمانے یعنی زمانے والے لوک ۔

لَا يَرْجِعُونَ : مڑ کے نہیں آندے ۔

لَدَيْنَا : ساڈے کول ۔

مَحْضُرُونَ : اسم مفعول اے یعنی حاضر کیتے جان گے ۔

وَأَيُّدُهُمَا الْأَرْضُ الْمَيِّتَةَ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ
يَأْكُلُونَ هُوَ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّتٍ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ
لِيَأْكُلُوا مِن ثَمَرِهِمْ وَمَا عَمِلَتِ الْأَيْدِيهِمْ طُغْيَانًا فَلَا يَشْكُرُونَ ه

اتے مردہ زمین انہاں واسطے نشانی اے اساں نوں زندہ کیتا تے اوس وچوں دانے نکالے
پس اوس تھیں اوہ کھاندے ہین اتے اساں زمین وچ کھجوراں تے انگوراں دے باغ بنائے تے
اوس وچ اساں چشمے جاری کیتے تاں جے اوہ اوس دے پھل کھاون تے اوس (پھل) نوں اوہاں
دے ہتھاں نے نہیں بنایا بھلا پھیر اوہ شکر نہیں کر دے ؛

تے قدرت رب نشانی ہے انہاں زمین جو مردہ ہوئی
اساں زندہ کیتی اَن نکالے پھر کھاوے ہر کوئی

تے کیتے اساں زمین وچ باغ کھجوروں ہور انگوروں
تے اُس دے وچ وگائے چشمے تا پھل کھاں حضوروں
تے نہیں بنایا اُس پھل نوں انہاں آپے نال ہتھاندے

پھر کیوں شکر نہ کرن اللہ دان نعمت پیندے کھاندے
اللہ تبارک تعالیٰ کافراں دے مسلسل انکار توں بعد فرماندے نہیں کہ تیسیں اک نہ اک
دن مرن توں بعد میرے کول حاضر ہو دو گے جے اگر تہاؤں یقین نہیں آوند اتے تیسیں زمین ول
دیکھو۔ اوہ زمین جیٹھی خشک اے تے مردہ اے اساں اوس نوں پانی دے کے زندہ کر دے
ہاں تے پھیر اوس زمین وچ کھجوراں تے انگوراں دے باغ پیدا کر دے ہاں۔ تیسیں اوہناں دا
پھل کھاندے او۔ اوہ پھل تیسیں نہیں پیدا کیتا بلکہ اساں پیدا کیتا لے۔ ایس دے باوجود تیسیں
کس طرح اللہ دیاں نعمتاں دا انکار کر دے او جس طرح اساں مردہ زمین نوں زندہ کر لیا لے
ایسے طرح تہاؤں وی مرن توں بعد زندے کر لوں گے۔

آيَةُ : نشانی

الْأَرْضُ الْمَيِّتَةُ : مردہ زمین - (بنجر زمین)

أَحْيَيْنَاهَا : اساں اوس نوں زندہ کیتا۔

أَخْرَجْنَا : اساں نکالیا

حَبًّا : دانہ (اناج)

يَا كَلُونِ : اودہ کھانڈے نہیں۔ عیبغہ جمع مذکر غائب فعل مضارع معلوم

جَنَّتِ : باغات۔ واحد۔ جَنَّتِ

نَخِيلٍ : کھجوریں۔

اعْتَابِ : انگور۔ عِنَبٌ دی جمع اے۔

فَجَرْنَا : اسان وگمائے۔ (جاری کیتے)

عُيُونٍ : چشمے۔ عَيْنٌ دی جمع اے

مِنْ شَمْرِهِ : اوس دے پھل تھیں

وَمَا عَمِلْتُمْ اَيُّدِيهِمْ : اتے نہیں بنایا اوس نون اوہناں دے ہتھان میں۔

اَفَلَا يَشْكُرُونَ : کیا پس اودہ شکر نہیں کر دے۔

سَخَّجْنَا الَّذِي خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ وَمِنَ الْاَنْفُسِ

وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ .

پاک اے اودہ ذات جس نے سارے جوڑے پیدا کیتے اوس قسم تھیں جو زمین اگانڈی لتے تے

اوہناں دیاں نفساں تھیں تے اوس چیز تھیں جو ایہہ نہیں جان دے۔

ہے پاک اللہ جس نے پیدا کیتا جوڑے ہر شے تائیں

جو زمین اگانڈے، بھی زن مرد تے جو ایہہ جان ناہیں

ایس آیت وچ اللہ تعالیٰ فرماندے نیں کہ لوکاں نون جان لینا چاہی دالے جس خدا نے زمین

دی کل قسماں دی پیداوار کیتی خود انساناں دیاں بے شمار قسماں بنایاں تے اودہ چیزاں دی پیدا کیتیاں

جنہاں نون ایہہ لوک نہیں جان دے اودہ خدا ایہناں دے شرک تے بیہودہ خیالات توں پاک

اے۔

سَخَّجْنَا : پاک۔

خَلَقَ : پیدا کیتا۔

الْاَزْوَاجَ : جوڑے۔ زوج دی جمع اے۔

تُنْبِتُ الْاَرْضُ : زمین اگانڈی اے۔ یعنی جیہڑیاں جنساں زمین وچوں پیدا ہونڈیاں نیں۔

مِنَ الْاَنْفُسِ : اوہناں دیاں جاناں تھیں۔

وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ : اتے اوس تھیں جو ایہہ نہیں جان دے۔ یعنی اللہ دی اودہ مخلوق

جس دابندیاں نوں علم تک نہیں۔ مثلاً پانی دی مخلوق صحرائے جنگلاں دی مخلوق۔ آسماناں تے زمیناں دی مخلوق۔ ایہہ ساریاں چیزاں اللہ تعالیٰ نے پیدا کیتیاں نہیں۔

وَآيَةٌ لَهُمْ الْبَيْتُ لُنُسُخِ مِنْهُ النَّهَارِ فَإِذَا هُم مُّظْلِمُونَ ۝ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ۝ وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ۝ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الْبَيْتُ سَابِقَ النَّهَارِ ۚ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ۝

اتے انہاں واسطے رات نشانی لے جس ویلے اساں رات وچوں دن دی روشنی کھچ لیندے اُن تے ایہہ فوراً اندھیرے وچ آجاندے نہیں تے سورج اپنی مقرر جگہ واسطے چلدا لے یہ اندازہ خدائے زبردست تے دانا دا اے۔ تے چن دیاں اساں منزل لاں مقرر کردتیاں یہاں تک کہ اوہ کھجور دی تیلی تے پرانی ٹہنی جیہا ہو گیا اے۔ نہ تے سورج واسطے لائق اے کہ اوہ چن نوں پاوے تے نہ ای رات دن تھیں ودھ جان والی اے تے سارے آسمان دے وچ چلے نہیں۔

تے ہور نشانی ہے اوہناں رات اسیں دن اوس تھیں کھچ لیندے

پھر اس وقت انہیرے دے وچ اوہ سب ہندے رہندے

تے سورج چلے آرام گاہ اپنی ہر منزلت جا ندا !

ہے ایہہ اندازہ ربّ غالب دا عالم سب چیزاں دا

تے چن نوں اسان منازل کیتے منزل چن اکھٹائی

وچ آخر منزل تھیوے جو میں پرانی ٹہنی کائی

نا سورج تا میں لائق جو اوہ چن نوں ہلے تے گھیرے

تے رات نہیں جو ودھے دنوں کج کرے انہیرا گیرے

ایناں آیتاں وچ اللہ تعالیٰ تے کافراں تے مشرکاں واسطے اک ہور نشانی تے دلیل بیان

کیتی اے کہ جس وقت اساں رات وچوں دن دی روشنی کھچ لیندے اُن تے ہر پلے سے انہیرا ہو

جاندا اے یعنی دن توں بعد جدوں رات آندی اے ایہہ بہت بڑی نشانی اے کہ تھوڑے جنے

وقت وچ ایہہ بڑے اجرام فلکی کوں ایہہ ادھر ادھر ہو جاندے نہیں۔ پھر اتنا اچھا نظام لے کہ

سورج جیہڑا زمین کولوں تقریباً چودہ لکھ اسی ہزار درجے بڑا اے اوہ وی خدا دے حکم نال چلدا

اے۔ سورج اپنی جسامت تے حرکت دی تیزی دے باوجود کہی وی اپنی ڈگر توں نہیں

گرایا۔ سورج دی رفتار و اندازہ زمین و حساب نال اٹھاٹھ ہزار میل فی گھنٹہ لگایا گیا ہے۔
 اپنی تیز رفتاری سے جسامت وے باوجود کہی وی اپنے وقت توں آگے بچھے نہیں ہوندا۔ ایس
 واسطے کہ ایہہ اندازہ خدائے غالب تے علم والے والے۔ ہور سنو! چن دیاں دی اساں منزلاں
 بنایاں نیں اوہ پورا مہینہ چکر لگاندا ہے۔ آخر کار اوہ تیلی جی ٹھہنی بن جاندا ہے۔ پھر نظراں توں چھپ
 جاندا ہے تے پورے دو دن انکھاں توں چھپ کے پھیر مغرب و لوں نکل پیندا ہے۔ خدا و انظام
 دی بڑا عجیب ہے کہ تے سورج چلدا چلدا چن لوں اپنے تھلے دبا لیندا ہے تے نہ امی رات دا
 وقت دن وے مقررہ وقت توں پہلوں آسکدا ہے۔ تے چن، سورج، ستارے، زہرہ،
 مشتری، مریخ وغیرہ سارے اپنے اپنے مارا پر پھردے نیں کسے قسم دی کوئی خرابی نہیں ہوندا
 ایہہ چیز وی بہت بڑی نشانی تے دلیل ہے کہ کوئی ذات ایہہ کم کرن والی ہے تے اسے دی
 عبادت کرنی چاہی ہے۔

نَسَاجُ : ایس کچھ لیندے آں۔ سَلْحُ وَالْفُطْلُ معنی جانور دی کھل (چمڑی) اتارنا ہے۔
 جس طرح کھل جانور دے گوشت توں جدا ہو جاندا ہے۔ ایس طرح رات دن توں جدا ہو جاندا
 ہے۔

النَّهَارَ : دن ۔

مُظْلِمُونَ : اندھیرے وچ آجاندے نیں ۔

تَجَبُّوْا : چلدا ہے ۔

تَقْدِيرُ : اندازہ

وَتَدْرُسُهُمْ : ایس مقرر تے متعین کیتا اوس نوں ۔

مُنَازِلَ : منزلاں ۔ مَنَزِلٌ دی جمع ہے ۔

عُرْجُونِ الْقَدِيمِ : کھجور دی پرانی تے تیلی ٹھہنی ۔

تُدْرِكُ : پالوے ۔ دیکڑ لوے ،

سَابِقٌ : سبقت کرن والا ۔ آگے لنگھن والا ۔

فَلَکِ : آسمان ۔

يَسْبَحُونَ : تیردے نیں ۔ چلدے نیں ۔

اِنَّ لَهُمْ اَنْتَا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفَلَکِ الْمَشْحُونِ : وَخَلَقْنَا

لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرِ كَبُورًا . وَإِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيحَ
لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقِدُونَ . إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا لِحَيَاتِهِمْ .
اتے انہاں واسطے ایہہ نشانی لے کہ اساں چڑھالیا اوہناں دیاں باپ دادیاں نوں
بھری ہوئی کشتی وچ تے اساں انہاں واسطے ایس جیہیاں ہو روی سواریاں بنایاں جنہاں تے
سوار ہوندے نہیں تے جے کر ایس چاہیے غرق کریے انہاں نوں پھیرن تے انہاں دا کوئی فریادی
ہووے تے نہ ای اوہ مصیبت کو لوں چھڑائے جان گے سوائے ساڈی رحمت تمہیں اک وقت مقرر
تیک فائدے تمہیں ۔

اللہ تعالیٰ کافراں نوں اک نشانی دل توجہ دلاندائے کہ ایس تہاڈے باپ دادیاں نوں
کشتی وچ بٹھا کے پانی توں بچایا یعنی جدوں حضرت نوح علیہ السلام دی دعاناں طوفان آیا تے
صرف اوہ بچ سکے جنہاں نوں ایس کشتی وچ چڑھان دی نوح علیہ السلام نوں اجازت دتی سی اگر
اللہ تعالیٰ چاہندا تے سب نوں غرق کر دیندا ۔ ایسے طرح کشتی توں علاوہ وی اللہ تعالیٰ نے ساڈے
واسطے کجھ سواریاں بنایاں نہیں ۔ کیا خدا دے احساناں دا ایہہ بدلہ لے کہ ایہہ لوک جدوں دریا وچ
سفر کر رہے ہونے نہیں تے خالص سانوں پکار دے نہیں تے جدوں خشکی تے آجاندے نہیں فوراً شرک
کفر وچ مبتلا ہو جاندے نہیں ۔ اگر ایس چاہیے تے انہاں نوں غرق کر دیوے پھر تے انہاں دا
کوئی فریادی ہووے تے نہ ای کوئی چھڑاون والا ہووے سوائے ایس دے کہ ایس ای انہاں اتے
رحم کریے ۔

ذُرِّيَّتَهُمْ : انہاں دے باپ دادیاں نوں ۔ ذُرِّيَّةٌ تو مراد اولاد وی ہوندی لے ۔
لیکن ایس مقام تے اکثر مفسراں نے ایس لفظ توں مراد باپ دادیاں لے ۔

الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ : بھری ہوئی کشتی ۔ مراد لے حضرت نوح علیہ السلام دی کشتی ۔
يَرِ كَبُورًا : ایہہ چڑھدے نہیں ۔

نُغْرِقْهُمْ : ایس انہاں نوں غرق کر دیوے ۔
صَرِيحًا : آواز یا پکار ۔

وَلَا يُنْقِدُونَ : تے نہ اوہ چھڑائے جان گے ۔
وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَرْحَمُونَ .

تے جدوں انہاں نوں کیہا جاندا اے کہ تیس ڈرو اس شے تھیں جو تہاڈے اگے ہے تے جو تہاڈے پچھے ہے تاں جے تہاڈے اتے رحم کیتا جاوے۔

ایہہ لوک اس قدر بے خوف ہو گئے نیں کہ جدوں ایہاں نوں اکھیا جاندا اے کہ تیس اپنے اگے تے پچھے آن والیاں آقاں توں بچو تے خدا دے عذاب تھیں ڈرو تا کہ تہاڈے اتے رحم کیتا جاوے۔

قِيلَ : فعل ماضی مجہول - کیہا جاندا اے۔

الْفُقُورَ : ڈرو - بچو۔

مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ : جو تہاڈے اگے ہے تو جو تہاڈے پچھے ہے یعنی تہاڈے ارد گرد۔

لَعَلَّكُمْ تَرْحَمُونَ : تا کہ تہاڈے اتے رحم کیتا جاوے۔ یعنی جس ویلے تیس گناہاں توں بچ جاؤ گے اسان تہاڈے اتے رحم و کرم دے دروازے کھول دیاں گے۔

وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ۗ تے نہیں آندی انہاں کول کوئی آیت انہاں دے رب دیاں آیتاں وچوں مگراوہ اوکس کھیں مڑنے والے ہوندے نیں۔

تے اوے نہیں اہنا نتوں کائی رب دے ولوں نشانی

مگراں اوکس تھیں ایہہ مونہہ موڑن کر دے روگردانی

اللہ تعالیٰ نے بہت ساریاں نشانیاں بیان کرن توں بعد اس گل نوں کھول کے دسیا اے کہ ایہہ لوگ بڑے ظالم نیں۔ انہاں کول جو بھی اللہ دی طرفوں نشانی آندی اے اوکس توں ایہہ مونہہ موڑ لیندے نیں تے حقیقت نوں دیکھ کے وہی متن لئی تیار نہیں ہوندے۔

مَا تَأْتِيهِمْ : نہیں آندی اوہناں نوں۔

مِنْ آيَةٍ : کوئی نشانی۔

عَنْهَا : اوں کولوں۔

مُعْرِضِينَ : نہ موڑنے والے نیں۔

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا اللَّهَ مَا رَزَقَكُمْ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطَعِمُوا إِنَّا لَأَنُتَمِ الْآ

فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ .

اتے جس ویلے انہاں نوں اکھیا جاندا اے کہ اوس رزق تھیں جیہڑا اللہ تعالیٰ نے تہاں نوں دتا
اے خرچ کر دتے کافر لوک ایمان داراں نوں کہندے نیں کیا اسیں انہاں نوں کھلایے جنہاں نوں اگر
اللہ تعالیٰ چاہندا تے کھلاندا۔ تیں تے ظاہر گمراہی وچ اوس

تے جدا انہاں کہن جو خرچ جو کچھ دتا رب تساں نوں
آکھن مکے والے کافر ایہہ گل مسلماناں نوں

بھلا اسیں کھولے اسنوں جس جے چاہے رب کھولے

نہیں تیں ہو مگراں وچ گمراہی ظاہر آئے

کافراں دے بارے اللہ تعالیٰ نے ہو رد سیا کہ اوہ اپنے سرکش نیں جدوں انہاں آکھیا
جاندا اے بھئی تیں اوس رزق وچوں جیہڑا اللہ نے تہاں نوں دتا اے اللہ دے رستے وچ خرچ
کر دتے بڑی دلیری نال ایمان داراں نوں کہندے نیں کیا اسیں انہاں نوں کھلایے جنہاں نوں اللہ
نے نہیں کھلایا۔ اگر اللہ تعالیٰ انہاں نوں اس قابل سمجھداتے انہاں نوں وی ساڈے وانگوں
روزی دیندا۔ تیں انہاں لوکاں نوں روزی کھولے اللہ تعالیٰ دی خلاف ورزی کر دے او بلکہ
تیں تے ظاہر گمراہی وچ اوس۔ حالانکہ ایہہ کافر لوگ خود بہت بڑی گمراہی وچ نیں۔
انْفِقُوا: خرچ کرو۔

مِمَّا سَزَقَكُمُ اللَّهُ: اُس تھیں جو اللہ تعالیٰ نے تہاں نوں رزق دتا۔

لِلَّذِينَ: انہاں لوکاں واسطے۔

أَنْطَعَمُ: کیا اسیں کھلایے۔

لَوْ شَاءَ اللَّهُ أَطَمْنَا: اگر اللہ تعالیٰ چاہندا اے اوس نوں کھلاندا۔

ضَلَالٍ مُّبِينٍ: ظاہر گمراہی۔

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۚ مَا يَنْظُرُونَ
إِلَّا صِيحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَوْ
صِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ .

تے کہندے نیں ایہہ وعدہ کدوں ہووے گا جے کر تیں سچے ہو یعنی قیامت کد اوسے
گی۔ نہیں اڈیکدے اوہ مگر اک سخت آواز نوں جو انہاں نوں پکڑ لوے گی تے اوہ جھگڑا کر دے

ہوں گے یعنی قیامت اچاچیت آجاوے گی تے لوگ معاملیاں دے وچ مشغول ہوں گے ۔
پس نہ وصیت کرن دی طاقت رکھن گے تے نہ ای اپنے گھر والیاں ول مڑ کے آون گے ۔

تے کافر اکھن کہہ ہوسی ایہہ وعدہ حشر قیامت

جیکر ہوتسیں پچھے دسو اوسدا پتہ ملامت

نہ کرن اڈیک مگر ہک نعرہ اسرافیل جو مارے

جو پکڑ لوے انہاں جھگڑے کر دیا جھب مروجن سارے

پس نہ سکتن کرن وصیت نہ گھر ول مڑ آون

یعنی نفخہ سن دیاں مرسن ذرہ نہ مہلت پاون

ایہہ لوک اکھدے نیں کہ اگر تسیں پچھے اوتے دسو قیامت کہوں آوے گی ۔ انہاں دا

ایہہ سوال نیک نیتی والا نہیں ایہہ تے صرف ضد لے ۔ ایہہ لوگ تے دراصل اک آواز دی

انتظار وچ ہن جیٹری قیامت والے دن انہاں نوں پھڑ لوے گی ۔ تے ایہہ اس ویلے دنیا وچ

اک دوجے نال جھگڑا کر دے ہوں گے اوس ویلے ایہہ ایہو جٹے پھسن گے کہ تے اپنے پھلیاں

نوں وصیت کر سکن گے تے نہ ای اپنے گھر والیاں دی ول واپس لوٹ سکن گے بلکہ جتھے کوئی ہووے

گاوتھے ای بھڑایا جاوے گا ۔

يَقُولُونَ : کہندے نیں اوہ سب ۔ صیغہ جمع مذکر غائب فعل مضارع معلوم ۔

مَتَى : کہوں ۔

هَذَا الْوَعْدُ : ایہہ وعدہ ۔ یعنی قیامت ۔

صِدِّقِينَ : سچے ۔

مَا يَنْظُرُونَ : نہیں اڈیکدے ۔

صَيِّحَةً وَاحِدَةً : اک آواز ۔ اسرافیل دے صور پھونکن دی آواز ۔

وَهُمْ يَخِصِّمُونَ : اتے اوہ جھگڑ دے ہوں گے ۔ یعنی اپنے دنیا دے کم وچ

اک دوسرے نال لین دین دے سلسلے وچ لڑ جھگڑ رہے ہوں گے ۔

يَرْجِعُونَ : اوہ واپس آن گے ۔

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ۔

اتے قرنا وچ پھوکیا جاوے گا تے ایہہ لوگ ناگہاں قبران وچوں اپنے پروردگار ول دورن

گے۔

تے پھوکیا جاسی وچ فترنا، ایہہ نغزہ صور دو بارے

پھر اس وقت گوراں تھیں اپنے رب ول دوڑن سارے

قرنا، وچ پہلی بار پھوکیا جاوے گاتے سارے اپنے اپنے تھاں تے مر جان گے دوجی باری

پھوکیا جاوے گاتے سارے لوک اپنیاں اپنیاں قبراں تھیں اٹھ کے رب ول دوڑے ہوئے

جاون گے۔

نَفْحَ : پھوکیا جاوے گا۔

فِي الصَّوْبِ ، قرنا وچ ۔ اللہ تعالیٰ دے چار مقرب فرشتیاں وچوں اسرافیل نوں اللہ تعالیٰ

نے اس کم واسطے مقرر کیتا اے ۔ پہلی بار جہوں صور (قرنا) وچ پھوک مارے گاتے اوس دی آواز

نال سارے سُسری واگھوں سو جان گے ۔

مِنَ الرَّجْدَاتِ : قبراں وچوں

يَنْسِلُونَ : دوڑن گے

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا ۗ هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَ

صَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ۗ اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً فَاِذَا هُمْ جَمِيعٌ

الَّذِيْنَ اَمْحَضَرُوْنَ ۔

کہن گے اے افسوس ! ساڈیاں قبراں وچوں سانوں کس نے اٹھا دتا ۔ ایہہ اوہ (قیامت)

اے جس دا ساڈے نال رحمن (خدا) نے وعدہ کیتا سی اتے سچ آکھیا سی پیغمبراں نے ۔ ایہہ

اک زور دار آواز ہووے گی ۔ پس اس ویلے یکایک سارے جمع کر کے ساڈے پاس حاضر

کردتے جان گے ۔

کہن ہے ہے ! سانوں کس نے ستیاں اساں جگایا

ایہہ اوہ جو وعدہ رب کیتا اتے نبیاں سچ الایا

نہ ہو سی ایہہ اٹھاون مگراں بکے سخت آوازوں

تاں اوہ سب پاس ساڈے حاضر ہوسن عجز نیازوں

جس ویلے دوجی بار قرنا وچ پھوکیا جاوے گاتے سارے اپنیاں اپنیاں قبراں تھیں اٹھ

کے رب ول دوڑے آون گے تے اکھن گے اساں اپنیاں خواب گاہاں وچ مٹے ساں سانوں

کس نے اوتھوں اٹھا دتا ہے تے پھیر آپ ہی اکھن گے کہ ایہ تے قیامت دا وقت اے
 جس دے بارے اللہ نے تے اوس دے رسولان نے سانوں دیاسی تے ایس لوک خیال
 نہیں ساں کر دے ایہہ اللہ دا وعدہ پورا ہویا تے رسولان نے وی سچ اکھیا سی۔ اک ای تیز
 آواز نال سارے اللہ تعالیٰ دے سامنے حاضر کر دتے جان گے۔

يٰۤاَيُّهَا سَاۤءُ النَّاسِ : اے افسوس سانوں ! اپنے آپ تے افسوس کرن گے کہ ایس زندگی وچ
 اللہ تعالیٰ تے رسولان دی نافرمانی کر دے رہے ۔

بَعَثْنَا : اٹھایا سانوں ۔

مَرَقِدِنَا : ساڈیاں قبران تھیں ۔

صَدَقَ الْمُرْسَلُونَ : سچ اکھیا سی رسولان نے ۔

صَيِّعَةً وَّاحِدَةً : اک تیز تے زور دار آواز یا چیخ ۔

مُحَضَّرُونَ : حاضر کیتے جان گے ۔

فَالْيَوْمَ لَا تَظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تَجْزُونَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۔

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَاكِهِونَ ۔ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلِّ

عَلَى الْأَسْرَائِكِ مُتَكَبِّرُونَ ۔ لَمْ يَمَسَّ فِيهَا نَارٌ وَلَا هُمْ مَأْيَدُونَ ۔ سَلَامٌ

قَوْلًا مِّن رَّبِّ الرَّحِيمِ ۔

پھیر اوس دن کسے شخص تے کوئی ظلم نہ کینا جاوے گا۔ اتے تہانوں صرف انہاں کماں

دا بدلا دتا جاوے گا۔ جو تہیں کر دے ہندے سی۔ بیشک جنت والے اس دن اک کم وچ خوش

ہون والے ہون گے۔ اوہ تے انہاں دیاں بیویاں چھاواں بیٹھ تختیاں اپر تکے لاکے بیٹھے ہون گے

انہاں واسطے اوتھے ہر طرح دے ہوئے ہون گے اتے ہر اوہ چیز ہووے گی جو اوہ منگن گے

انہاں نوں مہربان پروردگار دی طرفوں سلام اکھیا جاوے گا۔

پر اس دن ظلم نہ کیتا جاسی شخص کسے دے اتے

تے بدلتیسیں نہ دتے جاسو مگر ان عمل جو کیتے

اوہ تے زناں انہاں دیاں بیٹھن اندر ٹھنڈیاں چھاواں

اپر تختیاں تکیہ لاکر بیٹھن سنے بھراواں

وہ بہشت انہاں نوں میوے ہو جو کچھ دل بجاوے

رب رحیم دی طرفوں انہاں سلام دی اکھیا جاوے

اللہ تعالیٰ قیامت ولے دن لوکاں نوں اکھے گا کہ آج کسے جان اتے کوئی ظلم نہیں کیتا جاوے

گا جو کسے نے کیا یا اے اوس دا بدلہ اوس نوں پورا پورا بدلہ دتا جاوے گا۔ اللہ تعالیٰ فرماندا اے

بیشک جنت ولے آج دے دن اپنے من مرضی دے کم وچ مشغول تے خوش ہوں گے اوہ

لوک تے انہاں دیاں بیویاں تیکے لاکے تختاں اتے جنت دیاں گورھیاں چھاواں بیٹھے بیٹھے ہوں

گے۔ کسے قسم وافر تے غم نہیں ہووے گا۔ انہاں نوں کھاون واسطے ہر قسم دے میوے تے جو

کچھ چاہندے ہوں گے دتا جائے گا۔ کھاون واسطے جس چیز دی خواہش کرن گے حاضر کر دتا جائے

گا کسے قسم دی تکلیف نہیں ہووے گی سب توں وڈی گل ایہہ ہے کہ انہاں اپر رب تعالیٰ

جیہڑا رحم کرنے والا اے دی طرفوں سلام اکھیا جاوے گا۔ یعنی سبح سبح اللہ تعالیٰ فرماون گے۔

اَسْلَامٌ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ : اے جنت والیو تہاڈے اپر سلام ہووے۔

فَالْيَوْمَ : پس آج دے دن ۔ یعنی قیامت دے دن ۔

لَا تَظْلَمُ : نہیں ظلم کیتا جاوے گا۔

نَفْسٌ : جان ۔ مراد اے کوئی ذی روح ۔

وَلَا تَنجُونَ : اتے نہیں بدلہ دتے جاؤ گے تیسیں سارے۔

إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ : مگر اے اوہ جو تیسیں عمل کر دے سی ۔

أَصْحَابَ الْجَنَّةِ : جنت والے۔

فَكِهِمُونَ : خوش ہونے والے۔

هَمْ وَأَزْوَاجِهِمْ : اوہ جنت والے تے انہاں دیاں بیویاں۔ ازواج توں حوراں دی مراد ہیں۔

فِي ظِلِّ : سائے وچ۔ یعنی جنت دے درختاں دیاں گورھیاں چھاواں۔

عَلَى الْأَرَائِكِ : تختاں اپر۔ جس طراں دنیا وچ بادشاہ اپنے تخت اتے پوری شان و

شوکت نال بیٹھا اے ایسے طراں جنت وچ بیٹھے ہوں گے۔

مُتَكِسِرُونَ : تکیہ لاکے بیٹھے ہوں گے۔

فَاكِهِتًا : پھل (میوے) ظاہری شکل دے اعتبار نال اوہ پھل دنیا وچ ورتے ہوں گے۔

مگر ذائقے دے اعتبار نال انہاں تھیں مختلف ہوں گے۔

مَا يَذُوعُونَ : جو چاہندے ہوں گے - یعنی جس پھل یا کسے ہو رشے نون کھان دی
خواہش پیدا ہووے گی - اوہ فوراً حاضر کر دتی جائے گی۔

وَأَمَّا زَوْجَ الْيَوْمِ أَيْهَا الْمُبْرِمُونَ . أَلَمْ أَعْمِدْ إِلَيْكُمْ يَبْنَ
أَدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّ لَكُمْ عِدَّةً وَمَبِيتِينَ ۖ وَإِنْ عَبَدْتُمْ
هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ . وَلَقَدْ أَصَلْنَا مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا ۖ أَفَلَمْ
تَكُونُوا تَعْقِلُونَ .

اتے دکھ ہو جاؤ نیکیاں تمہیں اے مجرموں تے گنہگارو - اے آدم دی اولاد کیا تھاڑے نال
میں وعدہ نہیں سی کیا کہ تیسیں شیطن دی عبادت نہ کرو - بیشک اوہ تھاڑا کھلم کھلا دشمن اے تے میری
عبادت کرو - ایہہ سدھا رستہ اے - اور البتہ اس شیطان نے تھاڑے وچوں بہت ساری
مخلوق نون گمراہ کر دتا اے پس کیا تیسیں عقل نہیں رکھدے سی -

تے حکم ہو سی اچ دکھ ہو جاؤ نیکیاں تمہیں گنہگارو

مومن نیکی الگ ہوں تیسیں ہوو جو بد اکفارو

بھلا عہدہ کیتیم طرف تساں اے آدم دی اولادواں

جو پو جو نہیں شیطان اوہ دشمن ظاہر کرے فساواں

تے ایہہ دی عہدہ کیتیم جو سب میری کرو عبادت

ایہہ ہے رستہ سدھا میں دل توڑ پوچا وے جنت

تے ٹھیک بھولائی اس نے بہتی خلقت کنوں تساہاں

کیوں پھر تیسیں نہ سمجھے دل گئے قوم اندر گمراہاں

نیک تے بد لوکاں وچ فرق کرن لئی اللہ تعالیٰ فرمان گے او بدکارو ! دنیا وچ تے تیسیں

آپس وچ دل رہندے رہے - اکو زمین اُتے ، اکو ای ہوا وچ تے اک ای قسم دا رزق کھاندے

پہندے رہے مگر آج تیسیں دکھ ہو جاؤ - مجرماں داتے نیک بندیاں دا او تھے دل مل کے رہنا

اللہ تعالیٰ نون کسے طرح دی اچھا نہیں لگدا - ایہہ سخت حکم سن کے آکھن گے - ساڈا کی اے قصور -

سانوں تے پتر ای نہیں سی لگیا کہ کی کرنا اے تے کی نہیں کرنا - اس گل دے جواب وچ انہاں

نون آکھیا جاوے گا - کیا میں (خدا) تھاڑی دل نبی بھیج کے دیا نہیں سی کہ اے بنی آدم ! شیطان

دی تابعداری نہ کرو اس واسطے کہ اوہ تھاڑا کھلم کھلا دشمن اے اتے خالص میری عبادت کرو ایہہ

سدھی راہ اے۔ مگر اس شیطان تے تہاڈے وچوں بہتیاں نوں گمراہ کر دتا۔ تہاڈے کول نبیاں دے

ذریعے سدھی گل پہنچ چکی اے بن دستو تہاڈا کی عذر اے؛

وَاقْتَارُوا : اتے دکھ ہو جاؤ۔ صیغہ جمع مذکر مخاطب فعل امر حاضر معلوم۔

دَايْتُمَا الْمَعْجِزَاتِ : اے مجرمو!

لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ : شیطان دی تابعداری نہ کرو۔

صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ : سدھی راہ۔ اللہ تعالیٰ دی طرف لے جان والی راہ۔

أَضَلَّ : اوس (شیطان) نے گمراہ کیا۔

مِنْكُمْ : تہاڈے وچوں۔

جَبَلًا كَثِيرًا : بہت سارے لوک۔

تَعْقِلُونَ : تیس عقل کرو۔

هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ه اِصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ

تَكْفُرُونَ ه الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ

أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ه وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ

فَأَسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ ه وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ

مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ه

ایہ اوہ جہنم اے جس دا تہانوں وعدہ دتا گیا سی۔ اچ اس وچ داخل ہو جاؤ بسبب

اوس دے جو تیس کفر کر دے سی اچ اسیں انہاں دے مونہاں اتے مہر لگا دیاں گے تے انہاں

دے ہتھ ساڈے نال گلاں کرن گے تے۔ انہاں دے پیر گواہی دین گے اوس دے متعلق جو اوہ

کماندے رہے۔ اگر اسیں چاہندے تے انہاں دیاں اکھیاں نوں بے نور کر دیندے پھیر ایہ لوک

رستے دی طرف آندے تے کس طرح دیکھ سکدے؛ اتے اگر اسیں چاہندے تے انہاں نوں جھٹھے

ایہ بین اوتھے ای مسخ کر دیندے نہ تے یہ چل پھر سکدے تے نہ ای واپس لوٹ سکدے۔

اچ نہر کراں اسیں مونہاں تہاں پر، بالن ہتھ انہاں دے

تے دین گواہی سپیہ تہاں دے جو آپے اوہ کماندے

جہوں اللہ تعالیٰ گنہگاراں دے سارے اعتراضات دا جواب دے دین گے تے

فرمان گے ایہ جہنم اے اس وچ داخل ہو جاؤ ایہ اوہ جہنم اے جس دا تہانوں وعدہ دتا گیا سی۔

اوس دن مجرماں دے بیان لین دا طریقہ وی عجیب ہووے گا۔ اوہ اس طرح کہ اللہ تعالیٰ مجرماں دے مونہاں اتے مہر لگا دیوے گا تے انہاں دے ہتھ بول کے دسن گے جو کجھ دنیا وچ کر دے رہے ایسے طرح پیر گواہی دین گے۔ گویا کہ ہر عضو بول کے دے گا جو کجھ اوس نے گناہ کیتا ہووے گا۔ اگر ایہہ لوک غور کر دے تے دنیا وچ ایس طرح بد اعمالیاں نہ کر دے۔ کیا ایہہ نہیں جانندے کہ اگر خدا چاہندے تے انہاں دیا اکھیاں نوں بے نور کر دیندا کیوں کہ ایہہ لوک اللہ تعالیٰ دی دتی ہوئی قوتِ بنیائی توں اوس دی مرضی دے مطابق کم نہیں لیندے رہے اگر اوہ چاہندے تے انہاں دیاں اکھیاں نوں بے نور کر دیندا تے ایہہ پھر کس طرح رستے دی طرف آسکدے۔ مگر اللہ تعالیٰ نے انہاں دی بنیائی نوں انہاں توں چھینیا نہیں اسے طرح اگر اللہ تعالیٰ چاہندے تے اوہ انہاں نوں اوسے جگہ تے مسخ کر دیندا جتھے ایہہ لوک موجود سن یعنی انہاں دیاں شکلاں بدل دیندا پھر کسے پاسے دے وی نہ رہندے بلکہ جس مقام تے سن او تھے ای رہ جاندے۔ لیکن ایہہ وی اللہ تعالیٰ نے نہیں کیتا بلکہ انہاں نوں مہلت دے دتی کہ تیں ہن وی خدا دی طرف لوٹ آؤ۔

ہٰذِهِ : ایہہ اسم اشارہ مؤنث قریب واسطے اے۔

كُنْتُمْ تَوَعْدُونَ : تیں وعدہ دتے گئے سی۔

اِصْلَوْهَا : اس وچ داخل ہو جاؤ۔ ہا ضمیر جہنم دل جانندی اے۔

كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ : تیں کفر کر دے سی

الْيَوْمَ : اس دن - مراد قیامت دادن۔

نَحْنُمْ : ایں مہر لگا دیاں گے۔

اَفْوَاهِهِمْ : انہاں دے مونہہ۔

اَيْدِيهِمْ : انہاں دے ہتھ۔

اَسْرَجُلِهِمْ : انہاں دے پیر۔

يَكْسِبُونَ : اوہ کر دے نیں۔ جو اوہ عمل کماندے یعنی کر دے سن۔

نَشَاءُ : ایں چاہندے۔ ایں مقام تے اللہ تعالیٰ نے اپنے لہی جمع داصیغہ استعمال کیتا اے

لَطَمَسْنَا : البتہ ایں بے نور کر دیندے۔

اَعْيَيْنِهِمْ : انہاں دیاں اکھاں۔

فَاسْتَبَقُوا الْقِرَاطَ : پس لپکے آندے رستے ول۔

لَمَسَخْنَهُمْ : البتہ اسیں انہاں نوں مسخ کر دیندے یعنی انہاں دیاں شکلاں بدل

دیندے ۔

عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ : انہاں دیاں جگہاں اتے ۔ یعنی اوہ جس جگہ ہوندے اوسے جگہ انہاں

شکلاں تبدیل کر دیندے ۔

مُضِيًّا : چلنا

وَلَا يَرْجِعُونَ : تے نہ اوہ واپس لوٹ سکدے ۔

وَمَنْ نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ ۗ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ۗ وَمَا عَلَّمْنَا

الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ ۗ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ ۗ لِيُذَكِّرَ
مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَعِقِّ الْقَوْلَ عَلَى الْكَافِرِينَ ۗ

اتے جس توں اسیں عمری دیندے آں اوسنوں مخلوق دے وچ الٹا کر دیندے آں ۔

اوہ اتنا دی نہیں سمجھدے ۔ اتے اساں اوں (رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم) نوں شعر تے شاعری
نہیں سکھائی اتے (شعر و شاعری) اوں دی شان دے شایاں دی نہیں ۔ ایہہ قرآن پاک
اک نصیحت اے تے کھلا ہوا قرآن اے (یعنی آسمانی تے الہامی کتاب اے) تاں جے ایہہ
اوس شخص نوں ڈرائے جیہڑا زندہ اے ۔ تاں جے کافراں اتے حجت ثابت ہو جاوے ۔

یعنی ایہہ لوک جیہڑے قرآن پاک اتے پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں اتے ایمان نہیں لیاں
ہر روز اکھاں نال مشاہدہ کر کے ایہہ نہیں دیکھدے ۔ جے اسیں انساناں دیاں صورتاں تے
شکلاں بدلن اتے قدرت رکھدے آں ۔

وَمَا عَلَّمْنَا الشِّعْرَ : رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دی پیغمبری دی حیثیت

دے نال قرآن مجید واضح الفاظ وچ اکھدا اے ۔ کہ ایہہ لوک (یعنی مشرک) آپ دیاں مضموناں نوں

موثر دیکھ کے قرآن مجید نوں شعر و شاعری دی جادوگری قرار دیندے سن ۔ ایہہ ای اونہاں دی

سوچ دی انتہا تے اوڑک سی ۔ سوچنا چاہیدا اے ۔ کہ شاعری جیہڑی قافیہ پیمائی تے تخیلی

مضمون آفرینی داناں اے ۔ اوس توں نبوت دے مرتبہ نال کی نسبت ہو سکدی اے ۔ آپ

تے صرف حقیقتاں ہی حقیقتاں ای بیان فرماندے نیں ۔ جنھاندا شاعری نال کسے شکل وچ مقابلہ

نہیں کیتا جا سکدا ۔ کیوں جے شاعری تے صرف خیال بندی داناں اے جیہڑی نبوت نالوں گھٹ

درجے دی اے ۔ تفسیر روح المعانی وچ درج اے ۔ ہذا ردلہا کانوا ليقولونہ من

ان القول شعرو والنبي صلى الله عليه وسلم شاعر - وغرضهم
من ذلك ان ماجاء به عليه السلام من القدان افتراء تخيل -

الشعر : اس جگہ شعرتوں مراد وزنی والا کلام تے تافیه والا کلام نہیں اے۔ بلکہ شعر
توں مراد جھوٹیاں خیال آرائیاں نہیں۔ جیٹھریاں حقیقت تے واقفیت توں بہت دور نہیں۔ عربی
وچ شاعرتوں مراد جھوٹا تے شعرتوں مراد جھوٹ اے۔ امام راغب ہوریں مضمرات القرآن وچ
فرماتے ہیں۔ انصار مو بالکذب فان الشعر يعبر به من الكذب والشاعر
الكاذب حتى سمي قوم الادلة الكاذبة الشعرية

روح المعانی وچ شعروے متعلق درج اے۔ وَمَا مَعْنَى فَلَانَ الشَّعْرَ تَخْيِيلًا
مَوْغِبَةً أَوْ مَنصُورَةً أَوْ نَحْوَ ذَلِكَ وَهُوَ مَقْرُوبُ الْكَاذِبِ -

نَعْمَةٌ : جس نول اسیں عمر دیندے آل۔
مَنْكَسَةٌ : اس نول اٹا کر دیندے آل۔ اونڈھا کر دیندے آل۔ کامل توں ناقص تے

اثرن تو اسفل کر دینا مراد ہے ء
فی الخلق : خلقت یا طبیعت۔ اینہاں توں مراد انسان دیاں جسمانی قوتاں۔ رنگ وغیرہ

وَمَا يَنْبَغِي لَهُ : اوسدی شان دے شایاں نہیں اے۔ اس جگہ شعردی پستی تو
مراد لئی گئی اے۔

روح المعانی وچ درج اے۔ وَفِي الْآيَةِ دَلَالَةٌ عَلَى غَضَاوَةِ الشَّعْرِ وَهُوَ
ظَاهِرَةٌ فِي أَنَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَعْطِ طَبِيعَةَ شَعْرِيَّةٍ اِعْتِنًا
بِشَانِهِ وَرَفْعًا لِقَدْرِهِ -

ذکر : نصیحت۔ قرآن شریف سارے واسار نصیحت ای اے۔

مبین : ظاہر۔ کھلاتے روشن۔

لینذر : ماناں جے ڈراوے۔

حیا : زندہ

یعق القول : ہجت ثابت ہو جاوے۔

علی الکافرین : کافراں اتے۔

أَوْ كَمَا يَرَوْنَ أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا

مَالِكُونَ هـ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا كُوْبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ - وَلَهُمْ فِيهَا
مَنَافِعُ وَمَشَارِبٌ أَفَلَا يَشْكُرُونَ هـ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَّعَلَّهُمْ
يُنصَرُونَ -

کیا ایہ مشرک لوگ اس چیز اتے نظر نہیں کر دے (دیکھدے) جے اساں اوہ تھان واسطے
اپنیاں ہتھان مال بنایاں ہویاں چیزاں وچوں مال ڈنگر پیدا کیتے - پھیر ایہ لوگ اونھاں دے
مالک بن گئے - اتے اساں اونھاں مال ڈنگراں نوں اونھاں دے تابع کر دتا - اونھاں وچوں کجھ
تے سواریاں دے کم آنے نیں - تے کجھ اوہ لوگ کھاندے نیں - اتے اونھاں لوکاں واسطے
اینھاں دے وچ کئی ہور نفعے نیں تے پین والیاں چیزاں وی ہین - ایہ لوگ شکر کیوں نہیں کر
دے - اتے اونھاں نیں اللہ تعالیٰ توں علاوہ ہور چیزاں نوں اپنا معبود (عبادت دے لائق) بنا
لیاے - تاں جے اوہ (جھوٹے) معبود اونھانڈی مدد کرن -

مَالِكُونَ : بناں کسے حق دے اونھان مال ڈنگراں نوں اپنے قبضے تے قدرت وچ
لیانڈے نیں - اس آیت وچ ایہ نص ظاہری لے جے مال ڈنگراں انساناں دی ملکیت ہونڈے
نیں - آدمیاں نوں اونھاں اتے مالکانہ حقوق حاصل ہونڈے نیں -
عَمَلَتْ اَيْدِيْنَا : ایہ صرن تخصیص واسطے تے اہتمام واسطے بیان کیتا گیا ہے - ورنہ
ساری مخلوق اللہ تعالیٰ دی بنائی ہوئی ہونڈی لے -

وَ اتَّخَذُوا : ایٹناں نعمتاں دے باوجود کفر اتے ناشکری اتے تلے ہوئے نیں -
وَ ذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ : مال مویشی ڈھور ڈنگر ساریاں چیزاں انساناں دی خدمت واسطے
پیدا کیتیاں نیں - پرلے درجے دی بے وقوفی لے - جے انسان اینھاں چیزاں دی پوجا شروع کر
دیے - ڈھور ڈنگراں دی پوجا مصر - بھارت تے دوجیاں کئی مکاں وچ ہونڈی لے
مَنَافِعُ : منفعت دی جمع و اصیغہ لے - نفع - فائدے - ڈنگراں دیاں ہڈیاں، وال،
تے کھلاں دی تجارت تے کارخانے اتے منڈیاں سب کجھ اس دے وچ آجاندا لے -
مَشَارِبٌ : پین دیاں چیزاں - پانی - دودھ - وہی ساریاں چیزاں اس دے تحت
آجاندیاں نیں -

الْهَيْتُ : دیوی دیوتے - مشرک لوگ اینھاں دیویاں تو ایسے رکھدے نیں جے مصیبت
دے ویلے ایہ ساڈے کم آن گے پر قیامت دے دن الٹا اینھاں اتے الزام رکھن گے -

خَلَقْنَا : اسان پيدا کيتا -

آيِدِينَا : ساڙياں بهتھان نين -

انعامًا : ڏهوءَ ڏنگر - مال موسيٰ

ذللنھا : اسان بالغ بنايا -

رکوب : سوارياں

ياکلون : کھانڊے نين -

مَنَافِعَ : نفع فائدے -

مَشَادِبَ : پين والياں چيزاں -

يشكرون : شڪر ڪرڻ نين -

الهم : ديوي - ديوتے - الله توں سوا بت وغيره - جهنم جي مشرڪ عبادت

ڪرڻ نين -

لَعَلَّ : شايد

يُنصَرُونَ : اوه مدد ڪيتي جان -

لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحَضَرُونَ - فَلَا يَخِزْنَكَ

قَوْلُهُمْ اِنَّا نَعْلَمُ مَا يَسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ - اَوْلَمَ يَرِ الْاِنْسَانَ

اِنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ه وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَ

كَيْسِي خَلَقْتَهُ - قَالَ مَنْ يَخِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ه قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي اَنْشَا

مَا اَوَّلَ مَرَّةٍ ه وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ

الْاَخْضَرِ نَارًا فَاِذَا اَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ ه

حالانڪه اوه اونھان دي کجه دي مدد ڪرڻ دي طاقت نھين رکھڻي - اتن اوه اونھان واسطے

اک فوج ہو جان گے - تے حاضر ڪيتي جان گے - اونھان دياں گلاں تھانوں کوئي رنج تے مڪليف نھين -

دے سکدياں - ايس اونهان چيزاں نوں اچھي طرح جان دے ٻان جيھڙياں اوه چھپاڪے رکھڻي نھين -

يا ظاہر ڪرڻ نين - ڪيا انسان اس چيز تے نظر نھين رکھڻي (ويکھڻ) اسان اوس نوں نطفه توں پيدا کيتا

اے تے اوه اک کھلا ٻوڏ دشمن تے اعتراض ڪرڻ والا بن ڪيا اے - ساڙڻي واسطے مثال پيش ڪرڻي

اے - تے اپني پيدايش نوں مڃڻ ڪيا اے - (انسان اکھن گھڙا اے) انھياں بھگياں ٻڙياں نوں کون پيدا

کر لیسے اے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم تمہیں آکھ دیو۔ اوہ ای ذات پاک پیدا کر لیسے۔ جس نے پہلی وار
پیدا کی تھی تے اوہ ساریاں طرحاں دا پیدا کرنا چنگی طرح جانن والا اے۔ اوہ ذات پاک اے۔ جس
میں تباہی واسطے ساوے رکھاں وچوں آگ پیدا کی تھی۔ پھر تہیں اوس تہیں ہور آگ سلگا لیندے او
فلا یحزنک : جدوں اوہ توحید تک دے بیان ویلے وڈی بے وقوفی دیاں گلاں کر دے

نیں۔ جے کرتہاں شاعر کہہ دیں۔ تے تسی ذرا پھرو کی کڑھیا نہ کرو۔ کیوں جے اسیں اونھاں مناسب
وقت اتے چنگی طرح نہٹ لیوانگے۔ روح المعانی وچ درج اے۔ اذ کان ما لہم ربہم

عزوجل فلا تحزن بسبب قولہ ص علیک ہو شاعر

من نطفة : منویہ مادے توں مراد اے۔ جس توں انساں دی پیدائش ہوندی اے۔
یعنی اسان اوسنوں کتنی حقیر چیز اتوں پیدا کیئا۔ تے اوس نوں بے بسی دی حالت وچ رکھیا۔

قال من یحی العظام : اوہ خداوند تعالیٰ جیہڑا انسان دے شروع کرن اتے قدرت رکھدا
اے۔ اویسے واسطے اسان چیز دا دہرا دینا کوئی مشکل امر نہیں بلکہ اللہ تعالیٰ نوں چیزاں دے دہراون
اتے ہور زیادہ قدرت اے۔

تفسیر جصاص وچ درج اے۔ فیہ من اوضح الدلیل علی ان من قدر علی الابدان
کان اقدر علی الاعادة :

فقہاں دا وی خیال اے ایس آیت شریف توں منطقی تے فقہی قیاس دی حجت ثابت ہوندی
اے۔ فیہ الدلالة علی وجوب القیاس والاعتبار لان الترحم قیاس النشاة الثانیة
علی الاولی۔ (جصاص)

قال رمیم : اس آیت وچ اونھاں روشن خیال بحث داتے انکار کرن والیاں ول ذکر ہو
رہیا اے۔ جیہڑے ہمیشہ سرکشی دے طور تے گستاخانہ سوال کر دے رہندے نیں۔ جدوں ہڈیاں گل
ہو گیاں۔ اوہ کس طرح زندہ ہون گیاں۔

من یحی العظام : بعض فقہاء نہیں عظام دے نال احیاء دی صفت توں ایہ دلیل لئی
اے۔ جے ہڈی وی ذی حیات تے جاندار اے۔ پر محققین دا اے خیال اے۔ اس احیاء توں مراد
مجازی معنی نیں۔ جنہاں مغیاں وچ زمین دے زندہ کرن دا ذکر ہویا اے۔

اجتمع بعضهم فی حیاة فیجعل حکم الموت بموت الاصل ویکون میتة
ولیس کذا لکن لا یند سما حیاً مجازاً (جصاص)

بڑی اہل سنت دی فقہ وچ بخش نہیں لے۔ بلکہ ظاہر لے۔ اس واسطے اس دیوچ اگر
حیات دا وجود من لیا جاوے تے کوئی مشکل گل نہیں لے۔ کیوں جے اللہ تعالیٰ اونھاں نوں اوس
حالت توں پیدا کیتا۔ جدوں اوہ زندگی توں کلی طور تے محروم سن۔

المذی : توقدون۔ اوہ اللہ تعالیٰ جیہڑا رطوبت توں اگ پیدا کردا اے۔ اوس واسطے جمادات
وچ زندگی پیدا کردینی کوئی مشکل گل نہیں لے۔ دیوا سلائی دے زمانے توں پہلے اگ چقماق پتھری
رگڑ توں پیدا کیتی جا بندی سی۔ عرب لوگ خاص درختاں دی رگڑ توں اگ پیدا کردے سن۔ ایسے ای
ثابت ہو گیا لے۔ اگ اجیہی مخلوق لے۔ جس دے وچ اللہ تے معبود ہون دا شائبہ تک نہیں۔
لاستطیعون : طاقت نہیں رکھدے۔

جند : لشکر۔ فوج

محضرون : حاضر کیتی ہوئی۔

مالسرون : جو چیز اوہ چھپاندے میں تے ظاہر کردے نہیں۔

نظفت : مادہ منویہ توں مراد لے۔

خصیم مبین : ظاہر دشمن۔ جھگڑا کرن والا۔

عظام : ہڈیاں

رمیم : بجلیاں۔

شجر الاخصر : ساوے درخت۔

توقدون : اگ روشن کردے نہیں۔

أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ

بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَكَ فَيَكُونُ۔

فَبُجَّانَ الَّذِي بَسَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۔

کیا اوہ ذات پاک جس میں آسماناں تے زمیناں نوں (پہلی وار) پیدا کیتا اس تے قدرت

نہیں رکھدا جے (دوجی وار) اونھاں جیہا پیدا کردیے۔ کیوں نہیں۔ اوہ ضرور قدرت رکھدا لے۔

اوہ وڈا پیدا کرن والا تے علم والا لے۔ اوہ جس ویلے کسے چیز نوں پیدا کرن دا ارادہ کردا لے۔ اوس

وقت اکھ دیندا لے۔ ہو جا۔ تے اوہ چیز ہو جا بندی لے۔ اوہی ذات پاک لے۔ جس دے ہتھ وچ ہر

اک چیز دا پورا اختیار لے۔ اتے تیں سارے اوسی دی طرف لوٹائے جاوے گے۔

اولیس : الخلاق العليم : وکھین والیاں گلاں تے ایہہ نہیں۔ کتھے نہ ہوں توں ہوں کرنا۔
 عدم وچوں وجود وچ لے اونا تے کتھے دوجی وار زندہ کرنا۔ ایہہ ہندا کوئی مقابلہ ای نہیں لے۔
 جس ذات پاک نہیں آسماناں تے زمیناں نوں پیدا کر دتا۔ اوہ انسان نوں وی پیدا کر سکا لے۔ یعنی
 اوہ جلاں مطلق لے صرف اپنے ارادے نال ای نہ موجود چیزاں نوں موجود کر دیندا لے۔ اوس نوں
 نہ ضرورت مادہ دی۔ تے نہ ای ضرورت ہونے تے شکل وی لے۔

کُنْ فَيَكُونُ : عدم محض توں وجود دے وچ آجان تو ایہہ مراد نہیں لے۔ جے اللہ تعالیٰ ساڈی
 طرح دو حرفی لفظ کن یعنی ک تے ن کہندے نہیں۔ کیونکہ لفظ تے حرف خود حادث نہیں۔ اللہ تعالیٰ منہ
 زبان تے ہوٹھاں دا ساڈی طرح محتاج نہیں لے۔ مقصد اس دا ایہہ لے۔ اللہ تعالیٰ دا ارادہ کسے چیز
 دے بنان دا ہویا تے اوہ چیز بناں کسے دیری یا توقف دے پیدا ہوگی۔ تفسیر مدارک دے وچ
 درج لے۔ وهذا مجاز عن سعة التكوين والتمثيل اذ لا قول ثم تفسیر
 بیضاوی دے وچ درج لے۔ لیس المواد بحقیقت امر و امتثال بل تمثیل
 حصول ما تعلق به اسل دتہ بلا مہلت لطاعت الماموہ السطیح بلا توقف اسد
 وچ محاورہ دے طور تے انتہائی کسے چیز دے ہوجان دی جلدی توں مراد لے۔
 اَوَّلَيْسَ : کیا اوہ نہیں لے۔

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ : آسمان تے زمیناں۔ ست آسمان تے ست زمیناں مراد نہیں۔
 الخلاق العليم : وڈا پیدا کرن والا۔ تے علم والا۔ خلاق اسم مبالغہ و اصیغہ لے۔ جسدی
 صفت وچ وڈیائی تے عظمت پائی جان دی لے۔ تے عليم صفت مشبہ و اصیغہ لے۔ جس دے صفت
 وچ دورم تے ہمیشگی پائی جان دی لے۔
 ان يقول : ایہہ جے آکھے۔

كُنْ : ہو جا۔

فَيَكُونُ : پس اوہ چیز ہو جان دی لے۔

ملكوت : بادشاہی۔ اختیار۔ قدرت۔

الیہ ترجعون : تیس اوسے دی طرف لوٹائے جاوے گے۔

احادیث دیاں کتاباں وچ سورۃ یسین دیاں فضیلتاں چو کھیاں ساریاں لکھیاں ہویاں نہیں۔

ایس نوں قرآن پاک دا دل کہندے نہیں۔ حالت زرع دے وچ سکرات الموت دے مریض اتے

اس سورۃ دا پڑھنا اکسیر داعلم رکھدا اے۔

اسیں سارے قرآن پاک تے عمل کر کے دین دنیا دیاں بہتریاں تے عمد گیاں حاصل کرن دے بجائے دنیا تے ذلیل تے خوار ہو رہے ہاں۔ ساڈے وڈے قرآن اتے عمل کر کے دنیا دے حاکم سن۔ تے پلاں دیوچ ساری دنیا تے چھاگئے سن۔ پر اسیں تارک قرآن ہو کے محکوم تے ذلیل ہو گئے ہاں۔ اللہ تعالیٰ سانوں قرآن پاک اتے صحیح عمل کرن دی توفیق دے دے۔ اسیں قرآن تے سورۃ یسین اتے صرف اس واسطے عمل کر دے ہاں کہ بقول علامہ اقبال دے ۷

کہ از یسین او آساں بمیری ساڈی جان جلدی نکل جاوے

یہ سورۃ یس دے ترجمے نوں ختم قرآن دی دعا تے ختم کرنا ہاں۔ اپنی دانست تے لیاقت دے مطابق میں سورۃ یسین دا ترجمہ پنجابی زبان وچ مختلف قرآن پاک دیاں تفسیراں دی مدد تے مطالعہ نال کیتا اے۔ غلطی انساں دی فطرت وچ شامل اے۔ پڑھن والے غلط ترجمہ نوں قرآن پاک دا ترجمہ نہ سمجھن۔ بلکہ میری کم فہمی قرآن تے ناقص عقلی تے محمول کر دیاں ہو یاں مینوں آگاہ کرن۔ تے غلطی نوں بخش دیں۔ شیخ سعدی ہوراں دے ایس قول اتے ختم کرنا ہاں۔

شنیدم کہ دروز امید و بیم

تو تیز ابدی بے نیم در سخن

دعا ختم قرآنی ایہ اے۔

اللَّهُمَّ اِنْسٍ وَحَشِيٍّ فِي قَبْرِى - اللَّهُمَّ اَرْحَمَنِ بِالْقُرْآنِ الْعَظِيمِ وَ
اجْعَلْنِى اِمَامًا وَّنُورًا وَّهَدًى وَرَحْمَةً اللَّهُمَّ ذِكْرِى مِنْ مَّالِيَّتِ
وَعَلِيَّتِ مِنْ مَّجْمَعَتِى وَاَرْقِنِى تِلَاوَةً وَّاتَاءَ اللَّيْلِ وَاَنَاءَ النَّهَارِ وَاَجْعَلْ
حُجَّتِى يَا رَبِّ الْعَالَمِيْنَ -

مولوی دلپنیر

ایںہاں دانان مولوی محمد دلپنیر لے۔ پیودانان کرم الہی عباسی سی۔ بھیرہ ضلع سرگودھا کے رہن والے سن۔ ۱۲۹۳ھ مطابق ۱۸۷۵ عیسوی وچ پیدا ہوئے سن۔ عربی فارسی دے چنگے عالم سن۔ عام طور لوکان نوں وعظ کر دے سن۔ وعظ دے وچ بڑا اثر تے لوچ سی۔ انہاں داپیو وی شاعر سی۔ تے پتروی شاعر سی۔

شعر آکھن وچ کمال حاصل کیتا۔ انہاں دی شاعری وچ نصیحت۔ اخلاق تے مذہب دیاں گلاں عام طور تے ملدیاں نیں۔ شعراں وچ رس ملدے۔ طبیعت وچ زور سی۔ جدوں کہیں شعر لکھن دا خیال کر دے سن۔ پوری کتاب لکھ دیندے سن۔

انہاں دیاں بہت ساریاں تصنیفاں میں۔ اخیر عمر وچ قادیاں چلے گئے۔ مرزا قادیاں والے دے مرید بن گئے۔ پر شعر حقیقی خیال نال ای کہندے رہے۔ (دکشت) اینہاں دیاں لکھیاں ہویاں کتاباں۔

- ۱) گلزار محمدی
- ۲) گلزار آدم
- ۳) گلزار موٹے
- ۴) گلزار مدینہ
- ۵) احوال الاخرت
- ۶) قصص المحسنین
- ۷) ترجمہ دیوان حافظ
- ۸) معجزات محمد
- ۹) اکرام محمد
- ۱۰) خوان یغما واقصہ
- ۱۱) بیخ گنج
- ۱۲) تفسیر قرآن مجید
- ۱۳) چراغ دلپنیر
- ۱۴) انشا دلپنیر
- ۱۵) مکتوبات دلپنیر
- ۱۶) وعظ دلپنیر
- ۱۷) خطب دلپنیر دا مجموعہ
- ۱۸) اخبار دلپنیر
- ۱۹) دعوت
- ۲۰) گلستہ معجزات
- ۲۱) باغ بہشت
- ۲۲) گلستہ نعمت
- ۲۳) سہی عرفیاں
- ۲۴) مناجات
- ۲۵) گلزار مکہ
- ۲۶) معراج منبر
- ۲۷) زینت الاسلام تے ہور وی۔

کلام کے نمونے

فطبات دلپذیر و چوں :

۱۔ جے لکھ برساں جیوے کوئی اورک ہک دن مرنا

آپ حیات جے پیوے کوئی اورک ہک دن مرنا

۲۔ لکھ آسودہ تھیوے کوئی اورک ہک دن مرنا

بھانویں شاہ سدیو کوئی اورک ہک دن مرنا

۳۔ مرنا مرنا معلم سبھ نوں مرنے تھیں کی ڈرنا

جے لکھ برساں جیوے کوئی اورک ہک دن مرنا

سی حرفی و چوں کلام دانمُونہ :

ج۔ جنہاں دے نال پیار تیرا اہناں مول تیرے کم آونا نہیں

کرنا کسے عزیز نہ سنگ تیرا کسے نال تیرے ایتھوں جاونا نہیں

جدوں پکڑ فرشتیاں پیش کیتا پے رب تھیں کسے چھڑاونا نہیں

دلپذیر خدائے فضل باجھوں کسے تدم نوں پار چڑھاونا نہیں

باداں ماہ و چوں کلام دانمُونہ :

چیتر: چین گئے سب میرے جینا عشق بھلایا اے

دلبر پار پیارا مینوں چھوڑ سدا دھایا اے

صم صم کج عمی ہو یا اے نہ سوہنا آیا اے

باجھ پذیر پیارے جانی رہوں سینہ تاپا اے

نصیحة المسلمین و چوں کوڈی وی برائی دے بارے

بھاری بدعت ملک اساوے کوڈی کھیڈن والی

رل اچکیاں داہری منیاں جٹاں رسم نکالی

ہندو جدوں جوانی چڑھدے کار تجارت کر دے

مومن جدوں گبھرو ہوں کوڈی اپر مردے

ویہ کوہاں تے کوڈی ہووے سر پر کھین جاون

ہک گھراں دے کموں جاون دو بے دکھے کھاون

دوروں دوروں بسھ مشنڈے آن اکٹھے ہوں
 وڈا پڑ میدان بنا کے چتر کڈھ کھلون
 گلزارِ مدینہ وچوں کلامِ دامنوں
 چل کافی سیرانی تینوں بخشے رب روانی
 ہر منزل وچ ہوئے تینوں مولا دی نگہبانی
 لمی منزل مشکل پینڈا دور دراڑے جانا
 کر دیسی آسان حضوروں کامل فضل ربانا
 قعر سمندر سفر پہاڑی نیویاں پچیاں جائیں
 خیریں پار چڑھا سی آپے فضلا نوالہ سائیں
 او سے اوپر آس تمامی ہو نہ تیکہ کوئی
 او سے دے دروازے اپر سیوا لائی ہوئی
 اول آخر، ظاہر باطن او سے نوں تعریفاں
 اوہ مدد کا ون والا ہر محتاج ضعیفاں
 آسمنداں دیاں آساں دیوے کل ہر دوچاڈے
 ہر اک مشکل حل کرن دے خود سامان بناوے
 نامنطور عزیزیاں سندی آپ کرے منظوری
 ہر عجز نوں عجز نیازوں بخشے قرب حضور کی
 جو کوئی اسیاں فضلاں اپر آس پجیری دھردا
 رحمت اپنی دا دروازہ اوسنوں بند نہ کردا
 رکھ توکل اللہ اتے جو کوئی قدم اوٹھانڈا
 رب رحیم تبارک اوسنوں منزل تے پہنچانڈا
 جو جو نکر میں ناکارے اپر فضل کمال کما یا
 روضہ پاک جیب اپنے دا اکھیں نال دکھایا

گلزارِ مدینہ دی تصنیف دی تاریخ

سالِ تصنیف مسیحی بہت برج ذکر خیر

گنت ہاتھ سال ہجری سفر نامہ دلپذیر

برج ذکر خیر وچوں تاریخ تصنیف ۱۹۳۵ء تے سفر نامہ دلپذیر وچوں ۱۳۵۴ ہجری

نکل دی اے۔ گلزارِ مدینہ دے وچ اک ج دے سفر دی کیفیت بیان کیتی گئی اے۔

گلزارِ مدینہ

باراں منزلاں دا ذکر

مکتے توں مدینے ول جان لئی چار راہ نہیں۔ اک "سلطانی راہ" تے دو جہاں "شرقی راہ" تیجے راہ نوں تاریک راہ" کہندے نہیں تے چوتھا راہ موٹر لاری والا راہ لے۔ جتھوں وی رب سائوں مدینے لے گیا سی۔ اوٹھاں دا چہڑا راہ مکتے توں مدینے ول جاندا لے۔ اوہدے وچ باراں منزلاں آنڈیاں نہیں۔

پہلی منزل "وادی فاطمہ" ایں۔ ستاں گھنٹیاں وچ مسافر اوٹھاں اپر چڑھ کے ایتھے پہنچدے نہیں۔ ایس منزل دا پینڈا پنڈراں میل لے۔ رستہ صاف لے تے نبر زبیدہ ایتھے وگ دی لے۔ ایسے پاروں پانی وی کوئی تکلیف نہیں مہندی۔ جیویں کسے دی مرضی ہووے نہاوے۔ دھوکے تے پیوے۔ ایس نھر دا ٹھنڈا تے مٹھا پانی چار آنے خشکیزہ دے حساب نال وکدا لے۔ ایس منزل دی مہندی بڑی مشہور لے۔ اک سال وچ دس ہزار روپے دی مہندی وک جاندی لے۔ کرو، توری، پیاز تے ٹاٹ وی ایتھے اگدے نہیں۔ خربوزے ہنڈوانے تے دبنے تے بکرا دا گوشت وی مل جاندا لے۔ پر دودھ گھٹ ملدا لے۔ تے باقی کھاؤن پیون والیاں چیزاں اکثر مل جانیاں نہیں۔

دو جی منزل داناں بیر عسفان" ایں۔ ایہ پینڈا ۲۲ میلان دا لے تے اوٹھاں اپر ۸ گھنٹیاں وچ اوتھے اپڑی دا لے۔ دو جیاں راہواں وی نسبت ایہ راہ وی چنگا لے۔ کتے کتے راہ وچ پتھر وی اوندے نہیں۔ ایس منزل وچ آنحضرت صلعم دے پھونہہ یاراں دے کھوہ نہیں جنہاں وچوں اک سکا پایا لے تے باقی تن پانی نال بھرے ہوئے نہیں۔ ایس راہ دے دو نہویں پاسیں دور دور پہاڑ دسدے نہیں۔ پرتھوڑے چرگروں ایہ پہاڑ تیرے ہو جاندے نہیں۔ سنیاں ایں ایس منزل دیاں کھوہاں وچ پیارے رسول صلعم نے اپنی لب مبارک پالی سی جس پاروں ایہ

مٹھے ہو گئے ہیں۔ قافلیاں وچہ اینہاں کھوٹاں دا اسی پانی ورتیا جاندا ہے تے چار آنے اک مشکیزہ پانی ملدا ہے۔ باقی کھاؤن والیاں چیزاں ویریں او تھے بل جانیاں نیں جیہڑیاں وادی فاطمہ وچہ ملدیاں سن۔ ای تھے اک بازار چیزاں وکن لئی لگ جاندا ہے جو کسے نوں لوڑ ہووے تے لیوے۔

یہی منزل عدف یا آڈف مبارک ہے۔ نو دس میلاں دا ایہہ پنڈا ہے۔ بیر عسفاں توں عصر ویلے اوٹھاں والے چل پین تے ادھی راتیں عدف پر جاندا ہے نیں۔ ایس منزل وچہ اک پہاڑی درہ وی اوندا ہے۔ جیتھے دونہہ پاسیاں دے پہاڑ اک دوجے نال مل جاندا ہے نیں۔ ایسے درے راہیں سارے قافلیاں والے لنگھدے نیں تے جے تقدیراً کوئی اوٹھا ایس تھاں ڈگ پوے تے اوٹھ نالے سوار ہلاک ہو جاندا ہے نیں۔ باقی سارا راہ صاف ہے۔ کتے تے پہاڑ اک دوجے دے نیڑے ہو جاندا ہے تے کدھرے اک دوجے توں دریڑے ہو جاندا ہے نیں۔ تے پھلیاں دونہہ منزلان نالوں ودرہ کھاؤن پیون والیاں چیزاں ای تھے ملدیاں نیں تے پانی دے کجھ مٹھے تے کجھ کھارے کھوہ ایس منزل وچہ نیں۔

چوتھی منزل : ایس منزل داناں قضیمہ ایس پراوتھوں دے لوکین ایہنوں بول گدیہ اکھدے نیں۔ عدف توں ایہہ منزل پنڈراں میلاں دا پنڈا ہے۔ عدف توں ظہر ویلے چلے تے اگلے دن سرنگی (صبح صادق) ویلے او تھے اڑ جائی دا ہے۔ ایس پنڈہ دا سارا راہ بڑا سیدھ پدھرا ہے تے پہاڑ بڑے دریڑے نیں۔ کوئی دو تڑے میلاں تائیں سمندر ہے۔ ایسے پاروں قضیمہ وچہ سمندر دے پانی دا لشکارا پنڈا ہے۔ مکے شریف تے جے شریف توں جیڑے راہ مدینے شریف ول جانے نیں ایس منزل آتے دونویں اک دوجے نال مل جاندا ہے نیں۔ ایس تھاں خربوزے، ہندواتے گنڈھے (پیاز) تے بتاؤں (بینگن) وکدے ڈٹھے نیں۔

پنجمی منزل : ایس منزل داناں رابغ ہے۔ موڑ لاری راہیں تے ایہہ کوئی دونہہ گھنٹیاں دا پنڈہ ہے پر جے اوٹھاں تے سواری کریے تے اوٹھ پنڈراں سوٹھاں گھنٹیاں وچہ باقی میل پنڈہ نیڑے نیں۔ ظہر دی نماز ویلے ٹریے تے ساری رات لنگھ جاندا ہے تے اگلے دیہاڑے دن چڑھے اسی او تھے اڑی دا ہے تے راہ بالکل پدھرا ہے۔ ایس تھاں رابغ ناں دی عرباں دی اک وستی ہے تے نالے ای تھے اک قلعہ دی ہے۔ ایس وستی دا اک سردار اسماعیل سی جیہدا آکھیا او تھوں دا کوئی بندہ نیں سی موڑ دا۔ ایس وستی وچہ دو میٹاں (مسجدیں) عالیان نیں۔ تے نالے ای تھے تارٹیلیفون دا وی انتظام ایس۔ مکے تے مدینے شریف ای تھوں تار گھلہی

(بھبی) جاسکدی ہے۔ رب دے فضل نال ایس تھاں ہر شے بل جاندی ہے۔ آسے پاسے کھجوراں دے
 بڑے درخت نیں، آٹا، چاول، کھنڈتے گھیو سب چیزاں ایٹھے بل دیاں نیں تے نالے اوٹھاں لٹی دانہ
 تے سکاکھاہ وی لہجہ جاندا ہے۔ تھوڑا بہتا دودھ وی لہجہ جاندا ہے مہانویں مہنگا اسی ہوئے۔ ایٹھے
 اک بڑا رچواں (بارونق) بزاراے تے لاریاں دا اڈاتے پٹرول پمپ وی ہے۔

چھویں منزل : ایس منزل داناں مستورہ ہے۔ جیہڑی سوہلاں میلاں دے پنڈھتے ہے۔
 اوتھے گھنٹے ڈیڑھ وچ لاری اڑھ دی ہے۔ تے باراں تیراں گھنٹیاں وچ اوٹھا پڑ جاندا ہے۔
 ایس تھاں تے رسول پاک صلعم دی لڑائی کافراں نال ہوئی سی۔ ایس جنگ وچ اک صحابی دی گھروالی
 فوں کافراں پھڑھ (پکڑ) لیا سی تے اوہوں بے ستر کر کے بٹھایا سی تے نبی پاک صلعم نے حکم دیا سی
 بیکہ ایہدا ستر کرایا جاوے۔ جیس پاروں ایس تھاں دا مستورہ پے گیا۔ اوس بی بی دی (قبر)
 وی ایٹھے ای بنائی گئی ہے۔ تے اج کل اوتھے بڑا وسارہ سا بزار بنیا ہویا ہے تے بڑی وڈی
 منڈی بنی ہوئی ہے۔ ایس تھاں پانی دی کچھ تنگی ہے تے جیہڑا پانی لہجدا وی ہے۔ اوہ کورٹا تے کھارا
 ہے۔ بعضے حاجی رابغ وچوں ایس پانی نال لے آندے نیں تاں جے ایٹھے کم آوے تے جان فیر
 اوس تھاں توں دوہنہ میلاں تے دوکھوہ کے رب دے بندے نے بنائے ہوئے نیں جنھاں دا
 پانی مٹھا ہے بدو کوک اوتھوں پانی لیا کے تے ایٹھے ویچے نیں۔ پر دو جیاں منزلاں نالوں ایٹھے
 پانی مہنگا دکدا ہے۔ کوئی اٹھاں کو آئیاں دا مشکیزہ۔

ستویں منزل : داناں بیراشیخ ہے۔ ایس منزل دا پینڈا کوئی دساں کو میلاں اپاے پر ہے
 بالکل پدہرا لاریاں تے اینویں گھوکدیاں ایں لنگھ جانڈیاں نیں پر جے اوٹھاں تے چڑھتے تے اوہ
 عصر ویلے دے رُے ہوئے اوتھیں راتیں اُپر دے نیں۔ ایس رستے دے نیڑے تیرے کوئی
 پہاڑی نیں دسدی۔ کدھرے کدھرے وٹے روڑے دھیانی پینڈے نیں۔ ایٹھوں جبل صبح
 دی چوٹی بڑی وڈی دسدی ہے جتھے بلساں درخت عام ملدا ہے۔ ایس درخت داروغن کڈھیا جاندا
 ہے۔ تے ایہ روغن بالکل تخالص (خالص) ہندا ہے۔ کسی دکاندار نقلی وی ویکھے نیں۔ ایس
 منزل تے دوکھوہ مٹھے پانی دے نیں تے کھان پین دیاں سب چیزاں (چیزاں) لہجہ جانڈیاں نیں۔
 اٹھویں منزل (ابیارحسانی) : ایہ اٹھاراں میلاں دی منزل ہے تے بیرحسانی ویں لوکیں
 ایہنوں آکھدے نیں کیوں جے بیر دے معنے کھوہ دے ہندے نیں عصر ویلے اوٹھ پڑ پین تے
 اگے دیھاڑے سو روئے ایٹھے اُپر جانڈے نیں تے راہ وی پدہرا ہے۔ کدھرے کدھرے

ریت آجانڈی اے تے اوٹھ اوکھے سوکھے ہوکے لنگھ جانڈے نیں۔ تے جے لاریاں کھب جاو
تے اوکھیاں ہوکے ای نکلیاں نیں۔ اک دوکھوہ وی بین جنھاں دا پانی بڑا عجب دا اے تے
چار آنے مشکیزہ ملو اے۔ تے باقی کھاوون پیوون والیاں چیزاں ویں مل پاونڈیاں نیں۔

نونیوں منزل شفیعہ اے۔ تے کچھ لوک اینہوں خلیص وی آکھدے نیں۔ وینہاں میلاں دی ایہ
منزل اے۔ راہ دے نال نال چھیکڑ تیک پہاڑ رہندے نیں ریتھے بدوواں دے پتھراں دے
بنے ہوئے مکان نیں۔ تے دوکھوہ مسٹھے پانی دے نیں۔ تے بازار وچ وی بڑیاں رونقاں ہندیار
نیں۔ شیخ امیر الدین جیہڑا میرا بڑا پرانا لنگوٹیا اے تے چنیوٹ دا تھلنے دار

(Sub-Inspector Police) دی رہیا اے اوس نے تن واری حج کیتا اے تے
دو واری مکیوں مینے تیکر اوٹھاں تے گیا اے۔ اوہنے منزلاں والی ترتیب دتی اے۔ بجانوں
فرق کچھ ہووے پر ایہ گلاں اوس نے ایں دسیاں نیں۔ رستے وچ میلاں دا کوئی نشان نیں دسد
تے ناں ایں اوہ سٹرکاں ساڈیاں سٹرکاں وانگر بنیاں ہویاں نیں۔ اینویں بہتے لاٹنگھے (آمدورفت
پالوں لیں ایہ سٹرک بنی ہوئی اے۔ جس وے اُتے کر ڈراں لوک مڈھ قدیم توں آوندھے جانڈھے
نیں۔

دسویں منزل داناں مسجد اے بعضے پنجابی بھرا اینہوں سعیدہ وی آکھدے نیں۔ ایس منزل جد
سانوں عصر دی نماز دا ویلا ہویا ایسں ہیٹھاں اترے تے اپنے اپنے ساماں دل جھاتی پائی۔ تے پتر
لکا بھٹی جمال حبشی جیہڑا ساڈھے نال لاری دے وچ آیا سی اوہا ٹرنک تے بستر اکھرے
راہ وچ ای ڈگ پیالے جیہڑا پتر پچھوں آون والی اک دو جی لاری دے بندھیاں نے دتا تے
فیر اوہ واپس تئاں میلاں تے جا کے لے آیا کیہ مجال اے جے کسے ہونے اوہدے سامان نوں
ہتھ دی لایا ہووے۔ ایس تھاں تے فاضل مصنف نے اوتھوں دی رہت بہت بارے
ایہ اشارہ کیتا اے۔ لکھدے نیں ہ

ابن سعود نے چوراں کارن ہے ایسی نتھ پائی

نہیں مجال کسدی کوئی چیز اٹھاوے کائی

اوسے لاری پر آحسہ حبشی یار سدھایا

جا کر امن سلامت اپنی ہر شے چک لیا یا

یا رہویں منزل : ایس منزل دانان بیر شیخ لے۔ وئیہ اکی میلاں ایس پندھ لے۔ ایٹھے دی ٹبے
 وڈے وڈے پتھر نیں جنہاں اتے اصحاباں دے ناں، درود شریف تے آیتاں لکھیاں ہویاں
 لکریاں نیں۔ ایٹھے دو کھوہ میں۔ اک تے اوہناں وچوں سکا پیا لے تے دو جا پانی دیندا لے پر
 فیروہ پانی دی ایٹھے کجھ تھوڑا ہی لگدی لے۔ خدوں کدھرے ایہ کھوہ وی سک جاڈا تے ڈاڈھی
 اوکھیاں ہندی لے۔ باقی کھاؤں پیوں والیاں چیزاں روٹی، سالن تے چاء وغیرہ جو چاہی داہوے
 مل جاڈا لے۔ ایس توں پچھوں اک ہور منزل آوندی لے جیہدا ناں بیر علی لے۔

بارہویں منزل : ایس منزل دانان بیر علی لے۔ تے بیر شیخ توں اگے کوئی بائی میل پنڈا لے۔
 تے ایٹھوں مدینہ شریف چھ میل رہ جاڈا لے۔ راہ وچ ڈراپور توں ساریاں پاندھیاں رل مل کے
 اکھیا بھئی تھوڑا کوتیز چل کیوں جے کل جمعہ تے اج دی رات سانوں مدینہ شریف آونی چاہیدی لے
 ڈراپور نے اکھیا پئی مینوں تے کوئی عذر میں پر رات ایس شہر وٹن دی بندش لے۔ کیوں جے
 پولیس (Police) چوکی والا دروازہ بند ہندا لے۔ جتھے ملاحظہ کر وناں پنڈا لے تے ایس ملاحظے
 توں بغیر اندر وٹن نیں دیندے۔ اگوں جیویں تہاڈی مرضی لے میں کرن لئی تیار آں۔ فی اسان ویں
 سوچیا بئی جے راتوں رات اندر لنگھ جائیے تے ایس مقدس یا پاک شہر دے باہر لیاں نظاریاں
 توں خالی رہ جانا ایں۔ مسجد نبوی دے دوروں جیڑے مناسب دسدے نیں اوہ وی اک
 اچرچ نظارہ لے۔ اودھروں روضہ اقدس والا سبز گنبد نظریں آوند اچھوں دیکھ کے سکے سڑے
 دل وی ہرے ہو جاندے نیں۔ چنگی گل ایہو ای لے پئی سویر ویلے ایس پاک شہر دے اندر وٹئیے۔

کراچی توں لے کے

مکہ معظمہ تہذیب منورہ ٹیکٹ حج و سفر دی کیفیت

بھیرے توں کراچی تیکر ریل گڈی وچر اک دن تے دو راتاں لگ گیاں۔ دو جی سویر ویلے
 اسیں کراچی جا پڑے۔ اتوار دادن سی تے سویر دے کوئی اٹھ دجے دائیم (وقت)۔ او تھوں
 دے سجن متر سائوں لین واسطے ٹیشن (Station) تے پڑے ہوئے سن۔ کیوں جے اونہاں خطاں
 راہیں پہلوں این اسیں دسیا ہویا سی۔ احمدیاں وچوں ملک مبارک احمد چہڑے بھیرے دے لاگے دے
 ای اک پنڈ ججک دے رہن والے سن۔ پلیٹ فارم تے سائوں پئے اڈیک دے سن۔ اوہناں نال
 دعا سلام ہوئی تے قلیاں نے سامان چک لیا۔ تے اک دوجے دی خیر خیریت کچھ پے کچھ دے سائے
 خانے پڑ گئے۔ او تھے اک ہور سجن بیل قاضی سعید اللہ آیا ہویا سی۔ اینہے اٹھ حج اگے کیتے ہوئے
 سن تے نو نوں واری بہن تیار سی۔ سرگودھے دے لاگے اک پنڈ جہداناں دہریہ این او تھوں
 دے رہن والے سن اوہنے دسیا پٹی میں تے معلم ولوں تھانوں لین آیا آں۔ اوہ معلم جہدے
 دل تساں خط پایا سی تے اوہناں عبداللہ زبیری لے۔ اسان اوہنوں کچھ پیا پٹی اوہ آپ کتے
 دے تاں جواب وچر اوہنے آکھیا پٹی اوہ آپ تاں کل اک جنازہ نال چلا گیا لے پر تھانوں دے خط میںوں
 دے گیا لے ویکھنا چاہوتے ویکھ لو۔ میں تھانوں حاجی کیمپ لے جاواں گا۔ تے او تھے عبداللہ زبیری
 دانائے عبدالوہاب موجود لے تے تھانوں ساری کارروائی او تھانیں ہووے گی۔ او دھروں جہاں
 مبارک احمد آکھن لگا پٹی میرا حق و دھیرا لے تے تیں میرے کول ڈیرا لاؤ۔ قاضی کہن لگا معلم
 پاروں میرا حق و دھیرا لے۔ تے نالے حاجی کیمپ وچر ہر شے تیار لے ٹیکے وغیرہ وی لوانے نیں۔
 کتاں چر ایہ دونوں اک دوجے نوں دلیلاں دیندے رہے تے اخیر مبارک احمد سائوں اپنے
 نال لے گیا۔ اسرائیلی مسجد اگے آکے تے ٹانگہ کھلو گیا۔ او تھے احمدیاں دی انجمن دادرسی تے
 نال ای اک مکان سی جہدے وچر اسیں آگے او تھے اسیں اپنے گھر وانگر ای ہے۔ کیوں جے او تھے
 غسل خانہ، باورچی خانہ تے ہر شے موجود سی۔ دوجے دیہاٹے اسان ٹیکے کروائے تے نالے مکھاں

بنو الیاء -

حاجی کیمپ وچ ضلع شیخوپورہ دے تین چار ہور حاجی سانوں ملے جنہاں وچوں تن احمدی سن تے
 اک احمدی نہیں سی۔ اینہاں اچے کوئی معلم نہیں سی کیئا۔ گل بات ہوئی تے پتا لگا پئی احمد بودا پتھر محمد بودا
 معلم نہیں لئی آیا سی۔ پر اچے تیکر اوہدے پکی تختھی گل کوئی نہیں ہوئی۔ فیرا ساں قاضی سعید اللہ جیٹرا
 سیشن تے لین گیا سی اوہنوں بلایا۔ نال اوہدے دوجا ایجنٹ عبدالوہاب وی سی اینہاں دونہاں
 ایجنٹاں نے ساڈے نال دیاں نوں ٹیکے وی کروائے تے ٹکٹاں بنوادتیاں۔ دو تن دن کراچی رہے
 جتھے مبارک احمد نے ساڈی چنگی مہمانی کیتی تے ساڈوں بزار نال لیجا کے کھان پین تے عام ورتن والیاں
 چیزاں وی لے دتیاں۔

جدوں جہاز تیار ہو گیتے معلمناں نے سانوں خبر دتی پئی آکے اپنی اپنی تھاں مل لوؤ۔ فروری
 دی چوڑاں توں ایس جہاز وچ چڑھے۔ ہر اک حاجی نے آپو اپنا ٹکٹا نہ مل لیا۔ کئی حاجیاں دے سامان
 اک دوجے نال مل گئے۔ پرفیر جہاز تسی نال رچول کیتی تے سبھناں دا سامان مل گیا۔ جہاز رٹنے
 لگیاں بڑا من کچھواں نظارہ سی اتلی ٹیسی تے جا کے سارے حاجی کھلو گئے۔ اہدھروں کٹھے تے حاجیاں
 دے بھین بھراتے سجن بیل کھوتے ہوئے سن۔ متھے تے ہتھ رکھ رکھ اشاریاں نال سلاماں پئے
 کر دے سن۔ آخر جدوں جہاز چلیا تے۔ سارا کراچی شہر چکی وانگوں پھردا دسن لگ پیا۔ ایہ
 جہاز اتھی کرو (تقریباً ۵۰ گز) لمباتے دس کرو چوڑا سی۔ جیہدے وچ ۱۵۰۰ حاجی سوار ہوئے
 ۱۳۰۰ کراچیوں تے ۲۰۰ عدن دی بندرگاہ توں ایس چھیاں بندیاں کھٹیاں اک تھاں مل لئی دو ایس
 آپو ساں تے چار پٹی چری (ضلع شیخوپورہ) والے سن تے دو ہمسائے (گوانڈھ) رت نے ہور ملا دتے
 جیہڑے لائل پور دے رہن والے سن۔ اک داناں قاضی عبدالرحمن سی تے اوہنے تحصیلداری چوں
 پلسن (پیشن) لئی ہوئی سی۔ تے دوجا متری خدابخش سی۔ دونوں بڑے شریف تے کھلے دل دے
 سن۔ ایس اچے اپنے پانڈھیاں نال علاحواں کر دے بھر دے ساں پئی کئے کئے مدینہ شریف پہلوں
 جاناتے کئے پھوں تے ایسے ویلے اسان اوٹھے ہور تماشا ڈھا پئی کئی معلم دوجے معلمناں دے
 حاجیاں نوں ورغلانڈے پھر دے نیں۔ اپنی صفتاں کر دے نیں تے دوجیاں دیاں بدخویاں
 کر دے نیں۔ سمندر پندھ دیاں بہتیاں گلاں باتاں میں اگے گلزار مکہ وچ لکھ چھڈیاں نیں۔ جنہاں
 دیاں دوجی واری لوڑ معلوم نہیں ہندی۔ ایدکین (اس مرتبہ) سمندر وچ کوئی تلاطم یا طوفان نہیں آیا۔
 پچھن دا مہینہ سی تے موسم بڑا سوہنا سی۔ جہاز صاف تے سدھا چلدا رہیا تے حاجیاں نوں

اُپر پھلاں (قے وغیرہ) بہت گھٹ آئیاں۔ دو ویلے سرکاری کھانا ملدا اے جیہدے نال آلو گوشت، چاول تے روٹی ہندی اے۔ تے نال ای چٹنی اچار۔ کڑے ہوئے گنڈھے تے سرکہ وی ہندا اے۔ وڈھے ویلے بسکٹ تے چاء ملدی اے تے پچھلے پہر خالی چاء ملدی اے۔

رت تے اوہرے حبیب دے گھر جان دیاں خوشیاں مناندیاں مناندیاں ۲۴ فروری اتوار دے دن ایسں جدے اڑے اوتھے وکیل تے منشی آگے اوہناں ساتھوں ٹکٹ وغیرہ لے لئے تے ریٹریاں تے سامان رکھا کے اک مکان تے آگے۔ ایہ مکان بندرگاہ دے نیڑے سی۔

تن دیاڑے تے تن راتاں اساں جدے وچہ لنگھائیاں رت نے بڑی مہر کیتی تے سانوں کوئی اوکھیاٹی نہ ہوئی بڑا صاف سحر مکان سی۔ کمرہ ایڈا وڈھا سی بیہی دو سو نیڑے نیڑے حاجی اوہے وچہ رہ سکے سن۔ فرشاں اُتے چٹایاں تے دریاں وچھایاں ہوئیاں سن۔ تے ہواتے لو واسلے روٹنڈان ویں لگے ہوئے سن۔ کمریوں باہر ویٹھے وچہ غسل خانے، وضو کرن والیاں ٹوٹیاں تے ٹٹی خانے بنے ہوئے سن۔ تے ہر ویلے پانی ویکھن والے مشینزے بھری پھر دے سن۔ دد نہہ آئیاں دا اک کنسٹر پانی داخل جاندا سی۔ اوتھوں دی ایہ رسم ایسں بیہی جدوں حاجی بہتے ہوں تے پانی مہنگا بل داتے جیوں جیوں حاجی قافلیاں مال ٹردے جانے میں پانی سستا ہندا جاندا کہ مانگت لوک سو آوندے تے سو جانڈے نیں جو کہے دی قسمت برات ہووے لے جاندا اے۔ اوہ مانگت لوک بھانویں پٹے پورنے کپڑیاں وچہ ہے سن پر انج جا پدا سی جس طرح ساڈے سردار ہند نیں۔ جی آئیاں نوں "گھڑی مڑی رٹ لائی جانڈے سن۔ فی منڈلے کڑیاں، بندے بڈھیاں رسول آڈ دی نعت پڑھ دے سن۔ تن دن تے تن راتاں ایستھے رہن توں بعد فریدینے شریف ول رپے ایہہ باراں منزلاں داراہ لے جنھاں دا تفصیلی بیان ایسیں پچھلیاں سطران وچہ کیتا اے۔

مدینہ شریف تے مکہ معظمہ وچہ رہائش دے متعلق جائزہ

ایہہ پکی تھنھی گل اے پیہی مذہبی شاعری تے عام شاعری وچہ بڑا فرق ہندا اے۔ مذہبی شاعری وچہ حقیقت نالوں بہتا جذبات تے عقیدیاں نوں دخل ہندا اے۔ تے عام شاعری وچہ حقیقت دے جاناں نیڑے دا شعری تجربہ ہووے اوئی اوہرے وچہ کچھ بہتی ہندی اے۔ ساڈے عقیدے دے مطابق مکہ معظمہ تے مدینہ منورہ دیاں گلیاں دے لکھ وی ساڈے نالوں کہہ رہے چکے نیں۔ ایہے عقیدے تے جذبے دے تحت مولوی صاحب تے مدینہ شریف تے مکہ شریف دے قیام

وچہ کئی زیارتاں کیتیاں جنہاں نوں بڑے سوہنے رنگ و چہرے سوہنیاں لفظاں وچہ اوہناں نے
بیان کیتاے۔

روضہ مبارک دی زیارت بارے کچھ شعر سنو

چھم چھم برے نور اوسدے پر جدوں زیارت ہوئی
دنیا تے ماہیا بسھ کچھ بھسل گیا اوسجائی
پہلی نظر کرن تھیں جو کچھ دل دی حالت بیستی
کون سناوے جو کچھ اوسنے نال میرے چا کیتی
بے وس ہو کے اکھیں وچوں آنسو ہو گئے جاری
طاقت رہی نہ جسے اندر لرزہ ہو گیا طاری
باہجھ درود شریف زبانون گل نہ کیتی جاوے
صلی اللہ علیہ وسلم ایہو آوازہ آوے
بھر بھر وگن نین منانے پلٹن نیرد ہنگانے
ڈگ پواں تے پھراوٹھ بہاں قدم نہ پوے ٹکانے
محل النساء یا زنا نہ جنگلہ دے بارے مولوی صاحب لکھدے نیس
اے صحن دے کبھے پلسے جنگلہ بک زنا نہ
بہت فراخ نہایت اعلیٰ زینت زیب شہانہ
کہن محل النساء استائیں عربی لوگ او تھونڈے
ہندی اندر جس دے معنے جگہ زنا دی ہندی
خاص الخاص ایہ عورتاں کارن جگہ بنائی ہوئی
باہجھ زنا دے جس دے اندر مرد نہ جاوے کوئی
ہراک مالک دیاں جو عورتاں کرن زیارت آون
رہن الگ اس جنگلے اندر پردہ ستر کماون
نفل نماز عبادت سب کچھ کردیاں اس جائی
پڑھن ستر آن مجید تے بھانویں بولن ذکر خدائی

حرم شریف کے محرابِ خمسہ بابے کچھ شعر سنو

نہیں زبان میری اس لائق ہے میں صفت سنائیں
کتھوں مسلم لوں اوہ جس تھیں لکھاں صفت سنائیں

جو کوئی حرم شریفوں اندر جا کر جھاتی پاوے
بھانویں جیسا کافر ہووے کفر تمام سد پاوے
سخت دلاں نوں زمی بخشے اوسدا پاک نظارہ
پتھر موم ہو جاوے اوتھے دیکھ جمال پیارا

ایسی عجب عمارت اوسدی کی دستان تینوں

کل عمارتاں جگدیاں تائیں بہت تر جا پے مینوں

بیت شریف بابے مولوی صاحب دے جذبات دی تصویر ویکھو

استیں پچھے خانے کجے آئے اسیں تمسامی

ڈھٹا آکے بیت اللہ دا پاک مقام گرامی

نال زیارت اکھیں ٹھریاں ٹھنڈ پتی وچ سینے

بولان حمد الہی جس نے بخشے ایہ غزینے

کراں طواف تے چماں مڑا سود حجر پیارا

چم عنلاف لگاواں سینے چماں کعبہ سارا

رہ گئی کسر مدینے وچ جو روضہ چمن والی

بیت اللہ نوں بوسے دیکے اوہ سبھ کسر نکالی

ہکو نور ظہور تمام دے دوہیں جائیں

کدوے متوالا جہڑا عاشق لوکاں تائیں

روضہ اطہر دے بابے

مولوی صاحب گلزارِ مدینہ وچ فرماندے میں پئی جدوں باب جبرائیل دے اندر جائے تے

کہتے پاسے رسول اللہ صلعم دا روضہ مبارک آوندا اے۔ فرماندے میں کہ جدوں میں زیارت لئی گیتے

سخان اللہ اوہ تھاں تے چم چم نور و ہر دا پایا سی تے نور دا ایہ نظارہ دیکھ کے مینوں دنیا دما فیہا

دیاں سب چیزیاں بھل گیتے پہلی نظر جدوں روضہ مبارک تے پئی تے جو نشہ اوس ویلے مینوں آیا تے
میرے دل دی کیفیت جیہڑی اوس ویلے ہوئی دس کچھن توں باہر اے۔ مینوں صرف ایناں کو پتہ اے
پئی میریاں اکھیاں دچوں زیر انج چلے پئے سن جیویں کوئی نہر وگدی ہووے تے میرا پنڈا (حسم)
ٹھنڈا ہو گیتے کنبن لگ پیا۔ درود شریف باہر بھوں کوئی ہووے گل مونہوں نہ نکلی تے روو کے میں انج
کلا شو دانی ہو گیا گھڑی مڑی ڈگ پواں۔ فیر ہمت کر کے اوٹھاں پر فیر ڈگ پواں پیراں وچ اتنی جان
ایں نہ رہی پئی اوہ کے ٹکانے دے لگن۔ میرے سارے سنگی سا سہتی او تھے میرے کولوں وچھڑ
گئے۔ بھڑ بڑی سی تے جمعے دادن سی تے سب لوکیں انج کھنڈ (کھلر) گئے جس طرح کسے گلزار
وچ بہوں سارے پھور آجانے میں کوئی کسے پھل تے بہ جاندا اے تے کوئی کسے تے۔ میں
اپنی ایسے بے ہوشی جیہڑی وچ پار چو فرے ویکھیا پئی میں کہہ رہے کوئی خواب تے نیں ویکھ رہیا۔
کیوں جے ایس توں اگیڑے وی میں کئی واری خواب وچ روضہ مبارک تکیا سی ہن ویسے
کہہ رہے ایہہ پاک نظارے خواب وچ اکا تے نیں ویکھ رہیا۔

جاں کجھ تھوڑی جیہڑی ہوش پئی تے پتہ لگیا پئی میں تے بڑا خوش نصیب آں جیہڑا اپنیاں
گنہگار اکھاں نال سب کجھ ویکھ رہیا آں۔ خدا داکھ لکھ شکر ادا کیتا تے خوشی نال میں دوناں ہو
گیا کتھے میں تے کتھے ایہہ پاک نظارے سبحان اللہ۔ مولوی صاحب ایس تھاں اک اردو زبان
وچ شعر لکھیا اے۔ ملاحظہ کرو۔

ہو گیا حیران میں آکر یہاں
میں کہاں اور روضہ اطہر کہاں

سفر وچ مسجدیں دا ذکر

مولوی دلپنیر صاحب نے چھاں مسجدیں دا ذکر کیتا اے اونہاں وچ مسجد قبا، مسجد شمس،
مسجد قبلتین، مسجد بلال، مسجد غمامہ، مسجد علی کرم اللہ وجہہ تے مسجد المعابدہ بڑیاں مشہور نیں۔
ایہاں دی زیارت دا حال مولوی صاحب دی زبانی انج اے۔

مسجد قبا و مسجد شمس

مدینہ شریف توں باہر اک پرانا پنڈا سداجتھے آنحضرت صلعم ہجرت ویلے سبھ توں پہلوں قیام
کیتا سی لوک ایہوں مدینہ اول دی آکھ کے نیں۔ پر ہن او تھے حالت خستہ ہو گئی اے پتہ نیں اوہ ہجر

(دھوڑے) دے ہلارے کھا کھا اچ ہو گیا ہے۔ ایہدے رستے وچ آسے پاسے کجوراں دے درخت لگے ہوئے نیں تے نالے چوہیرے ہریاول اہی ہریاول دسدی لے۔ مسجد قبا بارے قرآن حکیم وچ ذکر آوندا لے۔

لَمَسَّجِدًا أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ۔

مطلب ایہ پٹی پہلوں دنوں ایں ایس مسجد وی نینہہ تقوے تے رکھی گئی لے۔ ایس مسجد دے دروازے تے قہوے خانے ہوند وچ ہین روٹی چاؤ تے شربت وغیرہ سب کچھ ایٹھے وکرا لے۔ مسجد دے سجے پاسے اک اچا سارا منارا لے جیہڑا دوروں ایں دس پنیدا لے۔ تے ایہدے محراب نوں ویں رنگ برنگ قرآنی حرفاں تے آیتاں نال سجایا ہویا لے۔ روایت لے پٹی مکے شریف دی فتح بارے حضور صلعم نوں ایٹھے ای الہام ہویا سی۔ مسجد شمس وی نال ای لے جیہدے آسے پاسے پورانے مکاناں وچ عزیز لوکیں رہندے نیں۔

مسجد قبلتین

دینے شریف توں باہر جد ایں آئے تے اوتھے مسجد فتح موجود لے جتھے آنحضرت صلعم نے جنگ احد دے ویلے پانی داتالاب بنایا سی۔ اوتھے ای ہور مسجدیں ویں ہین مثلاً مسجد سلمان مسجد ابوبکر، مسجد علیؓ تے مسجد عمرؓ ایہاں توں اگے جائیٹے تے دونہ قبلیاں والی اک ہور مسجد آوندا لے۔ جیہداناں مسجد قبلتین لے۔ ایس مسجد دے کچھوڑے بارے اکھیا جاندا لے پٹی نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دے ویلے وی مسجد اقصیٰ ول منہ کر کے نماز پڑھی جاندا سی پر آنحضرت صلعم نے دعا کیتی پٹی خانہ کعبہ مکہ معظمہ وچ ہونا چاہی دا لے تے اوسے ویلے حضور صلعم دے نماز پڑھیاں پڑھیاں اونہاں دا چہرہ مبارک بیت اللہ شریف ول ہو گیا۔ ایس مسجد وچ اچے تیکر دو محراب نیں اک مسجد دے اندر لے تے دو جا مسجد دے صحن وچ لے۔ باہر ولے محراب وی حالت ہن ٹھیک نیں اچ کل اوہ ڈکا ڈٹھا ہویا لے۔

مسجد بلال، مسجد غمامہ، مسجد علی کرم اللہ وجہہ

مولانا فرماندے نیں پٹی جدوں میں تے میرا ساتھی جعفر مصری دروازے تے اڑے۔ اوتھے سیدنا حضرت بلالؓ دی مسجد سی۔ ایس مسجد دا اکوا ای کمرہ سی تے ہے وی چھوٹا جیہا سی جیہدے وچ پینجاہ نمازی آسکدے نیں۔ دوستوں پکے بنے ہوئے نیں تے فرش تے دریاں تے قابین وچھائے ہوئے نیں۔ محراب دے دونہ پاسیں اک اک باری لے جیہڑی ہواتے روشنی لے لے

ایس توں پچھوں پنجاں گنبدیاں والی مسجد وٹھٹی چیداناں مسجد غمامہ ایس۔ ایہ مسجد مناخر محلے وچ ہے۔
 روایت اے پئی حضور صلعم اپرایتھے بدلی نے پرچھاواں کیتا سی۔ ایسے لئی ایہداناں مسجد غمامہ رکھیا
 گیا اے۔ بڑی کھلی مسجد اے پر کمرہ اکو ای اے تے بڑا سادہ مراد اجیہا اے۔ چاروں پاسے باریاں
 نیں تے فرش اتے دریاں تے غلیچے وچھے ہوئے نیں، محراب والے پاسے اک اچا سارا منبر اے
 باہر والا جیہڑا دروازہ اے اوہدے سجے کھبے برآمدے نیں۔ اونہاں وچ اکثر لوکیں دوکاناں لائی
 بیٹھے نیں۔ جیتھے ہر شے وکدی اے۔ شمال والے پاسے ہور اک مسجد اے جنھوں شاہ علی کرم اللہ وجہہ
 دی مسجد اکھیا جاندے۔ مسجد چھوٹی جیہی اے پر ہے بڑی رونقاں والی۔ ایہدے اتے وی
 اتن گنبد تے اک منارا اے۔

مسجد المعابدہ

مسجد قبادے نیہڑے ہور اک مسجد اے جنھوں مسجد المعابدہ آکھدے نیں۔ اس مسجد بارے
 ایہ گل مشہور اے پئی آنحضرت صلعم ڈاچی یا خچر اپر سواری کر کے اکثر ایتھے تشریف لیاوندے سن۔
 تے آرام کردے سن تے نال روٹی پانی کھاندے پنیے سن۔ اوتھوں دے کافر لوکیں شرارت نال
 ڈاچی یاں خچرنوں کھوہل دیندے سن تے اوہ جانور کھل کے جدوں ایہدراودھر جاندے سن
 تے اوہناں دے پیر زمین وچ دھس جاندے سن ناں ایس اوہ اوتھوں کدھرے نس سکدے
 سن تے نال ایں کتے جاسکدے سن تے ہن تیکر پتھراں وچ اوہناں جانوراں دے نشان موجود
 ہن۔ لوکیں جا کے اوہناں نشاناں دی زیارت کردے نیں۔ ایہ مسجد وی چھوٹی جیہی اے تے
 غیر آباد اے تے نال آسے پاسیوں وٹھٹی ہوئی اے۔

عربی تے فارسی عبارتیں و اترجمہ

ص ۱: میں شروع کرنا ہاں نال ناں خداوند تعالیٰ دے جیہڑا بخشش والا تے مہربان اے
 اسیں تعریف بیان کردے ہاں اللہ تعالیٰ دی۔ اتے درود بھیج دے ہاں اتے اوہدے
 عزت والے رسول دے۔

ص ۳: جس نے میری قبر دی زیارت کیتی۔ میری شفاعت اوہدے واسطے واجب ہوگئی۔

ص ۴۳: اے اللہ تعالیٰ اتے دوست محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے سلام بھیج۔

ص ۵۹: وصل دا وعدہ جدوں نیہڑے آندے۔ فراق دی آگ تیز ہو جاندی اے۔

ص ۶۱: اے اللہ تعالیٰ محمد صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں اتے اتے اونھاں دی آل دے سلام بھیج۔

ص ۶۳: اے اللہ تیس سلامتیاں اور۔ تہاڑی طرفوں سلامتیاں اے۔ تہاڑی طرف سلامتیاں لوٹ کے آندی ہیں۔
 اے اللہ تعالیٰ سانوں سلامتیاں نال زندہ رکھو۔ اپنے گھر جنت وچ داخل کرو۔ سلامتیاں دا گھر
 اے۔ تیسیں برکت والے اور۔ تیسیں عزت والے تے عظمت والے اور۔ اے اللہ تعالیٰ میرے
 واسطے پرح داد داخل ہونا بناؤ۔ اتے پرح دانکلنا بناؤ۔ اپنے کولوں میرے واسطے غلبہ تے
 مددگار بناؤ۔ اے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم تیسیں آکھ دیو۔ پرح آگیا۔ جھوٹ رگیا۔ تحقیق
 جھوٹ جان والا اے۔ اسیں قرآن شریف وچوں نازل کرنے ہاں شفا اتے رحمت مومنوں
 واسطے۔ ظالماں واسطے سو آگھاٹے دے کوئی چیز نہیں دودھی

ص ۶۴: شروع کروا ہاں نال ناں خدا دے۔ سلام تے درود ہووے اتے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم
 ہوراں دے اللہ تعالیٰ میرے گناہ بخش دے۔ میرے واسطے رحمت دا دروازے
 کھول دیو۔

ص ۶۵: جو کچھ میرے گھر تے میرے منبر دے وچکارا اے۔ اوہ بہشت دیاں باغاں وچوں اک
 باغ اے۔

ص ۶۶: کوئی عبادت دے لائق اللہ تعالیٰ بناں نہیں اے۔ جیہڑا بادشاہ سچا اے۔ محمد صلی اللہ علیہ وسلم
 اللہ تعالیٰ دے سچے امانت والے نہیں۔

ص ۸۵: اے اللہ تعالیٰ ایہ بہشت دیاں باغاں وچوں اک باغ اے۔ تنساں اسنوں بزرگی، عزت
 وڈیائی دتی اے۔ تنساں اس نوں اپنے نبی دے نور نال نورانی کیتا۔ اپنے حبیب محمد صلی اللہ
 علیہ وسلم دے نور نال۔ اے اللہ تعالیٰ جس طرح دنیا وچ سانوں اینھاں دی زیارت کرائی
 اتے اینھاں دیاں برگ نشانیاں۔ اے اللہ تعالیٰ قیامت نوں حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم
 ہوراں شفاعت ساڈے واسطے حرام نہ کرنا۔ اونھانڈے ٹولے وچوں اٹھانا۔ اتے
 اونھانڈے جھنڈے دے تھلے۔ اونھان دی محبت تے سنت اتے مارنا۔ اونھان دے
 شریف ہتھان نال مورود حوض وچوں پانی پلھنا۔ خوشگوار پلھانا۔ جس دے بعد کہی پیا کس
 نہیں ہووے گی۔ تیسیں ساریاں چیزیاں اتے قدرت رکھ دے اور۔

ص ۸۶: اے اللہ تعالیٰ دے رسول تہاڑے تے سلام۔ اے اللہ دے نبی تہاڑے اتے سلام
 اے اللہ دے چنے ہوئے تہاڑے تے سلام۔ اے اللہ تعالیٰ دی خلقت وچوں چنگے تہاڑے
 تے سلام۔ اے رسولان دے سردار تہاڑے تے سلام۔ نبیاں دے ختم کرن والے سچے

دی جگہاں چمکن والیاں دے پیشوا۔ تہاڈے تے سلام۔ تہاڈے پاک اہل بیت اتے سلام
تہاڈے تے سلام مومناں دیاں ماواں تہاڈیاں پاک بیویاں تے سلام۔ تہاڈے تے سلام
تہاڈے ساریاں اصحاباں تے سلام۔ ساریاں نبیاں، رسولاں تے اللہ تعالیٰ دیاں نیک
بندیاں تے سلام۔ ساڈی طرفوں اللہ تعالیٰ تہن بدلا دیوے۔ چہڑا بدلہ اپنی امت کو لوں
نبی نوں ملداے۔ میں گواہی دیندا ہاں اللہ تعالیٰ توں بناں کوئی عبادت دے لائق نہیں
میں گواہی دیندا ہاں تسیں اللہ تعالیٰ دے بندے۔ رسول تے وحی اتے ایہن ساری خلقت
وچوں چنگے۔ اتے میں گواہی دیندا ہاں تساں اللہ تعالیٰ دا پیغام پہنچا دتا۔ امانت نوں ادا
کیا۔ امت نوں نصیحت دی۔ اللہ تعالیٰ واسطے پوری کوشش جہاد دی کیتی۔ اے اللہ تعالیٰ
اونھاں نوں وسیلہ بناو تے فضیلت دیو۔ اچھے درجے دیو۔ مقام محمود اتے کھڑا کرو۔ جس
داتساں وعدہ کیتا ہو یا اے۔ تسیں اپنے وعدے دے خلاف نہیں کرو۔ اللہ تعالیٰ
رسول کریم محمد صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں اتے نالے اونھاں دی آل اتے سلام بھیجو جس طرح
تساں حضرت ابراہیم علیہ السلام ہوراں اتے نالے اونھاں دی آل اتے سلام بھیجو۔ برکت
دیو محمد صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں اتے نالے اونھاں دی آل اتے جس طرح برکت بھیجی حضرت ابراہیم
علیہ السلام ہوراں اتے نالے اونھاں دی آل اتے۔ تسیں تعریف والے بزرگ او۔

ص ۸۸: سلام تہاڈے اتے ساڈے سردار حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ۔ سلام تہاڈے
اتے چہڑے نال تحقیق دے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے خلیفہ اور سلام تہاڈے
اتے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دے دوست جدوں تسیں دوویں نماز وچ ساڈ
دوجیاں دا دوجا۔ سلام تہاڈے اتے جہناں اللہ تے اللہ دے رسول دی محبت وچ
سارا مال خرچ کر دتا۔ اتھوں تک گل وچ اک جبرہ گیا۔ تہاڈے اتے اللہ تعالیٰ راضی
ہوے۔ تہانوں وی چنگی طرح راضی رکھے۔ تہاڈی منزل اللہ تعالیٰ بہشت بناوے۔
تہاڈا مسکن تہاڈا مقام بناوے سلام تہاڈے اتے سب توں پہلے خلیفے علماء و تاج
رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں نسبتی باپ اللہ تعالیٰ دی رحمت تے برکتاں تہاڈے
اتے ہوں۔

ص ۸۹: اے حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ تہاڈے اتے سلام۔ اے سچ نال نالے عدل نال
بولن والے تہاڈے تے سلام۔ اے دین اسلام توں ظاہر کون والے تہاڈے تے سلام۔

اے بتاں دے توڑن والے تہاڈے اتے سلام - اے فقیراں - کمزوراں - رنڈیاں تے قیماں
 دے والی (بیوی) - تیسیں اوہ اوہ - جہنا ندے حق وچ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں اکھیا -
 جے کر میرے پچھے کوئی نبی ہوندا - اوہ عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ ہوندے - اللہ تعالیٰ تہاڈا
 ٹھکانا - مقام - مسکن - منزل بہشت بناوے - سلام تہاڈے اتے خلیفیاں وچوں دو جے
 علماء تاج رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دے نسبتی بیو (سوہرے) تہاڈے اتے
 اللہ تعالیٰ دی رحمت تے برکتاں ہون -

ص ۹۰ : اے ساڈے سردار جبریل علیہ السلام تہاڈے اتے سلام - اے ساڈے سردار میکائیل
 علیہ السلام تہاڈے اتے سلام - اے ساڈے سردار اسرافیل علیہ السلام تہاڈے اتے
 سلام - اے ساڈے سردار عزرائیل علیہ السلام تہاڈے اتے سلام - اے قریبی فرشتیاں
 تے زمیناں دے رہن والیاں دی طرفوں تہاڈے اتے سلام ساریاں لوکاں دے پاسوں
 سلام - تہاڈے اتے سلام - رحمت تے اللہ تعالیٰ دیاں برکتاں -

ص ۹۱ : اے ساڈی سردار حضرت فاطمہ رضی اللہ عنہا رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دی دھی
 تہاڈے اتے سلام - اے اللہ تعالیٰ دے نبی دی دھی - اللہ تعالیٰ دے دوست دی
 دھی - اے مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دی دھی - اے چادر والیاں وچوں پنجویں - اے
 ساڈے سردار حضرت علی رضی اللہ عنہ ہوراں دی بیوی وچ بہشت دے - اے حضرت
 حسن - تے حضرت حسین دونوں سردار - تارے بہن - تارے جنت والیاں دے جوان
 ابو محمد حسن رضی اللہ عنہ تے ابو عبد اللہ حسین رضی اللہ عنہ اتے سلام - اللہ تعالیٰ اینہاں
 دوہاں توں راضی ہووے - تہاڈے اتے وی راضی ہووے - تہانوں جنگی طرح راضی
 رکھے - بہشت تہاڈا ٹھکانا - منزل تے لوٹن دی جگہ بناوے - تہاڈے تے سلام -
 تہاڈے والد محترم رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہاڈے خاوند حضرت علی رضی اللہ عنہ تہاڈے
 دونوں پتر حسین رضی اللہ عنہما اتے سلام - اللہ تعالیٰ دی رحمت تے برکتاں ہون -

ص ۹۲ : تہاڈے کول تہاڈے وچوں حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوریں تشریف لے آئے
 تہاڈی تکلیف اونھاں نوں بھاری لگی اے - تہاڈی حرص کرن والے مومناں واسطے
 شفقت تے رحم کرن والے - جے کر تیس منہ پھیر لوو - اے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم
 تیس اکھوٹینوں میرا اللہ کافی اے - اوسدے سوا ہور کوئی عبادت دے لائق نہیں

میں اوس دے اُتے بھروسہ کیتا۔ اوہو ای وڈے عرش دا پالنہارے۔ اللہ تعالیٰ اتے
فرشتے نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں اتے سلام بھیجے نہیں۔ اے ایمان وایوتسیں وی
صلوٰۃ تے سلام بھیجو۔

ص ۹۲: اے اللہ تعالیٰ سلام بھیج۔ برکت دے۔ اے اللہ تعالیٰ میں اس نبی دی عزت پاروں تھاپے
کوں سوال کرنا ہاں مینوں کامل ایمان دیو اتے ثابت جسدے نال میرا دل خوش ہووے۔
اتے مینوں سچا یقین دیو۔ اتھوں تیک مینوں پتہ لگ جاوے۔ مینوں اوہ ای چیز ملے گی۔
جیہڑی تساں میرے واسطے لکھی ہوئی اے۔ مینوں نفع دین والا علم۔ عاجزی کرن والا
دل۔ یاد کرن والی زبان۔ نیک لڑکا۔ چوکھار زق پاک تے حلال۔ خالص توبہ۔ عمدہ صبر۔
وڈا اجر۔ نیک عمل قبول کیتا ہو یا عنایت کرو۔ ایسی تجارت جس دے گھانا نہ ہووے۔
اے نوراں دے نور۔ اے سینے دیاں گلاں جابن والے۔ مینوں تے ساریاں مسلماناں
نوں دینا تے آخرت وچ نہیریاں وچوں چائن دی طرف کڈھو۔ مینوں مسلمان کر کے
مارو۔ نیکاں نال رلا دیو۔ اپنی رحمت نال۔ اے بخشش کرن والے۔ اے دوہاں
جہانماں دے پالنہار۔

۹۳: اے اللہ تعالیٰ اس بلند مقام اتے ساڈا کوئی گناہ ہناں بخشش نہ چھوڑ۔ نہ کوئی غم بناں کٹاؤ
کیتیاں نہ کوئی عیب بناں چھپایاں۔ نہ کوئی بیماری بناں شفا دتیاں تے سلامتی دتیاں۔
نہ کوئی مسافر بناں واپس لیاندھے۔ نہ کوئی غائب ہووے بناں واپس کیتے۔ نہ کوئی دشمن
بناں ذلیل کیتے۔ ہلاک کیتے۔ نہ کوئی فقیر بناں غنی بنائے۔ نہ کوئی دینا تے آخرت دی
حاجت بناں تیری رضامندی دے۔ اتے اوسدے وچ ساڈی بہتری ہووے۔
بناں تیرے پورا کیتے تے آساں کیتے۔ اے اللہ تعالیٰ ساڈیاں حاجتاں پوریاں کر۔ ساڈے
کم آساں کر۔ ساڈے سینے کھول دے۔ ساڈیاں زباناں قبول کرو۔ ساڈے ڈرنوں
امن دیو۔ ساڈے عیب کجھ۔ گناہ بخشو۔ سکلیفا دور کرو۔ ساڈے اعمال نیکیاں نال
توڑ چاڑو۔ ساڈیاں مسافراں لوں بال بچے وچ سلامتی نال صحیح سلامت لے آؤ۔
سانوں اپنے نیک بندیاں وچ بناؤ۔ اوہ لوک جنہاں نہ کوئی خوف اے۔ نہ اوہ غم کھان گے۔
اپنی رحمت نال اے رحم کرن والیاں دے رحم کرن والے۔ اے جہانماں دے پالنہار
اوہ ایسے۔

اوہ مسجد جس دی بنیاد پہلے دن توں تقویٰ اُتے رکھی گئی۔ پس حضرت زکریا علیہ السلام نوے فرشتیاں اواز دتی۔ جدوں اوہ محراب دے وچ نماز پڑھدے سن۔

ص ۱۰۴ : اے اللہ تعالیٰ ایہ مسجد مسجد قبا لے۔ ساڈے نبی۔ دوست۔ سردار محمد صلی اللہ علیہ وسلم ہور اں دی نماز پڑھن دی جگہ۔ اے اللہ تہاں آکھیا لے۔ تہاڈی گل سچی ہوندی لے۔ تہاڈی کتاب وچ جیہڑی تہاڈے نبی مرسل دے یسے اُتے نازل ہوئی۔ اوہ مسیت جس دی بنیاد تقویٰ اُتے رکھی گئی اے پہلے دن توں زیادہ حقدار لے۔ تہیں اوسدے وچ کھلوکے نماز پڑھو۔ اوسدے وچ لوک نیں جیہڑے پاک نیں۔ اللہ تعالیٰ پاک رہن والیاں نوں دوست رکھدے میں۔ اے اللہ تعالیٰ ساڈے دل نفاق توں پاک کر دے اعمال نوں ریاکاری توں۔ شرم گاہواں توں بدکاری دزنا، زبانوں نوں جھوٹ توں تے گلے توں۔ اکھاں نوں خیانت توں پاک رکھ۔ تہیں اکھاں دی خیانت نوں جانڈے او۔ جو کچھ سینیاں وچ چھپیا ہویا لے۔ اے اللہ تعالیٰ اساں اپنیاں جاناں اُتے ظلم کیتا جے کر تہیں نہ بخشو تے رحم کرو۔ اسیں گھانا پان والیاں وچوں ہو جاواں گے۔

ص ۱۰۵ : اے اللہ تعالیٰ جویں دُنیا وچ تہاں اسدی زیارت کرائی۔

ص ۱۰۸ : اے ساڈے سردار حضرت حمزہ رضی اللہ عنہ تہاڈے اُتے سلام۔ اے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے چاچے اے نبی اللہ دے چاچے۔ اے اللہ تہاڈے دوست دے چاچے اے مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم دے چاچے۔ اے شہیداں دے سردار۔ اے اللہ تعالیٰ دے شیر۔ تے رسول دے شیر۔ تہاڈے اُتے سلام۔ اے ساڈے سردار عقیل بن امیہ۔ اے ساڈے سردار عبد اللہ ابن جحش۔ اے مصعب بن عمیر۔ اے جنگ احد دے شہید و تہاڈے اُتے سلام سب لوکاں دے۔ اے اللہ تعالیٰ دی رحمت نالے برکتاں۔

ص ۱۲۸ : اے اللہ تعالیٰ محمد صلی اللہ علیہ وسلم اوںھاں آل اُتے اس طرح سلام بھیج۔ جس طرح حضرت ابراہیم علیہ السلام ہوراں نالے اوںھاں آل اُتے بھیجا لے۔ تہیں بزرگ تعریف والے او۔

ص ۱۲۲ - فارسی نعت

اے ساڈے سردار۔ خدا دے پیارے۔ خلقت وچوں چنگے۔ انساں وچوں چنگے۔

- محمود نبی - احمد عربی - دنیا دے بادشاہ - سرداراں دے سردار -
- ۲ - یسین - امانت والے - پاک کرن والے - مکے دے رہن والے -
 طہ قیامت دے دن دے شفاعت کرن والے
- ۳ - اے کھلی والے - اے چادر والے - اے پاک - پاک سب تھیں پاک
 اللہ تعالیٰ نے تہاؤں مازاغ بصر دے نور بخشے - (معراج دے واقعہ دی طرف اشارہ
 لے - یعنی اکھ نہ پھیر سی - نہ سرکش ہوئی -
- ۴ - فتح مبین تہاڈے نزدیک ہو گئی
 ساری زمین تہاڈی مفتوح ہو گئی
 ایسین تہاؤں فتح ظاہر دتی دا حکم تہاؤں بزرگ رب نہیں عطا کیتا -
- ۵ - ہم تہاڈی صفت لے، والشمس تہاڈا چہرہ
 وایل تہاڈی کالی زلف دا نشان لے
- موتیاں ورگے دند چٹے چن دی طرح نہیں
 تہاڈے دونویں ہونٹھ موتیاں دے سمندر دے کنارے نہیں
- ۶ - اسری (سیر کرائی راتیں) دا جھنڈا ہتھ وچ لولاک (جے کرتیں نہ ہوندے) دا تاج تہاڈے
 کول - مقام محمود عرش توں پاک تے اچا تہاڈا مقام لے -
- ۷ - تیسیں شفقت کرن والے - رحم والے - سخی - ساری خلقت وچ تیسیں جوصلے والے او -
 الم نشرح دے نال تہاڈا سینہ علم تے ہنر نال کھل گیا لے -
- ۸ - جس ویلے تہاں اپنا جمال ظاہر کیتا، ساری دنیا نور نال بھر گئی
 تہاڈے اک اشارے نال چن دی ٹہجی دو ٹوٹے ہو گئی
- ۹ - تہاڈا مزاج کثرت لہم لے (آیت دا ٹکڑہ)
 مِنَ انْفِکُمْ سُرَّتْ دَاگُوَاہ لے

وحی کیتی ہوئی تہاڈا کلام لے
 جس دی جز تہاڈا پاک وچ لے

۱۰- تیس خدائے کول یکتا او، اسماں زمین وچ تہاڈی تعریف اے۔

جیہڑا تہاڈا انکار کرے دوزخ دی آگ وچ روکیتا جاندا اے۔

۱۱- تہاڈے دوست خدا دے دوست، تہاڈے دشمن خدا دے دشمن نیں۔

تہاڈے دوستاں تے اللہ دی رضا اے۔ تہاڈے دشمنان تے ہوا لایا بتواری تلوار اے

(اوہو دم کٹیا ہویا اے)

۱۲- اللہ تعالیٰ نیں درود فرمایا اے۔ تہاڈی ذات اتے بخشش تے عطا دے نال

یہیں سو وار ہر صبح شام تہاڈے اتے سلام تے درود بھیجا ہاں

۱۳- ہر مسکین دی تہاڈے نال عزت اے۔ خداوند تعالیٰ تہیں تعلقین کیتی اے

بیٹھاں واسطے تیس خالص موتی او۔ نہ تھر کر ودا عداوتھاں دے سراں آتے اے

۱۴- میں تہاڈے اک دیدار واسوالی ہاں

تہاڈی سرکار و حاجت مند ہاں

اللہ تعالیٰ دے دنیا دے سردار فرمایا اے، نہیں سوالی دے بارے فرمایا اے۔ نہ جھڑکو۔

۱۵- تہاڈے غم نیں مینوں قید کیتا۔ گداگر پذیر اتے رحم کرو۔

آل ازواج حضرت صدیق۔ عمر عثمان حیدر ہوراں دے صدقے۔

ص ۱۴۵ : رخصت و اسلام۔ اے جہانناں دے پالنےہار دے پیارے۔ اے جہانناں دے پالنےہار

دے مطلوب۔ اے پرہیزگاراں دے پیشوا۔ اے مومناں دے اطاعت کیتے ہوئے۔

اے مسلماناں دے پیشوا۔ اے دعا منگن والیاں دے امام۔ اے عبادت کرن والیاں دے

امام۔ اے زاہدان دے امام۔ اے عاشقاں دی مراد۔ اے ساریاں طلب کرن والیاں دے

مقصود۔ اے عارناں دے سورج۔ اے سلوک داراہ ٹرن والیاں دے دیوے۔ اے

سپیاں دے دوست۔ اے ذکر کرن والیاں دے امام اے زیارت کرن والیاں دے گواہ

اے مشاہدہ کرن والیاں دے جمال۔ اے سب فضیلت والیاں توں افضل۔ تیس پہلیاں

تے پچھلیاں دے فخر او۔ تہاڈے تے۔ اہل بیت نے۔ اماں تے پاک صحاباں تے

سلام ہووے۔

اے ساریاں رسولاں توں چنگے۔ اے راستیاں دے نور۔ اے لوکاں دے چنگے۔

اے ہدایت دے نور۔ اے چھا ویلے دے سورج اے ہیریاں دے چن۔ لوکاں دے

چنگے۔ عزت والے۔ سخاوت دے سمندر۔ مکمل فیض۔ اے احمد نبی۔ اے حامد نبی۔
 ساڈے محمود۔ ساڈھے مقصود۔ محبوب۔ مطلوب۔ اے احمد بشر۔ اے احمد نذیر۔
 اے حضرت حسنؓ دے نانے اے زانے دے فخر۔ اے حضرت حسینؓ دے نانے۔ اے دو قبیلیاں
 والے۔ محمد مصطفیٰ۔ محمد مجتبیٰ ہوراں اتے اونھاں دی آل اتے جیہڑے اونھاں دے
 نور تھیں روشن ہندے ہیں۔ تہاڈے دوستاں تے۔ اونہاں تے جیہڑے تہاڈے کول
 نیں۔ پاکاں اتے۔ اہل بیت اتے۔ ساریاں مسلماناں اتے۔ اے چمکن والے سورج۔
 اپنے غلاماں وچوں دلپذیر توں سلام ہووے۔ اے قوم صدر امین اتے صلوة و سلام بھیجو۔
 مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں اتے جیہڑے جہاں والیاں واسطے رحمت نیں۔ سلام بھیجو۔
 ص ۱۵۶: اس آسماں دیوچ دل نوں دل نال راہ اے۔ کینہ توں کینہ دی طرف۔ محبت تو محبت
 دی طرف۔

ص ۱۶۳: نہ زانیاں نال رغبت شہوت دی۔ نہ کوئی بریائی تے نہ کوئی جھگڑا حج دے وچ۔
 ص ۱۹۴: میں اپنے رب نوں ارادیاں دیاں ٹٹ جان نال پچھاتا۔
 ص ۲۲۳: اٹھو ہے داڈنگ دشمنی واسطے نہیں اے۔ بلکہ اوسدی طبیعت دا تقاضا ایہو اے۔
 ص ۲۲۵: آخروچ ساڈی دعا اے۔ ساریاں تعریفاں جہاناں دے پالنہار نوں سو بھدیاں نیں۔

شرعیات کے حکم

افرض

اوہ لے۔ جیٹرا دلیل قطعی نال ثابت ہووے۔ او سدے وچ کوئی شک شبہ نہ ہووے۔
مثلاً نماز۔ روزہ۔ اس دامنکر کافر لے۔ تارک نوں عذاب دتا جاوے گا۔ اس دیاں دو قسمیاں نیں۔
۱۔ فرض عین ۲۔ فرض کفایہ۔

۱۔ فرض عین اوہ لے۔ جس دا بجالے آنا ہر اک اتے ضروری ہووے۔ بعض آدمیاں دے
بجالے آن نال سب توں ساقت نہ ہووے۔

۲۔ فرض کفایہ اوہ لے جیٹرا چند آدمیاں دے بجالے آن نال سب توں ادا ہو جاوے۔
جیسے نماز جنازہ۔ دعوت قبول کرنا۔ بیماراں دی تیمارداری کرنا۔ سلام داجواب دینا۔ کچھ دوا
جواب دینا۔

۲۔ واجب

لفظی ترجمہ ڈگن والی چیز نوں کہندے نیں۔ اصطلاح دے وچ اس حکم نوں کہندے نیں
جیٹرا ایہی دلیل نال ثابت ہووے۔ جس دے وچ مخالف جانب دا شبہ ہووے۔ جیسے
خیر واحد۔ واجب اتے عمل کیتا جاوے۔ ثواب ملدا لے۔ جان بچھ کے چھوڑ جاوے۔ عذاب
ہوندا لے۔

فرض تے واجب دے وچ فرق ایہ لے۔ فرض دامنکر کافر ہوندا لے۔ واجب
دامنکر کافر نہیں ہوندا۔ یعنی اعتقاد دیوچ توں ایہناں وچ فرق لے۔ پر عمل وچ دونوں برابر نیں۔

۳۔ سنت

لفظی ترجمہ طور۔ طریقہ۔ محدثین اس توں مراد رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا طور طریق توں
اصحاب دا طور طریقہ۔ تابعین دا طور طریقہ لیندے نیں۔ طور طریقہ توں مراد قول۔ فعل تے تقریر لے۔

قول مراد رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہو رہا دی گفتگو۔ گل بات۔ اے۔ فعل توں مراد رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہو رہا داکم کرنا اے۔

تقریر توں مراد گفتگو نہیں۔ گل بات دی نہیں۔ بلکہ اگر آپ نہیں کہے توں کچھ کر دیاں دیکھیاں یا اکھیاں سبیاں اوس وقت آپ نے خاموشی اختیار فرمائی۔ جس توں مراد ایہ لئی گئی۔ اوہ قول یا فعل جائز اے۔

اصحاب۔ صحابی دی جمع اے۔ صحابی توں مراد اوہ شخص اے۔ جس نہیں رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہو رہا نوں ایمان دی حالت وچ دیکھیا۔ اوس دا خاتمہ وی ایمان آتے ہو یا۔ تابعی توں مراد اوہ آدمی اے۔ جس میں کسے صحابی نوں اتے درج ہو یاں شرطان نال ایمان دی حالت وچ دیکھیا تے اوس دا خاتمہ وی ایمان آتے ہو یا۔ تابعی توں مراد اوہ آدمی اے۔ جس میں اتے درج شرطان نال کسے تابعی توں ایمان دی حالت وچ دیکھیا ہوے۔ اوس دا خاتمہ ایمان تے ہو یا ہووے۔

اس واسطے سنت دیاں نو قسمیاں ہو گیاں

۱۔ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دا قول۔ فعل تے تقریر۔

۲۔ صحابی دا قول۔ فعل تے تقریر۔

۳۔ تابعی دا قول۔ فعل تے تقریر۔

رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم نال صحبت واسطے مدت دی کوئی قید نہیں اے۔ تھوڑی ہووے۔ یا زیادہ۔ ایمان نال دیکھنا۔ ایمان نال منظروری اے۔

رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہو رہا دی سنت دی پیروی واسطے قرآن مجید دے وچ وارد ہوندا اے۔

قَدْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِيْ يَّحْبِبْكُمْ اللّٰهُ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ۔

اے پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم تمہیں لوکاں نوں اکھدیو۔ جسے کر تیں اللہ نوں دوست رکھدے او۔ میری پے لے وی کرو۔ اللہ وی تمہاں نوں دوست رکھے گا۔ تمہاڈے گناہ معاف کر دیوے گا اللہ بخشن والا مہربان اے۔

دوجی جگہ وارد ہوندا اے۔ مَنْ يُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اطَاعَ اللّٰهَ۔ جس نے رسول کریم صلی اللہ

وسلم ہوراں دی اطاعت کیتی۔ اوس نے خدا دی اطاعت کیتی۔

صحابیاں دے بارے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایاے۔
اصْحَابِي كَالنَّبِيِّمْ يَا أَيُّهَا الْقُدَيْبِيُّمِ اهْتَدَيْتُمْ۔

میرے اصحابی ساراں دی طرح نیں۔ تہاڈے وچوں جس نیں اونھانہی پے روی کیتی۔ اوس
نیں ہدایت پائی۔

تابعی دے متعلق اک ہور حدیث وچ آنداے۔

خَيْرُ الْقَدْوَانِ قَوْمِي ثُمَّ الَّذِينَ يَكُونُ نَهْمًا لِلدِّينِ
يَكُونُ نَهْمًا

سب توں چنگا زمانہ میراے۔ پھیر اونھاں لوکاں دا زمانہ اے۔ جیہڑے اس دے نال ملے
(یعنی صحابی) پھیر اونھاں دا جیہڑے اس دے نال ملے۔ یعنی تابعی۔ پھیر اونھاں دا جیہڑے اس
دے نال ملے یعنی تبع تابعی۔

خداوند تعالیٰ دے حکم دے علاوہ سانون رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے احکام صحابی
تابعی تے تبع تابعی دے اقوال۔ افعال تے تقویہ اتے خدا دے حکم نال عمل کرنا چاہیداے۔
شرع وچ سنت دا اطلاق تھلے کھے ہویاں معنییاں اتے ہونداے۔

۱۔ شریعت

۲۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دا قول۔ فعل تے تقریر۔

۳۔ اوہ حکم جیہڑا صرف حدیث شریف توں ثابت ہووے۔

۴۔ اوہ کم جس دا کرنا نہ کرن توں چنگا ہووے۔ ایہ فرض۔ واجب۔ سنت۔ مستحب۔ سب
نون شامل اے۔

۵۔ فعل یعنی اوہ کم جس دے کرن نال ثواب ہونداے۔ نہ کرن اتے عذاب نہ ہووے۔

۶۔ مشروع امر۔

۷۔ اوہ کم جس نون رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں یا صحابہ میں ہمیشہ کیتا ہووے۔ اک یا دو

وار توں زیادہ نہ چھوڑیا ہووے۔ اگر اس کم دے کرن وچ ثواب تے نہ کرن وچ گناہ ہووے

اوس نون سنت اللہ یا سنت مؤکدہ کہندے میں۔ جسطرح اذان آکھنا۔ جماعت نال نماز پڑھنا

فجر دی نماز دیاں پہلیاں دو سنتاں۔ پیشین دی نماز دیاں فرضاں توں پہلیاں چار سنتاں تے

فرضوں بعد دیاں دو سنتاں تے مغرب تے عشاء (نماشاں تے سوتے) دیاں نمازاں دے بعد دیاں فرضوں دے بعد دو۔ دو سنتاں۔ جے کراوس کم دے کرن وچ گناہ نہ ہووے۔ اوس نوں سنت راندہ یا غیر موکدہ کتدے نیں۔ جس طرح ریگردی نماز دیاں فرضوں توں پہلیاں چار سنتاں یا سوتے دی نماز دیاں فرضوں توں پہلیاں چار سنتاں۔

۴۔ مستحب

جسد کرنا نہ کرن نالوں چنگا ہووے۔ کرن دا ثواب ہووے۔ جس طرح نفل پڑھنے

صدقہ وغیرہ دینا۔

۵۔ مسباح

او کم اے۔ جسدے کرن تے نہ کرن دا اختیار بندیاں نوں دے دتا گیا ہووے او ہرے

کرن یا نہ کرن وچ ثواب عذاب نہیں ہوندا۔

۶۔ مکروہ

اوہ کم اے جسدانہ کرتا ترجیح دتا جائے۔ اگر اوہ کم حرام دے نزدیک ہووے۔ اوس نوں

مکروہ تحریمی آکھدے نیں۔ جے کہ حلال دے نزدیک ہووے۔ اوس نوں مکروہ تنزیہی آکھدے نیں۔

مکروہ تحریمی دے کرن نال عذاب ہوندا اے۔ مکروہ تنزیہی دے کرن نال کچھ نہیں ہوندا۔

۷۔ حلال

حرام دی ضد اے۔ اوہ چیز یا جانور جس دا کھانا شرع دے قاعدے نال جائز ہووے۔ حلال

دی روزی مشہور اے۔ بھانویں تھوڑی ہووے۔ اوس دے وچ برکت ہوندا اے۔ رسول کریم صلی اللہ

علیہ وسلم ہوراں فرمایا اے۔ جیہڑا آدمی چالی دیہاڑے حلال دی روزی کھاوے۔ اللہ تعالیٰ اوسدے

دل نوں نورانی کر دیندے نیں۔ دل وچوں عقلمندی دے چشمے اوسدی زبان اتے جاری ہو جائے

نیں۔ اک دوجی حدیث شریف وچ وارد ہوندا اے۔ جیہڑا آدمی اک قمیض دہ درماں تو خریدے۔

اوسدے وچ اک درم حرام دا ہووے۔ جت تک او قمیض رہے گی۔ اوسدی نماز قبول نہیں ہووے گی

فرمایا۔ جیہڑا آدمی اس چیز دی پرواہ نہیں کردا مال کس طریقے نال کما رہیا اے۔ اللہ تعالیٰ

دی اس گل دی پرواہ نہیں کرن گے۔ اوس نوں دوزخ دی کس نکر وچ سٹیا جاندا اے۔

۸۔ حرام

حلال دی ضد اے۔ جنہاں دا کھانا ناجائز ہووے۔ حرام دیاں دو قسمیں نیں۔

۱- جیہڑیاں اہل وچ حرام نہیں۔ سارے زہر (جماداتی ہون یا نباتاتی) طیب دی دوانال کھانا حرام نہیں ہوندا۔

۲- اجیہاں چیزیاں جنہاں دے کھان نال صحت نون نقصان ہووے۔ مٹی۔ گیسو۔ سرمرے بے موقعہ دوا۔ جے کر ضرر و خطرہ نہ ہووے۔ حرام نہیں۔

۳- نشہ لے آن والیاں ساریاں چیزیاں۔ بھنگ، چرس، افیم، شراب وغیرہ۔

۴- ونداں نال شکار کرن والے جانور۔ بلی۔ شیر۔ وغیرہ۔

پنچے نال شکار کرن والے پکھیرو۔

باز۔ ترمٹی۔ ال وغیرہ

زمین وچ رہن والے کیڑے مکوڑے۔

چوہا۔ گھنسیس۔ سہہ۔ سپ۔ پنڈاں وچ رہن والے۔ کھوٹے۔ خچر۔ گھوڑا وغیرہ۔

مچھی توں سوا پانی دے سارے جانور۔

۲- دوجی قسم وچ اوہ تمام چیزیاں شامل نہیں جیہڑیاں اہل وچ حلال ہون پرکے دوجے سبب دنی و جہ توں حرام ہو گیاں ہرن۔

۱) اوہ چیز جیہڑی مالک دی اجازت توں بغیر کھوہ یعنی۔ چوری کرنا۔ خیانت کرنا۔

۲) ڈرا دھمکا کے کوئی چیز لے لینی۔ جہانہ کرنا نال ظلم دے۔ ڈاکہ پانا۔

۳) زبردستی سودا کرنا جدوں دو جا فریق راضی نہ ہووے۔ بیع۔ فاسد۔ سود۔

۴) دھوکا دے کے کوئی چیز لے لینی۔ ٹھگی۔ جعل سازی۔

۵) ایسی نذرانعام یا ہبہ جس دے نال دوجے آدمی داتق ماریا جاوے۔ رشوت یا سارے مال دی وصیت کرنی۔

۶) جوا کھیڈ مال اکٹھا کرنا۔

۷) اجیہا مال لینا جیہڑا دوجے آدمی میں چوری زنا یا ڈاکہ نال کمایا ہووے۔

ایہ چنگی طرح یاد رکھنا چاہیداے۔ کسی شے دے حلال یا حرام کرن دا حکم اللہ تعالیٰ دا حکم

لے۔ کسے بندے دے کہن یا کرن نال کوئی چیز حرام یا حلال نہیں ہو جاندی۔

روزے مکروہ

۱- عید الفطر داروزہ رکھنا۔

- ۲۔ قربانی دی عید دے دن روزہ رکھنا۔
- ۳۔ قربانی دی عید دے دیہاڑے بعد وچ روزے رکھنا۔ یا رہویں۔ بارہویں تے تیرھویں
داروزہ رکھنا (ذی الحج دے مہینے وچ نہ کے دو جیاں مہینیاں وچ)
- ۴۔ پورے سال دے روزے رکھنا۔ افطار نہ کرنا۔
- ۵۔ کافراں دے تیوہاراں دے دن روزے رکھنا۔
- ۶۔ چپ داروزہ رکھنا۔
- ۷۔ عورت دا اپنے خاوند دی مرضی دے بغیر نقلی روزے رکھنا۔
- ۸۔ ایسے سفر وچ روزے رکھنا جس دے وچ سخت تکلیف ہووے یا نال دے لوکی
بے روزہ ہوں۔
- نماز جنہاں چیزاں نال ٹڈی نہیں۔ پر مکروہ ہو جائی اے۔ اس صورت وچ نماز دا ثواب
گھٹ جائی اے۔

- ۱۔ کپڑے۔ بدن یا زیور نال نماز دے وچ کھینڈنا۔
- ۲۔ کنکریاں دا ہٹانا۔ جے کہ سجدہ کرن وچ اوکھ ہووے۔ اک وار ہٹاں وچ ہر ج
نہیں۔
- ۳۔ انگلیاں وجانا۔ کڑا کے کڑھنے۔
- ۴۔ سجے یا کبھے منہ پھیر کے بیٹھنا۔
- ۵۔ جلے یا قعدے دی وچ بناں کے عذر دے دونوں کھلوا کے بیٹھنا۔
- ۶۔ چوڑی مار کے بہنا۔
- ۷۔ کتے دی طرح بیٹھنا۔
- ۸۔ سلام دے جواب وچ ہتھ اٹھانا۔
- ۹۔ کپڑیاں نوں سمیٹنا۔
- ۱۰۔ ایہی جائیں نماز پڑھنا جتھے کوئی دوجا آدمی اوس دے سامنے منہ کر کے بیٹھا ہو یا ہووے
- ۱۱۔ ایہی مصلے اتے نماز پڑھنا جس دے اتے جاندار چیز دی تصویر بنی ہوئی ہووے۔
- ۱۲۔ تصویر وار کپڑا پاک کر کے نماز پڑھنا۔
- ۱۳۔ دوجی رکعت نوں پہلی نالوں زیادہ لمبا کر کے پڑھنا۔

- ۱۳۔ کسے نماز وچ ہمیشہ پڑھن واسطے اک ای سورت مقرر کر چھوڑنا۔
- ۱۵۔ مونڈیاں اُتے رومال پاکے نماز پڑھنا۔
- ۱۶۔ ڈاڑھے گندے تے میلے کپڑیاں وچ نماز پڑھنا جنہاں نوں پہن کے معزز لوکاں نوں ملن توں شرم آوے (اسلام وچ صفائی اتے بہتازور دنا گیا اے)
- ۱۷۔ پیشاب یا پاخانہ دی حاجت دی صورت وچ نماز پڑھنا۔
- ۱۸۔ کھانا تیار ہون دی صورت وچ جدوں ڈاڑھی بھکھ لگی ہووے۔ نماز پڑھنا۔ اگر نماز دے جان دا ڈر ہووے۔ پہلوں نماز پڑھ لینا چاہیدی اے۔ (۱۷، ۱۸ اینہاں دوہاں صورتاں وچ نمازی دل جمعی نال نماز نہیں پڑھ سکدا۔ اس واسطے مکروہ صورتاں وچ درج کیتے گئے نہیں۔
- ۱۹۔ بناں ضرورت دے تک صاف کرنا یا تھوکانا۔
- ۲۰۔ بناں ضرورت کسے چیز دے سہارے کھلونا۔
- ۲۱۔ سورت ختم ہون توں پہلے جلدی نال رکوع وچ چلے جانا۔ رکوع وچ اوس نوں پورا کرنا۔
- ۲۲۔ پیراں دی نسبت سجدے دی جگہ دا اُچا ہونا۔ جے کہ جگہ گٹھ بھراچی ہووے۔ معاف اے۔ اس توں اچی ہووے۔ مکروہ اے۔
- ۲۳۔ چادر سر یا مونڈیاں تے اس طرح ڈالنا کہ اوس دے دونوں کنارے تھلے لک جانا یا چغہ کوٹ دیاں آستیناں وچ باہناں پاکے یا بٹن کھلیاں ہو یاں مونڈھیاں اُتے پاکے نماز پڑھنا۔
- ۲۴۔ امام صاحب بہ نسبت نمازیں دے اچی جائیں ہون۔ یا نیویں جائیں ہون۔
- ۲۵۔ متقدمی دا ایسی صف دے پیچھے کھلونا جس دے وچ جگہ باقی ہووے۔
- ۲۶۔ سُستی یا لاپرواہی دی وجہ توں ننگے سر نماز پڑھنا ہنا۔ عاجزی یا غدر دی وجہ توں مکروہ نہیں۔
- ۲۷۔ نماز دے وچ آسمان دی طرف منہ کرنا۔
- ۲۸۔ پگڑی دیاں پیچاں اُتے سجدہ کرنا۔
- ۲۹۔ نماز دے وچ آیتاں دا گننا۔

اسلام دے وچ زکوٰۃ تے قانون وراثت دی لم

۱۔ اسلام معاشیات دی وچ جس چیز نوں سامنے رکھدا اے۔ جے دولت کے اک جگہ اکٹھی نہ ہو جائے
اسلام دا اصول ایہ اے۔ اوہ لوک جنہاں کول دولت اوہناں دی قابلیت یا خوش بختی مال مل گئی
اے۔ اوہ اوس دولت نوں جمع کر کے نہ رکھن۔ بلکہ اوس نوں خرچ کرن۔ اتے ایسے مصارف وچ خرچ
کرن دی ضرورت اتے بحث کروا اے۔ جس دی وجہ توں دولت سماج دے اوہناں لوکاں نوں
مل جاوے جنہاں دے کول دولت کم اے۔ اس غرض نوں سامنے رکھدیاں ہوئیاں اک پلے سے اسلام
اپنی بلندا خلاقی دی تعلیم دیندیاں ہوئیاں فیاضی تے امداد باہمی دی ضرورت نوں سامنے رکھدا
اے۔ دوہی طرف اوہ ایسے اصول اتے قانون بنا نڈا۔ جیہڑے لوک دولت جمع کرن دے عادی
ہو گئے ہون۔ اوہناں کولوں کسے نہ کسے طریقے نال روپیہ کڈھوایا جاوے۔ اس کڈھے ہوئے
روپے نوں زکوٰۃ کہندے نیں۔ اس زکوٰۃ نوں اسلام دے معاشی نظام وچ اتنی اہمیت
دتی گئی اے۔ کہ اس نوں اسلام دے ارکان وچ شامل کیتا گیا اے۔ نماز دے بعد سب توں
زیادہ تاکید زکوٰۃ دی کیتی گئی اے۔ صاف عاف واضح طور تے بیان کر دتا گیا اے۔ اوس آدمی
واسطے اوہ دولت حلال نہیں ہو سکدی۔ جتک اوہ زکوٰۃ ادا نہ کرے۔ قرآن شریف دے
وچ وارد ہوندا اے۔

خَذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا۔

(س توبہ)

اے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوہناں دیاں مالاں وچوں اک صدقہ وصول کرو۔ جیہڑا
انہاں نوں پاک کر دیوے۔ اتے اوہناں دا تزکیہ کرے۔

اس آیت دے وچ لفظ صدقہ توں ظاہر ہوندا اے۔ کہ عام رضا کارانہ صدقیاں توں
وگھرا واجب تے فرض صدقہ اے۔ جیہڑا مال دار لوکاں کولوں لازمی طور تے وصول کیتا جاوے گا
اسے واسطے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں نیں مختلف قسم دیاں دولتیاں دے بارے
اک نصاب دی مقدار مقرر فرمائی۔ اوس مقدار توں زیادہ دولت اتے زکوٰۃ فرض فرمائی۔

۱۔ سونے۔ چاندی تے نقد دولت اتے ۲۴۰ فی صدی۔

۲۔ بابرانی زمیناں دی زرعی پیداوار اتے ۱۰ فی صدی۔

۳۔ مصنوعی آب پسی دیاں زمیناں اتے ۵ فی صدی۔
۴۔ دفینیاں لے۔ ۲۰ فی صدی۔

زکوٰۃ دی لم ایسہ امی لے

معاشرہ دے وچ کوئی عزیز نہ رہ جاوے۔ اتے نہ ای کوئی اتنا امیر ہو جاوے جے
دوجیاں بندیاں نوں حقارت دی نظر نال دیکھنا شروع کر دیوے۔

۲۔ پنیاں ضرورتاں اتے خرچ کرن تے خدا دی راہ وچ دین تے زکوٰۃ ادا کرن دے بعد اگر
دولت اک جگہ اکٹھی ہو جاوے۔ اوسدے پھیلان دی اسلام دے اک ہورتد پیر کیتی لے۔ اوہ تدر
وراثت دا قانون لے۔ اس قانون دا مقصد ایسہ لے۔ جیہڑا آدمی مال چھوڑ کے مر جاوے۔ اوسدا
مال تھوڑا ہووے۔ یا زیادہ ہووے۔ اوس مال نوں ونڈ کے اوسدے دُور یا نزدیک دے سارے
رشتہ داراں وچ درجہ بدرجہ تقسیم کر دتا جاوے۔ اگر کسے دا کوئی وارث نہ ہووے۔ بجائے
اس دے کہ اوس دا مال کسے بناوٹی پتر دے وچ ونڈ دتا جاوے۔ اوس مال نوں مسلماناں دے
بیت المال وچ پہنچایا جاوے گا۔ تاں جے اوس توں پوری قوم فائدہ اٹھاوے۔ وراثت دے
مال دے ونڈن دا طریقہ جیہڑا کہ اسلام دیوچ پایا جاندا لے۔ دنیا دے کسے دوجے مذہب
وچ نہیں۔ دوجے معاشی نظاماں دا میلان اس طرف لے جیہڑی دولت اک آدمی نے اکٹھی
کر رکھی لے۔ اوس دے مرجان دے بعد اکو آدمی نوں مل جاوے یا کجھ خاص بندیاں نوں ملے۔
پر اسلام سروں دولت دے اکٹھا کرن تے اکٹھا رہن نوں پسند نہیں کردا۔ اوہ دولت نوں پھیلانا
چاہندا لے۔ تاں دولت مختلف لوکاں دے وچ پھردی رہوے۔ سماج وچ کوئی عزیز نہ
رہوے۔

زکوٰۃ تے قانون وراثت دی ایہو امی لم لے۔ جس دے اتے عمل کرن نال اسلامی معاشرہ
وچ کوئی کسے دوجے آدمی اتے بوجھ نہیں ہوندا۔

سورۃ یسین دے اک رکوع دی تشریح

سورۃ یسین دے دوجے رکوع وچ جیہڑا واضریت لہم مثلاً اصحاب القریۃ
توں شروع انہم ایہم لا یرجعون ہ اتے ختم ہوندا لے۔ اوسدے وچ اک
پنڈ واقعہ درج لے۔ اوس پنڈ دے وچ دو پیغمبر آئے۔ اوس پنڈویاں لوکاں میں اونھاں

نوں جھٹلایا۔ پھر تیجے پیغمبر نال پہلے دودی مدد کیتی گئی۔ اوس رکوع دیوچ اوس پنڈ دی تبا ہی
واذکر اے۔ جیہڑا مفصل طور اتے درج کیتا جاندا لے۔

اے پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم اونھاں لوکاں نوں مثال دے طور اتے اک پنڈ والیاں دا حال بیان
کرو۔ جدوں اونھاں دے کول پیغمبر آئے۔ پہلے اساں اونھاں کول دو پیغمبر بھیجے۔ اونھاں نیں
اونھاں دوہاں نوں جھٹلایا۔ اساں اونھاں دی تیجے پیغمبر نال مدد کیتی۔ اونھاں تناں رل کے
اونھاں لوکاں نوں کہیا ایس تہاڈے کول خداوند تعالیٰ دی طرفوں بھیجے گئے ہاں۔ اوہ آکھن گئے۔
تسین ساڈی طرح انسان ای او۔ خداوند تعالیٰ نیں کدی کوئی کتاب نازل کیتی۔ تسین بالکل جھوٹ
بولدے او۔ اونھاں آکھیا۔ ساڈا پروردگار علم والا لے۔ ایس اوسدے بھیجے ہوئے تہاڈے
کول آئے ہاں۔ ساڈا کم صرف ایسے لے۔ ایسین خدا دا حکم عاف صاف تہاڈے تک پہنچا دینا لے۔
اوہ آکھن گئے۔ اساں تہانوں منحوس پایا لے۔ (تہاڈی وجہ توں بدشگونی ہوئی لے) اگر تسین اپنے
وعظ توں باز نہ آئے۔ ایسین تہانوں پتھر مار مار کے مار دیاں گے۔ تہانوں ساڈے کولوں بڑی
تکلیف پہنچے گی۔ اونھاں آکھیا۔ تہاڈی بدشگونی تے نحوست تہاڈے نال لے کیا۔ تہانوں اس
واسطے نصیحت کیتی گئی لے۔ بلکہ تسین ایسے لوک او۔ جیہڑے حد توں دھ گئے او۔ شہرے پر لے
کنارے توں اک آدمی دوڑا ہو یا آیا۔ آکھن لگا۔ اے میری قوم تسین پیغمبر اں دے پچھے چلو۔
اجیہاں لوکاں دے پچھے پچھے چلو۔ جیہڑے تہاڈے کولوں کوئی بدلہ نہیں منگدے۔ مینوں کی
لے۔ میں اوس خدا دی عبادت نہ کراں جس نیں مینوں پیدا کیتا۔ پھر اوسدی طرف تہانوں لوٹ
کے جانا لے۔ کیا میں اونھاں نوں چھوڑ کے دو جیاں نوں معبود بناواں۔ اگر خداوند تعالیٰ
میرے حق وچ نقصان کرنا چاہے۔ اونھاں دی سفارش مینوں کوئی فائدہ نہیں پہنچا سکے گی
نہ ای اوہ مینوں چھڑا سکدے۔ اوس وقت میں ظاہر گمراہی دیوچ متبلا ہو جاواں گا۔ میں تہاڈے پروردگار
اتے ایمان لے آیا ہاں۔ تسین میری گل سنو۔ اللہ تعالیٰ دی طرفوں حکم ہو یا۔ کہ بہشت وچ داخل
ہو جا۔ اوہ آکھن لگا۔ کاش میری قوم نوں پتہ ہوندا۔ کہ خداوند تعالیٰ نیں مینوں بخش دتا لے تے
مینوں عزت والیاں وچوں بنایا۔ اساں اوس پنڈ دی قوم اتے کوئی لشکر آسماں توں نہیں اتاریا
اتے نہ ای ایسین اتارن والے ہاں۔ (جدوں عذاب آیا) اوہ صرف آگ دی اک چنگھاڑ سی
اوہ اچانک بچھ کے رہ گئے۔ بندیاں دیاں اتے افسوس لے۔ اونھاں دے کول کوئی پیغمبر نہیں آندا
مگر اوہ اوسدے نال ٹھٹھا محمول کر دے سن۔ کیا اونھاں نہیں دیکھیا اساں اونھاں توں پہلاں

بہتے سارے لوکاں نوں ہلاک کیتا۔ اوہ ہن اونھانڈی طرف لوٹ کے نہیں آن گے۔
 مفسرین نہیں لکھیا اے۔ اوہ شہر انطاکیہ سی۔ ترے پیغمبر حضرت عیسیٰ علیہ السلام دے
 حواری سن۔ اوہ شخص چہڑا شہر دے پرے سرے توں دوڑا ہو یا آیا سی۔ اوسدا نان حبیب
 سی سبیشہ دے اعتبار نال اوہ ترکھان سی۔ اوس نوں کوڑھ وی سی۔ حضرت عیسیٰ علیہ السلام
 دے حواریاں میں اوس نوں کرامت نال چنگا کر دتا۔ اوہ حواریاں دی تائید کرداسی۔ انطاکیہ دے
 لوکاں میں اوس نوں مارنا۔ انطاکیہ دے لوکاں اُتے پہلے کال پیا۔ اس دے بعد بجلی پئی۔ اوہ
 شہر بالکل تباہ تے برباد ہو گیا۔ حبیب صاحب دی قبر اے ہن وی انطاکیہ وچ موجود اے۔

ربو۔ یعنی سود

ربو مال دی اوس زیادتی یا وادھے نوں آکھدے میں۔ چہڑا مال نوں مال بدلن واسطے بناں
 معاوضہ دے ہووے۔ ربو دے پلے جان دیاں اوہ چیزاں میں۔ چہڑیاں مقدار یا جنس وچ
 اک ہون۔ مقدار اک ہون توں مراد ایہ اے۔ دونوں چیزاں ناپ نال ناپیاں جان۔ یا وزن
 نال تو بیاں جان۔

جنس اک ہون توں مراد ایہ اے۔ دونوں اکوں قسم دا مال ہون۔ اوہ چیزاں جنھاں دی
 مقدار تے جنس اک ہووے۔ اونھانڈے وچ زیادتی تے ادھار دونوں حرام میں۔ اس
 بارے وچ حدیث شریف وچ وارد اے۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا اے۔ ویکو
 کنک نوں بدلے کنک دے۔ جو نوں بدلے جو دے۔ کھجور نوں بدلے کھجور دے۔ سونے
 نوں بدلے سونے دے چاندی توں بدلے چاندی دے۔ نمک توں بدلے نمک دے برابر برابر
 ہتھو ہتھ۔ وادھا سود اے۔ اتھوں معلوم ہوندا اے چہڑیاں جنس یا مقدار دے وچ
 اک ہون۔ اونھاں نہ ادھار و بیچنا چاہیدا اے۔ نہ گھٹ ودھ۔ وادھا سود ہو جاوے گا۔ اج دے
 کے کجھ مدت دے بعد بدلے وچ کنک دے کنک لیوے۔ ایہ وی حرام ہووے گا۔ ایہ حال
 جو نوں جو دے بدلے روپے نوں روپے دے بدلے اشرفی نوں اشرفی دے بدلے ویچے۔
 دونوں پاسے چیزاں مقدار یا جنس دے پاروں اک ہون۔ اہناں دی بیع وچ گھٹا وادھا ہو یا
 یا ادھار دتیاں جان۔ بیع حرام ہووے گی۔ ربو لادم آوے گا۔ اگر دونوں چیزاں ایساں ہون
 مقدار وچ اک ہون۔ جنس وچ مختلف یا جنس وچ اک ہون۔ مقدار وچ مختلف۔ اونھاں وچ

ادھار حرام ہے۔ وادھا حرام نہیں۔ مثلاً کنک جو دے بدلے وپچی جاوے۔ اسے وقت دیوے اُسے وقت بدلہ لیوے۔ ادھار ہوویگا۔ حرام ہوویگا۔ لیکن اگر گھٹ ودھ ہوں مثلاً کنک اک سیر توں جو دوسیر دے بدلے وپچے۔ اس صورت وپچ ہرج نہیں ہووے گا جنس اک ہون دی مثال ایہ ہے۔ ہرات دا اک کپڑا دو جے دے بدلے وپچیا جاوے۔ اوبے وپچ وی ادھار حرام ہوویگا۔ نہ اسی وادھا۔

جیہڑیاں چیزاں اجیہاں ہوں۔ جیہڑیاں نہ مقدار وپن اک ہوں۔ نہ جنس وپچ اک اونھاں وپچ وادھاتے ادھار دونوں حلال نیں۔ مثلاً کپڑا روپے دے بدلے۔ یا ندر روپے اشرفی دے بدلے وپچیا جاوے۔ اس صورت وپچ وادھا وی جائز ہے۔ ضروری نہیں۔ ہتھوں ہتھ وپچی جاوے ادھار وپچا وی درست ہے۔

جیہڑیاں چیزاں ناپیاں جانڈیاں نیں۔ مثلاً کنک۔ جو وغیرہ غلے وچوں۔ تے جیہڑیاں تولیاں جانڈیاں۔ مثلاً نون تے کھجوراں تے چاندی۔ جیہڑیاں رطل نال منسوب ہوں اونھاں چیزاں نوں اونھاں دی جنس نال برابر فروخت کرنا جائز ہے۔ گھاٹے وادھے نال جائز نہیں ہے۔ اینہاں دے وپچ کھڑے کھوٹے دا کو حکم ہے۔ یعنی ایہ نہیں ہو سکدا اکھری چیز تھوڑی لمبی جاوے۔ کھوٹا اوبے بلے وپچ وودھ دتی جاوے۔ اینہاں چیزاں وپچ تعین ضروری ہے۔ تے معتبر شمار کیتی جانڈی ہے۔ ایہ ضروری نہیں۔ بائع تے مشتری (دیکھن والائے خریدن والا) مبیع تے قیمت اتے قبضہ وی کر لین۔ اگر کنک بدلے کنک دے وپچی جاوے۔ دوہاں دامعین کر لینا معاملہ دی مجلس وچ اسی اعتبار کیتا جاوے گا۔ (کنز الدقائق) مالک تے غلام وپچ۔ مسلمان تے عربی وپچ دارالہرب وپچ سوڈ ثابت نہیں ہونا۔

دارالہرب اوہ ہے۔ جس ملک دے وپچ کافر حاکم دا حکم نافذ ہووے۔ تے کافراں دا خوف ہووے۔ دارالہرب دے وپچ سوڈ لینا جائز ہے۔

عربی توں مراد اوہ ہے۔ جیہڑا دارالہرب وپچ رہندا ہے۔

قرآن پاک دی وچ سوڈ دے حرام ہوں دے متعلق تیجے پارے وچ وارد ہوندا ہے۔
 الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبْوَا لَا يَتَّقُوا اللَّهَ أَكَمَا يَتَّقُونَ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ
 الشَّيْطَانَ مِنَ الْمَسِّ - ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبْوِ وَ
 أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبْوَ - فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ

فَانْتَهَى فَلَمَّا سَلَفَ وَاَمْرًا إِلَى اللَّهِ - وَمَنْ عَادَ فَأَلَيْكَ أَصْحَابُ النَّارِ -
هَمَّ فِيهَا خَالِدُونَ -

یعنی اوہ لوگ جیہڑے سوڈ کھانڈے - اوہ کھلو نہیں سکدے مگر اوس آدمی دی طرح جہیڑا
کھلنڈا لے جیویں اوس نوں شیطان میں چھون دے نال دیوانہ بنا دتا ہووے - اہی وجہ ایس
اے - اوہ اکھدے نہیں بیع (لین دین - تجارت) وی سوڈ وی طرح اے - حالانکہ اللہ تعالیٰ نہیں بیع
نوں حلال تے سوڈ نوں حرام قرار دتا اے - جس دے کول اوس دے پالنے ولے دی طرفوں نصیحت
پہنچ گئی تے اوہ رک گیا - جو کچھ پہلے ہو چکیا اوسدا معاملہ اللہ تعلقے دے سپرد اے - پھر جو کوئی
پھر اس طرح کریگا - اوہ ہو لوگ دوزخ ولے ہون گے - اوس دے وچ اوہ ہمیشہ رہن گے -
يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرِي الصَّدَقَاتِ - وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كَلَّ كَثًا
اِثْمِيْم -

یعنی اللہ تعالیٰ سوڈ نوں مٹاندا اے - صدقیاں نوں ودھاندا اے - اتے اللہ تعالیٰ کے
کفر کرن والے گنہگار نوں دوست نہیں رکھدا - خیرات تے صدقیاں وچ مروت تے نفع رسائی
ہوندی اے - تے سوڈ دے وچ بے مروتی - ظلم تے ضرر رسائی - اسے واسطے خیرات دی فضیلت
وا ذکر کیا گیا اے تے سوڈ وی برائی دا - تے سوڈ لین توں منع کر دتا گیا -
ربوہ لغوی معنی ہر وادھے تے اضافے دے نیں - خاص طور تے سرمایے دی وچ
وادھے نوں سوڈ فارسی وچ تے عربی وچ ربوہ کہا گیا اے -

رَبَا - وَعَلَا - اوس نہیں وادھا کیتا تے اچا ہویا - امام راعب اصفہانی
الربا - الزيادة في سراس السهال - پونجی دے وچ وادھایا زیادتی - امام راعب
شریعت دی اصطلاح دیوچ ربا کہندے نیں - اوس وادھے نوں جیہڑی اصل قرضہ اتے مال
وا بدلے لے بناں کیتا جائے - بھاویں ایس وادھا تھوڑا ہووے - بھاویں چوکھا -
خَصَّ فِي الشَّرْعِ بِالزِّيَادَةِ عَلَى وَجْهِ دُونَ وَجْهِ رَاعِبٍ هُوَ
فَضْلُ مَالٍ خَالَ عَنِ الْعَوَضِ فِي مَعَاوَضَتِ مَالٍ بِمَالٍ رَمَدَاكُم
اہل عرب ربا دے لفظ نوں اوس ودھ رقم واسطے استعمال کروے سن - جیہڑی دائیں
(قرض خواہ) اپنے دیون (مقروض) کولوں مہلت دے بدلے وصول کروا سی -
جاہلیت دے زمانے دے روشن خیال سوڈ دے حرام ہون دے جواب وچ اپنیاں

دیلاں پیش کر دے سن کہ بیع وی ربوہ وی مانند اے۔ موجودہ زمانے دے روشن خیال نفع حاصل کرن
دے واسطے تے دولت دے ودھان وی خاطر سود جاز قرار دیندے نیس۔ کئدے نیس مالی نفع
جدوں تجارت وچ حرام نہیں اے۔ ربوہ وچ کیوں حرام قرار دنا گیا اے۔ اینہاں کم سمجھاں نیس اس
حقیقت نوں بالکل نظر انداز کرتا اے۔ اخلاقی تے معاشی صورت وچ دوہاں وی اک حیثیت نہیں اے
سود تے ہر سال سود لین والے نوں رقم بغیر کسے خوف یا ڈر دے ملدی رہندی اے۔ پر تجارت وچ
نفع وی ہوندا اے۔ تے نقصان دا وی کافی توں زیادہ احتمال ہوندا اے۔ تجارت وچ نقصان
توں بچن وی خاطر تاجر نوں ہر وقت اپنی محنت۔ ذہانت تے قیمتی وقت خرچ کرنا پیندا اے۔ لیکن
سود خوار وی رقم بیٹے جگے جگے ہر وقت وودھی رہندی اے۔ لیکن اس دے خلاف قرض داری
بعض وقت حالت ایہ ہو جاندی اے۔ اوہ بالکل تباہ تے برباد ہو جاندے اے۔ امام رازی ہوراں تفسیر
کبیرے وچ سود حرام قرار دین دیاں کئی دیلاں دتیاں نیس۔ پہلی دلیل ایہ اے۔ سودی رقم سود خوار
واسطے کس چیز دا بدلہ ہوندی اے۔ بناں ایہدے ہور کچھ نہیں۔ کہ مفت کھان وی بڑی بھونڈی
شکل اے۔

اسلام دے اوہ احسانات جیڑے ساری دنیا اتے روشن تے نمایاں حیثیت رکھدے نیس۔
اونھاں وچوں اک سود حرام ہونا وی اے۔ سارے لوک سود دیاں برائیاں توں چنگی طرح واقف
سن۔ مگر دنیا دے ضابطیاں تے شریعتاں وچ قطعی طور اتے حرام قرار کرن والا سود نوں اسلام
امی اے۔ سود کھان والے دے دل وچ سختی تے زبردستی دے جذبات پیدا ہو جاندے نیس۔ ساہوراں
داجل تے آپس دے وچ دشمنی تے قرض دار بے چارے وی بے عزتی تے ذلت دے واقعات
عام سن۔ پر اس وی قطعی بندش دا خیال کسے انسان دے دماغ وچ نہیں آیا۔ زیادہ توں زیادہ اتنا
ہوندا رہیا اے۔ سودی شرح گھاڈتی گئی۔ اتنا ای صرف سولن میں یونان وچ تے انگلستان
بیکن میں تے یورپ وچ پادریاں خلقت وی اصلاح واسطے کیتا۔ ایہ فخر قیامت تک عرب دے
اک امی (رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم) نوں اے جس میں اس انسانیت نوں مارن والی رسم دی
بیخ کنی کردتی۔ تے سود حرام اے داغہ لادتا۔ (تفسیر ماجدی)

حدیث پاک وچ وی سود دے حرام ہون وی وعید آندی اے۔

۱۔ احمد بن ماجہ ہوریں روایت کر دے نیس۔ حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ ہوراں میں فرمایا۔
کہ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں میں معراج دی رات وچ وڈے پیٹیاں والی اک

نوم و کجی۔ اونہاں دے پٹیاں وچ سپ سن چہڑے باہروں نظر آندے سن۔ رسول کریم ہوراں
 نہیں حضرت جبریل علیہ السلام ہوراں اونہاندی کیفیت دریافت فرمائی۔ اونہاں فرمایا ایہ سود
 کھان والے ہیں۔

۲- ابن ابی حاتم ہوراں توں روایت لے۔ سود خوار قیامت دے دن پاگل ہو کے اٹھیکا۔
 ۳- بخاری شریف وچ حضرت ابو جحیفہؓ ہوریں فرماندے نیں۔ کہ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں
 نہیں سود کھان تے کھوان والے تے لعنت فرمائی لے۔

۴- ابو داؤد نے ترمذی شریف وچ حضرت عبداللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ ہوراں نہیں۔ تے
 صحیح مسلم شریف دے وچ حضرت جابرؓ ہوراں توں روایت لے۔ کہ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم
 ہوراں نہیں سود دی دستاویز لکھن والے تے گواہ تے لعنت فرمائی لے۔ نالے فرمایا۔ گناہ دی وچ
 سب برابر نیں۔

۵- حضرت عبداللہ بن حنظلہؓ روایت کر دے نیں۔ کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا لے۔
 اک درہم سود کھانا ۳۶ زنا توں وی برا لے۔

سود تے بیع دے پچ فرق

سود تے تجارت وچ بڑا فرق لے

۱- تجارت دے وچ ویکچن والے تے خریدن والے دے درمیان نفع دا برابر دا تبادلہ ہوندا لے
 کیونکہ ویکچن والا اوس چیز توں نفع لیندا لے۔ جہڑی اوس نے ویکچن والے کو لوں خریدی لے
 ویکچن والا خریدن والے اوس وقت ذہانت تے محنت دا بدلہ لیندا لے۔ جہڑی اوس نے
 خریدن والے واسطے اوہ چیز مہیا کرن وچ خرچ کیتی لے۔

سود دے کاروبار دے وچ نفع دا تبادلہ برابری نال نہیں ہوندا۔ سود لین والا مقرب
 کیتا ہو یا نفع لے لیندا لے۔ جہڑا بہر حال وچ اوہ دے واسطے فائدہ مند ہوندا لے۔ اوہ
 مقابلہ وچ سود دین والے نوں صرف مہلت ملدی لے۔ جس دا نفع بخش ہونا یقینی نہیں ہوندا۔
 ۲- تجارت دے وچ ویکچن والا خریدن والے کو لوں جتنا وی نفع لیندا لے۔ اکو وار لیندا لے۔
 لیکن سود دے معاملے وچ مال دین والا برابر نفع وصول کردار ہندا لے۔ نالوں نال اوسدا
 نفع دودھار ہندا لے۔

۳۔ تجارت وچ خریدی ہوئی چیز تے اوسدی قیمت دا تبادلہ ہون نال ای معاملہ ختم ہو جاندا اے۔ اس دے بعد خریدن والے نوں وچن والے نوں کوئی چیز واپس نہیں کرنی پئیدی۔ مکان یا زمین یا سامان دے کرائے دیوچ اصل شے جس دے استعمال دا بدلہ دتا جاندا اے۔ اوہ خرچ نہیں ہوندی۔ برقرار رہندی اے۔ اوسے طرح کرایہ دار نوں واپس کر دتی جاندی اے۔ لیکن سود دے معاملہ وچ قرض دار سرمائے نوں خرچ کر چکیا ہوندا اے۔ پھر اوس نوں خرچ ہو یا ہو یا مال دوجی وار پیدا کر کے وادھے نال واپس کرنا پئیدا اے۔

۴۔ تجارت صنعت و حرفت تے کھیتی واری وچ انسان اپنی محنت۔ ذہانت تے طاقت خرچ کر کے فائدہ اٹھاندا اے۔ مگر سودی کاروبار وچ اوہ شخص اپنا عزوت توں ودھ دے کے بناں کسے تکلیف۔ محنت مشقت دے دوجیاں دی کمائی وچ شریک غلبہ دا ہو جاندا اے اوسدی شریک ہون دی حیثیت اصطلاحی نہیں ہوندی۔ کہ نفع نقصان دوہاں وچ برابر دا شریک ہووے۔ اتے نفع وچ اوسدی شریک نفع دے تناسب نال ہوندی اے۔ پر سود وچ اوہ ایسا شریک ہوندا اے۔ جیہڑا نفع نقصان تے نفع دے تناسب دے بناں ای اپنا مقرر کیا ہو یا نفع لین دا دعویٰ دار بن جاندا اے۔

ایناں وچھاں نوں سامنے رکھدیاں ہویاں تجارت دی معاشی حیثیت تے سودی معاشی حیثیت وچ نمایاں فرق ہوندا اے۔ تجارت انسانی تمدن دی تعمیری قوت بن جاندی اے تے سود اوسدی تخریبی قوت ہو جاندا اے۔ اخلاقی اعتبار نال وی سودی فطرت اے کہ اوہ بندیاں وچ بخل۔ کنجوسی۔ خود غرضی۔ بے رحمی تے زبردستی دیاں منڈیاں صفتاں پیدا کر دیندا اے۔ ہمدردی تے امداد باہمی دی چنگی روح نوں فنا کر دیندا اے۔ اس وجہ توں سود اخلاقی اتے معاشی اعتبار نال انسانی نوع نوں تباہ کر دیندا اے۔ اللہ تعالیٰ سو نوں گھٹاندا اے۔ تے صدقات نوں ودھاندا اے۔ گھٹان تے ودھان دا دینا دا تصور نہیں ہوندا۔ بلکہ آخری زندگی دا خیال ہوندا اے۔

سلم یعنی بدھنی دا بیان

چیز دی قیمت پہلوں دتی جاوے۔ بیع (وکن والی شے) کچھ دھاڑیاں دے بعد دتی جاوے۔ اس نوں سلم کہندے نیں۔ چنھاں چیزاں دی صفت بیان کر دینی ہووے۔ یا اونھاں دی مقدار دا

معلوم ہو جانا ممکن ہووے۔ اونہاں وچ سلم درست اے۔ اتے جنہاں وچ صفت داد سنا تے مقدار داد سنا ناممکن ہووے۔ اونہاں وچ سلم درست نہیں اس توں ایہ نتیجہ نکلا اے۔ ناپ یا تول دیاں چیزاں جیہڑاں قیمت دے بدلے وکدیاں ہوں اونہاں وچ سلم درست اے۔ اس قید وچوں روپیہ تے اشرفی آپے اسی نکل گئے۔ کیونکہ اوہ خود شمن یعنی قیمت ہوندے نہیں۔

گنتی دیاں چیزاں جیہڑیاں قریب قریب اکوں جیہاں ہوں۔ مثلاً اخروٹ۔ انڈے۔ پیسے کچی بچی اٹ اگر اونہاں واسچا معلوم ہووے۔ اتے گزنال ناپیاں ہو یاں چیزاں مثلاً کپڑا۔ بشرطیکہ گز۔ صفت تے اوسدی بناوٹ معلوم ہووے۔ اینہاں وچ سلم درست اے۔ پیسے جنہاں وچ سلم جائز اے۔ اونہاں توں مراد غیر مروج پیسے نہیں۔ مروج پیسے امام محمد رحمۃ اللہ علیہ دے نزدیک شمن وچ شمار ہوندے نہیں۔ اینہاں دی بیع سلم درست نہیں۔ جانور تے اونہاں دے ہتھ پیر۔ سری تے۔ چمڑے وچ شمار دے اعتبار نال۔ لکڑیاں وچ گھٹیاں دے اعتبار نال۔ سبزیاں گڈیاں دے اعتبار نال سلم ناجائز اے۔ جیہڑی چیز معاملہ دے وقت بھانویں ادا کرن دے وقت موجود نہ ہووے۔ اوسدے وچ سلم جائز۔ تازہ مچھلیاں وچ سلم جائز نہیں۔ لون لا کے سکالین دے بعد وزن نال اونہاں وچ سلم درست اے۔ اوس دے نال سلم درست نہیں۔

سلم دیاں شرطیں

- ۱۔ جس چیز وچ سلم کرنی اے۔ اس دی جنس بیان ہونی چاہیدی اے۔ کنک اے۔ یا کوئی دوجی جنس اے۔ جنس بیان نہ ہوتی۔ سلم درست نہیں ہووے گی۔
- ۲۔ اوس چیز دی نوع معلوم ہونی چاہیدی اے۔ بارانی اے یا چاہی۔
- ۳۔ اوس دی صفت بیان ہووے۔ کہ چیز موٹی ہووے گی۔ یا پتلی۔
- ۴۔ مقدار معلوم ہونی چاہیدی اے۔ اوہ چیز ناپ وچ یا تول وچ کتنی ہووے گی۔
- ۵۔ مدت۔ ادا کرن دی مدت معلوم ہونی چاہیدی اے۔ کہ کدوں ادا کیتی جاوے گی۔ اوسدی گھٹ تھیں گھٹ مدت اک مہینہ اے۔
- ۶۔ جیہڑی چیز پیشگی دتی جاوے گی۔ اوس دی مقدار باعتبار ناپ۔ تول یا شمار معلوم ہونی چاہیدی اے۔ مثلاً اتنے روپے دینے نہیں۔
- ۷۔ اوہ جگہ معلوم ہونی چاہیدی اے۔ جتنے سلم دی چیز ادا ہونی اے۔ بشرطیکہ جیہڑی چیز ہووے جس دے وچ بار برداری دی ضرورت ہووے۔ اگر بار برداری دی ضرورت نہ

ہوئے۔ اوس وقت جگہ دے بیان کرن دی کوئی بوڑ نہیں۔ جتنے چاہوئے حوالے کر دیوے۔
۸۔ اصل مال جس دے بدلے وچ سلم داسووا ہویا اے۔ اک دو بے دے جدا ہون توں پہلاں
لے لینا چاہیڈا اے۔

راس المال اتے سلم والی چیز وچ قبضہ کرن توں پہلاں تصرف کرنا درست نہیں۔
رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دا فرمان اے۔ نہ لیوے سوائے سلم دے یا اپنے راس المال
دے۔

بیع فاسد

مردار دی بیع۔ خون دی بیع۔ سورتے شراب دی بیع۔ آزاد شخص تے ام ولد تے مدبر
تے مکاتب دی بیع ناجائز اے۔ اگر ایہ چیزاں خریدن والے کو لوں جائیدیاں رہن اینہاں دی
قیمت نہیں دینی پوگی۔ مچھی نوں شکار کرن توں پہلاں ویچنا۔ ہوا دچ اڈے پکھرو نوں ویچنا۔
پیٹ دے وچ بچے نوں ویچنا۔ تھناں دے اندر دودھ نوں ویچنا۔ سپ دے اندر موتی نوں
ویچنا۔ چھت دی اک اک کڑی نوں ویچنا۔ تھان وچوں اک گزنوں ویچنا۔ شکاری دا جال دیوچ
آن والی چیز نوں مقرر قیمت اتے ویچنا۔ سب صورتاں بیع فاسد دیاں نیں۔ ناجائز نیں۔ کیوں بے
اینہاں ساریاں صورتاں وچ بیع واپتہ نہیں اے۔ اس واسطے بیع فاسد اے۔ نہ ای بیع مزانبہ
درست اے۔ اوسدی صورت ایہ اے درخت اتے پھل نوں ٹھلے ڈگے ہوئے پھلے نال اندازہ
کر کے ویچنا جاوے۔

کنکر مارن دی بیع۔ کپڑے نوں ہتھ لان دی بیع ملامسہ ناجائز نہیں۔ ایہ سب صورتاں
جاہلیت دیوچ کافراں وچ استعمال ہوندیاں سن۔ اسلام میں منع کردتا۔

اقالہ دے بیان وچ

اقالہ یعنی بیع دے واپس کرن دے بیان وچ۔ اقالہ کرنا ویچن والے تے خریدن والے دے
حق وچ بیع نوں فسخ کرنا اے۔ تیجے شخص دے حق وچ نوی بیع ہوندی اے۔ ایتھوں تیک اگر تیجے
شخص میں بیع اول دے موقع اتے اپنا شفعہ دا حق دور کردتا۔ اقالہ دی وجہ توں پھر خریدن دا
دعویٰ کرے درست ہوویگا۔ حق اشفعہ آقا دی طرفوں ہوویگا۔ اقالہ اتنی ہی قیمت نوں درست
ہوویگا۔ جتنی پہلے مقرر ہوئی سی۔ اوس توں ودھ یا گھٹ بناں کسے عیب دے لغو تے فضول

اے۔ شمن دا جاندار ہنا اقلے و امانع نہیں۔ پر بیع و ابلاک ہو جانا اقلے توں روک دیندا اے بیع
وچوں کچھ ضائع ہو جاوے۔ باقی وچ اقلہ ہو سکے گا۔ ضائع وچ نہیں۔

تولیہ : کسے چیز نوں اونھاں داناں اُتے ویچنا جتنے توں خریدی اے۔ تولیہ کہلاندا اے۔
مُراجحہ : پہلی قیمت خرید اُتے نفع لاکے ویچنا مرا بحت کہلاندا اے۔

تولیہ دی صورت وچ دھوبی دی اجرت۔ رنگائی یا کوئی خرچ جیہڑا اوس چیز اُتے ہویا ہو
اوسدا لینا جائز اے۔ ویکن لگیاں ایہ کورے۔ مینوں اتنے توں ایہ چیز پیندی اے۔ نہ کہ میں اتنے توں
خریدی اے۔ دوجی صورت وچ جھوٹ دا احتمال ہو ویگا۔

بائع : ویکن والے نوں اکھدے نیں۔ پر خریدن والے اُتے وی اسدا اطلاق ہو سکدا اے۔
مشتوی : خریدن والا۔

مُبیع : اوہ چیز جیہڑی ویکھی جاوے۔

کبائر

کبیرہ دی جمع دا صیغہ اے۔ کبیرہ کبیر دی مونث دا صیغہ اے۔ کبیرہ فعل دے وزن اتے صفت مشبہ دا صیغہ اے۔

کبیرہ

وڈی شے نوں کہندے نیں۔ شریعت دی اصطلاح وچ اس گناہ نوں کہندے نیں۔ جیہڑا حرام محض ہووے۔ نص قطعی دے نال دینا تے آخرت وچ اوسدے اتے عذاب مقرر ہووے گناہ کبیرہ دی حد مقرر کرن واسطے علماء وچ اختلاف اے۔ پر قرآن شریف اتے حدیث پاک دا مطالعہ کرن دے بعد پتہ لگدا اے۔ کہ کبیرہ اوہ اے۔

۱۔ شارع (صاحب شریعت۔ مراد اس توں رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہیں) جس فعل دے ارتکاب اتے شرعی سزا مقرر فرمائی اے۔

۲۔ اوسدے بارے وچ نازل ہوئی ہووے۔

۳۔ دلیل قطعی دے نال اوس دے ارتکاب توں روکیا گیا ہووے۔

۴۔ اوہ فعل جیہڑا دین دی ہتک دا سبب ہووے۔

ایہ سب گناہ کبیرہ دیاں صفتاں نیں۔ جس گناہ وچ ایہ صفتاں موجود نہ ہوں۔ اوہ

صغیرہ اے۔

کبیرہ گناہاں دے مرتبے مختلف نیں۔ یعنی کچھ دو جیاں توں وڈے تے بہت برے

نیں۔ جہنا نذی حقیقت حدیث دے مطالعہ توں ثابت ہوندی اے۔ کیونکہ حدیث پاک توں کبار دے

صحیح انضباط ثابت نہیں ہوندا۔ اس واسطے علماء نہیں کبار دے گنن وچ اختلاف کیتا اے۔

بعض علماء دا خیال اے۔ کبار ایہ نیں۔

(۱) ناحق قتل کرنا (۲) زنا کرنا۔

- (۴) لواطت کرنا (یعنی خلاف فطرت کم دار تکاب) (۳) پھوری
- (۵) سوراگوشٹ (۶) شراب پینا
- (۷) ساریاں نشہ والیاں چیزاں دا استعمال کرنا -
- (۸) دھکا دھوڑی کر کے کسے کو لوں کوئی چیز کھوہ یعنی -
- (۹) زنا دی شمت لونی (۱۰) جھوٹی گواہی دینا -
- (۱۱) سود کھانا (۱۲) رمضان دا جان بچھ کے توڑ دینا -
- (۱۳) جھوٹی قسم کھانا (۱۴) قطع رحم کرنا
- (۱۵) مسلماناں ماں پیونوں ناحق تنگ کرنا (۱۶) مذہبی رٹائی یعنی جہاد وچوں نس آنا -
- (۱۷) یتیمان دا مال کھانا - (۱۸) تول ماپ وچ بے ایمانی کرنا -
- (۱۹) وقت توں پہلاں بھار سمجھ دیاں نماز پڑھ یعنی -
- (۲۰) زکوٰۃ دین توں انکار کرنا - (۲۱) مسلماناں نال ناحق لڑنا -
- (۲۲) رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دی طرف جھوٹی گل دی نسبت کرنی -
- (۲۳) صحابہ نوں گالیاں دینیاں - (۲۴) بناں عذر دے گواہی نوں چھپانا -
- (۲۵) رشوت یعنی (۲۶) میاں بیوی وچ نا اتفاق کرانی -
- (۲۷) بادشاہ کول چغلی مارنی -
- (۲۸) طاقت ہونڈیاں سونڈیاں نیک کم نوں چھوڑ دینا تے برے کم نوں کرنا -
- (۲۹) قرآن پاک نوں یاد کر کے بھلا دینا - (۳۰) جانوراں دا ساڑنا
- (۳۱) بناں شرعی عذر دے عورت دا اپنے خاوند دی اطاعت نہ کرنا -
- (۳۲) خداوند تعالیٰ دی رحمت توں مایوس ہونا -
- (۳۳) اللہ تعالیٰ دے عذاب توں بے وقوف ہونا -
- (۳۴) علماواں دی توہین کرنا - (۳۵) عورت نال ظہار کرنا -
- (۳۶) سب توں وڈا گناہ ایہ لے -
- کبیرہ اتے اصرار کرنا - اس طرح اصرار کرنا کفر دی حد تک جا پہنچد لے -

اسلام کے فرقے - بہتر فرقے

اسلام کے کل تہتر فرقے ہیں۔ اک اونٹنوں و چوہوں اہل سنت و الجماعت والے۔ باقی بہتر نہیں جیڑے اس توں و کھرے نہیں۔ اصل دے وچ چھ فرقے ہیں۔

(۱) رافضیہ (۲) خارجیہ (۳) جبریہ (۴) قدریہ (۵) جہمیہ (۶) مرجیہ
ایہنا مذہب پھیرا گوں چھ فرقے ہیں۔ اس حساب نال سارے بہتر فرقے ہو گئے۔ رہناں وچوں
ہر کوئی اپنے آپ نوں سدھے راہ تے سمجھدا لے۔ باقیوں نوں بھلیا ہو یا خیال کردا لے۔

۱۔ رافضیہ

- ۱۔ علویہ : ایہ حضرت علی رضی اللہ عنہ نوں نبی مندے نہیں۔
- ۲۔ اجریہ : ایہ حضرت علی رضی اللہ عنہ نوں نبوت وچ شریک من دے نہیں۔
- ۳۔ شیعہ : ایہ ہر اس آدمی نوں کافر سمجھدے نہیں۔ جیڑا حضرت علی رضی اللہ عنہ نوں ساریاں صحاباں توں افضل نہ سمجھے۔

۴۔ اسحاقیہ : ایہنا مذہب خیال لے نبوت ختم نہیں ہوئی۔

۵۔ زیدیہ : کندے نہیں نماز دی امامت واسطے حضرت علی رضی اللہ عنہ ہوراں دی
اولاد بناں ہو رکوئی آدمی نہیں چاہیدا۔

۶۔ عباسیہ : ایہ حضرت عباس بن عبدالمطلب ہوراں دے سوا ہو ر کسے نوں امام نہیں
من دے۔

۷۔ امامیہ : جیڑے زمین نوں امام غیب توں خالی نہیں جاندے۔ نماز صرف بنی ہاشم
دے پکھے پڑھدے نہیں۔

۸۔ نادسیہ : کندے نہیں جیڑا آدمی اپنے آپ نوں دوجے توں فاضل سمجھے۔ اوہ کافر آ۔

۹۔ متناسخیہ : کندے نہیں جدوں جان انسان دے جسم وچوں نکل جاندی لے اوہ دوجے
قالب وچ چلی جاندی لے۔

۱۰۔ لاعنیہ : جیڑے حضرت طلحہ رضی اللہ عنہ۔ حضرت زبیر رضی اللہ عنہ تے حضرت
عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا تے لعنت کردے نہیں۔

۱۱۔ راجعیہ : کندے نہیں حضرت علی رضی اللہ عنہ دوجی وار دنیا وچ آن گے۔

۱۲۔ مرتضیہ : کہندے ہیں۔ مسلمان بادشاہ دے نال لڑائی کرنی جائزے۔

۲۔ خارجیہ

۱۔ رزقیہ : کہندے ہیں خواب دے وچ کوئی آدمی نیکی نہیں دیکھدا۔ کیوں جے وحی بند ہو گئی اے۔

۲۔ ریاضیہ : کہندے ہیں۔ ایمان قول صالح۔ عمل صالح۔ نیت تے سنت اے۔

۳۔ ثعلبیہ : کہندے ہیں۔ ساڈے کم خداوند تعالیٰ دی خواب وچ حاصل ہوئے ہیں۔ اوسدی قدرت تے خواہش نال حاصل نہیں ہوئے۔

۴۔ فاضلیہ : کہندے ہیں۔ ایمان و فرض ہونا معلوم نہیں ہويا۔

۵۔ خلفیہ : کہندے ہیں۔ کفار دے مقابلے کو لوں اگر دو گئے ہوں۔ نسا کفر اے۔

۶۔ کوزیہ : کہندے ہیں۔ زیادہ ملن توں بناں بدن پاک نہیں ہوندا۔

۷۔ کنریہ : کہندے ہیں۔ زکوٰۃ فرض نہیں اے۔

۸۔ معتزلہ : کہندے ہیں۔ شر اللہ تعالیٰ دی تقدیر نال نہیں اے نماز بدکار امام نال جائز

نہیں اے۔ ایمان بندے دے کسب نال اے۔ قرآن شریف مخلوق اے۔

مردنوں دعاتے صدقہ نال فائدہ نہیں ہوندا۔ معراج بیت المقدس توں اگے ثابت

نہیں اے۔ حساب کتاب۔ میزان دی کوئی حقیقت نہیں اے۔ فرشتے مومنوں

توں افضل نہیں۔ قیامت دے دیہاڑے اللہ تعالیٰ دا دیدار نہیں ہووے گا۔

او ایام دی کرامت کوئی چیز نہیں اے۔ بہشت والیاں واسطے سونا وی اے

مرنا وی اے۔ مقتول اپنی موت نال نہیں مردا۔ قیامت دیاں نشانیاں مثلاً

دجال وغیرہ کجھ وی نہیں۔

۹۔ کیمونیہ : کہندے ہیں۔ ایمان بالغیب باطل اے۔

۱۰۔ محکمیہ : کہندے ہیں۔ اللہ تعالیٰ دا خلقت اتے کوئی حکم نہیں اے۔

۱۱۔ سراجیہ : کہندے ہیں۔ پہلیاں لوکاں دے حالات ساڈے واسطے کوئی حجت

نہیں اے۔ اونھاں انکار کرنا واجب اے۔

۱۲۔ افسسیہ : کہندے ہیں۔ بندے نون اوسدے اعمال دی جزا نہیں ملدی۔

۳۔ جبریہ

۱۔ مضطربہ : کندے نہیں نیکی تے برائی خداوند تعالیٰ وی طرفوں اے۔ بندے دا کوئی اختیار نہیں اے۔

۲۔ افعالیہ : کندے نہیں۔ بندہ فعل تے کردا اے۔ پر اوس نون قدرت تے اختیار نہیں۔
۳۔ سعیہ : کندے نہیں۔ بندے واسطے تے قدرت اے۔ پر اوہ قدرت تے طاقت خداوند تعالیٰ نہیں دتی۔

- ۴۔ تارکیہ : کندے نہیں۔ ایمان دے بعد ہو کوئی چیز فرض نہیں اے۔
۵۔ بجثیہ : کندے نہیں۔ ہر کوئی اپنا حصہ کھاندا اے۔ کسے نون کچھ دینا ضروری نہیں اے۔
۶۔ متمنیہ : کندے نہیں۔ بھلائی اوہ اے۔ جس دے تون دل نون تسلی ہووے۔
۷۔ کستارنیہ : کندے نہیں۔ ثواب تے عذاب عمل تون زیادہ نہیں ہوندا۔
۸۔ حبیبیہ : کندے نہیں۔ دوست اپنے دوست نون کدی وی عذاب نہیں دیندا۔
۹۔ خوفیہ : کندے نہیں۔ دوست کدی وی نہیں ڈراندا۔
۱۰۔ فنکریہ : کندے نہیں۔ حق دی معرفت و پرچ فکر کرنا عبادت کو لوں چنگا اے۔
۱۱۔ حسبیہ : کندے نہیں۔ دنیا و پرچ قسمت نہیں اے۔
۱۲۔ حاجتیہ : کندے نہیں۔ جہوں کم خداوند تعالیٰ وی تقدیر نال ہوندے ہیں۔ بندے تے کوئی حجت نہیں اے۔ جس دی وجہ تون اوہ گرفتار کیتا جاوے۔

۳۔ قدریہ

- ۱۔ امدیہ : کندے نہیں۔ فرض داسا نون اقرار اے۔ پر سنت تون انکار اے۔
۲۔ ثنویہ : کندے نہیں۔ نیکی نیردان (خدا) تون اے۔ برائی (اہل من یعنی شیطان) تون اے۔
۳۔ کیسیانیہ : آکھدے نہیں۔ ساڈے اعمال مخلوق نہیں۔
۴۔ شیطانیہ : آکھدے نہیں۔ شیطان دا کوئی وجود نہیں۔
۵۔ شریکیہ : آکھدے نہیں۔ ایمان غیر مخلوق اے۔ کدی ہوندا اے۔ کدی نہیں ہوندا۔
۶۔ وہیبیہ : آکھدے نہیں۔ ساڈے افعال داسن کوئی بدلہ نہیں ملیگا۔
۷۔ رویدیہ : آکھدے نہیں۔ دنیا فانی نہیں اے۔
۸۔ ناکسہ : آکھدے نہیں۔ اہم دے نال لڑائی کرنی جائز اے۔

- ۹- ستبریہ : اکھڑے نہیں۔ گنہگار وہی توبہ قبول نہیں ہوندی۔
 ۱۰- فاسطیہ : اکھڑے نہیں۔ علم۔ حکمت۔ مال تے ریاضت و احاصل کرنا فرض اے۔
 ۱۱- نظامیہ : اکھڑے نہیں۔ اللہ تعالیٰ نون شی اکھنا جائز اے۔
 ۱۲- متوفیہ : اکھڑے نہیں۔ اسپس نہیں جان دے۔ شمر مقدار اے۔ یا نہیں۔

۵- جہمیہ

- ۱- معطلیہ : اکھڑے میں اللہ تعالیٰ دیاں صفتاں مخلوق نہیں۔
 ۲- متوالبصیہ : اکھڑے نہیں۔ علم۔ قدرت تے مشیت مخلوق نہیں۔ پر خلق غیر مخلوق اے۔
 ۳- متراقبیہ : اکھڑے نہیں اللہ تعالیٰ مکان وچ اے۔
 ۴- واردیہ : اکھڑے نہیں۔ جہڑا دوزخ وچ جاوے گا۔ باہر کدی دی نہیں آوے گا۔
 مومن دوزخ وچ نہیں جاویگا۔
 ۵- صرقیہ : اکھڑے نہیں۔ دوزخی دوزخ وچ اس طرح سڑن گے اونھاں دا نشان
 تک باقی نہیں رہن لگا وچ دوزخ دے۔
 ۶- مخلوقیہ : اکھڑے نہیں۔ زبور۔ توراہ۔ انجیل تے قرآن پاک مخلوق میں۔
 ۷- عبریہ : اکھڑے نہیں۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم اک عظیم شخص سن۔ تے داناس
 (عاقل تے حکیم) پر رسول نہیں سن۔
 ۸- فانیہ : اکھڑے نہیں۔ بہشت تے دوزخ دونوں فنا ہو جان گے۔
 ۹- زنادقیہ : اکھڑے نہیں۔ معراج رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں نون روحانی ہویا
 سی۔ جسمانی نہیں سی ہویا۔ خداوند تعالیٰ نون دنیا وچ وی دیکھیا جا سکدا اے۔
 عالم قدیم اے۔ قیامت کوئی چیز نہیں اے۔
 ۱۰- لفظیہ : اکھڑے نہیں۔ قرآن پاک قاری واکلام اے۔ نہ کہ الہی کلام اے۔ پر قرآن پاک
 دے معنی کلام الہی نہیں۔
 ۱۱- قبریہ : عذاب قبر دے منکر نہیں۔
 ۱۲- واقفیہ : اکھڑے نہیں۔ قرآن پاک دے مخلوق ہون وچ سانوں توقف اے۔

۶- مرجیہ

- ۱- تارکیہ : اکھڑے نہیں۔ ایمان دے بعد کوئی چیز فرض نہیں اے۔

۲۔ شایبہ : آکھدے نہیں جس نے لا الہ الا اللہ آکھیا۔ اوہ جو چاہوے کرے۔ اوس دے اتنے کوئی عذاب نہیں اے۔

۳۔ راجیبہ : آکھدے نہیں۔ بندہ بندگی نال مقبول نہیں ہوندا تے گناہ نال گنہگار نہیں ہوندا

۴۔ شاکیبہ : اپنے ایمان وچ شک رکھدے نہیں۔ نالے آکھدے نہیں۔ روح ایمان اے۔

۵۔ نسیمیہ : کسندے نہیں۔ ایمان علم اے۔ جیہڑا آدمی سارے اوامرتے تو الہی نون نہیں جاندا۔ اوہ کافر اے۔

۶۔ عہلیہ : آکھدے نہیں۔ ایمان عمل اے۔

۷۔ منقوصیہ : آکھدے میں۔ ایمان کدی گھٹ جاندا اے۔ کدی ودھ جاندا اے۔

۸۔ مستثنیہ : آکھدے میں۔ اسیں انشاء اللہ مومن آں۔

۹۔ اشربہ : آکھدے نہیں۔ قیاس باطل اے۔ اسدے وچ دلیل دی صلاحیت نہیں۔

۱۰۔ بدعیہ : آکھدے نہیں۔ امیر دی اطاعت واجب اے۔ بھانویں اوہ گنہگاری دا حکم دیوے۔

۱۱۔ مشبیہہ : آکھدے نہیں۔ اللہ تعالیٰ نہیں حضرت آدم علیہ السلام ہوراں نون اپنی شکل نئے پیدا کیتا۔

۱۲۔ مشویہہ : آکھدے میں۔ واجب۔ سنت۔ مستحب سب اکو اسی نہیں۔ ایہ بہتر فرقیان دی تفصیل اے۔ مختلف کتاباں وچوں ڈھونڈنی پندی اے۔

ذبح دا بیان

ذباغ ذبیحہ دی جمع دا صیغہ اے۔ ذبیحہ اس جانور نون آکھیا جاندا اے جیہڑا ذبح کیتا جاوے
ذبح گلے دے کٹن نون آکھدے نہیں۔

ذبح دیاں قسماں نہیں۔

۱۔ ذبح اختیاری ۲۔ ذبح اضطراری

۱۔ ذبح اختیاری ایہ اے۔ ہوٹھ تے جباڑے دے وچکار کٹنا۔

۲۔ ذبح اضطراری ایہ اے۔ سارے جسم وچوں جتھے ہو سکے زخمی کر دتا جاوے۔ مثلاً
اجیہا وحشی جانور جوں دے ذبح اختیاری اے قدرت نہ ہووے۔ بسم اللہ اکبر پڑھ کے

تیرا یا جاوے۔ یا کوئی ہو اور از جس دے نال اوہ زخمی ہو جاوے۔ یا کتا چترا یا شکاری باز چھوڑا
جاوے۔ جانور زخمی ہو کے ڈگ پوے۔ تے مر جاوے۔ ایہ ذبح اضطراری اے۔ اسدا کھانا جائز
اے۔

چھرا یا غلیل داماریا ہویا ذبح نہیں ہوندا۔ کیونکہ ایہ چیزاں توڑ جانڈیاں ہیں۔ زخمی نہیں کر دیاں
ادکھاں دے ماریاں ہویاں وچ ذبح اختیاری دی لوڑ ہوندی اے۔

ذبح اختیاری اصل اے۔ تے ذبح اضطراری اس دا بدل اے۔ اصل دیاں ہونڈیاں بدل
دی لوڑ نہیں پیندی۔ ذبح اختیاری وچ جانور دا پورا خون نکل جاندا اے۔ تے ذبح اضطراری دے
وچ خون مٹھورا مٹھورا نکلدا اے۔

جدوں ذبح اختیاری تو عاجز آ جاوے۔ پھر ذبح اضطراری اختیار کرنی چاہیدی اے۔ مسلمان
اہل کتاب (یعنی یہودی۔ نصرانی) لڑکے۔ عورت۔ گنگے تے بے جنتہ شخص دا ذبیحہ حلال اے۔
آتش پرست۔ بت پرست۔ مرتد۔ احرام بدھے ہوئے شخص تے ذبح کر دے وقت
بسم اللہ دے چھوڑ جان والے دا ذبیحہ درست نہیں اے۔ اگر بھل بھلیکھے بسم اللہ چھوڑ جاوے۔
اوس دا ذبیحہ حلال اے۔

امام صاحب دی دلیل ایہ اے قرآن پاک وچ وارد اے۔ لَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ
يَذْكُرْ سَمِ اللّٰهِ عَلَيْهِ۔ نہ کھاؤ اس چیز نوں جس دے اتے اللہ داناں لیا نہیں
گیا۔ بھل بھلیکھے دے بارے وچ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا ارشاد اے۔ سُرِفِعَ عَنْ
أُمَّتِي الْخَطَاةُ وَالنِّسْيَانُ۔ میری امت نوں پھل چک معاف اے۔

ذبح دے وقت خداوند تعالیٰ دے ناں دے نال کہے ہو ورنال لینا یا اس طرح آکھا کہ الہی
اس جانور نوں قلانے دی طرفوں قبول کر۔ ذبیحہ نوں مکروہ کر دیندا اے۔ ایہ لفظ اگر بسم اللہ پڑھن
توں پہلاں یا جانور دے لٹان توں پہلاں آکھے جان۔ مکروہ نہیں اے۔ ذبح دا مقام گلے تے
سینہ دی ہڈی دے وچ اے۔ ذبح دے وچ زخرا۔ کھان پین دیاں رگاں۔ دوشہ رگاں اوسدے
آلے دو آلے دیاں کٹیاں چاہیدیاں ہیں۔ چار وچوں ترے وی کٹیاں جان۔ تے ذبح درست
اے۔

ذبح واسطے چھری تیز کرنی مستحب اے۔ سر دکھرا ہو جاوے۔ یا گدی دی طرفوں کٹناوی
مکروہ اے۔ اونٹ دا خر کرنا سنت اے۔ یعنی اوسدے سینے دے اتے یا گردن دے تھلے

نیزہ مار یا جاوے۔ گان۔ بکری دا ذبح کرنا بسنت لے۔
 ماں دے ذبح ہون نال اوسدے پیٹ دا بچہ ذبح نہیں ہوندا۔ ذبح دے بعد پیٹ
 وچوں بچہ مردہ نکلے۔ تے مردار ہووے گا۔ زندہ نکلے تے اوس نوں ذبح کیتا جاوے۔

حلال۔ حرام جانور

- ۱۔ کچلیاں والے جانور حرام نہیں۔ یعنی ونکیاں ونداں والے۔ بلی۔ شیر۔ چیترا۔
- ۲۔ پرندے جیہڑے پنجیاں نال شکار کردے نہیں۔ حرام نہیں۔ باز۔ ال۔ ترمتی۔ عقاب۔
- ۳۔ کھیتی وچ رہن والا کاں حلال لے۔ ابلق کاں حرام لے۔ حرام تے مردار کھان والا۔
- ۴۔ وچو۔ گوہ۔ ڈہمو۔ کچھوا۔ زمین وچ رہن والے جانور۔ سپ۔ چوہا۔ اٹھوہاں۔ اہلی
 (دوستیاں دا) کھوتا۔ خچر۔ گھوڑا حرام نہیں۔
- ۵۔ جھنگل گدھا (گورخ) حلال لے۔
- ۶۔ خرگوش حلال لے۔
- ۷۔ جس جانور دا کھانا درست نہیں۔ اوسدا گوشت تے چم ذبح کرن نال پاک ہو جاندے نہیں۔
 کھانا حرام لے۔
- ۸۔ آدمی۔ سور دا چم پاک نہیں ہووے گا
- ۹۔ پانی دے جانوراں وچوں مچھی توں بناں باقی سارے جانور حرام نہیں۔ آپ مرکے تردی
 تردی پانی دی سطح اتے آجان والی مچھی دی حرام لے۔
- ۱۰۔ مچھی تے ٹڈی (مکڑی۔ کھیتاں نوں کھان والی) بغیر ذبح دے حلال نہیں۔

نماز دے فرض

نماز دے چھ فرض ہیں۔

- ۱۔ قیام | کھڑا ہونا۔ یعنی اتنا کھلونا جس دے وچ فرض قرأت کیتی جاسکے۔
 فرض تے واجب نمازاں وچ کھلونا فرض لے۔ باقی وچ نہیں۔
- فجریاں سنناں وچ کھلونا فرض لے۔
- تراویح وچ کھلونا فرض نہیں لے۔

عذر دیاں ہونیاں کھلونا فرض نہیں۔

۲۔ قرأت یعنی قرآن مجید دا پڑھنا۔ اک آیت لمی دا پڑھنا فرض اے۔ تے چھوٹیاں آیتاں دا پڑھنا۔

۱۔ فرض نمازاں وچ صرف دو رکعتاں وچ قرأت فرض اے۔

۲۔ وتراتے نفل نمازاں دیاں ساریاں رکعتاں وچ قرأت فرض اے۔

۳۔ رکوع۔ ہر رکعت وچ اک وار رکوع کرنا فرض اے۔ اتنا جھکنا چاہیدا۔ دونوں ہتھ گڈیاں تک لگ جاوے۔

۴۔ سجدہ۔ ہر رکعت وچ دو سجدے فرض نہیں۔ اک سجدہ قرآن پاک دی رونال فرض اے تے دو جا سجدہ حدیث نال ثابت اے۔

۵۔ قعدہ آخرہ۔ یعنی دو جا التحيات۔ جیہڑا نماز دی آخری رکعت وچ دوہاں سجدیاں دے پیچھے ہوندا اے۔

۶۔ نمازوں اپنے فعل نال پورا فرض اے۔

نماز دے مستحب

۱۔ تکبیر تحریمہ اکھدیاں مرداں نوں اپنے ہتھ پادر وچوں باہر کٹھنے جدوں عذر نہ ہووے۔

۲۔ کھلون دی صورت وچ نماز سجدہ دی جگہ جمائی رکھنا۔

۳۔ ممکن حد تاہیں کھنگ یا اباسی نوں روکنا۔

۴۔ اباسی آجلے اوس نوں ہتھ نال بند کرنا۔

۵۔ امام صاحب دے قد قامت الصلواة کہن نال تکبیر تحریمہ اکھنا۔

۶۔ دوہاں التحيات وچ اوہ ہی التحيات پڑھنا جیہڑا حضرت عبداللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ ہوراں توں مروی اے۔

۷۔ دعا قنوت اللہم انا نستعینک پڑھنا۔

نکاح

فضولی: اوہ شخص اے۔ جیہڑا زول ہووے۔ نہ اسیل ہووے۔ تے نہ وکیل ہووے۔

اصیل : اوہ شخص اے جیہڑا اپنے نال نکاح کراوے ۔
 وکیل : اوہ شخص جیہڑا کسے دوجے دا نکاح کرا نڈا اے ۔ پر اوسدی اجازت نال ۔
 ولی : اگر وکیل بغیر اذن دے نکاح کراوے ۔ اگر اینہاں دوہاں وچ اوہ قرابت اے ۔
 جیہڑی نکاح وچ معتبر ہوندی اے ۔ اوس نون ولی کہندے ۔
 فضولی : اگر اوہ قرابت نہ ہووے ۔ اوس وقت اوہ آدمی فضولی کہلاندا اے ۔

حامد شاہ عباسی

ناں - حامد شاہ ناں لے تخلص حامد کر دے سن - پیو دانان سید عطا اللہ ولد سید اعظم سی -
 ماورالہنر دے علاقے دے رہن والے سن - اینہاں دا پیدائش داسن ۱۱۶۱ ہجری لے - ایہ
 عباسی خاندان نال تعلق رکھن والے سن - اینہاں دے وڈیرے ایران زمین وچوں نقل مکانی کر کے
 ہندوستان وچ آ گئے - اونہاں نے اک جگہ ٹھک کے اپنا مقام نہیں کیتا - جائیں جائیں پھر
 تے اک شہرتوں دوجے شہر وچ نقل مکانی کر دے ہے - اسدے متعلق خود لکھدے نیں -
 اخبار حامد دیوچ -

وطن بزرگاں کچھ لیاں ماورالہنر یقین

مول نہ وطن بیٹریا اندر ہند زمین

اپنے جنم دے بارے حامد ہوریں خود لکھدے نیں -

کیتا سی اہ شروع جاں عمر سی آہی ویہ

کیتا جدوں تمام سی عمر آہی تریہ

ہجرت بعد رسول دے جس دن تھی تیار

آہی سن اکاڑے اک سواک ہزار

قصہ ہو یا ختم جاں کیتے بیت شمار

بیچ ویہاں تے بیچ سے ہو یا بیچ ہزار

ایہ قصہ حامد ہوراں نیں ویہ سال دی عمر سے شروع کر کے تریہ سال دی عمر وچ ختم

کیتا - وہ سالان دیوچ قصہ پورا ہو یا

دہاں برساں وچ آکھیا قصہ جوڑ تمام

ایس توں اہ وی پتہ چلدا اے۔ کہ حامد ہوراں ویہ ورہیاں دی عمر وچ شعر کنا شروع کیتا سی۔
جدوں ایہ قصہ لکھیا جا رہیا سی۔ اوس وقت حامد ہوریں موضع چونہ تحصیل پٹھان کوٹ وچ
اک مسیت دے پیش امام سن۔ عام لوکاں نوں و عطا نصیحت کرناں آپ ہواں داکم
سی۔ اپنی امامت دے بارے لکھدے نہیں۔

آک یار جگا وندا مینوں نال نیاز

اٹھ اما ما حامد اہویا وقت نماز

کشتہ ہوریں لکھدے نہیں۔ حامد ہوراں دا وعظ کجھ کر اڑا ہوندا سی۔ پنڈویاں راجپوتان

نے اک مراسی کولوں اینہا مذی (ہجو) سٹھ لکھوائی۔ جیدا اک شعراہ سی۔

حامد ملا شاعر لانبڑا جیہا قد

وچ مسیت پیٹھ کے کس کس کے مانے

حامد ایہ سن کے ہولا کھا ہو گیا۔ اوسے وقت جواب دتا۔

حامد اے چاہیں غازی تھیویا لک نبھیں تلوار

پہلوں ماریں نگھڑاں پچھوں کافر مار

کسے ہندو جوتشی نے کجھ ہون والیاں گلاں کیتیاں۔ حامد ہوراں آکھیا عنیب دا علم

اللہ تعالیٰ دی ذات نوں اے۔ جوتشی نے چوٹ کر دیاں آکھیا ایہ علم مسلماناں نوں نہیں آوندا۔

ایہ جانن واسطے کہ نجوم۔ جوتش دا علم مسلماناں نوں نہیں آوندا۔ پہلے ابو معشر بلخی۔ ابوریحان

البیرونی تے حکیم عمر خیانی ہوراں دے حالات زندگی پڑھے۔ پھر اندازہ لاؤ۔ کہ ہندو جوتشی بالکل

جھوٹا سی، حامد ہوریں گرمی کھا کے بنارس جاوڑے۔ اوتھے جوتش دا علم چنگی طرح پڑھ کے

واپس وطن آئے۔ تے ہندو جوتشیاں نوں دنگا ریا۔ آکھیا۔ نجوم جوتش دا علم عربی فارسی وچ آ۔

پر میں ہندی وچ وی مقابلہ کرن واسطے تیار ہاں۔

جنگ نامہ ختم کرن دے بعد حامد ہوراں اپنی دہ سالانہ دی محنت نوں پرتھی سنگھ بسنت

بالندھ دے راجے دے وزیر اللہ بخش دی خدمت وچ پیش کیتا۔

اوس درباروں ویکھیا میں ہے اک وزیر

وسے وچ تولا ہرے اوہ صاحب تدبیر

مسلم مومن آوندا نظر کے نیت راس

نام وزیر اللہ بخش اندر قوم مہنہ اس

جنگ نامے دی وجہ تالیف وچ لکھ کے نہیں۔

ناہیں دعویٰ شعر واناہیں شاعر مول

گنڈ تپ میرا ہو گیا وچ جناب متبول

پہلوں میں حسین وی کہی شہادت جان

قصہ مول نہ اکھیا آما وچ کھپان

میں ڈٹھے وچ خواب دے حضرت حسن حسینؑ

جگر رسول اللہ دے شیر اندر ثقلین !

دوہاں نے فرمایا عاجز تائیں جان

حالت ساڈی جو ہوئی کرہن کل عیان

جو کج ساڈا اکھیا دتا سب سنا

راضی ایس غلام تے ہوئے شیر خدا

مینوں حضرت حسن نے ادہ نہ فرمایا جان

تہمت میرے حرم دے اتے مول نہ آن

زہر دتی اسماء نے میرے تائیں گھول

کہ بانو دانا نام کیوں قصے اندر رول !

کہیا شاہ حسین نے میں ہو یا مظلوم

ایسر میرے ویر دا قصہ کر معلوم

پانی فتح یزید نے آن امام حنیف

کیکر میرے ویریاں پہنچ سی تکلیف

حالت ساڈی جو کہی ہوئی ہے اہ خوب

ایسر شاہ حنیف دا قصہ ہے مطلوب

حامد ہوراں دی دوجی کتاب اخبار حامد لے۔ جیٹری ۱۹۱۱ء ہجری وچ لکھی گئی۔ اس

دے وچ دنیاوی پیدائش۔ حضرت آدم علیہ السلام۔ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دے

حالات - دوزخ - بہشت برو جزا - سزا دادا ذکر اے۔
 آپے سن ستانوںے اک سواک ہزار
 ہجرت پاک رسول دی ہوئی اتیہار
 جاں میں اس کتاب دے کیتے بیت شمار
 چھتر سبھے بیت لے تیراں جاں ہزار

۱۳۷۶ شعر ہوئے۔

حامد ہوراں دی تیجی کتاب ہیر حامد اے۔ جیہڑی ۱۲۲۰ ہجری وچ مکمل ہوئی۔ اسدے
 وچ نویں گل اہ اے کہ ہر عنوان دے بدلے اک دو بیٹی چار مصرعیاں والی لکھی اے۔ جیہڑی عنوان
 واکم دیندی اے۔

صفت خدا دی کیمیا پارس نعت رسول
 جس اوج زر ہونڈی وچ درگاہ معتبول
 صفت خدا رسول دی کہے سوئی معتبول
 حامد وچ جناب دے کون اسد اسمتول
 ایہ رباعی حمد دا عنوان اے۔ پھیر حمد اسطرح شروع ہونڈی اے۔

پہلاں رب دی صفت ثنا کیئے خالق پاک ہے سبھ جہاں دا جی

موجودا ساری جو موجود کیتی خاوند عرش تے کون و مکان دا جی

کشتہ ہوراں نے ہیر حامد لے متعلق بہت کجھ لکھیا۔ جیہڑا اونھا تے لکھے ہوئے تذکرہ وچوں
 پڑھیا جاسکدا اے۔ کہ ہیر ہیر نے رانجھے دی ننیا کرن دے بعد اک فرضی چودہویں رات و افسانہ
 گھر کے لکھ دتا اے۔ پھیر ہیر رانجھے دے جذباتی عشق نوں سچے عشق و انان دے دتا اے۔ کہ ہیر
 ہیر دیاں سہیلیاں دا طورے خان دی فوج نال ٹا کر ادکھا دتا اے۔

حامد ہوراں دی ستویں کتاب احکام الصلوٰۃ واذکر کشتہ ہوراں نے اپنے تذکرہ وچ کہہ کے
 نہیں کیتا۔ شفیق عقیل نے اپنی مشہور کتاب پنجابی کے پانچ قدیم شاعر وچ کیتا اے۔

حامد ہوراں دی وفات بارے سارے تذکرے خاموش نیں۔ اونھاں دی وفات دا کجھ

پتہ نہیں چلدا۔

پنجابی مرثیے دے بارے۔ پنجابی زبان وچ مرثیہ پرانیاں دناں توں لکھیا جاندا اے۔

شاعری دی موٹیاں چوں قسماں وچ اک مرثیہ وی اے۔ غزل۔ قصیدہ تے رباعی باقی دیاں ترے
 قسماں نیں۔ مرثیہ عربی۔ فارسی شاعری وچ اک مستقل صنف اے۔ فارسی شاعری دا اثر اردو تے
 پنجابی یا باقی زبانوں اتے ہويا۔ اس واسطے پنجابی وچ مرثیہ لکھن والیاں دی تعداد بہت زیادہ اے
 پنجابی شاعری دی وچ واقعہ کربلا دے متعلق جو کچھ لکھیا جاندا اے۔ اوہ اک موقع یا اک کردار یا کسے
 اک چیز دی تفصیل اتے مشتمل نہیں ہوندا۔ بلکہ اردو۔ فارسی شاعراں دے برخلاف مذہب توں لے
 کے اخیر تک جنگ نامے دے سارے حالات لکھ دتے جاندے نیں۔ واقعہ کربلا دے بارے
 جتنے وی جنگ نامے لکھے جاندے نیں۔ اونھاں وچ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوران دی پیدائش توں
 لے کے یزید دی وفات یا امام حنیف ہوران دی جنگ تیکر بیان ہوندا اے۔ جنگ نامہ حامد داوی
 ایہو انداز اے۔

بہت سارے جنگ نامے ایہو جیہے وی نیں۔ جنھاں وچ کربلا وچ شہید ہون والیاں وچوں
 کسے اک دے مفصل حالات دتے جاندے نیں۔ ایہ وی ضروری نہیں۔ جنگ نامہ وچ صرف کربلا
 دے واقعات ذکر کیتا جاوے۔ بلکہ پنجابی وچ جنگ بدر۔ جنگ احد یا دو جہاں جنگاں دے حالات
 وہی جنگ نامے دی صورت وچ پیش کیتے جاندے نیں۔

جنگ نامے نوں رجز نامہ وی کہیا جاسکدا اے۔ کیوں جے اس دے وچ مختلف جنگاں دے
 واقعات تے درج ہوندے نیں۔ نلے لڑائی دا نقشہ بیان کیتا جاندا اے۔ چونکہ واقعہ کربلا
 دی انصاف تے ظلم اتے حق تے باطل دا معرکہ سی۔ اس واسطے پنجابی شاعراں نے اس واقعہ نوں وی
 جنگ نامے دی شکل وچ پیش کیتا اے۔ مرزا انیس اتے دیر ہوران نے اسے واسطے حضرت امام
 ہوران اتے اونہاندے ساتھیوں دی منظوم بیانیہ شہادت اتے خاص انداز وچ اردو زبان
 وچ مرثیہ لکھے۔ اس مرثیہ لکھن دا اثر پنجابی شاعراں اتے وی پایا۔ اونہاں نے جنگ نامہ دی صورت
 وچ اس واقعہ نوں دگدگان انداز وچ پیش کیتا۔

پنجابی زبان وچ کئی جنگ نامے موجود نیں۔ شفیع عقیل ہوران دی تحقیق دے مطابق سب توں
 پرانا جنگ نامہ حافظ شاہ جہاں ہوران دا لکھیا ہويا اے۔

باوا بدھ سنگھ ہوریں پریم کہانی وچ لکھدے نیں۔ حافظ شاہ جہاں مقبل ہوریں محمد شاہ دے
 زمانے وچ ہوئے نیں۔ اونھاں اپنا جنگ نامہ ۱۱۵۹ ہجری مطابق ۱۷۴۶ عیسوی وچ لکھیا۔ پروفیسر
 احمد حسین قریشی ہوریں لکھدے نیں۔ سب توں پرانا جنگ نامہ پیر محمد کاسی ہوران نے ۱۰۰۱ھ

مطابق ۱۵۹۲ عیسوی وپج لکھیا۔

شفیع عقیل ہوراں دی تلاش تے تحقیق دے مطابق پنجابی جنگ نامیاں دی فہرست

تھلے لکھی جاندی لے۔

- ۱۔ جنگ نامہ از پیر محمد کاسبی مطابق ۱۵۹۲ عیسوی۔
- ۲۔ جنگ نامہ از حافظ برخوردار۔ عالمگیری عہد دی تصنیف لے۔
- ۳۔ جنگ نامہ شاہ جہان مقبل ۱۱۵۹ ہجری مطابق ۱۶۴۶ عیسوی۔
- ۴۔ جنگ نامہ از حامد شاہ عباسی ۱۱۹۱ ہجری مطابق ۱۶۷۷ عیسوی۔
- ۵۔ جنگ نامہ از احمد یار۔
- ۶۔ گلزار حسین از حسین۔ سر شہادتیں دار ترجمہ لے۔
- ۷۔ جنگ نامہ از شاہ چراغ۔
- ۸۔ روضۃ الشہداء از میاں رکن دین۔
- ۹۔ جنگ نامہ امام الحق از میاں غلام مصطفیٰ ۱۲۳۸ ہجری مطابق ۱۸۲۲ ع۔
- ۱۰۔ جنگ زیتون از امام بخش ۱۲۷۲ ہجری مطابق ۱۸۵۷ ع۔
- ۱۱۔ جنگ نامہ حنیف از حامد شاہ عباسی۔
- ۱۲۔ جنگ نامہ امام الحق از حاتم علی ڈسکوی ۱۲۲۷ ہجری مطابق ۱۸۱۲ ع۔
- ۱۳۔ جنگ زین العرب از اکبر علی شاہ قانون گو۔
- ۱۴۔ جنگ نامہ از احمد دین۔
- ۱۵۔ جنگ نامہ از احمد یار۔
- ۱۶۔ جنگ بدر از احمد یار۔
- ۱۷۔ جنگ امامین از محمد بٹا ۱۳۳۰ھ مطابق ۱۹۱۱ ع۔
- ۱۸۔ جنگ نامہ از مولوی نجم الدین فائز۔
- ۱۹۔ جنگ نامہ از غلام حسین شفیق۔
- ۲۰۔ جنگ نامہ از محمد اعظم۔
- ۲۱۔ جنگ نامہ از مرزا عبدالحمید۔
- ۲۲۔ جنگ نامہ از محمد بخش۔

- ۲۳ - جنگ بدر از ایس۔ کے عزیز۔
- ۲۴ - جنگ علی از عظیم۔
- ۲۵ - جنگ زین العرب از نامعلوم۔ اسد کے مکھن والے دا پتر نہیں چل سکیا۔
- ۲۶ - جنگ علی از نامعلوم۔
- ۲۷ - جنگ رسول کریم از امام دین۔
- ۲۸ - جنگ نامہ از منظور احمد۔
- ۲۹ - جنگ نامہ علی از کریم بخش۔
- ۳۰ - جنگ نامہ کر بلا از امیر علی جالندھری۔
- ۳۱ - جنگ نامہ از مولوی حبیب اللہ۔
- ۳۲ - دو جنگ نامہ از امیر علی شاہ۔ ایہ لاہور سے رہن والے سن۔ اینہاں سے ناں والا لاہور وچ اک محلہ اے۔
- ۳۳ - کار نامہ کر بلا از ایم اے حشمت۔
- ۳۴ - شہادت نامہ از علم دین۔
- ۳۵ - شاہ نامہ کر بلا از اقبال دائم۔ ایہ ضلع گجرات موضع واسو سے رہن والے میں۔ بے زندہ میں۔
- ۳۶ - فاطمہ دلال از اقبال دائم۔ ایہ ضلع گجرات موضع واسو سے رہن والے میں بے زندہ میں۔
- ۳۷ - واقعہ کر بلا از عبدالرحیم استاد لاہوری۔
- ۳۸ - جنگ نامہ حضرت علی از مولوی محمد حسین۔
- ۳۹ - زین العرب از نذیر احمد منظور۔
- ۴۰ - جنگ زیتون از امیر بخش۔
- ۴۱ - جھوک امام حسین از موسیٰ لدھیانوی۔
- ۴۲ - جھوک امام قاسم از موسیٰ لدھیانوی۔
- ۴۳ - سی حرفی از مولوی نور احمد چشتی۔
- ۴۴ - باران ماہ پانی از ملکھی رام۔
- اینہاں توں علاوہ ہور وی باران ماہ تے سی حرفیاں ملدیاں نیں۔

پنجابی زبان وچ مرثیہ جنگ نامہ دی صورت وچ ای لکھیا جاہذا اے۔ اسے واسطے زیادہ واقعہ
 کر بلا دے حالات اتے مشکل ای مرثیہ ملدے نہیں۔ کیوں جے اس دے وچ بہادری دے کارنامے
 شہادت حاصل کرن والیاں دیاں قربانیاں دے حالات ملدے نہیں۔

حامد ہوراں دیاں باقی تصنیقاں

جنگ نامے توں علاوہ حامد ہوراں نے چھ کتاباں ہور لکھیاں نہیں۔

- ۱۔ جنگ نامہ ۱۱۹۱ھ ہجری وچ تیار ہويا۔
- ۲۔ اخبار حامد۔ ۱۱۹۶ھ ہجری وچ تیار ہوئی۔
- ۳۔ بہر حامد۔ ۱۲۲۰ھ ہجری وچ مکمل ہوئی۔
- ۴۔ گلزار حامد۔
- ۵۔ تفسیر حامد۔
- ۶۔ فقر نامہ حامد۔
- ۷۔ احکام الصلوٰۃ۔

آئیناں کتاباں دا لکھناں اس گل دا ثبوت اے۔ کہ حامد ہوریں قادر الکلام شاعر سن۔ شعر کہن
 دی قدرت ای شاعری توں واقفیت دا ثبوت اے۔

(شفیح عقیل ہوراں دی کتاب پنجابی کے پانچ قدیم شاعر توں فائدہ لیا گیا اے)

جنگ نامہ حامد

حامد شاہ ہوراں میں اپنے جنگ نامہ دی ابتدا اللہ تعالیٰ دی تعریف نال کیتی اے۔ فارسی، اردو تے دو جیاں مشرقی زباناں دیاں شاعران دا ایہو دستور سی کہ اوہ سب تو پہلے اللہ تعالیٰ دی تعریف اوسدے بعد رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دی نعت تے بعد وچ کتاب لکھن دی وجہ لکھدے سن۔ حامد شاہ ہوریاں دی اس لحاظ نال اونہاں توں بچھے نہیں۔ سب توں پہلاں کتاب دا عنوان حمد باری اے۔

لکھ لکھ حمد خدائے نوں جس نے کل جہان

نوروں ساز بنا یا کیتا کن فرمان

کیتے اللہ پاک نے چوداں طبقہ کچھ پان

سب زمیناں رکھیاں بن تھماں آسمان

اندر سورج چمکتے تارے دین مسہا

زینت ایہ آسمان دی کیتا آپ خدا

واہ واہ زمین سہاوندی اللہ آدم نال

خلقت وچوں آدمی دانش نال کمال

سب فرشتے انبریں پڑھدے ہیں تسبیح

آدم کہن اللہ دی سب توجید فصیح

اسے طرح اللہ تعالیٰ دی حمد بارے اُنی شعر ہور موجود ہیں۔ اوسدے بعد رسول کریم

صلی اللہ علیہ وسلم دی نعت آندی اے۔ جس دے شروع دے شعر اس طرح ہیں۔

سوسو نعت رسول دی آئی وچ متران

میں کی نعت رسول دی لائق کراں بیان

طہ تے یسے رب لکھے جس دی شان
 والشمس اتے والقمر بھی صفت رسول کھپان
 خادم وحی رسول دا نوری قدر کھپان
 نور کریم رسول دیوں ہو یا سب جہان
 نعت دے بعد صفت چار یار کبار رضی اللہ عنہم دی تعریف آندی اے۔ نعت دے اکی
 شعر ہو نہیں۔

پہلا یار رسول دا ابا بکر صدیقؓ
 بیٹا ابی قحانہ دا بندہ نیک طہریق
 یار پیارا نبی دا رات دن غم خوار
 جس دی صفت قرآن وچ کیتی رب غفار
 دو جا یار رسول دا جانی عمر خطاب

یاراں دے وچ لاڈلا حضرت دا اصحاب
 آئی جس دی صفت اے روشن وچ قرآن
 کی کچھ حضرت عمر دی خوبی کراں بیان
 تیجا یار رسول دا ہے حضرت عثمان
 رات دن جس بیٹھ کے کیتا جمع قرآن

بہت پیارا نبی دا ذوالنورین کھپان
 کی خوبی عثمان دی ہوندی کراں بیان
 چوتھا یار رسول دا حضرت شاہ علی
 عالم راہ خدا دے کیتا جنہاں خلی
 شاہ علی صفت ہے لکھی وچ قرآن

اولیٰ اصحاب رسول جو ہے وچ جہان
 اس دے بعد اوہ کتاب دے جوڑن دے بارے لکھدے نیں۔ اینہاں شعراں وچ
 اکی اونھاں نیں کس نفسی کر کے اپنے متعلق لکھیا اے۔ جو میں مولانا روم ہوراں نے لکھیا سی۔
 من ندانم فاعلاتن فاعلات
 شعر می گویم بہ از قد و نسبت

نالے کسر نفسی کر گئے۔ نال اسی اپنی مثنوی دا وزن لکھ گئے۔ اسی طرح حامد شاہ ہوراں وی کسر نفسی
توں کم لیا اے۔ اپنی اس رزمیہ مشہور نظم دا وزن وی دس گئے نہیں۔ نالے ایہ وی دس گئے نہیں۔ مینوں
قافیہ تے رویت نال کوئی عرض نہیں اے۔

مینوں عرض نہ قافیہ نہ کجھ نال رویت

زاری دل دے واسطے حالت کہاں شریف

فعلاً فعلاً فاعلاً فی الحال

مینوں خواہش مول نہ وزن برابر مال

عروضی اعتبار مال فعلاً وی کتاب فعلن وی صورت وچ ہونی چاہیدی اے۔ کم سواد کاتب نے فعلاً
بنادتا۔ اگے فاعلاً وی فاعلن وی شکل وچ لکھیا جانا چاہیدا سی۔ اتھے وی فاعلاً درج کر کے شاہ صاحب
اتے اتہم لان وی کوشش کیتی گئی اے۔ نالے اصل وچ فح اے۔ جیہڑا اپنی جگہ تے آنا
چاہیدی اے۔

نظم نثر وچ فرق نہ جانا ناہیں مول !

حال شہیداں آکھیا ایہ میں جت کت سول

میں الف تے طوٹے وچ کجھ فرق نہ جان

سین صا د نہ بھیا ت فیه وچ پچھان

ناہیں دعویٰ شعر دا ناہیں شاعر مول

گنڈھ تپ میرا ہو گیا وچ جناب تبول

ایہ گل درست اے۔ شاہ ہوراں میں قافیہ وی پرواہ کیتو نیاں اسی شعر دے زور تے

اپنے دل دا مطلب بیان کیتا اے۔

رکھ زراعت زمین دے سبزی پھل بہار

پتھر کیتے زمین تے ندیاں کل پہاڑ

اس شعر وچ لے دا قافیہ لڑے نال بندھ دتا اے۔ جیہڑا شعری ضرورت نال تے درست

ہوویگا پر شعراں دی تھوڑی پورا قول نہیں تھلا۔ کتاب دا پوری طرح مطالعہ کرن نال معلوم ہوندا اے۔

اونھاں دیاں شعراں وچ فن دے اعتبار نال کئی ہو رکمزوریاں بھی پایاں جانیں نہیں قافیاں وچ

بہارتے پہاڑ وی طرح ہو رکھی بے احتیاطیاں نظر آندیں نہیں۔ مثلاً شاہ صاحب س تے ث نون

ہم قافیہ ق نون ک نال ہم قافیہ کر دیندے نہیں۔ کئی مقامات اتنے اک آواز دے لفظاں نون ہم قافیہ قرار دیندے نہیں۔ ہور دا قافیہ کروڑ نال ملا دیندے نہیں۔ ایہ مثال وی بہارتے پہاڑ دی طرح طبیعت نال مانوس نہیں ہوندی۔

کئی مقامات اتے انھاں نہیں۔ ایسے الفاظ نون ہم قافیہ قرار دتاے۔ جیہڑے ناں تے صوتی اعتبار نال اکو جیہے ہوندے نہیں۔ نہ ای وی دے حرفاں دی کوئی لحاظ کیتا جا تاے۔ معنوی اعتبار نال بالکل بے جوڑ تے ان مل معلوم ہوندے نہیں۔ مثال دے طور اتے۔

تمام دا قافیہ گھراں نال کر دتاے۔

رداں دا آرام نال

غبار دا بے حال نال

ہوان دا حرام نال

مشکور دا رسول نال

ایہ ساریاں خامیاں اجیہاں نہیں۔ جیہڑیاں حامد شاہ نون شاعر ہون توں وی انکار کروا دیندیاں نہیں۔ ہو سکداے۔ شاہ ہوراں نہیں اپنی کسر نفسی دا اظہار کردیاں ہو یاں حقیقت بیان کردتی ہووے۔ کہ اوہ شاعری دے میدان وچ یکہ تاز نہیں۔ پر لوکان میں اس کمزوری نون عیب سمجھیاے۔ اونھانڈی شاعری اتے اعتراض کیتاے۔ احمد یار ہوریں اونھانڈے متعلق آکھدے نہیں۔

حامد وی اکھوایا شاعر اپنی نال زبان

گویا حامد ہوراں وی ایہو جیہی زبان استعمال کر کے اپنے آپ نون شاعر اکھوایاے۔ اونھانڈی شاعری اتے طنز کیتاے۔

پیر مہیاں محمد بخش ہوراں حامد شاہ دی تعریف تھلے لکھیاں ہو یاں شعر اس انداز وچ لکھیاے۔

کہ پڑھن والے نون پتہ چلداے۔ حامد بہت امی وڈا شاعر سی۔ میاں صاحب فرماندے نہیں۔

حامد جس امام صاحب دا وڈا جنگ بنایا

ہک بہ سخن اوہدے وائل نہ جاندا پایا

اونھاں دی شاعری اتے اسیں اونھانڈے زندگی دے حالات وچ کھول کے بحث

کرائگے۔ قصہ جوڑن دی وجہ تالیف اس طرح بیان کردے نہیں۔

میں ڈٹے وچ خواب دے حضرت حسن حسین

جگر رسول اللہ دے شیر اندر ثقلین !

دوہاں میں نہر مایا عاجز تائیں جان

حالت ساڈی جو ہوئی کڑوں کل عیان

میں جو کچھ سارا آکھیا دتا سب سنا

راضی اسیں عن سلام تے ہوئے شیر خدا

میںوں حضرت حسن نے ایہ نہر مایا جان

تمت میرے حرم دی اتے مول نہ آن

زہر دتی آسمانے میرے تائیں گھول

کربانو داناں کیوں اندر قصے رول

کہیا شاہ حسین نے میں ہو یا مظلوم

ایپر میرے ویر دا قصہ کر معلوم

پائی مستحیزد تے آن امام حنیف

کیکر میرے ویریاں سپہچی سنی تکلیف

حالت ساڈی جو کہی ہوئی ہے اوہ خوب

ایپر شاہ حنیف دا قصہ ہے مطلوب

ایہناں شعراں دے بعد اٹھ شعر ہو رکھن دے بعد حامد شاہ نے عاشورہ دے دن

دی فضیلت بیان کیتی اے۔

درجہ سنیوں مومنوں روز عاشورے دا

اسنوں بہتیاں دناں تے کیتا فضل خدا

ایس دن سی رب نہیں کیتا آدم جان

حضرت حوا ایس دن پیدا ہوئے پچھان

عاشورے دے دن دیاں فضیلتاں گن دیاں ہو یاں دس سنتاں وی لکھدے نیں۔ آکھدے

میں۔

روز عاشورہ سنتاں دس ہیں مومن حبان

اول روزہ رکھنا کراں ثواب عیان

دوبی سنت نہاوناں فجرے روز عاشور

بدلے قطرے اک دے سنوں ثواب و فور

تیجی سنت جان توں منگن نیک دعا

رحمت پاک جناب تھیں ہوندی نرت ادا

چوتھی سنت جان توں کرن زیارت جا

فاضل تے علما تیدی بہت ثواب ہے آ

پنجویں سنت پچپان بیماراں دا حال

بڈے ہر ہر وال دے لکھدا جل جلال

چھیویں سنت پاویں سرمہ اکھیاں حبان

اندھا مول نہ ہوسیا بخشس لیے رحمان

ستویں سنت جان توں کرساں ایہ بیان

پھیرل سیس تھیم دے اتے ہتھ پچپان

اٹھویں سنت بے ڈرے ہوں مومن دو

وچہ انہاندے دلاں دے جو کچھ غصہ ہو

نازویں سنت جان توں کرنا بہت انعام

کہیا وچہ حدیث دے نبی علیہ السلام

دسویں سنت ظاہرا پڑھنی بجھ نساں

وچہ جناب اللہ دے کر کے عجز نیاز

عاشورے دی فضیلت بیان کرن دے بعد جناب رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دی

وفات دا بیان اے۔ وفات دا باب ذرا الما لے۔ اسدے بعد حضرت بی بی فاطمہ الزہراء رضی اللہ عنہا

دا مرثیہ پڑھنا بیان کیتا اے۔

پڑا عنم بنی کاہے مجھ پر مدام

تہیں نکلتی غم میں مجھ سے کلام

ایہ مرثیہ سولہاں شعراں والے۔ اسدے سارے شعراں وچ دوجے مصرعے ہم قافیہ
نیں۔ آخر وچ حامد ہوراں نہیں آکھیا اے۔
زبانی بی بی فاطمہ نے کہا !

یہ سن مرثیہ رووے حامد خدا

یعنی بی بی فاطمہ ہوراں دی زبان وچوں جدوں ایہ مرثیہ نکلیا تے اس مرثیہ نوں سُن کے
اے، حامد خدا وی روند اسی۔

اس دے بعد حضرت بی بی فاطمہ الزہرا رضی اللہ عنہا ہوراں دی وفات دا ذکر اے۔ پھیر
حضرت ابابکر صدیق رضی اللہ عنہ ہوراں تخت خلافت اتے بیٹھن دا ذکر اے۔ شروع حضرت ابابکر صدیق
ہوراں دا نسب ناواں شعراں وچ اسی بیان کیتا اے۔

اوپر تخت رسولؐ دے ابابکر صدیقؓ

بیٹا ابی قحاف دا بندہ نیک طریق

قحاف عامر دا پت سی عامر تائیں حبان

بیٹا آہا سعد دا روشن وچ جہان

سعد جو پت تمیم دا جمیاں نیک نصیب

تمیم مرہ دالا ڈلا پیارا جگر تریب

مرہ دا پت کعب اے اوہ نواد احبان

ستویں پٹریھی جلمے نال نبی سلطان

اس دے بعد حضرت ابابکر صدیق رضی اللہ عنہ ہوراں دی وفات دا ذکر اس رنگ وچ کیتا

اے کہ اک یہودی نہیں قطعہ نام دی منافق عورت نوں زہر دین واسطے کہیا۔ اوہ نے آپ دی
دعوت کر کے کھانے وچ زہر ملا دتا۔

پھیر حضرت عمر رضی اللہ عنہ ہوراں دا خلیفہ ہونا تے پھیر اینہا ندی وفات جہڑی شہادت دا

درجہ رکھدی اے۔ درج کیتی اے۔ پھیر حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ہوراں دی خلافت تے شہادت

دا ذکر اے۔ پھیر حضرت علی رضی اللہ عنہ ہوراں دا خلیفہ ہونا۔ حضرت معاویہ تے حضرت عائشہ

رضی اللہ عنہا ہوراں نال جنگ دا ذکر کر کے اونہا ندی شہادت دا ذکر اے۔ پھیر زید دی پیدائش

دا بیان اے۔ تے اوسدی برے کم کرن دی حقیقت وی درج کیتی اے جس دے متعلق

رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں فرمایا اے :

سن توں حال یزید میں کراں بیان
 وچ کتاب جس طرح ڈٹھا اساں عیاں
 اک دن نبی کریم سہی ہو چلے اسوار
 نالے ٹر دے نبی دے پیارے یار
 نالے ٹریا معاویہ پکڑے ہتھ رکاب
 کہیا نبی کریم سڈے سی اصحاب
 میتھوں ٹریا معاویہ دُور تفاوت نال
 حضرت نال معاویہ یہ کردا فیہ سوال
 میتھوں آج رسول جی کی ہوئی تفسیر
 آج رسول کریم جی میتھوں ہو دل گیر ؟
 کہیا نبی کریم نے میں ناہیں دل گیر
 ناہیں ہوئی معاویہ میتھوں کچھ تفسیر
 توں میرا اصحاب این کھڑا پیارا جان
 یقینوں مترب اللہ داتوں صاحب ایمان
 ایسے تری پشت تھیں آوے بد بویوں
 بیٹا تیرا جسمی ظالم تے ملعون
 دشمن ساڈا ہو دسی ظلم کرے گا کل
 آل میری نوں مارسی جگ پسی گل
 اسدے بعد حضرت امیر معاویہ رضی اللہ عنہ ہوراں نے اپنیاں امیراں نوں لکھیا کہ یزید نوں
 برے کم کرن توں روکیا جاوے۔ آکھدے نیں۔
 اک دن عنہم وچ معاویہ دیکھن کل امیر
 پُتر آکھے نہ لگے چاہ نہ کرے شہیر
 زناہ کریندا فاسقی پیندا انت شراب
 جگرا میرا ہو گیا اوس توں بھج کباب

رکھدا کنجس بھگتے کردانت ہجوم

روزے حج، زکوٰۃ تھیں ہو یا اے محسوم

میرے تئیں امیر ہو کرو دور فساد

پانی قول رسول دے ڈولی ہے اولاد

ایر بہت لما بیان اے۔ اس دے بعد موسیٰ اشعر دامینہ شہرتوں باہر جان دی کیفیت

درج اے اسدے بعد امام حسین رضی اللہ دی منقبت وچ شعر نہیں۔ اہدے بعد امام حسن نون مارن دی

تذییر بارے بیان اے۔ یزید نے مینہ دے حاکم مروان نون لکھیا۔

پوشیدہ دیوندا ایہ خط شتر سوار

سراکھیں تے رکھدا چمڈا اٹھ مردار

پڑھ کے خط یزید دا کردا منکر حرام

کہ تذییر بنائے کیکر مرے امام

مروان خدمت حسن دی لگا آدن حبان

ظاہر نال امام دے کردا سی تذییر

حضرت حسن رضی اللہ عنہ دی اک لونڈی اسماء نام دی سی۔ اسماء دی ہتھیں حضرت

امام حسن نون زہر دوا یا گیا۔ اوہ اوس زہر دے اثر نال فوت ہو گئے۔ تے شہادت دا درجہ

نصیب ہو یا۔

کلمہ طیب آکھ کے ہو یا حسن شہید

روون لگی خلق سی سکھ نہ سونگ یزید

عمر مبارک حسن دی برس چھتالی سی

پہلے روز محسوموں انہاں شہادت ہی

ہفتہ والا دن سی آہی سن پنجہا

دنیا فانی چھڈ کے ہو یا طرف اللہ

اندر محسوم امام دے ہو یا ڈاہڈا شور

پت بھرا امام دے روندے کر کر زور

ہے ہے گھر گھر ہوندی پستی میں آ
شاہ حسن نون رووندی ساری پستی سپاہ

لوسورج چن وی مٹھی ہو گئی
کھلا سمندر ہو گیا دھرتی کنب گئی

جدوں امام حسن رضی اللہ عنہ دی شہادت وی غیر شام دے وچ حضرت معاویہ ہوراں

نوں پہنچی۔ اوہناں نہیں بڑا ماتم کیتا۔ دعائے فاتحہ پڑھی۔

پہنچی خبر معاویہ تائیں اندر شام
وچ مدینے ہو یا حسن شہید امام

روندا ڈھاں مار کے پاڑے کل لباس
ہتھاں اتوں اپنا کٹ کٹ کھادے ماس

سنے امیراں اپنا کرے لباس سیاہ
ماتم کر دے حسن دا ہر دم مارن آہ

فنا تھ آ کے اکھدا رندا زار و زار
نال امام حسین دے کردا بہت پیار

یزید نے اپنی خلافت دا اعلان کردتا۔ اوس نے امام حسین رضی اللہ عنہ ہوراں بیعت
لیں واسطے مدینے دے حاکم ولید نون خط لکھیا۔

وچ مدینے اسان دا خاصہ تھا نیدار
کرے حکومت ملک دی کردا جان نشار

ولید اسادا معتبر حکم کرے معلوم
وچ مدینے جو ہووے بیعت تھیں محروم

سرکٹ اسدا بھیج دے جلدی اندر شام
وڈی ایہ تاکیدے سن مسیہ اعلام

قاسم کول ولید دے جاں آندا فرمان
لکھیا ہو یا یزید دا پڑھدا پھول کچیان

زمین اتے لاجول پڑھ سٹ دیوے فرمان

میں کیوں وچ جہان دے ہوواں بے ایمان

بخش دیوے زمین جے مینوں کل یزید

بادشاہی جے ملک دی مینوں دے پلید

اندر خون حسین دے سعی نہ کرے ولید

وچ جناب اللہ دے اوہ معتبول رشید

یزید نے پھیر دوچی وار ولید دی طرف خط لکھیا۔

دوچار فتنہ لکھیا جلدی پھیر یزید

بیعت شاہ حسین تھوں میری لٹو ولید

جے نہ کرے فتبول اوہ کھنڈا دہرو ولید

سرکٹ بھجج حسین دامیری ایہ تاکید

بھججے اک غلام نون طرف امام ولید

ہر ہر ساعت لکھدا مینوں پسایزید

ایہ لے مینوں ہو رہی لکھیا آج یزید

جلدی شاہ حسین نون کرتوں کوں شہید

جھب جھب کوپج مدینوں کر جاکتے امام

تیسرے پچھوں آوندا لشکر طرفوں شام

امام حسین رضی اللہ عنہ جیٹھے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے دوہترے سن حضرت

علی رضی اللہ عنہ دے پتر سن۔ اوہ کس طرح یزید دی بیعت کر سکدے۔ کوفہ دے لوک حضرت

پاک امام ہوواں نون خطاں تے خط لکھ رہے سن۔ تیسیں سچ اتے اوہ اسیں تہاڈے اطاعت گزار ہاں

اسیں تہاڈی بیعت کردے ہاں لگاتار یقین دلاں دی وجہ توں حضرت امام ہوواں اپنے گھر دے

بٹرو دے بندے لیکے کوفہ دی طرف جان دا ارادہ کیتا۔ کئی لوکاں نے حضرت امام ہوواں نون آکھیا۔

تیسیں کوفہ نہ جاؤ۔ کوفہ دے لوک دغا باز نہیں۔ تے وفادار نہیں۔

حضرت امام ہوواں نہیں کوفہ دے سرداراں نون خط لکھیا۔

تسین اساڈے معتبر کوفے دے سردار
بدلے دیوے تسان نوں ہر دم عفار

مینوں کیتا تسان نہیں وچ جہاں متبول
اندر حشر تساندے ہوگ شمشیع رسول

خط تسان دے میں پڑھے ہو یا ہاں خوش نود
راضی ہو یا تسان توں آپ اللہ معبود

تسین وچ جہاں دے میرے ہو رفیق
تسان نوں میری حب دی دپوے رب توفیق

چاچے دا پت بھیجا میں ہاں تسان پاس
نام جو مسلم شیر ہے روشن عقل قیاس
انام مسلم بن عقیل ہو میں اپنے چار پتراں نوں نال لے کے کوفہ دی طرف روانہ ہو گئے۔

لکھیا شاہ حسین دالے مسلم مردان
کوفیاں تائیں نال لے ہو یا جلد روان

آہے مسلم شاہ دے چارے ہی فرزند
دوتے وڈے جوان سن دوکڑے دل بند

کردے گلاں پیاریاں نگرے بزرگ وار
چھڈ سکے نکڑیاں تائیں نال پیار

نالے لے کے دو ہانتوں چلیا مسلم شاہ
دونوں پیارے لاڈلے گھڑی نہ کرن دساہ

کوفہ پہنچ کے حضرت مسلم ہوراں میں حضرت امام نوں کوفیاں دی وفاداری ولوں خط لکھیا۔
کوفہ نظری آیا سارا تیسری ذیل

کوفے دے وچ آتوں دل وچ نہ رکھ میل
تیرے اتے وڈا لے کوفے دا اعتماد

کوفیاں تائیں دیکھ کے دل وچ ہو یا شاد

بیعت میسری آکیتی تیرے کوفے کل

کوفہ بند غلام کے حشر حج نہ ہو نذا مل

کریں نہ ذرہ ڈھل توں آون وچ امام

حراماں سنے امام جی کوفے آتم تمام

نعمان بن بشیر نیں یزید دی طرف خط لکھیا۔ سارے حال دا کھول کے بیان کیتا۔ کوفہ والیاں

نیں حضرت امام حسینؑ دی بیعت حضرت امام مسلمؑ دے ہتھ اتے کیتی اے

بیعت شاہ حسینؑ دی راتیں دنے تمام

جا مسلم دی خدمتے کوفی کرن سلام

قاصد لے کے ٹرپیا عرضی طرفے شام

اگے جا یزید دے قاصد کرے سلام

اس دے بعد یزید میں ابن زیاد نوں خط لکھیا۔ میں سنیا اے۔ امام مسلم نیں کوفہ وچ جا کے

امام حسینؑ دی بیعت یعنی شروع کر دتی اے۔ توں بصرے وچوں کوفے دی طرف جا کے امام

داسرکٹ کے بھیج دے۔

میں سنیاں ہے کوفیاں اندر مسلم جا

بیعت شاہ حسینؑ دی دتی دھم رچا

ساتھوں کوفی پھر گئے ہوئے ہن مردود

او پر شاہ حسینؑ دے ہوئے ہیں خوشنود

حضرت امام ہوراں نہیں بصرہ دے سرداراں دی طرف امام مسلمؑ دی بیعت کر کے اپنی

بیعت دے بارے لکھیا۔

تسین اساڈے معتبر بصرے دے سردار

نیکی دیوے تسانوں ہر دم رب عصار

بھائی مسلم گھلیا ہن ہے کوفے دل

حب اساڈی جس نوں آوے کوفے دل

کوفے بیعت آکر و میرے مسلم پاپس

میں وی کوفے آوساں جاں کم ہوئے راس

امام صاحب دے کو فچلے جان دے بعد کئی لوکاں نہیں حضرت امام ہوراں نوں منع کیتا۔ تسیں کوفے
 نہ جاؤ کوفے دے لوگ دغا باز نہیں۔ حضرت عبداللہ ابن عباسؓ ہوراں نے وی حضرت امام آگے
 عرض کیتی۔ کہ کوفے وچ نمک حرامی قسم دے لوگ نہیں۔ کعبہ چھوڑن دے بعد کم راس نہیں آٹے گا۔
 کیونکہ اینہاں کوفیاں نہیں حضرت علی رضی اللہ عنہ ہوراں نال وی دغا کیتا۔ نالے حضرت امام حسن رضی
 ہوراں نوں زخمی کردتا۔

نہ چھڈ کے شہر نوں حضرت شاہ حسین

نمک حرامی ملک دے اندر کوفے ہینے

عرض امام حسین تے کردا ابن عباس

کعبہ چھڑیں مول نہ کم نہ ہو سہی راس

دغا کیتا سہی کوفیاں حضرت نال غسل

زخمی کیتا کوفیاں نالے حسن ولی

کوفی نمک حرامی ہین توڑن کر کے قول

کوہیوں شاہ حسین جی آوے دل وچ ہول

کیا شاہ حسین نے سن تو ابن عباس

مینوں مسلم شاہ نے کیتا نال قیاس

اک ہزار جوان نے کیتی بیعت سن

آیا مسلم پاس بے دل وچہ ناہیں ظن

پر حضرت امام جیہڑا بلند مقصد لیکے نکلے سن۔ اوس توں منہ موڑ لینا جو انفرادی دے خلاف سی

نالے حضرت امام ایہ کہوں گوارا کر سکدے سن۔ کہ اک فاسق فاجر دی بیعت کر کے اسلام دی بلدی

شمع نوں بجھا دتا جائے۔ نالے رسالت دی گود وچ کھیدے ہوئے امام ایہو چہاں تکلیفاں

توں کہوں گھبراوندے سن۔ جیہڑیاں اسلام دی راہ وچ اوہناں نوں آن والیاں سن۔

حضرت امام ہوراں نے آکھیا :-

کیا امام حسین نے ہے تقدیر دے وچ

وس نہ میرا چلدا قسمت کھڑ دی کھج

حضرت امام ہوراں اپنے چاچے دے پتر امام مسلم ہوراں نوں کوفے دے حالات پتر کرن
 واسطے پہلے بھیج دتا۔ او نہاں نے کوفہ آکے بیعت لین واسطے لکھیا۔ حضرت امام اونھاں دی
 اس یقین دہانی اُتے کوفہ دی طرف روانہ ہو گئے۔ پر کوفیاں نے دغا کر کے حضرت امام مسلم ہوراں
 نوں قتل کر دتا۔

فجرے کوچ امام کروچ سقوفے آ

ڈیرہ وچ سقوف دے تنبو دین سکاء

آ امام حسین سا بیٹھا تنبو وچ

غمگین تے او داس سی بہت ہو یا دل زچ

کوفیوں آ اک مرد نے ڈاہدی ماری آہ

اونویں پچھدا اوسنوں دین دنی دا شاہ

کہے تنبو وچ آکے ماری ہے تده آہ

کھتوں آیوں چل کے کی ہے تیرا راہ

کروا امام تھیں کوفیوں حبان امام

سر مسلم عقیل دا گھلیا ہے گٹ شام

جدوں حضرت امام ہوراں کوفہ والیاں دی دغا بازی تے بے وفائی سئی۔ تے امام مسلم

ہوراں دی قتل دی خبر وی حضرت امام ہوراں نوں مل گئی۔ اونھاں اپنے نال دیاں ساتھیاں

نوں آکھیا۔ کوفہ والیاں نے دغا کیتاے۔ میں یزید نال لڑائی لڑاں گا۔ میں تساں ساریاں توں

راضی ہاں۔ تہاڈے وچوں جیہڑا واپس جانا چاہے۔ اوہ چلا جائے۔ میری طرفوں کسے اُتے

کوئی جبر نہیں۔ جس نوں شہید ہون دی خواہش اے۔ اوہ میرے نال چلے۔ تے ثواب

حاصل کرے۔

دغا کمایا کوفیاں مسلم ہو یا شہید

وچ بہشتاں جا پیا بندہ نیک رشید

اچ تساں نوں کھول کے اکھاں کرتا کید

ٹریا میں شہید ہون لڑساں نال یزید

راستی میں جس جاوناں پچھے مڑے شتاب
ہونا جس شہید ہے چلو لو تو اب
کردے عرض امام تھیں سب امیر اصحاب
رخصت کرو قبیلیاں ایتھوں مڑو شتاب

کیا امام حسینؑ نے عیش نہ جیوں وچ
مینوں آندا موت نے کوفہ دیوچ کھج
جو ہوئی سو ہو رہی کچھیاں نہ مڑساں مول
جو اندر تفتدیر دے مینوں اوہ قبول

دغا کمایا کو فیاں اڈی خبر تمام
مسلم ہو یا شہید ہے کوفہ وچ امام
اک کچھیاں تڑپٹے جو سن نال حسین

مٹھوڑے جیے رہ گئے نہ دل اندر چین
حضرت امام ہوراں میں دل وچ سوچیا۔ ہو سکدا اے بعض لوکاں نوں پچھے جان وچ شرم
آندھی ہو دے۔ ایہو وجہ ہو ویگی جے اوہ نال چلن توں کتراندے نہیں۔ حضرت امام ہوراں میں
اونھاں نوں اکھیا۔

میں آج اپنی بیعتوں کینا تساں آزاد

جاؤ میرے پیار پو آکھ ہوئے شاد

جاؤ جس نے جاونا پچھ قبیلے نال

شرم نہ کریو مول کچھ جانے جل جلال

حضرت امام ہوراں میں کوچ دا حکم دے دتا۔ رات دا وقت سی۔ راستہ بھل گئے۔ اوہ

کر بلا وچ جا پہنچے۔ حضرت امام ہوراں کر بلا دے بناں پانی میدان وچ پہنچ کے پتہ کیتا۔ ایہ

کیٹری جگہ اے۔ لوکاں نے عرض کیتی۔ سرکار ایہ کر بلا دا مقام اے۔

اللہ اکبر اکھدا غرہ مار امام

یاراں کہیا کر بلانا اے اس دانام

ایتھے تیخ اٹھا دسی اپرا ساں یزید

ایتھے ساڈا مرن ہے ہوساں اسیں شہید

ایتھے جہاں میریاں اندر پوسی شور

ایتھے آل رسول اتے ظلم کرن گے گور

ایتھے پشت بہادران میریاں ہوسی چور
 ایتھے بی بیایاں ساڈیاں بیوہ ہون ضرور
 ایتھے آل رسول دی مرگ تنہائی کل
 ایتھے پت بکتیجرے میرے کرسن غل
 ایتھے میرے لاڈلے ذبح ہوسن کل یار
 ایتھے حرس نبی دے ہوسن زار و زار

جدوں حضرت امام ہوریں کر بلا دی زمین وچ اڑ گئے۔ عبد اللہ ابن زیاد نے کو ذھے حاکم نوں
 لکھیا۔ حضرت امام ہوراں داراہ روک لیا جاوے۔ اونھاں کو لوں زیاد دی بیعت لئی جاوے۔ اس
 کارن کوفے دا حاکم پنج ہزار فوج لے کے باہر نکل آیا۔ تے اوس نے حضرت امام ہوراں داراہ روک لیا۔
 حضرت امام ہوریں پہلے سارے واقعات توں واقف ہو گئے سن۔ کہ کوفے والیاں نے سد کے ساڈے
 نال دغا کیتا لے۔ تساں میرے بھائی مسلم نال دغا کیتا لے۔ ہن تسیں ساڈے نال دغا کران اتے تیار
 ہو گئے او۔

کیتا تساں مبالغہ میرے سد نے وچ

مینوں آپے سد کے ہن کیتا بے زچ

بھائی مسلم نال ہے کیتا تساں دغا

مینوں مارنے آئے او آپے وچ سدا

راہ میرا ہن چھڈ دیو کرو منع نہ مول

مینوں اندر جگ دے فاقہ فتر قبول

دعویٰ مینوں مول نہ ہرگز کسے نال

میں نہ دشمن کسے دا جانے جل جلال

امر یزید پلید دا مول نہ کران مستبول

خواہش میری جا دساں او پر قبر رسول

کوفے دے امیر نے جدوں عبد اللہ ابن زیادہ نوں حضرت امام دے بارے اطلاع
 دتی۔ اوس نے زیادہ تاکید کر دیاں ہویاں لکھیا۔

امیر ساڈا معتبر کوفے دا سردار

اندر میری فوج دے خاصہ توں سالار

رکھا میدان بخششاں تینوں کرساں ہور

ڑ توں شاہ حسین کھوں ہرگز منہ نہ موڑ

ہرگز شاہ حسین نوں جان نہ دئیں مول
 بیعت شاہ یزید دی جے نہ کرے قبول
 سرکٹ شاہ حسین دا بھجج اساکے کول
 پت بھتجے اوسدے خون اندر سب رول
 کیتی ابن زیاد نے ایہ تینوں تاکید
 سن کے سخن امام دے ہوویں ناہ مرید
 پانی آب فسرات دا ضبلی وچ لیا
 لین نہ دیہو امام نوں تال وچ بیعت آ
 جمع ہوئے کل خارجی اوتھے ویہ ہزار
 نال امام حسین دے ٹریٹھ آہے اسوار
 جدوں حضرت امام ہوراں نوں اس گل دا یقین ہو گیا۔ یزید دیاں فوجاں ہن اہناں نوں
 جان نہیں دین گیاں۔ اونھاں دی جان لین بناں ہورا اونھاں دا کوئی کم نہیں حضرت امام ہوراں نے
 اپنیاں سنگیاں ساتھیاں نوں اکٹھا کر کے اکھیا۔
 میرے نال یزیدیاں وڈی ضد تمام
 تساں نال کجھ عرض نہ رکھدے اپہ حرام
 ناں کے پکڑ سن میرے باجھوں مول
 جو کجھ آکھاں تساں نوں سائے کرو قبول
 میں آج اپنی بیعتوں کیتاں آزاد
 جاؤ میرے پیاریو آکھاں ہونے کے شاد
 جاہو جس نے جاو ناں پکڑ تیلے نال!
 شرم نہ کریو مول کجھ جانے جل جلال
 راضی اپر تساں دے میرا دل تے جان
 روز قیامت تساں نوں بخشے گا سبحان
 وچ دریا شہادتے ہوواں میں عزت اب
 کر لو اپنی کشتی جاؤ پار شتاب

حضرت امام ہورائیں جہوں ایہ تقریر کیتی۔ جیہڑے اونہاں دے ہمارا ہی سنگی سا تھی سن۔ اوہ
 وی حضرت امام ہورائیں دی طرح پچ دے راہ اُتے چل رہے سن۔ ایہ کسے طرح وی نہیں ہو سکدا سی
 جے اوہ اس مصیبت وچ رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہورائیں دے دوہترے تے اونہاں دے بال
 پچیاں نوں چھوڑنیں جاندے۔ اونہاں نے حضرت امام ہورائیں دی تقریر سن کے جواب دتا۔

سن ایہ عرض امام دی کر دے یار بھرا

ساڈا ایہ یقین ہے توں سن شیر خدا

مرساں اگے تھو دے جڈانہ ہوساں مول

مارکڈ ہن سوار جے ذرا نہ کراں عدول

ہرگز اس شراب دا اساں ناہیں تان

پھلی پانی باہجھ جیوں دم وچ مردی جان

جڈانہ ہوساں تھو توں جڈ تک اندر جان

مارکڈھیں جے اساں نوں جے توں اکروان

ہرگز سرنہ پھیرساں تیرے حکموں مول

حضرت شاہ حسین جی توں ہیں ابن رسول

دٹھا تیرے عشق وچ آنا ایہ فیروز

ایہ جو نظری آوندا ہے ہن پہلا روز

آخر کار اوہ ویلا آگیا۔ جہوں چند حق اُتے جان دین والیاں دا ٹولہ دشمنان دے وڈے

لشکر دے سامنے کھلوتا سی۔ جیہڑا ہر قسم دے ہتھیاراں اوزاں نال مسلح سی۔ اوس وقت

حضرت امام ہورائیں نے کربلا دی مٹی نال تیمم کیتا۔ اونہاں نے امامت کرائی۔ سب لوکاں نیں اللہ تعالیٰ

دی بارگاہ وچ سجدہ کیتا۔ نماز ادا کرن دے پچھوں حضرت امام ہورائیں نیں اونہاں نوں مخاطب

کر کے فرمایا۔ اپنی حقیقت دسی۔ میں کون ہاں۔ میری نسبت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہورائیں

نال کس طرح دی اے۔

اوپر گھوڑے نبی دے سی بیٹھا سوار

گل دے وچ قرآن نوں پالیندا سردار

دوہتا نبی کریم دامن ماں وچ جہان
 اندر چوداں طبق دے جو پیا راجان
 فاطمہ میری ماں ہے میرا باپ علیؑ
 اماں جایا دیر ہے میرا حسن ولی
 چاچا میرا جگ وچ ہے جعفر طیار
 حمزہ میرے باپ دا چاچا بزرگ وار
 ایسے پگڑی ہے نبی دی میرے سرتے جان
 گل پیرا ہن نبی دا جس دا مینوں مان
 حضرت نبی کریم دیکھو ایہ شمشیر
 گھوڑا ایہ رسول دا میرے پیٹھ دلیر
 اللہ رب رحیم دا ایہ دیکھو تران
 عمل کرو پڑھ ایس تے جو ہو یا فرمان
 زل مل دیندے خارجی ایہ جواب تمام
 سخن تیرے سب راس نے جو کچھ کہیں امام
 عاشورے دے پہلے دیاڑے جدوں حضرت امام ہوراں دی اونھاں خارجیاں نال لڑائی
 شروع ہوئی حرم بہادر نے میدان دے وچ نکل کے اپنی بہادری دے جو ہر دکھائے جتن تے
 باطل دا معرکہ شروع ہو گیا۔

حرم بہادر نکلیا جو صاحب ایمان
 پہلے روز فجر نوں مل کھڑے میدان
 غالب حرم جوان سا اوپر کئی ہزار
 غصہ کھا کے ہتھ وچوں کدھ لٹی تلوار

اندر کنگ یزید دے دیندا گھوڑا پسیل

نظر کر نیسا جس طرف ماں گھوڑا پسیل

سکھے کھے ماردا زور و زوری تیغ

پھڑ پھڑ کونی موزیاں مول نہ کرے دریغ

مردے بہت یزیدئے زحمتی حد نہ کا
 کرن زیارت آیا مڑ کے مار پنجہاہ
 دوجی وارسی جا پیا حملہ کر کے پھیر
 ساری فوج امیر دی کر کے ریزہ ریز
 جدھر لو پندار گج کے لشکر دیندا ڈھا
 جدا کر کے سر ڈھراں توں موذی مارن آہ

دو بجے دن دا واقعہ

دو بجے دن میدان وچ خالد جاندا جنگ
 جا کے اوپر موذیاں مار تے تیر تہنگ
 غصہ کھا کے دے وچ کٹکیں جا پیا
 دہوہ میاں توں مصری دیندا سراں رلا
 وڈھ وڈھ سٹے موذیاں ہتھیں کر کر تان
 خالد فیر شہید ہو یا وچ میدان

تیجے دن دا واقعہ

تیجے دن میدان وچ چڑھیا حسن عسراق
 آپا شاہ حسین تے گھوڑا کر کے چاک
 اگے شاہ حسین دے کر داتیل مات
 لے کے اذن امام دا ٹریا نیک صفات
 اکھڑا میدان وچ نعرہ کرے بلند
 آون نہیں یزید بے گھوڑا کر کے چوند
 دہوہ میاں توں دکھری ہتھ لے شمشیر
 حملہ کر کے جا پئے اندر کٹک دلیر

تینخ دودستی ماردا اندر کشک دلیر
وڈھ وڈھ غازی لاند انخانے کل ڈھیر

اکثر مرنا غزیاں ہویا حسن شہید
وچہ ہشتاں جا پیا علی قدر مجید

چوتھے دن دا واقعہ

فجر ہوئی دو طرف توں ہوئی فوج تیار
چوتھے دینہ میدان وچ ملک ہویا تیار

کاٹھی گھت براق تے کر کے یاد خدا
لے کے اذن امام دارن وچہ جا کھلا

نعرہ کرے یزیدیاں آئے کوئی پلید
شکر وچوں نکلے نہ کوئی بے دید

اکثر وچ یزیدیاں دیندا گھوڑا پیل
مارے وچ یزیدیاں کھنڈا گھوڑا میل

سجے کجے ماردا نعرہ کھنڈا مار
ڈھائے کل کشک نوں ملک اسوار

آخر چلنا غزیاں ملک ہویا شہید
ویکھ پیا۔ ول سعد ٹریا نیک رشید

پنجویں دن دا واقعہ

پنجویں دن سب صفاں کر اکھڑا میدان
پیا مسلم عقیل داعبدا اللہ وڈا جان

مل دا شاہ حسین نوں گل وچہ لے مردان
ماراں جا کر موذیاں مینوں کرفس زمان

کہا شاہ حسین نے میرے خاص چراغ

لہے نہ میرے سینوں پوتیرے دا داغ

پھیویں دن واقصہ

نجرے ویلے آکھڑے میدان وچ اسوار

عبداللہ بیٹا حسن دا چھیویں روز تیار

حضرت شاہ حسین تے آکھڑا میدان

شاہ حسن دا لاڈلا توں ہیں وچ گھران

ستویں دن واقصہ

حضرت امام ہوراں دی ساتھی اک اک کر کے اللہ دی راہ وچ قربان ہوندے جانڈے

سن ستواں دن محرم دے ہینے دا ہو گیا۔ او سدن حضرت قاسم ہوراں حضرت امام ہوراں
کولوں میدان دے وچ جا کے جنگ کرن دی اجازت منگی۔ حضرت امام ہوراں دا دل بھر
آیا۔ اونھاں نوں اپنے بھرا حسن نال کیتا ہو یا وعدہ یاد آ گیا۔ اوہ حضرت قاسم ہوراں دا ہتھ
بجڑ کے تنبو وچ لے گئے۔

قاسم دا ہتھ پکڑ کے لے گیا شاہ حسین

کہندا قاسم سن اے میرے نور العین

مینوں بھائی حسن نے جو فرمایا سا

اوہ ہن میں دل جان تھیں کرساں چا ادا

قاسم تائیں نال لے تنبو اندر جا

کل بھتیجے ویر جو پیارے پاس سدا

کدھ جوڑا زلفیت دا قاسم نوں پہنا

زریں چیرا سیس تے دھریا کنگولا

ہور زری نڈ بادلا سیٹی نوں پہنا

قاسم تائیں اٹھ کے دیوے بانہہ پھٹرا

نکاح پڑھایا دو ہا ندا اس تینو وچ جان
کہندا بھائی حسن دا ایہ آہا فرمان

قاسم دا وچ کر بلا اچ ہو یا ویاہ
جانجی قاسم شیر دے دل سوزی تے آہ
ہے تے دلگیریاں بے صبری تے آزار

بے آرامی جنج سی آئی زار و زار
ظلم اتے خون ریزیاں نعرہ بیہیت ناک
بے ترسی بے رحمیاں غم غضب داساک

لاگی ہونفتیر نے کیتا سب سامان
خبر ہوئی فیر جنج دی سارے ملک جہان
گانا دستی نہ بدھا مہندی مول نہ لا

جو سی دل دی دل رہی ڈاڈھی رب رضا
گنڈھیں مول نہ پایاں تیسل نہ چڑھیا مول
وطن مول نہ لایا ویاہ ہو یا ات سول

شہرین بھاجی نہ پھیری نہ ہو یا سامان
درشدیانے نو بے نو وچ خبر جہان
بی بی و ہڑی نہ لایا نہ ڈولی اسوار

مول نہ آئی ساہورے عالم دی سردار
پوری پٹی نہ مول سی ساڈے ول وی آس
نہ کجھ لاڈ لڈایا نہ آہ بیٹھی پاس

جنگ دے میدان وچ شادی نوں چار پہرو وی نہیں گزرے سن۔ حضرت قاسم ہو رہیں
جنگ کرن دا ارادہ لے کے نکلے۔ بڑی سخت لڑائی دے بعد شہید ہو گئے۔ اونھانہ دی لاش
لہو وچ رنگی ہوئی سی۔ اسے حالت وچ تینو وچ لاش نوں لے گئے۔ ماں اپنے جوان پتر نوں ویکھ
کے گودی وچ لے لیندی اے۔

ماں قاسم دی آوندی مارے ڈاڑھی آہ

پٹ پٹ سٹے مینڈھیاں کیتی بہت کہا

اوپر قاسم شیر دے ڈگ پٹی بے ہوش

سر منہ اکھیں چمدی کر کے بہتا جوش

بہ کے پاس یتیم دے سرونوں چک لیے

ران مبارک اپنی اتے جا دھرے

اکھیاں قاسم شیر دیاں میٹے ہتھان نال

ریش مبارک اوپروں پونجے خون روال

زلفیں قاسم شیر دیاں جو سی گر دو غبار

کنگھی زلفاں پاک کر ہوئی بہت ہنجال

گردن ویکھ یتیم دی چمدی منہ دے نال

لہو سارا ہو گیا بی بی دامنہ لال

کہندی میریا قاسما اج ہو یوں شہید

کی کھڑا یا تھ سہ سی اس شیر یزید

اٹھیں میریا قاسما نال میرے کر گل

جگر دو بھالا ہو گیا گیا کلیجہ سل

اٹھویں روز دا واقعہ

اٹھویں دن میدان وچ جعفر شیر جوان

باپ بہادر اوس دا شاہ علی مردان

اگے شاہ حسین دے کردا آن سلام

رخصت دیر امام جی تال آوے آرام

رخصت ہو کے آیا رن وچ شیر چالاک

نالے پلے رت دے دشمن کرے ہلاک

وڈھ وڈھ لائے ڈھیریاں آوے نہ شمار
گنتی مول نہ آوندی جانے رب غفار

نانویں دن دا واقعہ

فجرے اوپر اپنے چاہنے مہتیار
حضرت شاہ حسین جی عالم داسرار
علی اکبر نے اکھیا مینوں موزیاں وچ
چھٹ نہ پاک امام جی پکھے ہوساں زچ
دیکھ تماش کھڑا توں لڑساں وچ میدان
ہوشہید بہشت وچ میں بھی ہواں رواں
اماں تایاں دادیاں رو رو پاؤں شور
منع کرن سب جنگ توں رہندا کسے نہ طور

دسویں دن دا واقعہ

دسویں روز امام خود ہویا جنگ تیار
بیٹا حضرت علی دا پہن کھڑا ہتھیار
چلتے مصری پہن کے پیٹی رومی لا
پگڑی نہی کریم دی سرتے پہنے جا
حمزہ والی ڈھال سی لیندا پکھے یا
حیدر دی تلوار نوں گل وچ لے لٹکا
اوپر ذوالجناح دے ہو بیٹا اسوار
چلیا وچ میدان دے عالم داسرار
سید زین العابدین دھی سکینہ دوڑ
دونویں پکڑن واگ نوں ایہ کی بابا طور

بابا کس نوں سوئیپ کے سنانوں چلیا میں

کیا شاہ حسین رب نوں سوئیپ میں

بابا وچ جہان دے کون ساڈا غنم خوار

کیا شاہ حسین نے ہوسی رب غفار

بابا وچ جہان دے کس دا رکھاں تان

کیا شاہ حسین نے رب دتے مان

حضرت امام ہو رہیں اپنی سب توں نیکی دھی صغرا بی بی ہوراں نوں مہینے وچ چھوڑ آئے

سن - اوہ بیمار سن - اسواسطے اونھاں نوں اپنے نال نہیں سی لیا ندا - اس ویلے اک اونٹھ دا سوار

بی بی صغرا ہوراں داخلے کے اونھاں دے کول آیا - خطا کی سی - اک معصوم دے اتھرو سن -

اک اک حرف وچوں فریاد ای فریاد ای نکھدی سی -

روغرضی باپ نوں لکھدی کر کر وین

حضرت بی بی فاطمہ صغریٰ نور العین

اول صفت اللہ نوں بعد درود رسول

آل اتے اصحاب نوں جو ہووے مقبول

بعد درودوں غرض ہے بابا شاہ حسین

کردی عاجزی و ساطمہ صغریٰ ہو بے چین

حضرت پاک امام جی مینوں وقت وداع

حکم کیتا سی آپ نے مکے لواں سدا

اکبر علی سوار ہو آدگ تینوں لینے

مقور اعرصہ صبر کرن ہو بے چین

پر حکم حضور دے بیٹھی بندھ ترار

خبر نہ بھجھی آپ نے نہ آیا اسوار

مینوں وچ اڈیک دے مول نہ آدے چین

وچ وچھوڑے باپ دے روندی ہاں دن بین

اک جدائی آپ دی دوجی ہاں بیمار
تیجی ماں نہ پاس ہے کت بدھ پھڑاں قرار
چوتھے بھائی بھین نہ اکھیں دسدے مول

مینوں وچ فراق دے تاب نہ آوے مول
یاد سکینہ آوندی نالے اصغر ویر

اکبر مول نہ آیا میری کی تقصیر
عبداللہ قاسم آوندا ہر دم مینوں یاد
وچ فسراق عباس دے روواں کر فریاد
یاد نہ کیتی کسے نے میرے واہ نصیب

خیر نہ بھینچی آپ نے میرے واہ نصیب
زینب ام کلثوم کوں میرا دیو سلام

عاجز صغریٰ فاطمہ دل تھیں بند غلام
وچ قبیلے رہندیاں آپ تسیں دن رات

مینوں منوں بھلایا بھولی عالی ذات
وچ جدائی تساں دی رہندیاں ہاں غمناک

نال تھا ڈے ہجر دے سینہ ہو یا چاک
دارو درمل کر رہی کوئی نہ آوے کار

اگو باپ دا شربت ہے کافی دیدار
باپ میرے نوں اکھ کے مینوں سد و پاس

ایتھے ہاں میں رات دن رہندی بہت اداس
عرض میری ایہ باپ جی جیکر و متبول

بخشوتیں دیدار ہن صدقہ نام رسول

جس ویلے بی بی صغریٰ ہوراں دا محبت بھریا خط ملیا۔ اوس وقت حضرت امام ہوراں
سارے سنگی سا تھی اک اک کر کے شہید ہو چکے سن۔ تے اکلے حضرت امام ہوریں حق تے پسج دا
پاسا سنبھال کے کھوتے سن۔ اونھاں میں اپنی پیاری دھی دا محبت بھریا خط پڑھیاتے اونھاں

دے دل دی کیفیت عجیب سی۔ سب شہیدیاں دیاں لاشاں کول جا کے بی بی صغرا ہوراں دا
سلام پہنچا دتا ہ

روندا ڈھا ہاں مار کے حضرت پاک امام

سب شہادت پا گئے کس نوں کہاں سلام
خط پڑھ کے حضرت امام ہوریں حضرت زین العابدین ہوراں کول گئے۔ جیہڑے
اوس دن بیمار سن۔

رہندا زین العابدین جو آما بیہمار

اوس نوں کہیا امام نے اے میرے عم خوار
وچ جدائی تساں دی صغریٰ ہے بیمار
لکھیا تیری طرف ہے اے میرے عم خوار
حضرت امام ہوراں نے اپنی بیمار بیٹی دا خط پڑھ کے اونھاں نوں جواب دتا۔ فرمائیے

نیں۔

کر کے ادب آداب نوں لکھیا تسلیمات

شوق تساڈے ملن دار کھدا ساں دن رات
ایسے روچ نصیب دے تساں دا دیدار
مول نہ ہو یا اسان نوں مڑ کے دوجی دار
حسن مشن زید نوں بھی اکھاں دعوات
اللہ اپنے فضل تھیں رکھے بارکات

بچھے بیٹی فاطمہ صغریٰ کر کے معلوم

وچ جدائی اسان دے رہندے ہو مخموم
خط تیرا اے پہنچیا جس دم شتر سوار
جان لبان پر آ رہی میں وی چلن مار
سارا کٹک زید دا میں سا اک تنہا

پت بھرا جیہڑے گئے شہادت پا

ٹبر سارا گھیر کے کیتا اینہاں شہید
 گروے میرے ہو رہے نامعقول پلید
 ساتھی میرے لٹ گئے نالے شاہ عباس
 قاسم اکبر لڑ گئے میں وی کھڑا اوداس
 اصغر نے وی مرگ دا پیتا مٹھا شیر
 حلق اوہے وچ ماریا کچھ یزیدی تیر
 کل حقیقت حال دی مینھوں لکھی نہ حبا
 جگر قلم دا پھٹ گیا کاغذ مار کے آہ
 کنہ سارا کٹ گیا میں وی کھڑا تیار
 کرنا شکر خدا تیرا ہر دم ییل و نہار
 حشر دیہاڑے ملاں گے اسیں تساڈے نال
 اج اساڈا کوچ اے جانے جل جلال
 جو تقدیر خدا دی کیتی اسان متبول

ایہ تقدیر خدا یس دی منی رب رسول
 جس ویلے حضرت امام ہوراں اس خط دا جواب دتا۔ اوس وقت بالکل اکھے رہ گئے سن۔
 اونھانڈے سامنے یزید دا وڈا اجمارا لشکر سی۔ پر رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دی گود وچ
 کھیڈن والے حضرت امام ہوریں اپنی حق دی گل اتے قائم سن۔ سچیاں دا جھنڈا نہ ڈولن والے
 ہتھاں وچ اس مضبوطی نال پھڑیا ہویا سی۔ کہ فارسی دے شاعر نے اس حقیقت توں متاثر
 ہو کے آکھیا۔

سردار دنداد دست و دست یزید
 حقا کہ بنا لاله است حسین

مولانا محمد علی جوہر ہوراں اس منظر نوں اس طرح بیان کیتاے۔

قتل حسین اصل میں مرگ یزید تھی

اسلام زندہ ہوتا ہے ہر کر بلا کے بعد
 حضرت امام ہوراں دے سامنے بے پناہ فوج سی۔ ہنیرے تے چانن دی جنگ سی۔ حق تے

باطل دائرہ اسی جو کچھ اللہ پاک دی مشیت نون منظور سی۔ اوہ ہو کے ربیاء حضرت امام ہوراں
نون حق دے راہ جان دے کے شہادت دادرجہ مل گیا۔ اپنا سر دے حضرت امام ہوراں ثابت
کردنا۔ کہ حق باطل دے سامنے کدی دی سر نیواں نہیں کر سکدا۔

حضرت امام ہوراں میں محرم الحرام دی دہویں تاریخ یزید دے لشکر دا مقابلہ بڑی
بے جگری نال کیتا۔ آخر کار آپ شہید ہو گئے۔ شہادت دا منظر حضرت حامد ہوراں نے اس طرح
بیان کیتا ہے۔

شمر کہیا کچھ ہوو کہہ کی کچھ کہیں امام
کیا امام حسین نے دیں آ بدنام
ویلا ہیگا کون ہے دن کیہڑا ہے ایہ

تینوں قسم خدایس دی سب حقیقت دیہ
مسجدے وچ ہیں مراں گامیری ہے میرا

بیٹا حضرت علی دا جانی ہاں کل راکس
کہیا شمر لعین نے روز جمعہ دا ہے

وقت ہے جمعہ نماز دا ایسپر کریں کی
قوت کچھ امام نون رہندی آہی جان

قبلہ ول ہو بیٹھا وقت نماز پچھپان
لگا پڑھن نماز جان سجدے اندر جا

کافر شمر لعین نے ماری تیغ اٹھا
سرتن شاہ حسین دے اتوں ہو یا جدا

کنیا عرش خدایس دا تھر تھر آوے آ
رونا نبی کریم آ وچ جناب خدا

پکڑی حضرت علی نے ماری دہرت اٹھا
کل فرشتے روندے سارے وچ جہان

اندر سب زمین دے ڈاڈھ دا غوغا جان

کنبے کرسی عرش جان اتے ست آسمان
تے زمیناں کنبیاں ویکھ ہو یا حسین
تارے سارے انبریں جانڈے مٹھے ہو
سجے کھبے غفلد عالم اٹھیا رو!
ست سمندر زمین سے روون ڈھاہاں مار

کی کچھ کراں بیان میں ڈاڈھی پٹی پکار
حضرت امام ہوراں دی شہادت دے بعد ہو رکھی عنوان نہیں۔ جیہڑے حامد شاہ ہوراں
نیں اپنے جنگ نامے وچ بدھے نہیں۔

پہلا عنوان اے۔ اک چٹا کبوتر آیا اوس نے اپنے آپ نوں حضرت امام ہوراں دے
خون وچ لکھڑیا۔ تاریخی اعتبار نال ایہ سارے واقعات محل نظر نہیں۔ واقعات توں ودھ
کے اینہاں دے وچ افسانوی تے شاعرانہ رنگ پایا جاندا اے۔ اسیں طالب علماں دے
ذوق دی خاطر چند اک شعر درج کر دیندے ہاں۔
چٹا آیا اڑ کے اک کبوتر زود!

پر وچ خون حسین دے ساکے کرے آود
اندر خون امام دے ہو یا لال پچھان
مڑا اوڈاری مار کے ہو یا جھب رواں
روئے وچ رسول دے بیٹھا جلدی جاء

روئے اتے خون دے قطرے دے ویا
حامد شاہ جمباہی ہوراں اپنا جنگ نامہ اتھے ختم نہیں کیتا۔ بلکہ اس دے بعد اہل بیعت
لوں پیش آن والے سارے واقعات لکھے نہیں۔ پھر حضرت امام حنیف ہوراں دی جنگ
دا ذکر کیتا اے۔ اسدے بعد حضرت علی بن حسین (زین العابدین) ہوراں دے حالات تے
واقعات اتے کتاب ختم ہو جانڈی۔ ہن اسیں کتاب وی ادبی تے دو جیاں جینیاں بارے
بیان کراں گے۔

حامد شاہ ہوراں دی کتاب جنگ حامد۔ باوا بدھ سنگھ ہوراں نے اپنی پنجابی تصنیف
پریم کہانی وچ حامد شاہ ہوراں بارے لکھیائے۔

شاعر دی زبان ٹھیک پنجابی نہیں اے۔ اسدے وچ فارسی دا بہتا زور اے۔ حامد شاہ
نے اردو وچ وی شعر کھکھے نہیں۔ ترے چار مرثیے کھکھے نہیں۔ پراوہ وی زبان وچ کھٹکدے نہیں اوہنا
دا معیار چنگا نہیں اے۔

حامد شاہ نے اتنا دل ہلا دین دا واقعہ بیان کیتا اے۔ پر اسدے بیان وچ لیاقت نوں
ظاہر نہیں کیتا۔ جیہڑا سوز تے درد انیس دیر دیاں مرثیاں وچ اے۔ اوہ اسدے زبان وچ
نہیں اے۔ شاعر رزمیہ قسم شاعری دے ادب آداب توں بالکل کورا نظر آوندا اے۔ پر کدھر
کدھرے درد ضرور ملدا اے۔ محرم دی دسویں تاریخ یعنی عاشورے دی لڑائی دا حال پڑھ کے
دل اتے وڈا اثر ہوندا اے۔ نالے قاسم اکبر تے حضرت امام ہوراں دی شہادت دا حال پڑھ
کے دل قابو وچوں باہر ہو جاندا اے۔ کوئی اسی ایہو جیہا بے درد بندہ ہو ویگا۔ جیہڑا واقعہ پڑھن
دے بعد اثر توں خالی رہ جاوے۔ باوا بدھ سنگھ ہوریں اتنا کجھ حامد شاہ دے خلاف کہن دے
بعد اک ادھ فقرہ ایہو جیہا وی دوج کر گئے نہیں۔ جسدے پڑھن نال ثابت ہوندا اے۔ کہ حادثہ
نے شہادت دے واقعہ نوں بڑی خوبصورتی نال بیان کیتا اے۔ پڑھن والے دے سامنے
اوس وقت دا نقشہ کجھ جاندا اے۔ ایہ رائے باوا بدھ سنگھ ہوراں دی اے۔

ڈاکٹر بنارسی داس جین تے مولا بخش کشتہ ہوریں وی باوا صاحب دی رائے
توں بہتے سارے متاثر نظر آندے ہیں۔

مولا بخش کشتہ ہوریں لکھدے نہیں۔ جنگ حامد دی شاعری کجھ کچی جیہی اے۔ ایس
وچ کجھ اردو دیاں نظماں ہن۔ تن چارہ اردو مرثیے ہن۔ پر اردو دی انارٹی تے پینڈو کوئی
دی بولی جا پدی اے۔ بیان وچ کوئی خاص لیاقت دا اظہار نہیں کیتا گیا۔ تے ایج جنگ نامہ
بیریں توں خالی اے۔ ہاں کرنا رس ضرور جھلک دا اے۔ کدھرے کدھرے بیان صاف
وی اے۔

کر بلا دے وچ امام حسن دے سپتر حضرت قاسم دا ویاہ ہو یا۔ پر کوئی حاوا لکھدے

قاسم دا وچ کر بلا آج ہو یا ویاہ

جانجی قاسم شیر دے دلسوزی تے آہ

ہے ہے تے دلگیریاں بے صبری آزار

ظلم اتے خونریزاں نعرے ہیت ناک

حضرت قاسم شہید ہو گیا۔ اوہ بے ہمتہ گود وچ لے کے قاسم دی ماں آکھدی اے۔

اکھے قاسم شیر دیا میٹے ہمتھاں نال
ریش مبارک ا پروں پونچھے خوں روال
زلف قاسم شیر دی تے جو سی گرد غنبار
کنگھی زلفاں پاک کر ہوئی بہت بے حال
کندی میریا قاسماں ہویوں اچ شہید
کیہ کھڑیا تھہ سی ایس شیر یزید

ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ ایم اے پی۔ ایچ ڈی ہوریں حامد بارے لکھدے نیں:
حامد شاہ عباسی دی گھٹ نہیں۔ ججکی بولی پورے زور نال ورتی اے۔ کمال کیتا اے۔ اوس
نے کہانی نوں بہت ودھایا اے۔ کدھرے کدھرے اوہی زبان وچ ہندی مزادے جاندی اے
مزاحیہ رنگ (بیرس) اوہرا زور دا اے۔

باوا بدھ سنگھ ہوریں لکھدے نیں۔ حامد ہوریں جدوں مظلومی تے شہادت دانقشہ
کچھدے نیں۔ اوہوں دل وچ قابو کر لیندے نیں۔ محاکات تے واقعات بڑی خوبصورتی نال بیان
کردے نیں۔

باوے ہوراں دا دو جا اعتراض اے کہ حامد نے جنگ نامہ وچ فارسی زبان استعمال کیتی
اے۔ ایہ اعتراض بالکل بے بنیاد اے۔ فارسی ورتناں کوئی عیب نہیں۔ جدوں جنگ نامہ دی
تصنیف ویلے ملک دی سرکاری زبان فارسی سی۔ جس طرح اجکل کئی لفظ انگریزی دے
پنجابی۔ اردو تے ہندو پاک دیاں دوجیاں بولیاں وچ پائے جاندے نیں۔ پنجابی وچ فارسی
تے عربی الفاظ اس طرح پچ پچ گئے نیں۔ اوہ اجنبی نظر نہیں آوندے۔ مثال دے طور تے
وکیل۔ مدعی۔ مدعا علیہ۔ مقدمہ۔ فیصلہ سارے عربی لفظ نیں۔ اینہاں نوں پنجابی وچ بے تکلفی
نال استعمال کیتا جاندا اے۔ اجنبی معلوم نہیں ہوندے۔ جس زمانے وچ ایہ کتاب لکھی گئی اے
اوس وقت ساریاں کتاباں دے عنوان۔ سہزادوں۔ سارے دے سارے فارسی وچ لکھے
جاندے سن۔ ایہ اعتراض باوا صاحب نوں کرنا زیب نہیں دیندا البتہ اس اعتراض نال
اتفاق اے۔ کہ حامد ہوراں دی زبان معیاری پنجابی نہیں اے۔ نہ اسی حامد ہوراں میں فنی آداب
دا کچھ لحاظ کیتا اے۔ اکثر قافیہ غلط لفظاں نال بندھ دیندے نیں۔ جیہڑے صوتی اعتبار نال طلبے

جلدے نہیں۔ مثال دے طور تے راس دا قافیہ میراث نال بند دتاے۔ وواع دا قافیہ سدا (بلایا)
نال کر دتاے۔

رے نوں رے نال قافیہ کرن لگیاں حامد ہوراں کدی خیال نہیں کیا۔ کہ ایہ چیزیں سلیم فوق
اتے گراں گزردیاں نہیں۔

ہور دا قافیہ کر دتاے نال۔ غم خوار دا قافیہ اجاڑتے کور دا قافیہ موڑ نال بند دینا حامد صاحب
واسطے معمولی گل لے۔

کئی مقام اتے اوہ ایہی قافیے لے آندے نہیں۔ جیہڑے ویکھ کے حیرانی آندی لے۔
کہ شاعر ہوریں شعر کہہ رہے نہیں۔ یا ایویں واہی تباہی موہنوں کڈھ لہجے نہیں۔ مثال دے
طور تے

تمام — گھراں

رواں — آرام

غبار — بے حال

نال — شباب

جواں — حرام

مشکور — رسول

جان — تدبیر

دا قافیہ بے تکلفی نال بدھا لے۔ اسنوں ضرورت شعری نہیں آکھدے۔ بلکہ قافیے
دی قید نوں آزاد شاعری کہندے نہیں۔

حامد شاہ ہوراں نوں اینہاں فنی کمزوریاں دا خود خیال لے۔ اس واسطے اونہاں نے
کسی جگہ وی اپنی زبان دانی تے شاعری دا دعویٰ نہیں کیتا۔ نہ ای ایہ دعویٰ لے۔ کہ
اوہ شاعری وچ مہارت رکھدے نہیں۔ جگ نامہ اونہانہ دی پہلی تصنیف لے۔ اونہاں
نے جدوں شروع کیتا۔ اونہاں دی عمر ویس سال سی۔ اس واسطے اس وقت تیک اونہانہ
کلام وچ پختگی نہیں سی آئی۔ آکھدے نہیں۔

نہ جاناں وچ شاعری شعرا ندر اسلوب

وچ پنجابی اپنی قصہ ہے مطلوب

عامان لوکان واسطے قصہ اکھاں صاف

بھلیا جے تفسیر وچ مینوں کرو معاف

یہیگی عربی فارسی خاصاں نوں مطلوب

عامان لوکان ہے پنجابی خوب

مینوں عرض نہ قافیہ نہ کچھ نال رویت

زاری دل مے واسطے حالت کہاں شریف

فعلن فعلن فاعلن فع فعلن فی الحال

مینوں خواہش مول نہ وزن برابر نال

نظم شروع مسرق نہ جاتا ناہیں مول

حال شہیداں اکھیا ایہ میں جت کت سول

عین الف تے طوے وچ کچھ فرق نہ جان

سین صا د نہ سمجھیا قافیہ وچ کچھ پان

ناہیں دعویٰ شعردا ناہیں شاعر مول

گنڈھ تپ میرا ہو گیا وچ جناب قبول

امہدیار سوداں نے حامد شاہ سوداں بارے اکھیا اے۔

حامد وی اکھوایا شاعر اپنی نال زبان

یعنی حامد سوداں وی ایہی کج مچ زبان لکھن دے باوجود اپنے آپ نوں شاعر اکھوایا

اے۔ جدوں دوجے لوک اونھاں نوں شاعر نہیں مندے۔

میاں محمد سوداں حامد بارے اکھیا اے۔

حامد جس امام صاحب دا وڈا جنگ بتایا۔ ہک ہک سخن اوہدے دا ہر گریں نہ جاندا پایا۔

ایس اسدا ایہ مطلب لین واسطے ہرگز تیار نہیں۔ کہ حامد ہوری شعر دی لم توں بالکل کورے

تے ناواقف سن۔ جس طرح اونھاں اپنی عاجزی دا اظہار کیتا اے۔ اوس توں وی پتہ چلدا

اے۔ کہ اوہ شاعری توں چنگی طرح واقف سن۔ کہ بلا دے واقعات بارے جھپڑے اونھاں دے

اشعار نہیں۔ اونھاں توں پتہ چلدا اے۔ اوہ اپنے ویلے چنگے سترے شاعر سن۔ البتہ فنی

کمزوریاں اونھاں دے کلام وچ پائیاں جانڈیاں نہیں۔ من لوڈ۔ اونھاں دے کلام وچ زور

نہیں۔ پر فیروزی کئی مقامات اتے چنگے چنگے شعر کہہ جانے نہیں۔ اک عورت دی تعریف کر دیاں
ہویاں لکھدے نہیں۔

صورت دا کچھ انت نہ صورت وانگوں چند

زلفاں اپر عاشقاں موتی آہے دند !

ابرو جان کمان توں پلکاں وانگوں تیر

اک نگاہے مار دی بچا ہی گھت شمشیر

صاڈے وانگوں اکھیاں یا آہے بادام

کچھے مارے عاشقاں و بنجن گزرت م

رخسار اپر جان توں وانگوں پھل گلاب

بینی اسدی الف جیوں لکھیاں وچ کتاب

گرد آہا منہ او سدایسے وانگ پھپھان

دند آہے جو سین سی روشن تارے جان

ٹھوڈی سیبے او سدی خاصہ کھوہ عجیب

جیکوئی ویکھے وگ پوے اسدے وچ عزیز

اک ہور مقام اتے دنیا دی بے شباتی۔ بے وفائی دا ذکر دے نہیں۔ اوس بیان وچ

دی حامد ہوراں دی شاعری اپنے اصل رنگ اتے ظاہر ہوندی اے۔

جھوٹا ایہ سنسار اے جھوٹا دولت مال

توڑ بنہے مول نہ ہرگز کسے دے نال

بڈھی لکھاں سال دی ہے ایہ دنیا جان

نظر آوے ہر کسے نوں ہر دم نوں جوان

مار پاشنت کھیڈی دیندی نردھلار

کھیڈے نال جو ایس دے بازی دیو مار

پہلاں ہے گل لاوندی کر کے و ہڈا پیار

اورک ہندی بے وفا کر دی انت خوار

دنیا نال نہ چلسی نہ دولت نہ زند

ناٹے ایسے برادری نہ عورت دل بند

اوڑک ایسے وی چھڈنی ہو کے منہ کے حال

انت نہ رہے جہان وچ حضرت نبی کمال

جھوٹا ایہ بازار ہے جھوٹا رخت کچھ پان

سووے کارن آیا بندہ وچ جہان

اپنیہاں شعراں و مطالعہ کرن دے بعد باوے ہوراں یا دوجیاں تنقید کرن والیاں دے
اعتراف اس طرح دُور ہو جانڈے نیں۔ جس طرح سورج دے لشکارے نال شبنم (تریل) دے
قطرے گم ہو جانڈے نیں۔ دُنیا دی بے ثباتی دے بارے اتے درج کیتے ہوئے شعر عربی تے
فارسی دیاں کتاباں و ترجمہ معلوم ہونڈے نیں۔ جیہڑا اسکندر نامہ نظامی بوستان سعدی تے دیوانِ حافظ
دے مطالعہ کرن والیاں تے روشن تے ظاہر ہوویگا۔ دوجی زبان وچوں ترجمہ کر کے خیالات نوں
اپنی زبان و الباس پوان والا شاعر کدوں بے علم ہو سکدا اے۔ کدوں اوسدے اتے ایہ تہمت لگدی
اے۔ اوہ شاعری دے وچ مہارت نہیں رکھدا۔ کتاب و اچنگی طرح مطالعہ کرن دے بعد حامد
ہوراں اتے کیتے گئے سارے اعتراض دُور ہو جانڈے نیں۔ کمال واکس نوں دعویٰ اے جیہڑے
ذاتِ خداوند تعالیٰ دی اے۔ اوس عورت دی طرح نہیں ہو جانا چاہیدا۔ جیہڑی دوجیاں
وے پتزاں نوں کانا کانا کھندی پھرے۔ تے اپنے کانے پتروں دے بارے آکھے۔ کی ہویا کیے
پتروں اک اکھ وچوں نہیں دسدا۔ پر میرے پتروں اکھاں تے موراں وریاں نیں۔ حامد
ہوریں جنگ نامہ ختم کرن ویلے آکھدے نیں۔

دس برسوں وچ آکھیا میں سب جوڑ تمام

پیر صاحب نے جگ وچ اس نوں کیتا عام

ڈھونڈھاں وچ جہان دے ہے ہن کوئی امیر

ہوئے صاحب عقل جے سمجھے سب تہتیر

سُن کے ہوئے خوشی جیاں تاں بخشے انعام

ہووے وچ جہان دے مقبول ایہ قصہ عام

تاں میں آیا نور پور بست جالندھر جان

واہ و اراج ہساونڈا راجیاں لے دے وچ جان

رستم جیہے ادس دے اندر دس جنگ

واہ دیداری سنگھ ہے نانوں جو پرتھی سنگھ

اس مدباروں ویکھیا میں ہے اک وزیر

دے وچ تو لاہرے ہے صاحب تدبیر

مسلم مومن آونڈا نظری نیت راس

نام وزیر اللہ بخش اندر قوم منہاس

حامد خوبی کیہ کرے وچ خوشام جان

پر منہ سلاہناں ایہدے مکر کچھ پان

حالت حسن حسین دی بیٹھوں بیٹھ وری

لے کے اس کتاب نول کردار آرام

معلوم ہوندا لے۔ اس وزیر صاحب تدبیر نے حامد ہوراں نے بہت انعام دتا۔ تے نور پور

دی ریاست وچ اونھاں دی بڑی عزت ہوئی۔

حامد ویاں کمزوریاں

۱۔ حامد ہوراں نے اس جنگ نا وچ تن چار اردو زبان وچ مرثیے لکھے نیں۔ اوہ بے جوڑ تے

ان مل نظر اونڈے نیں۔ جسدی وچ ایہ لے۔ کتاب پنجابی دی لے۔ اسدے وچ ٹٹھی بھی اردو زبان

وچ شعر لکھنا عجیب معلوم ہوندا لے۔

۲۔ حامد ہوراں نول دمشق تے مینے دے درمیان دا فاصلہ معلوم نہیں سی۔ اسے واسطے

اونھاں نیں دمشق تے مینے دا سفر اک رات دا سفر لکھیا لے۔ جیہڑا حقیقت دے خلاف

لے۔

اونھاں لکھیا لے۔ امام حنیف ہوراں پہلے جنگ دمشق وچ کیتی تے پھر اوہ اک

رات وچ مینے اڑ گئے۔

۳۔ لڑائی و احوال مکھن ویلے اونھاں نے توپاں تے بندوقاں دے الفاظ وی استعمال کیتے نیں
 جیہڑے تاریخی اعتبار نال غلط نیں۔ اتے نامناسب لے۔ ایہہ جیہاں چیزاں دا ذکر کیتا
 جاوے۔ جیہڑیاں موجود نہ ہوں۔

۴۔ جنگ دے میدان وچ حضرت قاسم ہوراں دی شادی اتے اونھاں رسماں دا ذکر کیتا گیا۔
 جیہڑیاں پنجاب نال مخصوص نیں۔ عرب وچ آج توں ہزار ورہے پہلے اونھاں دا وجود
 نہیں سی۔ نالے گانے۔ ہندی۔ سنج و عیزہ الفاظ دا استعمال اس طرح کیتا گیا لے۔ کہ ایہ
 چیزاں اسلامی نکاح وچ ضروری نیں۔

